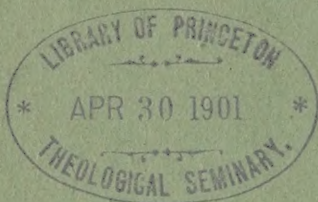
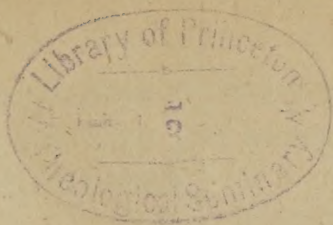

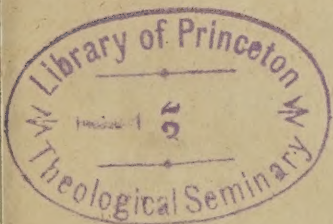

LIBRARY OF PRINCETON
APR 30 1901
THEOLOGICAL SEMINARY.

Dr. Paul Hinschius

Inhalt:

1. Friedberg, de finium inter ecclesiam et civitatem etc.
2. Dove, de iurisdictionis ecclesiast. apud Germ. etc. progressu.
3. Mittelstaedt, de iuris patronatus quod reale dicitur origine.
4. Krenski, de iure devolutionis.
5. Eck, de natura poenarum secundum ius canonicum.
6. E. Meier, ius quod de forma matrimonii etc.
7. J. Plock, de matrimonio vi ac metu contracto.

Friedberg

viro doctissimo Paullo Hinschio
auctor

DE FINIUM INTER ECCLESIAM ET CIVITATEM REGUNDORUM JUDICIO QUID MEDII AEVI DOCTORES ET LEGES STATUERINT.

DISSERTATIO INAUGURALIS

QUAM
CONSENSU ET AUCTORITATE
ILLUSTRIS JURECONSULTORUM ORDINIS
IN
ALMA LITTERARUM UNIVERSITATE
FRIDERICA GUILELMA
PRO
SUMMIS IN UTROQUE JURE HONORIBUS RITE CAPESSENDIS

DIE XVI. M. MARTII A. MDCCCLXI
H. L. Q. S.

PUBLICE DEFENDET
AUCTOR

AEMILIUS FRIEDBERG
NEO-BORUSSUS.

ADVERSARII ERUNT:
ERNESTUS ECK, JUR. UTR. DR.
HERMANNUS BEHREND, MED. ET CHIR. DR.
RICHARDUS DOVE, JUR. UTR. DR. PRIV. DOC.

LIPSIAE
EX OFFICINA BERNHARDI TAUCHNITZ.

DE FINIUM INTER ECCLESIAM ET CIVITATEM REGUNDORUM JUDICIO.

STUDIORUM SUORUM PATRONO,

UNICE REVERENDO,

AEMILIO LUDOVICO RICHTER,

THEOL. ET UTR. JUR. DR., BORUSSIAE REGI AB INTIMIS SUMMISQUE REIPUBLICAE ADMINISTRANDAE CONSILIIS, PROFESSORI PUBL. ORD., EQUITI, CET.

NEC NON

PATRUO OPTIMO, DILECTISSIMO,

HENRICO FRIEDBERG,

UTR. JUR. DR., BORUSSIAE REGI AB INTIMIS SUMMISQUE JUSTITIAE CONSILIIS, EQUITI, CET.

D. D. D.

AUCTOR.

ARGUMENTORUM EPITOME.

De finium inter ecclesiam et civitatem regundorum judicio quid medii aevi doctores et leges statuerint.

Introductio.

LIBER PRIMUS.

De finium inter ecclesiam et civitatem regundorum judicio quid medii aevi doctores statuerint.

Caput primum.

De sacerdotio et imperio secundum ecclesiasticam doctrinam.

§. 1. De ecclesiae et civitatis conditione.

§. 2. De libertate ecclesiae: de papae conditione, electione, depositione; de beneficiorum collatione; de conciliorum convocatione; de judiciis ecclesiasticis; de bonorum ecclesiasticorum immunitate.

§. 3. De civitatis servitute A. Argumenta e libris sacris repetita. a. Genesis 1, 16; b. Genesis 14, 18; c. Matthaeus 28, 18; d. Matthaeus 16, 18—19; e. Joannes 21, 15. sq.; f. Lucas 22, 38; B. Argumenta a philosophia repetita. a. de Unitate; b. Aristoteles Polit. 1, 2, §. 10; C. Argumenta historica: Constantini donatio. — translatio imperii. — electorum institutio. — regum, qui imperio destituti esse tradebantur, exempla.

§. 4. Summa omnium argumentorum.

Caput secundum.

De imperio et sacerdotio secundum illorum doctrinas, qui medii aevi temporibus ecclesiasticis scriptoribus adversabantur.

§. 1. Quomodo vita clericorum doctrinis ecclesiae responderit paucis adumbratur.

§. 2. De ecclesiae et civitatis conditione.

§. 3. De civitatis libertate. A. Argumenta e libris sacris repetita refutantur. a. Genesis 1, 16; b. Melchisedech; c. de potestate Christi; d. de potestate clavium; e. pasce oves; f. duo gladii; B. Argumenta a philosophia repetita refutantur. a. de unitate; b. de corpore et anima; C. Argumenta e rebus gestis repetita refutantur; a. de Constantini donatione; b. de translatione imperii. — de electorum institutione. — regum imperio destitutorum exempla.

§. 4. Summa horum argumentorum.

§. 5. De jure, quod in rebus ecclesiasticis ordinandis civitati scriptores vindicabant. — Marsilius Patavinus. — de paparum conditione, electione, depositione; de beneficiorum collatione; de conciliorum convocatione; de judiciis ecclesiasticis; de bonorum ecclesiasticorum immunitate.

INTRODUCTIO.

Propositum nobis est, de conditione civitatis et ecclesiae, qua medii aevi tempore usae sint, accuratius disputare. Et plurimi quidem rerum scriptores ad haec studia jam incubuerunt, cum omnis medii aevi historia, cum res gestae et imperatorum et paparum memoriae tradi non possint, quin de pugna illorum acerrima diligenter exponatur; hisce vero rebus omissis, neque fundamenta apparere possint, quibus status illius temporis nisus fuerit, neque liceat intelligi, quae nunc inter ecclesiam et civitatem agantur. Sed jureconsultorum quoque haud minor exstat librorum numerus, qui sive de imperii dignitate disserentes, sive de papalis auctoritatis fastigio, saepissime explicare studuerint, quomodo papae imperialem potestatem deminuerint, atque ecclesia usque ad decimum sextum seculum in una eademque via permanserit, scilicet ut se omnis imperii fontem, gentium judicem esse docuerit.

Tamen omnes fere illi scriptores, — paucis exceptis — quamvis vel de gestis imperatorum scripserint, vel papas aut ambitionis accusaverint, aut inimicitiae contra ecclesiam imperatores, quamvis nova atque inexaudita attulerint, omnibus in rebus exponendis pariter haud profecerunt; magnas res tractantes parvarum non ita rationem habuerunt, ut, cum doceri exempli causa velis, quamnam exercuerint clerici jurisdictionem, quomodo investiti sint praelati, quibus tributis vexatae ecclesiae, aut singularia tantum a scriptoribus nonnullis relata invenias, aut fontes ipsos debeas adire, plurimos quidem, haud sine opera exhauriendos.

Cum opus igitur aggrediamur, quo hisce de rebus tractare studeamus, nos oleum et operam non perdituros esse speramus, quamquam et propter virium nostrarum conditionem et jam finium hujus dissertationis ratione habita, pro certo habemus, nos opus satis grave non perfecturos, immo vero esse incepturos.

Sed ut diligentius, quo consilio, in hoc libello conficiendo, usi simus, explicemus, ante omnia propositum nobis est disserere, quid medio aevo de suo atque civitatis statu praeceperit ecclesia; operae pretium enim esse videtur, investigare, quomodo jam propter dignitatem praeclaram, qua afficit ecclesia ministros suos, quomodo

hominum peccantium ratione habita, quos ad aeternam salutem sacerdotum ope egere praedicat, aedificium dominationis exstruere conata sit ecclesia, atque re vera exstruxerit. — Nihil afferemus, nisi quae necessario ex his doctrinis sequantur. —

Sed cum nostris quoque temporibus clericorum status haud minoris aestimetur, quam medii aevi, et hodie quoque sacerdotibus ligandi ac solvendi claves commissos esse doceat, necesse est, ecclesiam idem statuere de sua atque civitatis conditione, quae medii aevi tempore praecipiebant papae — „*puisque les conséquences d'un principe vrai ne sauraient être des torts.*"[1]

Tamen hodie principiorum immemores esse videntur papae, cum civitati concedant, quae civitatis sunt, atque spirituale imperium solum sibi vindicent; attamen quem fugit, „*temporis ratione habita*"[2] ecclesiam potestati renuntiasse, quam tenere non possit: „*qui enim stans jacenti*, Paschalis II. papa inquit,[3] *ad sublevandum manum porrigit*, *nunquam jacentem eriget*, *nisi et ipse aliquantum curvetur.*"

Nonne vero nostris temporibus conata est ecclesia, et jacentes civitates, et se ipsam erigere, cum ne mentionem faciamus formulae,[4] qua papam coronandum appellari jubet rituale Romanum, ante hos quinque annos Pius IX. ex sedis apostolicae auctoritate omnes Sardiniae leges nullas esse declaravit, quae ecclesiasticis canonibus essent contrariae,[5] ante hos paucos annos Rauscher, Cardinalis, jura, quae per seculorum seriem adepta esset civitas, in rebus sacris ordinandis prodigi comparavit festis[6] — „*sie sind*, inquit, *auf Kosten der christlichen Weltanschauung errungen; sie glänzen wie die Feste des Verschwenders*, *denen das Elend auf dem Fusse folgt.*" — Austria et Würtembergia nota ista concordata inierunt. —

1 De Maistre Du Pape liv. 2. ch. 8.

2 cf. Oesterr. Concord. Art. 13. 14; Würtemberg. Conc. etc. etc.

3 ap. Eadmer historia novorum (edit. Lond. 1624.) 87. cf. Albericus de Rosate († 1354.) Lectura supra Cod. lib. VII, tit. 39, l. 3: „Praesidentes Romanae ecclesiae eorum astutia et sagaci prudentia secundum temporum varietatem sua variaverunt statuta, modo imperium sublimando, modo paullatim deprimendo."

4 ap. Staudenmaier Gesch. d. Bischofswahl. 443: „Accipe tiaram, tribus coronis ornatam, et scias, te esse patrem principum et regum, rectorem orbis in terra, vicarium Salvatoris nostri Jesu Christi, cui est honor et gloria in secula seculorum."

5 Allocuzione della sua Santità di nostro signore Pio IX. del 22. gennajo 1855, seguita da una Esposizione corredata di documenti. (Torino 1855.) cf. Laurent l'empire et la papauté XII. sqq.; Drumann Bonifaz VIII. pag. VIII.

6 Hirtenbrief des Erzbisch. von Wien über das Concordat vom 15. Novemb. 1858. ap. (Fessler) Studien über das österr. Concordat. (Wien 1858.) 229.

Itaque ne nostris quidem temporibus nos inutile facturos esse censemus, si demonstraverimus, ecclesia qualem potestatem non solum sibi vindicarit, sed etiam sibi vindicare cogatur. At ut ordinem certum sequamur, argumenta afferemus mediis temporibus usitatissima, eaque ipsa cognitione digna, praesertim cum tali modo congesta ea non invenias.

Ne vero quis accuset nos, falsam viam nos iniisse, quippe qui hoc modo doctrinas medii aevi exponere studeamus, non fugit nos, fieri minime posse, ut omnes causas afferamus, atque omnia argumenta explicemus, quibus et papae et ministri eorum ecclesiae dominationem probare studuerint; sed, cum jam toties hae res pertractatae sint, non in animo nobis fuit, omnia, immo vero ea solum afferre, quae aut cognitu digna nobis videantur, aut non satis esse explicata.

Deinde vero eorum virorum sententiae referendae nobis esse videntur, qui jam illis temporibus ecclesiastico imperio resistere audebant, doctrinaeque explicandae, quibus civitatem ab ecclesiae jugo liberare studebant. — Constat quidem, jam ad multos ex his viris nostri temporis scriptores animum attendisse, tamen de singulis, eisque maxime insignibus, nulla fere invenimus scripta, (ut exempli causa de Marsilio Patavino) neque illorum doctrinae in seriem sunt congestae. Sed horum virorum sententiis perspectis non eodem modo, quo antea, reformatores XVI. seculi aut accusatum aut laudatum iri speramus, quippe qui novas de civitatis atque ecclesiae conditione vulgaverint doctrinas, qui primi ecclesiam dominam in ancillae statum adducere studuerint; — at hoc quoque loco singula trademus argumenta, ordinem secuti antea observatum. —

Non excusare vero propositum nobis est modum illum, quo scholasticorum more usi sint hi scriptores, non advocatos nos praestabimus omnium ineptiarum, quibus libri eorum sunt pleni,[1] tamen eam repellere possumus criminationem, qua ficta excogitata-

[1] Hoc loco referamus, quae de Somnio Viridarii Labulaius disseruerit, Revue de législ. et de jurisprud. (Paris 1841.) 13, 8; qui laudibus quidem effert librum illum nimis magnis, at certe doctorum animos ad ejusmodi scripta jure studet adducere: „Sans aucun doute, au point de vue littéraire, le Songe du Vergier est un livre de petite valeur, et la critique a beau jeu pour tourner en ridicule cette scolastique boiteuse, qui ne peut faire un pas sans s'appuyer à la fois sur Aristote et sur la bible, qui combat quelquefois saint Bernard par Ovide et s'évertue à concilier les Décrétales et le Digeste; je passe condamnation sur ces défauts, je ne demande pas s'il est généreux de reprocher à ces bons chevaliers és lois d'avoir combattu avec les seules armes qui fussent à leur disposition; je veux bien fermer les yeux sur l'énergie et sur l'adresse peu com-

que pro veris tradidisse arguantur; atque hanc jam ob causam explicare studeremus, quomodo re vera versus ecclesiam se habuerit civitas, nisi omnino hujuscemodi disquisitiones maximi forent momenti.

Nam omnia fere illa jura, quae in ecclesiam inde a XVI. seculo principes exercuerunt, quae reformatores a catholicis scriptoribus vindicasse eis arguuntur, aut a papis ipsis concessa eis fuisse videbis, aut, necessitate cogente, ad suarum civitatum, nonnunquam quoque ad ipsius ecclesiae utilitatem comparata. —

Exponemus igitur in secundo hujus dissertationis libro, quanam conditione Germania, Gallia, Anglia usque ad XVI. seculum cum ecclesia usae sint; atque primo quidem loco patriae res explorandae esse videbantur, Galliae Angliaeque vero haud praetermittendae, quarum altera prima cum ecclesia pugnam conseruit, altera exempla praebet optima episcopalis principum potestatis. —

Jam ad rem ipsam aggrediamur!

munes dont ces jouteurs ont fait preuve dans le cercle infranchissable où les emprisonnaient leur croyances, mais on m'accordera au moins, que la cause débattue, ... était la plus grande et la plus importante qui se soit jamais agitée, je ne dis pas seulement dans la chrétienté, mais dans le monde" etc. — liceat igitur nobis, non solum causam ostendere, de qua acriter pugnaverint medii aevi illi viri, sed etiam demonstrare, quibus armis usi sint, ut jam ex illorum armorum natura intellegere possimus, quam victoriam deportare potuerint.

LIBER PRIMUS.

De finium inter ecclesiam et civitatem regundorum judicio quid medii aevi doctores statuerint.

CAPUT PRIMUM.

De sacerdotio et imperio secundum ecclesiasticam doctrinam.

„Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, qui in terris deorum vice fungerer. Ego vitae necisque gentibus arbiter: qualem quisque sortem statumque habeat in manu mea positum est..... quas nationes funditus excindi, quas transportari, quibus libertatem dari, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regium circumdari decus oporteat, quae ruant urbes, quae oriantur, mea jurisdictio est."

SENECA de clementia c. 1.

§. 1.

De ecclesiae et civitatis conditione.

Duo genera hominum [1] esse catholica ecclesia docet, quorum alterum voluptatis illecebris teneatur obstrictum, rebusque vanis captum sit, alterum, „*genus electum*, *gens sancta*, *populus acquisitionis*" [2] — sacerdotes [3]. Cum enim sacrae scripturae doctrinis omnes Christiani admoneantur, ut caduca fugiant, et humo se tollant, sacerdotibus inprimis talia praecepta dat ecclesia; [4] quibus maxime Christum illud de convivis vocatis (Matth. XXII., 1. sqq.) pronuntiasse Patres asserunt, [5] quos neque matrimonii vinculis, [6] neque

[1] c. 7. C. XII, qu. 1.

[2] 1. Petr. c. 1, 9. ap. Bonaventura de eccles. hierarch. pars 2, c. 1; St. Bernardus de conversione ad cleric. c. 20. in opp. 1, 499; (2, 104. Colon. 1641.)

[3] cf. Richter KR. §§. 10, 103 sq.; Walter KR. §§. 26 sq.; Klee, Dogmengesch. 2, 274. sq.; Möhler Symbol. §. 34.

[4] cf. Hieronymi ep. ad Nepotianum ap. Marca dissert. de discrim. cler. et laic. in opp. (ed. Bamberg.) 4, 302; St. Columbani Regula Monast. in Maxima Bibliotheca Patrum (M. B. P.) 12, 5; Gerhohus lib. de aedificiis Dei ap. Petz thesaur. anecdot. II, 2, 343; etc.

[5] St. Bernardi ep. de fuga seculi in M. B. P. 23, 1501; Othlonius lib. de admon. cler. ap. Petz l. c. III, 2, 415.

[6] Origenes in lib. Numer. homil. 23. c. 3. cf. Richter KR. §§. 116. sqq.

amore liberorum a Dei servitio abstineri vult ecclesia, neque cura bonorum.[1] „*Cui enim portio Deus est,* St. Ambrosius inquit,[2] *nihil debet curare nisi Deum.*" — At si jam rerum humanarum contemtione illa, atque despicientia, qua praediti esse debent, prae ceteris excellunt sacerdotes, quanto magis munere divinitus accepto, quo ad salutem omnium fungi putantur.[3] Christum enim, catholica ecclesia docet, innocenti sua morte Dei gratiam nobis conciliasse, pro peccatis nostris deprecatum, atque Apostolis omnibusque clericis hasce suas partes assignasse ita, ut sine illis beatitudinem assequi non possimus.

„*Wer lan die pfaffen sin vertan,* frater Wernerus poeta inquit,[4]
Wer lernet uns kristlichez leben?
Wer git uns wip ze rehter e, wer toufet uns diu kint?
Wer sol vûr sûnde uns buoze geben?
Wer sol uns uz dem banne lan?
Wer wiset uns, ob wir mit senden ougen werden blint?
Wer helt nu staete ritterschaft?
Sit man niht swert durch schirmen segent wittwen unde weisen;
Wer git uns unsers herren trost? wer hat die kraft,
Daz er uns schirme vûr engestlichen vreisen?
Wir waeren doch verirret gar, unt heten wir der pfaffen niht:
Die falschen lat ir orden pflegen, unt habe wir mit dem rehte leben-
den pfliht."[5]

Adde quod sacerdotis ope fieri ecclesia praedicat, ut corpus Christi, „*quod in coelis unum est, mille in locis simul teneatur*"[6] quod officio fungi praedicantur, cujus praecellens potestas angelis negata, super illos,[7] quin etiam super sanctam virginem Mariam

[1] c. 5. 6. 7. 8, C. XII, qu. 1.

[2] c. 6, C. XII, qu. 1. (Ambrosius de fuga seculi cap. 2).

[3] cf. Sachsensp. lib. 2, art. 66: „Papen . . . die der cristenheit meistere sin"; cf. Rbuch nach Distinct. (ed. Ortloff) lib. 6, c. 2, dist. 5: „. . . dy der cristenheyt meyster sullen sin."

[4] ap. v. d. Hagen Minnesänger 3, 5.

[5] Ulricus Würtembergiae comes aô. 1471. testamenti faciendi facultatem concessit clericis: „. . . In ansechung u. betrachtung, das durch sy in dem Ampt der heiligen Messe das lyden Christi . . . teglichs zu leschung unser sünden fur die angesicht unsers himmelschen Vatters wir uffgeopfert und ernuwert, und uns dadurch und von Irem gebet nit klein geluck feld und eren erfolget" ap. Sattler Gesch. d. Graven. 4, Beyl. 78; cf. Innoc. III. epist. lib. 15, ep. 204.

[6] Gnitmund de veritate eucharistiae p. 393; cf. Aug. Triumphus Summa de pot. pap. qu. 18.

[7] Hugo Rotomag. de heresibus sui temporis in M. B. P. 22, 1347. cf. Aug. Triumph. l. c. qu. 18: „dicendum quod major est jurisdictio pape quam cujuslibet angeli; ... recte concluditur, quod papa major sit angelo in divinatione; ... papa major premiatione angelis."

effert eos,[1] atque evehit ad Deum, cujus nomine in Catechismo Romano haud immerito[2] appellari censentur.[3] Quibus expositis licet intellegi, quid ecclesia de „*angelorum terrenorum*" de „*civium coelestium*"[4] statu judicare debuerit, quid de terrae civium conditione, tum quomodo negare non potuerit, „*spirituales atque sacerdotes super carnales et laicos semper esse constituendos*,"[5] respondere denique nullo modo dubitaverit, quaenam major videretur dignitas et potestas „*dimittendi peccata, aut praedia dividendi*;"[6] cum pastorem gregi praeesse necesse sit,[7] illum qui „*purgat, illuminat, perficit*,"[8] purgando, illuminando, perficiendo. Sane quidem pastor gregis auxilio indiget, neque civis caelestis terrenis rebus supersedere potest, minime tamen hanc ob causam ecclesia subjecta esse voluit civitati, corpori servire spiritum.

Atque ut nunc de civitatis conditione disseramus, cum omnia ad aeternam felicitatem spectantia sibi ecclesia ordinanda vindicet, quid reliquum illi, quam ut suis studiis, quae natura desiderat expleta cumulataque haberi liceat, et hujus vitae necessitatibus consulatur? Neque soli papae tales praecipiebant doctrinas,[9] quin etiam Dante Alighierius etsi pontificiae potestatis strenuus impugnator „*opus fuit*, inquit, *homini duplici directivo secundum duplicem finem: scilicet*

1 Jam Hussus Contra Praedicat. Plznensem (Histor. et Monum. 1, 182.) suae aetatis clericos accusat, quod praedicabant: „Si virgo Maria est beata vel digna quia semel Christum genuit, beatior vel dignior est quilibet sacerdos, qui eam saepe creavit, et potest eum creare quando vult." Eadem tamen sententia exstat in Confessione novor. Catholic. ad papatum perversorum in Hungaria ap. Mohnicke Zur Gesch. der Ungar. Fluchformul. 27; cf. Weissenbach Vorboten des neuen Heidenthums 11, 310; Wald Ueber die Verschiedenheit der Römischen und Jesuitischen Convertitenbekenntnisse, 27—28.

2 cf. Petr. Blesensis Sermo 38. in M. B. P. 24, 1446: „Sacerdotes Dei in multis tenent similitudinem; Deus est fundamentum, et ipsi fundamenta, Deus mons, et ipsi montes, Deus pastor, et ipsi pastores." cf. Dist. XVII, c. 1 (Palea): „de quibus (i. e. sacerdotibus) dictum est: Ego dixi Dii estis (Psalm. 81, 6) cf. ep. Paschal. II. ap. Wilkins Concil. Mag. Brittaniae 1, 386; — Huss. de arguendo Clero l. c. 1, 189.

3 de ordinis sacramento (ed. Bassani. 1774. p. 174): „Quare merito (sc. episcopi et sacerdotes) non solum angeli, sed Dii etiam, quod Dei immortales vim et numen apud nos teneant, appellantur."

4 St. Bernard. de divers. sermo 37; in opp. 2, 227. (Colon. 1612);

5 Clementis I. epist. ap. Blondellus Pseudo-Isidorus etc. 16.

6 St. Bernard. de consideratione lib. 1, c. 1.

7 cf. Bernard. abbas contra Valdenses in M. B. P. 24, 1587: „Item Clerici pascunt, alii quasi oves pascuntur."

8 St. Dionys. Areopagita de Coelesti Hierarchia in M. B. P. 2, 151.

9 cf. Gerson. opp. 3, 1083: „Ratio repraesentat statum ecclesiasticum, et sensualitas civilem." cf. infra §. 3.

summo Pontifice qui secundum revelata humanum genus produceret ad vitam aeternam: et Imperatore qui ..... ad temporalem felicitatem dirigeret."[1]

Quo modo, cum civitati haud concedatur ab ecclesia, ut summae civium saluti incumbat, nisi forte, quod humanas suppeditando, caelestibus rebus studendi facultas datur,[2] multo minus reges et duces divinum munus sustinere docebatur, „*quos quis nescit*, Gregorius VII. inquit,[3] *ab iis habuisse principium, qui Deum ignorantes, superbia, rapinis, perfidia, homicidiis, postremo universis pene sceleribus, mundi principe, diabolo videlicet agitante, super pares, scilicet homines, dominium mundi, caeca cupiditate et intolerabili praesumptione affectaverunt.*" Has vero de regum origine atque natura doctrinas valde fuisse vulgatas jam ab Hugone Floriacensi[4] possumus doceri. —

Non igitur plus juris concedit principibus ecclesia, quam quod in eos „*dignatio largientis*" contulit,[5] cujus gratiam si conciliare sibi student, atque regnum vi occupatum juris titulo defendere, sacerdotum auctoritati eos obtemperare jubet, atque ab illis doceri, a quibus credant „*se non solum in terra, sed etiam in coelo ligari posse et solvi.*"[6]

Haec fundamenta doctrinarum, quas papae per longam seculorum seriem excolebant, quibus ecclesiam liberam esse debere praecipitur a civitatis jugo, civitatem ecclesiae servam.

1 de monarchia lib. 3. ap. Schardius de jurisdictione 283. (cf. infra cap. 2, §. 2.)

2 cf. c. 23, C. XXIII, qu. 5. hac de causa Eduardus confessor Angliäe rex, exempli causa, regna instituta esse censet: „Rex autem ..., inquit, ad hoc est constitutus, ut regnum terrenum et populum Dei et super omnem sanctam veneretur ecclesiam ejus, et ab injuriosis defendat ... Quod nisi fecerit, nec nomen regis in eo constabit; verum testante papa Joanne nomen regis perdit" ap. Canciani Barbar. leg. antiq. 4, 337.

3 ep. lib. 8, ep. 21. (Gregorii VII. epistolae ap. Mansi exstant tom. 20.) cf. Innocentii III. reg. imper. ep. 18. (Baluzius); Thomas Aquin. de regim. princ. ait: „Considerandum est, quod dominium vel praelatio introducta ... ex jure humano"; quem sequens Pet. de Andlo ait: de imperio lib. 1. c. 1: „Fuit itaque solum natura corrupta regimen necessarium regale;" Alvarus Pelagius de planctu ecclesiae (ap. Roccaberti Biblioth. Pontificia 4, 70.) argumentis e rebus gestis repetitis hancce doctrinam defendere studet: „Cujus signum et argumentum haberi potest, quia soli reprobi in principio creationis mundi dominium acceperunt; unde ante diluvium primus dominus inter homines fuit Cain (Augustin. de civitate Dei c. 15.) ... post vero diluvium qui primo dominium acceperunt, fuerunt de maledicto genere Cham."

4 Hugo Floriac. tract. de sacerd. potestate et regali ap. Baluzius Miscell. 4, 9.

5 Arnulphus Episc. in Conc. Turon. in M. B. P. 22, 1325.

6 Gregorii VII. ep. lib. 8, ep. 21.

§. 2.

De libertate ecclesiae.

At cum jam episcopalis dignitas ceteris sublimior sit, „*et aliae*, ut Ravennatenis Concilii[1] verbis utamur, *nullam comparationem recipiant*" episcopum episcoporum „*quasi terrenum describere quis foret ausus*,"[2] qui majestatis suae fulgore omni potestati tenebras obducere praedicabatur. Illum qui — ut quaedam ex nominibus illis afferamus, quibus papae ornari solebant — unus pater domus, unus rector navis, unum caput corporis,[3] cujus imperio Apostolorum successores subjecti sunt, a quo datur illis facultas ligandi et solvendi,[4] potestatem habere „*sine numero*, *pondere*, *mensura*," Alvarus Pelagius,[5] honore afficiendum qui Christo debetur „*secundum quod Deus*" Augustinus Triumphus exposuit,[6] nihil sceleris facere,[7] errare numquam[8] posse, esse — ne multa, Deum,

1 aô. 1317. ap. Mansi 25, 603.

2 Viterb. Pantheon ap. Muratori Scr. rer. ital. 7, 457. cf. Aug. Triumph. l. c. praef. „omnis creatus intellectus in ejus perstructione invenitur deficiens."

3 cf. Card. Portuens. votum ap. DuPuys histoire du différend d'entre le Pape Boniface VIII. et Philippes le bel (Paris 1655.) 76; cf. Bonifacii VIII. Bulla „Unam Sanctam" in c. 1. de majorit. et obedient. in Extr. comm. (1, 8).

4 Aug. Triumphus Summa de potest. pap. qu. 20. cf. quoque qu. 19.

5 l. c. c. 6. apud Roccaberti l. c. 4: „Est enim sine numero, quantum ad eos, qui ejus potestati subduntur, qui quoad nostram notitiam sunt innumerabiles. — Est autem sine pondere, quantum ad locum: pondus est enim inclinatio rei ad locum proprium et determinatum: haec autem potestas non determinatur ad unum locum vel ad unam ecclesiam, sed ad omnes prorsus ecclesias, in quibuslibet locis positas extenditur. Est sine mensura, quantum ad actum et modum agendi, quia quodammodo immensa est in agendo et in modo agendi. . . . . Et cum sit ipsa potestas vicarii Christi sine numero, pondere et mensura, imponit tamen et determinat aliis potestatibus pondus, numerum et mensuram." cf. Card. Port. vot. ap. Du Puys l. c. 76.

6 August. Triumph. l. c. qu. 9. cf. Confessio nov. Cathol. etc. ap. Mohnicke l. c. 25.

7 idem. l. c. qu. 5. cf. Alv. Pelag. l. c. lib. 2. c. 33. (liber II. ap. Roccaberti l. c. non exstat, vide igitur aut edit. Venet. 1560., aut aliam a Joanne Klein typis excusam. Fol. 139. sqq.

8 cf. Bellarmin. de pontif. Rom. lib. 4, c. 5: „Si papa erraret praecipiendo vitia, vel prohibendo virtutes, tenetur ecclesia credere, vitia esse bona et virtutes malas, nisi velit contra conscientiam peccare. cf. Suarez in 3. c. 1, qu. 1, art. 2, disp. 42, sect. 1: „Definitio pontificis omnino vera est, et si dictis omnium sanctorum esset contraria, illis esset praeferenda;" cf. Ziegler de jurib. maj. (Wittenberg. 1681.) 251; cf. Confessio nov. Cath. etc. ap. Mohnicke l. c. 25: „Confitemur, quidquid Papa instituerit novi, sive intra, sive extra

non poetae tantum, aulicorum more, sed graves quoque fidelesque medii aevi viri praedicabant.[1] Num talis papa, spirituale imperium non impugnatum in omnes Christianos tenens, ab illo principe, qui mundi imperium affectabat quidem, sed rarissime tantum, secundissimis rebus, exercere potuit,[2] instituendus erat aut destituendus?

Etenim nulli concedunt catholici scriptores supranaturale ecclesiae regnum, „*nisi cui Deus ipse commisit*,"[3] quanto minus illi,

Scripturam, quicquid etiam demandaverit, esse verum, divinum, salvificum, ideoque a laicis majoris aestimari debere Dei vivi praeceptis." cf. Dupin de antiqua eccl. disciplina dissert. 5; alia est Augustini Triumphi doctrina qui l. c. qu. 22: „dicendum quod illa que papa precipit vel clauduntur sub jure naturali, vel sub jure positivo. Si clauduntur sub jure divino, non est obediendum pape, si mandaret aliquid contra illa, puta si preciperet, quod creatura aliqua honore latrie adoraretur, vel quod nomen Dei in vanum assumeretur, . . . si autem clauduntur sub jure positivo et papa mandaret aliquid contra illa fieri, ut fornicari, furari, vel innocentem occidere. . . . similiter in talibus obediendum non est. Sed si illa que precipit clauduntur sub jure positivo, quum omne jus positivum ab ipso dependet, vel per immediatam editionem, ut jus canonicum, vel per confirmationem et approbationem ut jus civile, tunc, sicut ejus est omnia precepta juris positivi condere et confirmare, seu interpretari, ita ejus est omnia tollere in toto vel in parte etc."

1 cf. Zenzelinus glossa ad Extr. Johann. XXII. tit. 14, c. 4, in fine: „Credere autem, dominum Deum nostrum papam, conditorem dictae decretalis sic non potuisse statuere, prout statuit haereticum censeretur." cf. Petr. Blesens. ep. 144. (in opp. pag. 250); Baldus ad leg. ult. Cod. (7, 50); Dist. XCVI. c. 7; — cf. Pfeffinger Vitriarius illustratus (Gothae 1739.) 1, 23, ubi plura; Febronius de statu ecclesiae (Bullioni 1763.) 1, 181. Itaque a papa ad deum appellari non potest, cf. Aug. Triumphus l. c. qu. 6: „dicendum quod in presenti vita appellari a papa ad deum ridiculum est et frivolum. . . . solus enim papa dicitur esse vicarius dei, quia solum quod ligatur vel solvitur per eum habetur solutum et ligatum per ipsum deum. Sentencia igitur pape et sentencia dei una sentencia est — sicut una sentencia est pape et adjutoris ejus. Cum igitur appellatio semper fiat a minori judice ad superiorem, sicut nullus est major se ipso, ita nulla appellatio tenet facta a papa ad deum, quia unum consistorium est ipsius pape et ipsius dei, cujus consistorii claviger et hostiarius est ipse pape . . . . videtur ergo, quod appellare a papa ad deum sit appellare contra deum."

cf. St. Bernard. de considerat. lib. 2. c. 8: „Quis es? Sacerdos magnus, Summus Pontifex: Tu princeps episcoporum, tu haeres apostolorum, tu primatu Abel, gubernatu Noe, Patriarchatu Abraham, ordine Melchisedech, dignitate Aaron, auctoritate Moses, potestate Petrus, unctione Christus etc.; cf. St. Columbani epist. IV. ad Bonifacium papam in M. B. P. 12, 28.

2 cf. Conring de finib. imperii lib. 1, c. 18, §§. 3. 7.

3 Bellarmin. de Rom. pontif. lib. 1, c. 7.

cui per papam imperium delatum esse, cum ecclesiastici tum rerum scriptores contendebant.[1]

Si tamen papalium canonum auctoritate[2] jus illud ab imperatoribus impetratum niti videbatur aut interpolatos esse, aut necessitate temporum extortos,[3] et si juris exerciti multa exempla rebus gestis afferebantur, commenticia esse clamabatur.[4] Atque ut jam concedamus, vera illa esse, neque dolo inventa, tamen „*adulta jam ecclesia*, Petrus de Cella ait, *non licet ejus filiis, quod aliquando licuit inimicis, et si in primitiva ecclesia sola patientia locum habuit, ut auferenti tunicam dimitteret et pallium, decet matrem corrigere filium, sicut docuit pupillum tolerare adversarium.*"[5]

Aptum igitur et ecclesiae doctrinae consonans Hildebrandi illud, qui interrogatus, qua ratione, absque mandato et assensu regis papatum receperit: „*firmissime tene*, inquit, *et nullatenus dubites, quod in electione Romanorum pontificum juxta St. Patrum canonicas sanctiones, regibus prorsus nihil est concessum et permissum.*"[6]

Sed ille quoque, quem „*supra jus, contra jus, et extra jus*" omnia posse, Baldus,[7] cujus voluntatem stare pro ratione Durandus[8] contendit, qui ne a conciliis quidem judicari potest,[9]

1 cf. §. 3.

2 cf. Dist. LXIII, c. 23; Richter KR. §. 123.

3 Quin ipsa Nicolai constitutio Dist. XXIII, c. 1. perficientis, quae Paschalis II. atque Sergius III. inceperant (cf. Einhardi annal. ad a. 817. ap. Pertz 1, 203; Vignolii lib. pontif. 3, 39.) falsa habebatur; cf. Bonizo ap. Oefele Scr. Boic. 3, 818: „quod falsissimum esse omnibus modis declarabitur, quamvis et si verum esset, tamen nullius momenti esset. Nam etsi licet Romanis pontificibus, rigorem canonum temperare pro necessitate temporum, tamen non licet omnino destruere. Sed bonae memoriae dominum Nicolaum ab hac liberemus infamia, et testibus idoneis, cum talia non dictasse demonstremus."

4 cf. Bulla Joann. XXII. ap. Rymer foedera (ed. 1816.) II, 2, 721. aô. 1327: „Praeterea legant isti homines pestiferi ystorias approbatas; quis unquam papa catholicus ab imperatore institutus fuerit?"

5 lit. ad. Th. Becket in M. B. P. 23, 828; cf. Alvar. Pelag. l. c. lib. 1, c. 37.

6 Nicol. Arragon. de gest. Pontif. Rom. ap. Baron. ad a. 1064. no. 20.

7 Baldus ad l. 3. Dig. (1, 14.) cf. Clement. Merlin. Decisiones S. Rotae Rom. (ed. 1662.) tom. 1, dec. 775, no. 26, aô. 1638; cf. Febronius l. c. 1, 177. 180. etc. De simonia videas Aug. Triumph. l. c. qu. 5: „dicendum quod certum est, summum pontificem canonicam simoniam a jure positivo prohibitam non posse committere, quia ipse est supra jus, et eum jura positiva non ligant;" alia ejusdem autoris argumenta ibid. exstant: „quia nullus potest emere vel vendere rem suam, sed bona spiritualia et temporalia ecclesiarum sunt pape, venditio ergo vel emptio in talibus ... non habet locum" etc.

8 Durand. spec. jur. 1, 51, lib. 1 de legat. 52. (ed. Venet. 1576.)

9 cf. Phillips KR. §. 31; cf. Bellarmin. de pontif. Rom. lib. 2, c. 26.

quomodo, secundum ecclesiasticas doctrinas, imperatori reus exsistat papa?[1] —

At principum quam in summum pontificem obtinuerant auctoritate fracta, ipsa tamen ecclesia minime seculari servitio exemta erat; Petri successore sui juris constituto ceterorum Apostolorum successores per laicalem manum ecclesiae sponsae jungebantur. — Feudali igitur conditioni investitura subjecta fuit ecclesia, eique duriori, quia alia feuda in heredes transibant, episcopo vero defuncto, principum nutu atque arbitrio in cujuscunque generis homines episcopatus transferebantur.

Tamen vero, si reges pietate ducti ecclesiae consuluissent, si religione commoti optimum quemque sedi episcopali praefecissent, haud dura fuisset servitus, fortasse tolerabilis, sed simoniae scelus, totam ecclesiam subversurum,[2] paparum fuit exstirpare.

Ne vero quis opponat,[3] praedia solummodo episcopos a principibus accepisse, bonaque secularia, dignitates tamen ipsas ecclesiasticas nunquam, jam Petrus Damiani[4] quaerit, utrum mango servum vendens solum corpus ejus, an totum hominem tradat. Ita cum terris principes episcopatus tradidisse episcopis constat, quos annulo cum sponsa ecclesia conjungebant, pastorem gregi baculo praeficiebant.[5] — Non autem justum matrimonium, cum sponsae, et ipsi nolenti, per vim quis imponatur, imo vero adulterium idque foedissimum, Paschalis II. ait,[6] „*quod filius matrem, laicus ecclesiam committere coëgit.*"

Ne igitur episcopus aut clericus „*quoquo modo*"[7] honorem manu laicorum accipiat, ne regi ullive domino seculari „*in manibus ligiam fidelitatem faciat*"[8] longa illa conciliorum serie praecipitur, quae et quam strenue egerint papae probat, et quam difficile fuerit,

1 Dist. XCVI, c. 7. (Nicolaus). c. 8. (idem).

2 cf. i. a. Domnitzo vita Mathildis 1, 15; Helffenstein Gregor VII. nach den Bestrebungen seiner Zeit. (Frankfurt 1856.) 1—16.

3 Damiani ep. lib. 1, ep. 13: „Nonnulli clericorum vitam per exterioris habitum speciem mentientes, hoc pertinaciter dogmatizant, non ad simoniacam haeresin pertinere, si quis episcopatum a rege . . . per interventionem coëmptionis acquirat, si tantummodo consecrationem gratis accipiat."

4 Damiani ep. lib. 1, ep. 8. (ad Alexandr. II. papam); cf. idem vita St. Romualdi ap. Mabillon act. S. S. B. sec. VI. 1, 265. cf. Gesta Trevirorum contin. §. 11. ap. Pertz. 8, 184.

5 Pasch. II. ep. 3 (ad Anselmum) ap. Mansi 20, 982.

6 Paschal. II. ep. ap. Wilkins Conc. 1, 385; cf. Innoc. III. ep. lib. 15, ep. 204.

7 C. Roman. aô. 1099. ap. Mansi 20, 964. cf. pag. 13. not. 1.

8 C. Claramont. aô. 1095. c. 17. ap. Mansi 20, 1817; cf. tamen Gregorii VII. ep. lib. 5, ep. 5: „Quod ad servitium et debitam fidelitatem regis pertinet, nequaquam contradicere aut impedire volumus."

totam civitatum conditionem si non delere at certe omnino permutare.[1] —

At papam caput quidem ecclesiae esse, sed conciliis tantum totam ecclesiam repraesentari, ex iis solis — cum papas de fide errare posse constet — fidei principia petenda esse, nostris quoque est dogma indubitatum.

At cujus opera membra illa diversa in unum concilii corpus redigi oportet, cujus voce episcopos ad concilia convocari?

Imperatores et reges re vera quidem ex primis Christianae religionis temporibus, concilia convocare, conovcatisque praesidere solebant, sed, ut multa alia, prioribus temporibus ab ecclesia concessa, eique utilia, temporum cursu injuriose videbantur usurpata, atque libertati ecclesiasticae detracta.[2] — Nonne principes concilia contra papas ipsos convocarunt, nonne armis eo fortioribus paparum auctoritatem impugnarunt, quo minus medii aevi temporibus erat certum, papis concilia esse subjecta? Ita tam omnino status clericorum, cum inprimis papalis dignitatis ratione habita, nihil antiquius habuerunt Romani pontifices, quam ut viam, jam Pseudoisidori decretis demonstratam[3] strenue sequerentur, atque solius pastoris voce oves esse congregandas contenderent.[4] —

1 cf. Synod. Roman. aô. 1075. ap. Mansi 20, 517; aô. 1078. ibid. 507; aô. 1080. ibid. 531; C. Benevent. aô. 1087. ap. Pertz. 5, 182; C. Melfit. aô. 1090. ap. Mansi 20, 723; C. Claramont. aô. 1095. ibid. 20, 817; C. Rhotomag. aô. 1096. ibid. 20, 1925; C. Roman. aô. 1099. ibid. 20, 964; C. Pictavense aô. 1100. ibid. 20, 1123; Synod. Rom. aô. 1101. ibid. 20, 1136; C. Roman. aô. 1105. ap. Eadmer hist. nov. 70; C. Guadastall. aô. 1106. ap. Mansi 20, 1209; C. Trecis. aô. 1107. ap. Ekkeh. Chron. ap. Pertz. 8, 242; Synod. Benev. aô. 1108. ap. Pertz. 5, 183; Synod. Rom. aô. 1118. ap. Ann. Saxo. ad h. a. ap. Pertz. 8, 748; C. Roman. aô. 1116. ibid. ad. h. a. l. c. 251; C. Tolosan. aô. 1119. ap. Mansi 21, 225; C. Rhemense aô. 1119. ibid. 21, 235; cf. Gregorii VII. ep. ap. Mansi 20, 227; Innoc. III. ep. lib. 1. ep. 64. 78. 79; lib. 8. ep. 29; lib. 12. ep. 56. 64. 78. 79; cf. Calixti II. ep. ap. Mansi 21, 225; Paschalis II. ibid. 20, 1058; Honorii III. ap. Raynald. ad. a. 1221. no. 32; etc.

2 cf. Alexand. III. ap. Baron. ad a. 1159. no. 72: „Longe (sc. Imperator) a consuetudine praedecessorum suorum recessisse videtur, et dignitatis suae terminum excessisse, cum sine conscientia Rom. Pontificis concilium convocaverit." cf. vita Alex. III. ap. Muratori Scr. 3, 450.

3 Dist. XVII, c. 1. (Marcellus); c. 2 (Julius I.); c. 5 (Pelagius II.); c. 3. (Damasus I.) ante Pseudoisidorum confectus esse censetur. cf. Richter Corp. jur. can. h. l.; c. 10, C. II, qu. 5; (Sixtus III.).

4 cf. Gregorii VII. dictat. §. 16; Bonifac. VIII. ap. Leibnitz Cod. dipl. 2. Mant. 314; Bellarmin. de Conc. et eccl. lib. 1, c. 12; Alv. Pelagius l. c. lib. 1, c. 22; cf. Planck Gesch. d. christl. kirchl. Gesellsch. Verf. IV, 2, 690; Münter Magaz. f. Kirchengesch. u. Kirchenr. d. Nordens 1, 26; Dupin de ant. eccl.

Cum vero jam supra de clericorum statu disputaverimus, non mirum est, quod clericos nulli nisi Deo ob scelera commissa judicandos esse ecclesia contendit,[1] illi soli puniendos, quod „*rapina et sacrilegium*"[2] putabatur, si filii matrem, discipuli magistrum, „*subditae aut pravae vitae homines*" illos „*quos sibi oculos elegit Deus*"[3] in judicium traherent, ibique condemnarent. Sane servitutis macula se ipsi laici, clericorum judices, polluerent, ecclesiam ita tamquam ancillam tractantes — cum, ut Innocentius III. contendit,[4] ex serva matre nati — et quis ecclesiam communem omnium matrem esse negaret? — matris sequerentur conditionem. — Sed liceat addere nobis, quod non sancto clerico, non docto, non praestanti, character ille sanctitatis attribuitur, sed officio et homini ipsi, seu impio, seu imperito, seu sceleribus imbuto.[5] —

Laicis igitur de clericorum neque personis, neque bonis judicare permittebatur.[6]

Jam vero de bonorum ecclesiasticorum immunitate agendum nobis est. At Christum Apostolosque bona secularia tenuisse, neque ecclesiae eorum dominium esse denegatum, acerrime contra Valdenses aliosque hereticos, fideles scriptores contenderunt.[7] Non tamen juris Romani dominium, (etsi jure Romano ecclesia utebatur) quo liberrima disponendi facultas datur, aptum est bonis ecclesiasticis, quae St. Patres, Conciliaque, nihil aliud esse pronuntiabant, „*nisi vota fidelium, pretia peccatorum, patrimonium pauperum*"[8] — Non sibi igitur ecclesia uti debebat bonis secularibus, sed administrare tantum pro pauperum salute; non dives igitur ecclesia, et divitiis abundans, pro immenso egentium numero.[9] His vero de bonis tributa civitati conferre ecclesia noluit, cum et sibi et illi scelus imputandum esse censeret, quarum altera pauperum spoliis facultates suas augeret, altera de bonis statueret, quae ad certum finem commissa sibi essent.[10] Ne quis vero ac-

discipl. diss. 6. Pfeffinger Vitr. illustr. 3, 40 sq. etc.

[1] cf. Innoc. III. ep. lib. 2, ep. 163. cf. Bellarmin. de clericis lib. 1, c. 28.

[2] Conc. Nemaus. aô. 1096. c. 14. ap. Mansi 20, 936.

[3] Pii I. ep. 1. ap. Blondell. Pseudoisid. 195.

[4] Innoc. III. ep. lib. 2, ep. 163.

[5] Fr. Costerus Enchiridion (Colon. 1585.) c. 3, pag. 136; eadem ratione ductus Ad. Taner in Colloq. Ratisbon. p. 56: „Papa, inquit, potest illuminare, etsi coecus sit." cf. Aug. Triumph. l. c. qu. 5.

[6] cf. lib. II, §. 3.

[7] cf. exempli causa Alv. Pelag. l. c. lib. 1, c. 40.

[8] Jul. Pomer. de vita contemplat. II, 9. ap. Laurent l'état et l'église 18; cf. Thomassinus vet. et nov. eccl. discipl. pars 3, lib. 3, c. 2, §. 10; c. 1, §§. 4. 6; c. 31, §§. 2. 3. 8; c. 32, §§. 13. 14.

[9] St. Hieronymi ep. ad Neptian. ap. Thomassin. pars 3, lib. 3, c. 4, §. 13.

[10] c. 4. 7, X. de immunit. eccl. (3, 49); c. 1. 3. h. t. VIto (3, 23); c. 4 de censib. VIto (3, 20); c. unic. de immunit. in Clem. (3, 17); c. 3

cusare ecclesiam conetur, quippe quae praesidio civitatis munita, suis auxiliis beneficia conferre renueret, nihil aliud Petrus Blesensis[1] docet, a pontificibus posse vel debere principes exigere, nisi orationes ad Deum; neve quis Christi exemplum proferat, dantis Caesari quod erat Caesaris, Bellarminus,[2] Christum tributum solvisse, „*quia voluit, non quia debuit,*" demonstrat.

Sic ecclesia libera a civitatis auctoritate, cum nulli seculari domino potestatem in clericos habere liceat,[3] neque cuiquam facultas detur, aliquid de rebus ecclesiasticis disponendi. Si tamen laici, impietate ducti „*negotiis,* Innocentius III.[4] inquit, ad *personas ecclesiasticas pertinentibus se temere immiscere non metuunt*" sciant se gravis peccati poenam non evasuros, ut Ozias rex sacerdotum officium usurpans „*suae temeritatis poenam, lepra percussus a Domino non evasit.*"[5]

§. 3.
De civitatis servitute.

Postquam exposuimus, ecclesiam liberam esse debere a civitatis et laicorum auctoritate, neque jam hoc loco (§. 1.) silentio praeterivimus, quanto ecclesia se civitatem superare contenderet, reliquum nobis est, ut diligentius examinemus, quomodo illa clericorum et laicorum conditione in ecclesiae servitutem redigi potuerit civitas, atque qua ratione probare hoc studuerint ecclesiasticae potestatis ministri. Probari enim opus fuit, quod non natura ipsa postulari, quo mundi status perverti videbatur, cujusque „*litigium*" tantum fuisse Dante existimat, ut „*quemadmodum in aliis ignorantia solet esse causa litigii, sic hic litigium causa ignorantiae sit.*"[6]

Sublimis autem ecclesiae potestas quomodo melius adjuvari potuit, quam divinae scripturae verbis, quam dialecticorum opera atque rerum gestarum memoria. — Hunc igitur ordinem sequa-

de censib. in Clem. (3, 13); cf. Richter KR. §. 117; Gieseler K.Gsch. II, 2, 268; Planck l. c. IV, 2, 208 sq. Haec sunt verba Concordati Austriaci art. XV: „ut honoretur domus Dei, qui est Rex Regum, et Dominus Dominantium sacrorum templorum immunitas servabitur in quantum id publica securitas et ea, quae justitia exigit, fieri sinunt."

1 ep. 112. in opp. 173; cf. Glosse z. Ssp. art. 5: „Diesen vorteil haben die Pfaffen, das sie gleichen theil in der gerade nehmen mit den Schwestern .... Welches geschihet durch jhres betens willen; Dann alle Welt geneust jhres betens;" cf. Besold. doc. rediv. (Tübing. 1720.) 2, praef. 11.

2 Bellarmin. de cler. lib. 1, c. 19; cf. Alv. Pelag. l. c. lib. 1, c. 37: „non ex debito .... sed ut non scandalizaret alios" (Matth. XVII, 26) cf. Marsil. Defens. pac. ap. Goldast Monarchia 2, 147.

3 Urban. II. ap. Mansi 20, 659.

4 Innoc. III. ep. lib. 15, ep. 219.

5 ibid.

6 Dante de Monarchia lib. 3. ap. Schard. 268.

mur, et „*ut haec quaestio enucleatius discutiatur, radix solvendi … ab origine mundi diligenter inspiciatur.*"[1]

A.
Argumenta e libris sacris repetita.

a.

„Fecitque Deus duo luminaria magna: luminare majus, ut praeesset diei, et luminare minus, ut praeesset nocti."
GENES. 1, 16.

In mundi igitur creatione jam subsistamus![2] Etenim solem atque lunam Deus mundi creator in caelo constituit, ut hominum oculis aliis temporibus aliae apparerent terrarum figurae, ut alterum diei ejusque negotiis, quieti nocturnae alterum praeesset. — Luna autem obscura atque illustrata tantum solis radiis, qui cum magnitudine, tum lucis claritate omnia sidera superat et regere videtur.

At etiam hominibus, quos in hoc mundo creaverat, peccantibus atque rectam viam deserentibus providens Deus, „*ad firmamentum universalis ecclesiae*", quae caeli nomine nuncupatur, duas magnas instituit dignitates, pontificalem regalemque potestatem, quarum altera soli comparanda animarum curam suscipit, altera

1 Honor. Augustodunens. ap. Petz. l. c. II, 1, 150.

2 Berengosus Sermo de myster. lig. domin.; „Sciendum est, quod nec catholicae fidei, nec christianae contrarium est legi, si ad honorem regni et sacerdotii rex pontifici, et pontifex obediat regi. Isti sunt enim qui ex antiquo, divinitatis dispensatione bifaria, in firmamento ecclesiae, quasi duo magna convenere luminaria: quatenus in his, quae sunt seculi, et in his, quae sunt dei, luminare minus nocti, et luminare majus debeat praeesse diei. Et non immerito quod duobus illis luminaribus poterunt comparari, quae ceteris sideribus magis videntur principari: Quia sicut in firmamento coeli eisdem luminaribus nulla stellarum creatura claritate videtur eximior, sic in firmamento ecclesiae duabus his personis ordine et dignitate nulla potest esse sublimior" in M. B. P. 12, 374; cf. Hontheim Hist. Trev. 1, 473; Eadem comparatione Metrophanem Smyrnae Metropolitam usum esse in octava synodo refert Marca de concord. imp. et sac. lib. 2, c. 1; cf. Gregor. VII. ep. lib. 7. ep. 25, ad Guil. Reg. Angl.; lib. 8. ep. 21; (Richter KR. §. 44); Innoc. III. ep. lib. 1, ep. 401; lib. 2, ep. 294; Registr. ep. 32; c. 6 X. de majorit. et obed. (1, 33); cf. Theod. a Niem. Privilegia etc. ap. Schard. l. c. 785; Petr. de Vineis Ep. ed. Schard. lib. 1, ep. 31; Alvar. Pelag. l. c. lib. 1, c. 37; Vot. Card. Port. ap. Du Puys l. c. 76; cf. etiam Glosse zum Sächs. Weichb. (ed. 1557. p. XII.) art. 7. contraria interpretatione St. Isidorus utitur, qui in Comm. in Genesin c. 3; in opp. (ed. Paris. 1601.) p. 415: „Inde quartum seculum coepit a David, quando constituit Deus luminaria in firmamento coeli: id est splendorem regni tanquam solis excellentiam, et in lunae specie soli obtemperantem tanquam synagogam," etc. cf. Joann. de Paris. tract. de pot. reg. et pap. ap. Schard. l. c. 185.

lunae similis terrenis rebus consulit. Porro sicut luna lumine solis illustratur, quo minor est „*quantitate simul et qualitate, situ pariter atque effectu*",[1] sic regum auctoritas dignitatis splendorem a pontificali accipit, „*cujus conspectui quanto magis inhaeret, tanto minori lumine decoratur, et quo plus ab ejus elongatur aspectu, eo plus proficit in splendore.*"[2] — Neque papae soli aut scholastici scriptores hoc argumento utebantur, sed ita erat medii aevi tempore usitatum, ut Fridericus II.[3] imperator non dubitaret, in exordio legum regno Neapolitano constitutarum, se cum luna, cum sole papam comparare, atque se minorem illo proclamare.[4]

b.

„At vero Melchisedech rex Salem proferens panem et vinum, erat enim sacerdos Dei altissimi benedixit ei."
GENES. 14, 18.

At veteris testamenti scriptis etiam confirmari docebatur, regale officium a sacerdotali omnino non abhorrere. Ut Adam[5] enim omittamus, quem primum hominem regno simulque sacerdotio functum esse scholastici contendebant, ut et Noam[6] et Abraham ceterosque patriarchas, qui sacrificiis Dei honores celebrabant atque imperium in subjectos exercebant praetermittamus, Melchisedech[7] ante omnes, ad transfigurandum Christum in mundum missus, neque patre natus, neque ex matre, neque denique mortuus, et sacerdos fuisse legitur et rex, primusque regio nomine in libris divinis appellatur.[8] Hic igitur illorum opinionem refellere potest, qui alienum esse putabant a sacerdotum munere, mundanis rebus operam dare, qui sequi volebant clericos praecepta patrum: „cui portio Deus est, nihil debet curare nisi Deum."

1 Innoc. III. ep. lib. 1, ep. 401.

2 ibid. cf. Glosse z. Sächs. Weichb. Art. 7: „und je ferner der Mon von der Sonnen kompt, ja sein schein volkömenlicher ist, und also ists auch mit dem keiser." (ed. cit. p. XII.)

3 ap. Canciani leg. Barbar. 1, 305.

4 Glossa ad c. 6. X. de maj. et obed. (1, 33.) quanto papa imperatore major sit exponit: „Cum terra sit septies major luna, sol autem octies major terra: restat ergo, ut pontificatus dignitas quadragies septies sit major regali dignitate; Laurentius: „Papam esse millies septingenties quadragies quater imperatore et regibus sublimiorem." Bodinus de republ. lib. 1, c. 9; sequens Ptolemaeum jocans numerum 6645 7/8 rectum esse putat.

5 cf. Innoc. III. Reg. ep. 18; Alv. Pelag. l. c. lib. 1. c. 36. 51; Aeg. Rom. quaest. in utramque part. ap. Goldast Monarch. 2, 103. sq.

6 cf. Aeg. Rom. l. c. cf. infra: „de Unitate". pag. 22.

7 idem l. c. 103. cf. Alv. Pelag. l. c. lib. 1, c. 13: „Item Melchisedech sacerdos Dei altissimi, rex Salem, id est Hierusalem fuit ... ultra medium qui typum Christi tenuit (Psalm. 109, 4). cf. Innoc. III. ep. lib. 2, ep. 294. St. Bernard. de consid. lib. 2, c. 8.

8 cf. Alvar. Pelag. l. c. lib. 1, c. 36.

c.

„Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra."
MATTH. 28, 18.

Jam vero ad argumenta e novo testamento repetita transeamus, quibus maxime qua potestate Christum Deus instruxerit, probabant scriptores, quaque successores ejus, pontifices Romani muniti esse deberent. — Omnem[1] autem a Deo patre potestatem Christo datam esse docebant, qui de regia tribu natus, hereditatem veterum Judaeorum regem adierit, atque nostrae religionis principium, summi quoque sacerdotis officio functus sit. „*Nec igitur dulcius*, St. Bernardus[2] inquit, *aut amabilius*, *sed nec arctius omnino regnum sacerdotiumque complantari potuerint*, *quam ut in persona Christi pariter convenirent*," qui quamvis omnes superaret humilitate sua, tamen se „*secundum utramque naturam*"[3] regem esse magno exemplorum numero probavit, quorum ne multa, quem fugit, argentarios ex templo eum expulisse,[4] atque rerum temporalium dominium non solum non renuisse, sed etiam discipulis administrandum reliquisse.[5] Cum spirituale vero imperium Petro ejusque vicariis Christum commisisse neque medii aevi temporibus, neque hodie quisquam Romanae ecclesiae addictus infitietur, temporalem quoque jurisdictionem in Petrum papasque eum contulisse, illisque totum seculum gubernandum reliquisse, contendebant, quod et ipsum libris divinis confirmari videbatur.[6]

1 „Dicit: „omnis" ergo nihil excipit." Alv. Pel. l. c. c. 13. cf. Thom. Aquin. de reg. princ. lib. 3, c. 10. Innoc. III. ep. lib. 2, ep. 294. cf. Marsil. Def. p. ap. Gold. Mon. 2, 302. etc.

2 St. Bernard. ep. 244.

3 Huss. contra occult. advers. l. c. 1, 172. cf. Wycliffe ap. Vaughan life and opin. (Lond. 1831.) 1, 298. cf. Alv. Pelag. l. c. c. 51.

4 Huss. contra occult. advers. l. c. 1, 169, qui tamen probare hoc studet, exemplum datum esse „Regibus et secularis brachii dominis, quod vindicando Dei injuriam debent primum Cleri malitiam compescere." cf. Alv. Pelag. l. c. c. 40: „Item legitur de ipso quod misit discipulos in Hierusalem, ut tollerent asinum et pullum et dicerent quoniam Dominus eis opus habet (Math. 21) ... ergo tanquam Dominus illa animalia petebat et sicut sua; ... item legitur Dominum daemones misisse in porcos, qui statim praecipitaverunt se in mare, nec tamen Dominum porcorum requisivit." cf. de hoc Joann. de Paris. l. c. Schard. 162.

5 cf. cap. 1, §. 2.

6 Innoc. III. ep. lib. 2, ep. 4. 209; cf. Eleonora Angl. regina ad Coelest. III. Pap. ap. Baron. ad a. 1193, no. 8; Card. Port. orat. ap. Du Puys l. c. 83; Thom. Aquin. de reg. princ. lib. 3, c. 10: „Merito summus pontifex Romanus episcopus dici potest: Rex et Sacerdos. Si enim Dominus noster Jesus Christus sic appellatur, non videtur incongruum suum vocare successorem." cf. Felinus in c. 4. X. de jurejur. (2, 24): „Papa et Christus faciunt unum Consistorium, ita quod, excepto peccato (Alv. Pel. l. c. lib. 1, c. 51: „excepta creandi potestate") potest papa quasi omnia facere, quae potest Deus;" cf.

d.

„Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et supra hanc Petram aedificabo ecclesiam meam . . . Et tibi dabo claves regni caelorum. Et quodcunque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis: et quodcunque solveris super terram, erit solutum et in coelis." MATTH. 16, 18—19.

Etenim Deum beato Petro, cui omnes principatus et potestates orbis terrarum subjecerit, etiam solvendi in caelis atque in terra facultatem tradidisse ajunt.[1] Sed ut quisque ita et reges ad exitum vitae „*ut inferni carcerem evadant, ut de tenebris in lucem tendant, ut de peccatorum vinculis in Dei judicio absoluti appareant, sacerdotis opem supplices ac miserandi requirunt.*"[2] An vero excepit Deus principes Petri potestate, „*cum potentes potenter tormenta patiantur*"*?!*[3]

„*Si quis tentat excipere*, St. Bernardus inquit,[4] *conatur decipere*" et si quis negat, se ecclesiae vinculis alligari posse, restat, ut neget quoque, se solvi posse, „*ut se a Christo omnino sequestret.*"[5] — Haec paparum atque scholasticorum argumenta.

e.

„Pasce agnos meos — Pasce oves meas."
JOANN. 21, 15 sq.

At eadem quae Matthaei isto loco, Joannis quoque notissimo probare studebant scriptores. — Qui „*omnia subjecisti*, ajunt, *sub pedibus ejus*,[6] *id est Papae*," omnes oves ei pastori tradidisti

Alv. Pel. l. c. lib. 1, c. 6; cf. Andlo de imperio lib. 2, c. 9. Ut jam liceat Hieronimi Balbi mentionem facere, qui juris civilis argumentis probare conatur sententiam suam. lib. de coronatione (Argentorati 1603.) p. 16: „Sed quemadmodum asserimus, omnem imperii potestatem a summo opifice mundi provenire, tamquam a primo autore, ita velut in concione promulgamus usum et exercitationem imperatoriae jurisdictionis a papa ut vicario Christi, in quem omnis monarchia est transfusa derivari: sicut peculium servi non est solum a domino principali, sed etiam a vicario. ff. de pecul. l. definitio." (16. [15, 1.]).

1 Gregor VII. ep. lib. 5, ep. 2. 26; liber 7, ep. 6; liber 8, ep. 21; Innoc. IV. Cod. ep. Vat. No. 4957 ap. Raumer Hohenst. 4, 178 (1. Aufl.). Alv. Pelag. hic locos juris Romani affert lib. 1, c. 43; c. 6, X. de maj. et obed. (1, 33); c. 1, eodem tit. Extr. comm. (1, 8).

2 Gregor. VII. ep. lib. 8, ep. 21; cf. Bellarmin. de Rom. pontif. lib. 1, c. 7.

3 „Timeant reges aliique principes, ne quanto se ceteris hominibus in hac vita praeferri gaudent, tanto amplius aeternis incendiis subjiciantur (cf. lib. sap. c. 6, v. 7)." Gregor. VII. ep. lib. 8. ep. 21.

4 St. Bernard. ep. 42.

5 Gregor. VII. ep. lib. 4. ep. 2; „pluralitate clavium" et temporale dominium Petro commissum esse contendit Innoc. IV. ap. Raumer l. c. 4, 178; cf. Alv. Pelag. l. c. lib. 1, c. 13.

6 Psalm. 8, „etiam infideles oves" Alv. Pelag. l. c. lib. 1, c. 37; cf. Antoninus Summa P. 3, tit. 22, c. 3, §. 7; c. 5, §. 7: „Omnia subjecisti

custodiendas.[1] — Jam supra vero demonstravimus, cum nullum tum minime principes clavium potestate sibi commissa papas excepisse, ita opus nobis non est, eadem afferre, ut inter Christi oves quoque illos numerandos esse probemus.[2] — At liceat amenti cuique se de Domini grege segregare, sed sciat, diaboli oneri se subjicere illum, qui Dei jugum portare nolit.[3]

Neque solum spiritualem potestatem Petro hisce verbis Christus videbatur commisisse, cum pastor omnino ovium saluti consulere debeat[4] et David quoque, regius pastor, eodem modo „*legum ferendi*" acceperit potestatem.[5]

f.

„At illi dixerunt: Domine ecce duo gladii hic.
At illi dixit eis satis est." Luc. 22, 38.

Jam vero, ut finem imponamus argumentis ex sacris libris haustis, „*duorum gladiorum*"[6] illud afferamus, medii aevi tempore usitatissimum,[7] quo denegabatur quidem Romanis pontificibus potestas

sub pedibus ejus, id est Papae, Oves id est Christianos, Boves, Judaeos et Haereticos, et pecora campi, Paganos" (ap. Joann. Roffens. de potest. pap. in reb. tempor. (Lond. 1614).

1 Gregor. VII. ep. lib. 8, ep. 21; Bonifac. VIII. c. 1. de majorit. et obed. Extr. comm. (1, 8); Bellarmin. de Rom. pontif. lib. 5, c. 7. 18—21.

2 „non distinguens inter has oves et alias, ut alienum a suo demonstraret ovili, qui Petrum et successores ipsius magistros non recognosceret et pastores." Innoc. III. c. 6. X. de majorit. et obed. (1, 33); cf. Baronius ad a. 870.

3 Gregor. VII. ep. lib. 8, ep. 21.

4 Alv. Pelag. l. c. lib. 1, c. 40; cf. quoque ibid.: „Sicut Christus pavit quinque milia hominum ... et iterum quatuor milia ... Ex quo apparet, quod Christus non statuit Petrum rectorem populi sui, solum quoad spiritualia, sed etiam quoad temporalia."

5 Fr. Angel. Petricca. Turris David. ap. Roccaberti. Bibl. Pontif. 3, 842.

6 Gladio medii aevi tempore significari solebat jurisdictio. cf. Grimm Rechtsalterth. 167; ita et in jure Gallico „spath(d)a placiti" la haute justice cf. Du Cange s. v. „spatha."

7 Primus hac comparatione usus esse abbas Vindocinensis Goffridus traditur. Bossuet Defens. decl. cler. Gall. 1, 308 (ed. Bamberg); post eum St. Bernard. ep. 256; exhortat. ad milites templi c. 3; de considerat. lib. 4, c. 3; Joann. Sarisb. Polycratic. lib. 4, c. 3; Gregor IX. ap. Mathaeus. Paris. ad a. 1237; Innoc. IV. ap. Höfler Friedrich II. 223; Bonifac. VIII. c. 1 in Extr. comm. de maj. et obed. (1, 8); Memoriale potest Regin. ap. Muratori Scr. 8, 1078; Henr. Gandav. Quodlibet VI, qu. 33; cf. Huet Henri de Gand. 186; Alv. Pelag. l. c. lib. 1, c. 60; Durand. spec. jur. de leg. 50. (1, 50. ed. Venet. 1576); Berthold. ap. Grimm Vridanks Bescheidenheit LIX; Schwabenspiegel (ed. Wackernagel) c. 1; Ruprecht v. Freysing Rechtsb. (ed. Maurer) c. 2. (pag. 11); cf. Richter KR. §. 44; Phillips KR. §. 116;

secularis, attamen in illorum servitutem principes redigebantur. — Gladium spiritus enim, „*quod est verbum Dei*" Petro ejusque successoribus traditum esse, atque illo ecclesiam militantem certare, quis est qui ignoret? (Epist. ad Ephes. 6, 17.)

At sanguinis quoque gladium Petro commissum, et Christo annuente quidem („*qui dicentibus apostolis: „ecce, duo gladii hic" non respondisset: „satis est," sed „nimis"*)[1] atque ab eo jam in defensione Salvatoris adhibitum esse sacrae scripturae verbis probabatur, quibus iisdem etiam traditur Petrum strictum ensem in vaginam convertere jussum esse.

Non igitur manibus pontificis uterque gladius exserendus est,[2] sed secularem principi conferat seculari, et ita „*corporum coërcendorum potestatem*" relinquat illi tamquam officium inferius, „*quod in poenis criminum exercetur et quandam carnificii repraesentare videtur imaginem.*"[3] Sed etiam princeps memor sit, ab ecclesia se omni imperio instructum esse, atque gladium materialem si non manu Petri, at certe „*ad nutum*"[4] ejus esse evaginandum.

B.
Argumenta a philosophia repetita.

a.
De Unitate.

At nunc ad philosophica argumenta transeundum nobis est, et initio quidem de unitate agendum. —

„*Unam sanctam ecclesiam catholicam et ipsam apostolicam urgenti fide credere cogimur et tenere, in qua unus dominus, rector, gubernator.*"[5]

Sed cum jam ipse numerus duorum medio aevo „*infamis*"[6]

Nicolaus papa quidem jam c. a. 861: c. 2, C. XV, qu. 6: „quin etiam praefato fratri nostro, filiisque Trevirensis ecclesiae ... haec in mandatis damus, ut spirituali simul ac materiali gladio tam diu malignos illos eorumque fautores insequantur" etc. Sed non desunt, quibus canon ille suppositus videatur; cf. Richter ad. h. l.

[1] St. Bernard. de consid. lib. 4, c. 3; cf. c. 1, Extr. comm. de maj. et ob. (1, 8); Alv. Pel. l. c.

[2] St. Bernard. l. c.; Joann. Sarisb. l. c.; Durand. l. c.

[3] Joann. Sarisb. l. c.

[4] St. Bernard. de consid. lib. 4, c. 3: „ad nutum sacerdotis et jussum imperatoris." Bonifac. VIII. vero: c. 1 de maj. et obed. cit. verba „ad jussum imperatoris" omittit, atque addit: „Oportet autem, gladium esse sub gladio et temporalem auctoritatem spirituali subjici potestati". cf. Richter KR. §. 44.

[5] Bonifac. VIII. c. 1 de maj. et obed. Extr. comm. (1, 8); cf. Bulla ejusd.: „Verba delirantis filiae," ap. Du Puys. l. c. 65. Phillips KR. §. 130. Bonifacium hacce bulla seculare dominium sibi vindicare noluisse, probare studet, cui tamen ipsius bullae verba satis superque adversantur.

[6] Aegid. Roman. l. c. ap. Goldast Monarch. 2, 105; cf. St. Bernard.

haberetur, neque usquam perfectio nisi in unitate, quo modo totius mundi, qui unus est principatus inter duos principes dividi potuit, quorum alter par alteri, secularis spirituali haud subjectus?

„*Sane duo principia nituntur ponere*"[1] atque damnata Manichaeorum haeresi infecti sunt, qui „*tunicam inconsutilem*" Christi scindere conantur, atque negare omnem creaturam subesse debere Romano pontifici, „*de necessitate salutis.*" Neque scriptis solum divinis, Noam archae, ecclesiam praefigurantis, fuisse rectorem, Adam, Abraham, Jacob, Melchisedech una cum sacerdotio regnum exercuisse plurimi pro certo habebant,[2] sed etiam St. Dionysii atque „*philosophi*" verbis eadem unitas confirmari videbatur.[3] Quorum alter: ad unitatem reduci omnem multitudinem, sicut ab unitate procedat, alter:[4] „*in omni genere rerum ordinatarum ad invicem ponere esse unum minimum, ad quod omnia reducantur,*" profert. Cum tamen papa, tanquam „*non reducibilis*"[5] ad nullum possit reduci, restat, ut imperator ad papam, regnum ad sacerdotium reducatur.

b.

Τὸ δὲ ζῷον πρῶτον συνέστηκεν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ὧν τὸ μὲν ἄρχον ἐστὶ φύσει τὸ δ' ἀρχόμενον.

ARIST. POL. 1, 2. §. 10.

Jam supra de conditione clericorum atque laicorum disputantes (§. 1) quomodo his secularia, caelestia illis administranda concessa fuerint exposuimus. Sed etiam eodem loco St. Bernardi illud, laicalem dignitatem sacerdotali superari tanto, quanto anima corpus[6] attulimus, ut addere tantummodo opus nobis sit, quae inde sequi videantur.

de consid. ibid. 2, 76: „ubi unitas, ibi perfectio, reliqui numeri perfectionem non habent, sed divisionem, recedentes ab unitate."

[1] c. 1 de maj. et obed. cit.; Bonif. VIII. „Verba delirantis" ap. Du Puys l. c. 65; Raynaldus ad a. 1302. no. 12; Aug. Triumph. l. c. qu. 22.

[2] cf. supra pag. 7. 8.

[3] cf. Aegid. Rom. l. c. ap. Goldast Monarch. 2, 102. 103.

[4] idem; cf. Dante de Monarch. ap. Schard. 279; cf. quoque c. 1. de maj. et ob. cit.

[5] Dante l. c.; cf. quoque Alv. Pelag. l. c. lib. 1, c. 37.

[6] „Nam quantum distat oriens ab occidente, corpus ab anima, corporalia a spiritualibus, tantum distat auctoritas summi pontificis a culmine imperialis aut regiae dignitatis." Aeg. Rom. l. c. p. 100; cf. Occam. ap. Gold. Mon. 2, 331; Somn. Viridarii ibid. 1, 77; Honor. Augustodunens. de praecell. Sacerd. ap. Petz thes. anecd. II, 1, 180. Hac comparatione jam Patres usi esse videntur cf. Isidor. Pelusiota lib. 3, epist. 249: „*ἐξ ἱερωσύνης καὶ βασιλείας τὰ πράγματα συνεστήκει, εἰ γὰρ καὶ πόλλῳ ἀλλήλων διαφέρουσιν (ἡ μὲν γὰρ ὡς ψυχή ἐστιν, ἥδε σῶμα) ἀλλ' εἰς ἓν ὁρῶσι τέλος τὴν τῶν ὑπηκόων σωτηρίαν*"; cf. quoque Chrysost. homil. 15, in ep. 2. ad. Corinth. — cf. Hugo de St. Victore de sacram. lib. 2, pars. 2, c. 4; Innoc. III.

At cum St. Augustinus (de civit. Dei lib. 2, c. 21.) sine vera justitia regi non posse rempublicam contendat, neque veram esse justitiam Christo non regnante, sequitur, ut nulla sit respublica recta veraque, nisi Christi doctrinis instructa. Cum vero Christus ipse non adsit, atque solummodo repraesentetur per vicarium papam, illum spectet respublica, atque ut corpus anima regatur ab illo.[1]

Ut alia porro argumentandi ratio procedat, Aristotelis principiis constat, *in artibus ordinatis* ... „*artem ad quam ultimus pertineat et principalis finis, aliis imperare, ad quas pertineant fines secundarii.*"

Secularis autem potestatis conditione et itidem spiritualis satis nota, concedendum fuisse constat, finem supranaturalem ecclesiae potiorem esse et „*principaliorem*" quolibet alio fine: ergo spiritualis potestas, ministris ecclesiae collata, superior est non solum dignitate „*sed etiam causalitate potestate seculari, et ei habet praecipere, qualiter debeat operari.*"[2] Ne vero multa, cum accessoria secundum jus Romanum naturam sequantur principalium, quis, cum temporalia accessoria sint spiritualibus, atque haec ecclesiae concessa, illa etiam committere dubitet ecclesiae?[3]

C.
Argumenta historica.

Constantini donatio — translatio imperii — electorum institutio. — regum qui imperio destituti esse tradebantur exempla.

Hisce absolutis, quibus rerum gestarum fundamentis ecclesia nitens, civitatem subjugare conata sit ostendamus. Et initio quidem Constantini donationis mentio facienda, qui diplomate[4] coronam et omnem regiam dignitatem „*in urbe Romana et in Italia et in partibus occidentalibus*" Apostolico concessisse fingitur. — Cum

Registr. ep. 18; Thomas Aquin. de reg. princ. lib. 3, c. 10; Gerson opp. 3, 1083; Bellarm. de Rom. pont. lib. 5, c. 1. 3; id. de translat. imperii lib. 1, c. 13.

[1] cf. Dante de Monarch. ap. Schard. 172; cf. Thom. Aquin. de reg. princip. lib. 3, c. 10; „Sicut ergo corpus per animam habet esse, virtutem et operationem, ita et temporalis jurisdictio principum per spiritualem Petri et successorum ejus." Gregor. VII. ep. lib. 7, ep. 6; Pasch. II. ap. Jaffé reg. Pont. No. 4842.

[2] Dante l. c. 172; cf. Somn. Viridarii ap. Gold. l. c. 1, 71; Aegid. Rom. ibid. 2, 196. 103; Joannes de Paris. l. c. ap. Schard. 193. 200.

[3] Alv. Pelag. l. c. lib. 1, c. 13; cf. c. 40: „quandocunque alicui ex dignitate et officio suo essentialiter et per se competit aliquid, competunt ei omnia, sine quibus illud principale et essentiale non potest haberi vel exerceri ut ... ff. de re judicata l. quid. consuleb. (l. 57. [42, 1.]).

[4] De origine hujus diplomatis cf. Biener de collectionibus canon. 72; Extat Dist. XCV, c. 13. 14; „quae palea est, sed ecclesia habet pro grano"

vero jam Constantinus, non quod privilegio auxerit res ecclesiasticas laudibus efferatur, sed quod ecclesiae, quae ecclesiae erant, non dederit quin potius reddiderit,[1] multo minoris illorum principum beneficia sunt aestimanda, qui exemplum illius secuti, terras ecclesiasticae ditioni subjecerunt.

At si jam temporum cursu evanuisse videbantur Constantini illae constitutiones, magis memoriae principum erat mandandum, Papam ex oriente in occidentem imperium transtulisse atque Romano imperatori condonasse,[2] quod jam Danielis, „*qui pro illo tempore personam pape representabat, prophetica veritate*" praedictum

Alvar. Pelag. l. c. lib. 1. c. 13. — omnino medio aevo Constantini donatio vera putabatur; cf. Otto Frising. Chron. lib. 3, c. 3: „Exhinc Romana ecclesia occidentalia regna tamquam sui juris a Constantino sibi tradita affirmat, in argumentumque tributum exceptis duorum Francorum regnis, iisque hodie non dubitat;" sed videas etiam Leo. IX. ep. ad Michael. aô. 1054. ap. Mansi. l. c. 19, 635; Urban. II. dipl. aô. 1091. ap. Ughelli It. sacr. 1, 775; Innoc. IV. cod. ep. ap. Raumer Hohenst. 4, 120; cf. Thom. Aquin. de reg. princ. lib. 3, c. 10; Gervas. Tilburn. otior. imp. c. 19. p. 943. 944; Damian. disceptat. synodal. inter reg. advocat. et Rom. eccl. defensor. opuscul. IV. tom. 3; Alv. Pelag. l. c. l. 1, c. 13; —Valdenses—: Reinerii Summa ap. Martene et Dur. thes. nov. 5, 1775; tract. de haer. paup. de Lugd. ibid. 1779; Pseudo Reiner. contra Vald. M. B. P. 25, 264; Pilichdorf contra Vald. ibid. 25, 278; La nobla Leizon ap. Raynouard Choix des poés. (Paris 1816.) 2, 79; — Dante inferno C. XIX; W. v. d. Vogelweide p. 25. (ed. Lachmann); Ottok. v. Horneck ap. Herzog Waldenser. 204; Wycliffe in Brevis Censura etc. ap. Mansi 28, 75; cf. Brown fascic. rer. expet. et fug. 1, 290; trialog. lib. 3. in Vaughan tracts and treatises of J. de Wycliffe (Lond. 1831.) 126; Huss. de eccl. l. c. 1, 279; cf. 1, 7; Savonarola cf. Meier Girol. Sav. 84; — Aegid. Rom. l. c. Goldast. Mon. 2, 106; Ant. Rosellus Monarch. ibid. 1, 246; Marsil. Pat. def. p. ibid. 2, 187; Occam ibid. 2, 329; Dante de Mon. Schard. l. c. 277; Lup. de Bebenburg de jure regni et imp. Rom. ibid. 392; Joann. de Paris. de potest. ibid. 209; Glossa ad l. 20. de offic. praesid. (1,18); Radulph. de Columna de transl. imp. ap. Schard. l. c. 286; Sachsensp. lib. 3, art. 63, §§. 1. 2; Glossa ad h. l.; Sächs. Weichb. Chron. de temp. mund.; Rechtsb. n. Distinct. lib. 6, c. 16, dist. 1; (ed. Ortloff) — Hug der heil. Kirchen und des röm. Reichs Wagenfur. ap. Buder amoenit. jur. publ. (Jen. 1743).

[1] cf. Innoc. IV. Cod. ep. Vat. ap. Raumer Hohenst. 4, 120; cf. Aug. Triumph. l. c. qu. 1: . . . „et si inveniatur quandoque, aliquos imperatores dedisse aliqua temporalia summis pontificibus, sicut Constantinus dedit Sylvestro, hoc non est intelligendum, quod suum est, sed restituerunt, quod injuste et tyrannice ablatum est."

[2] cf. Bellarmin. de transl. imperii; apud quem vide: Hadrian. II. (867.—72.); Hadrian. IV. (1154.—59.); Alexand. III. (1159. — 81.); jam contendisse, se imperium in Germanos transtulisse. cf. Innoc. III. Registr. ep. 30. 33; cf. ibid. ep. 29.

esse Augustinus Triumphus[1] exponit, Eucharii, Valerii, Materni historia significari Petrus de Andlo[2] demonstrat. Illos enim a Petro in Germaniam missos esse tradit, „*ad praedicandum S. Trinitatis fidem*," quorum Maternum mortuum baculo Petri contactum revixisse. „*Est autem*, inquit, *praedicta historia non solum litteraliter, sed etiam per allegoriam sive typice intelligenda. Quid enim per Petrum Apostolorumque principem ecclesiaeque fundamentum aliud, quam regale sacerdotium intelligimus? quid vero per baculum pastoralem ..... nisi sacrum imperium designatur? ... Hunc itaque baculum beatus Petrus ...... transmisit in Germaniam, dum Romanus pontifex .... imperium de Graecis transtulit in Germanos.*" Neque solum papae aut qui partes eorum sequebantur, quin etiam Ludovicus pius,[3] Albertus I.[4] reges, fateri non verebantur „... *Romanum imperium per sedem apostolicam de Graecis translatum (esse) in persona magnifici Caroli in Germanos.*"

At memores quoque esse debere principes, iterum iterumque clamabatur, electores etiam Germaniae a papa — videlicet Gregorio V. — institutos esse,[5] cavere denique, ne et ipsi sacerdo-

„Interest apostolicae sedis diligenter et prudenter de imperii Romani provisione tractare, cum imperium noscatur ad eum principaliter ... tenere ... cum per ipsam et propter ipsam ... de Graecia sit translatum; per ipsam translationis actricem, propter ipsam melius defendendam." cf. ibid. ep. 62; c. 34. X. de elect. (1, 6); (Innoc. III.)

[1] l. c. qu. 37. hac in re ut Thomas Aquin. de reg. princ. lib. 3. c. 10. S.St. August. et Hieron. secutus est.

[2] de imperio lib. 1, c. 14; cf. Chronic. Mag. Jordanis, ap. Schard. l. c. 310; ubi eadem exstant.

[3] cf. Lud. ep. ad Basil. in Chron. Salernit. ap. Pertz 5, 552.

[4] ep. Alberti I. ad Bonifac. VIII. ap. Raynald. ad a. 1308. no. 8; cf. Glosse z. Sachsenspiegel lib. 1, art. 1.

[5] Primus Augustinus Triumphus l. c. qu. 35. electores aô. 996. a Gregorio V. et Ottone III. in concilio Romano institutos esse contendisse videtur — cum Thomae Aquin. locus hac de re disserens suppositus sit; qua de re vide Ohlenschlager Goldene Bulle 134; cf. Allegatio Bonif. VIII. apud Marca de conc. imp. et sac. lib. 2, c. 3; Andlo l. c. lib. 2, c. 3; Balbi lib. de coronat. (Argent. 1603.) p. 17; recentiore quoque tempore idem fere contenderunt exempli causa: Castaldi quaest. 8. in tract. tractat. (Venet. 1534. fol.) tom. 16; Bellarmin. de translat. lib. 3. c. 3; Abrah. Bzowius. Pontif. Rom. ap. Roccaberti. Bibl.Pont. 1, 504. sq. ubi plures; Ad. Schulken. Geldn. apol. pro Bellarm. ibid. 2, 23; Nec vero causis a Phillips KR. §. 127. allatis persuaderi nobis potest, Innoc. III. non idem statuisse in c. 24. X. de elect (1, 6); ubi: „Verum illis principibus jus et potestatem eligendi regem ... recognoscimus ... ad quos de jure et antiqua consuetudine noscitur pertinere; praesertim cum ad eos jus et potestas hujusmodi ab apostolica sede pervenerit." cf. c. unic. Clem. de jure j. (2, 9). At etiam Albertus I. rex ap. Raynald. ad a. 1303 no. 8: „... quod jus eligendi Romanorum regem ... certis principibus

tali manu, qua acceperunt, privarentur regno, ut Saul, Arcadius, Theodosius, Chilperich a pontificibus destituti esse tradebantur,[1] quorum ultimus hac poena affectus est „*non tam pro suis iniquitatibus*, Gregorius VII.[2] inquit, *quam eo, quod tantae potestati non erat utilis.*" —

§. 4.

Summa omnium argumentorum.

Argumentis pontificiae potestatis allatis, jam quae sequi inde videantur inspiciamus.

Qui autem unum caput mundi, qui supra gentes et regna divino munere constitutus, plena Christi potestate instructus est, ille est arbiter populis, in manu illius positum, qualem quisque sortem statumque habeat; quas nationes funditus excindi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quorumque principum capiti regium decus circumdari oporteat; quae ruant urbes, quae oriantur, ejus jurisdictio est.

„*Dicendum igitur*, Augustinus Triumphus[3] inquit, *quod dicentes papam essse vicarium Christi in toto orbe, dominium habere solum super spiritualia, non autem super temporalia, similes sunt consiliariis regis syrie, qui dixerunt IV. Reg. XX. (v. 23.): „dii montium sunt dii eorum, ideo superaverunt nos: sed melius est, ut*

ecclesiasticis et secularibus est ab eadem sede (sc. apostolica) concessum."

1 Saul.—cf. Joann. Sarisb. Polycrat. lib. 4, c. 3; Alv. Pelag. l. c. lib. 1, c. 13. cf. quoque Adolph. Schulken. apol. pro Bellarmin. c. 3. ap. Roccaberti l. c. 2, 7; Chilperich — Gregor VII. ep. lib. 8, ep. 21; cf. c. 3, C. XV, qu. 6; Thom. Aquin. de reg. princ. lib. 3. c. 10; cf. Schwabensp. c. 258 (Wackernagel); Arcadius—Dist. XVI C. c. 10; Joann. XXII. Bulla aô. 1327 ap. Rymer foed. II, 2, 721; cf. excus. archiep. Cant. aô. 1340. ap. Wilkins Conc. 2, 663; Gl. z. Sächs. Weichb. art. 8; Theodosius — Dist. XVI C. c. 10; Gregor VII. ep. lib. 8, ep. 21; lib 4, ep. 2; Joann. XXII. l. c.; excus. archiep. Cant. l. c.; Gl. zum Sächs. Weichb. art. 8; Conferas etiam Privilegia Augustodunensia: „Si quis vero regum, sacerdotum, judicum personarumque secularium hanc constitutionis nostrae paginam agnoscens contra eam venire tentaverit, potestatis honorisque sui dignitate careat etc." in Gregor. magni ep. lib. 13, ep. 6. ap. Mansi 10, 345. sq. cf. Gregor. VII. ep. lib. 8, ep. 21; Urban. II. apud Mansi l. c. 20, 669; Paschal. II. ibid. 981; — sed videas, quaeso, Blondellus de formula regnante Christo etc. (Amstelodami 1646.) p. 155. sqq., ubi haec omnia critica subtilitate castigata sunt. — Liceat denique afferre insignem Bellarmini locum, qui de Rom. pontif. lib. 7, c. 13: „Quod si Christiani olim non deposuerunt Neronem et Diocletianum et Julianum Apostatam ac Valentem Arianum, et similes, id fuit, quia deerant vires temporales Christianis."

2 Gregor. VII. in c. 3. C. XV. qu. 6.

3 l. c. qu. 45.

pugnemus contra eos in campestribus et in vallibus, in quibus dii eorum dominium non habent, et obtinebimus contra eos .... sic hodie mali consiliarii adulatione pestifera seducunt reges et principes terre dicentes, dii montium, puta spiritualium domorum sunt summi pontifices, sed non sunt dii convallium, quia temporalium bonorum nullum habent dominium ...... sed quid dicit eis divina sentencia audiamus ...... dabo omnem multitudinem hanc in manu vestra et scietis, quia ego sum dominus." Neque illum ficta atque excogitata protulisse accusabis, quae ipsi papae minime contenderint, cum Bonifacii VIII.[1] legeris et dicta et facta, Alexandri VI.[2] bullam istam, qua „*de mera liberalitate .... et de apostolicae sedis potestatis plenitudine*" terrarum fines inter principes divisit; paparum[3] vel Gregorii VII. et

[1] cf. Raynald. ad a. 1301. no. 7; 1311. no. 44; Bulla „Ausculta, fili" ap. Du Puys l. c. 48; Pipinus Chronic. ap. Muratori. Scr. 11, 745: (Bonifacius) „sedens in solio armatus et cinctus ense, habensque in capite Constantini diadema, stricto dextera capulo ensis accincti ait: „Numquid ego sum pontifex; nonne possum imperii jura tutari? ego sum Caesar; ego sum imperator."

[2] Alexander VI. in Bulla aô. 1493. ap. Leibnitz. Cod. jur. g. 747; — Non bene excusare videtur illud Bellarmin. de Rom. pontifice lib. 5, c. 2: „... divisit ... ut eo adducerent (sc. reges) fidei Christianae praedicatores et protegerent ... cum ipsos praedicatores, tum Christianos ab eis conversos. Et simul, ut impediret contentiones et bella principum Christianorum, qui in illis novis regionibus negociari volebant." at jam aô. 1344. Clemens VI. Ludovicum Hispaniae regem, fortunarum insularum recenter detectarum regem nominavit. cf. Raynald. ad h. a. n. 39. 50.

[3] Imper. german.: cf. infra p. 31; Saxonia: cf. Gregor. VII. ep. lib. 8, ep. 23; Sicilia: cf. Nicol. I. ap. Cenni monum. domin. pontif. 2, 48. sq.; Urban. II. ap. Mansi 20, 659; Raynald. ad a. 1198. no. 67; Innoc. III. ep. lib. 1, ep. 412; Raynald. ad a. 1253. no. 2; Innoc. IV. ap. Math. Paris. ad a. 1254; Apulia, Calabria: cf. Muratori antiq. 6, 33; Baron. ad a. 1059. no. 70; Sardinia: cf. Gregor. VII. ep. lib. 8, ep. 10; Innoc. III. ep. lib. 6, ep. 29; lib. 9, ep. 63; Corsica: cf. Innoc. III. ep. lib. 6, ep. 12; Provincia: cf. Gregor. VII. ep. lib. 9, ep. 12; Gallia: cf. Bonifac. VIII. ap. Alf. Ciacconius vita Pontif. ap. Ohlenschlager Erläuterte Staatsgesch. d. röm. Kaiserth. i. d. ersten Hälfte d. 14. Jahrh. p. 10; Anglia: cf. Alex. III. ap. Card. Arragon. vita Alex. III. ap. Muratori Scr. III, 1, 462; Innoc. III. ep. lib. 16, ep. 77; (ep. Henrici II. ad Alex. III. ap. Petr. Blesens. ep. 136; Joannis reg. dipl. ap. Rymer l. c. I, 1, 129; Eduardi II. dipl. ap. Raynald. ad a. 1316. no. 24); Mannia: aô. 1219. cf. Rymer l. c. I, 1, 156; Scotia: cf. Bonifac. VIII. ap. Raynald. ad a. 1299. no. 14. 17; Hibernia: cf. Hadrian. IV. ap. Mansi 21, 788; Alex. III. cf. Jaffé Reg. ad a. 1172; Hispania: cf. Gregor. VII. ep. lib. 1, ep. 7; lib. 4, ep. 28; Arragonia: cf. Hurter Innoc. III. 1, 598; Martin. II. ap. Marcelli de jure seculari Rom. Pontif. (Francof. 1627.) p. 141; Martin. IV. ap. Raynald. ad a. 1283. no. 15 sq.; Portugalia: cf.

Innocentii III. literas, qui omnes fere terras venisse contendebant, in suam ditionem, eamque — medii aevi rationi aptam — feudalem. —

„*Ad servitutem accidentalem juste*, idem Augustinus[1] ait, *potest papa rebelles damnare*," et re vera traditum est, Gregorium IX., Clementem V.[2] papas sententiis suis liberos homines non solum bonis privasse, sed servituti quoque addixisse. —

Qui vero dignitate superat alterum, ut corpus anima,[3] quibus honoribus ille ab hoc affici debet? — et sane quidem „*insolentiae, non dicam arrogantiae notam*" incurrisse Fridericus I. ab Hadriano V. papa arguitur,[4] suum nomen papae in literis anteponendo, atque in Augustini Piccolominii († 1496.) libro de sacris ceremoniis ecclesiae Romanae in conciliis observandis legi licet: „*Sedes imperatoris parabitur juxta sedem Papae, ... quae habebit duos gradus conjunctos gradibus Papae, sed non tantae latitudinis aut longitudinis . . . . Et advertendum, quod, ubi sedet imperator, non sit altior loco, ubi tenet pedes Pontifex.*"[5] —

Cum ratione peccati, quibus ligandi solvendique potestas de omnibus judicare liceat,[6] quaenam negotia papis non commissa?[7]

Alex. III. aô. 1179. ap. Sousa Provas da historia genealog. da casa real Portugueza (Lisboa. 1739.) 1, 7; Dania, Suecia, Norvegia: cf. Gregor. VII. ep. lib. 2, ep. 51; cf. Marcelli l. c. 166. 167; Hungaria: cf. Gregor. VII. ep. lib. 2, ep. 13; Bonifac. VIII. ap. Raynald. ad a. 1301. no. 7; Clem. V. ibid. ad a. 1307. no. 15—21; Bohemia: cf. Dubrav. hist. Bohem. p. 168; Dalmatia, Croatia: cf. Gregor. VII. ep. lib. 7; ep. 4; Dacia: cf. Slenchus in Laur. Vall. lib. 2, c. 103; (cf. autem Marcelli l. c. 187;) Russia: cf. Gregor. VII. ep. lib. 7, ep. 4; cf. lib. 2, ep. 74.

1 l. c. qu. 22.

2 Gregor. IX. aô. 1376. ap. Raynald. ad h. a. no. 1 sq.: „. . . bona quorumcunque Florentinorum, ubicunque consistentium, immobilia . . . confiscamus et personas ipsorum omnium et singulorum absque tamen morte seu membri mutilatione, exponimus fidelibus, ut capientium fiant servi. etc." cf. Baluz. vit. pap. Avenion. 1, 435; Clemens V. eandem sententiam contra Venetos tulit, cf. Raynald. ad. a. 1309, no. 6.

3 St. Ambros. de Sacerdotib: „Si regum fulgori compares et principum diademati, longe erit inferius, quam si plumbi metallum aut auri fulgorem compares; quippe cum videas regum colla et principum submitti genibus sacerdotum, et exosculata eorum dextera, orationibus eorum credant se communiri. ap. Placidus (Petz. thes. anecd. II, 2, 134; cf. Gregor. VII. ep. lib. 8, ep. 21; cf. lib. 8, ep. 8; Gerhohus de corrupt. eccl. statu ap. Baluz. miscell. lib. 5, c. 29.

4 Siegeberti Contin. ap. Pertz. 6, 408.

5 ap. Hofmann Nov. Monum. coll. 2, 458. sq.

6 c. 13. X. de jud. (2, 1); cf. Glossa ad art. 1. Spec. Sax.: „Der Babst mag sich einlassen in weltlichen Dingen zu richten uber offenbare sünden."

7 cf. Bossuet defens. decl. 1, 359; cf. Gerhohus de corrupt. eccl. statu ap. Baluz. miscell. lib. V, p. 117: „Denique in omni militum vel civium

— et profecto non solum de matrimoniis, de usuris, sepulturis, votis, sceleribus, quae jure divino ecclesiae sibi judicanda vindicabat[1] sed de homicidiis, rapinis, incendiis,[2] quin etiam de bello ac pace rebusque publicis statuere papae praesumebant.[3] — Cui vero oves pascendae, necessitate cogente etiam puniendae, atque secularis gladius, ad nutum spiritualis strictus, percutiat omnes qui ecclesiae castigationem contempserint.[4]

Cujus potestate nullum Deus excepit, ei principes quoque judicandi, regesque instituendi atque destituendi;[5] et ne Speculi Saxonici quidem constitutio, quae tribus de causis Germanorum regem

guerra et discordia, vel pars altera justa, et altera injusta, vel utraque invenitur injusta. Cujus rei veritatem patefacere debet sacerdotalis doctrina, sine cujus censura nulla bella sunt movenda."

1 De his omnibus diligentius in libri II, §. 2 disseremus, ubi vide.

2 Quomodo papae de rebus secularibus statuerint, vide Gieseler KG. II, 2, 272.

3 Pacem inter principes papae saepissime restituere studebant; cf. Innoc. III. ep. lib. 6, ep. 68. 163. 166.: „qua archiepiscopo Bituricensi et abbati Casemarii mandat, ut de discordia regum judicent: „non ratione feudi, ... sed occasione peccati, cujus ad nos pertinet sine dubitatione censura."

4 „Cum sciamus, quod frequenter gladius spiritualis contemnitur, si materiali gladio non juvatur." Innoc. III. Reg. ep. 79. cf. ep. lib. 2, ep. 1; At ecclesiam ipsam sententias suas secularibus poenis adjuvisse legimus. Ita Conc. Campinacense (aô. 1213.) si quis per XL dies in excommunicatione permansisset, ut poena decem librarum mulctaretur edixit (c. 18. ap. Harduin. Acta Concil. 7, 319); ac Biterrense (aô. 1246.) cum ipsa excommunicatione pecuniariam ita conjunxit, ut ea in dies augeretur usque ad totius rei familiaris ademptionem (ibid. 7, 413); cf. pag. 28. not. 2. et lib. II, §. 3; vide etiam Eck de natura poen. sec. jus canon. p. 46.

5 Gregor. VII. ep. lib. 4, ep. 2; dictat. no. 11. 12. 27.; Ant. August. jur. Pontif. vet. epitome tit. XVI. ap. Roccaberti l. c. 4, 206; Bzowius Pontif. Rom. c. 44. ib. 1, 515; — propter haeresin, aut si religioni nocent: Raymund. de Peñafort lib. I, tit. de haeretic. §. 7; Bellarmin. de Rom. pontif. lib. 6, c. 7; lib. 7, c. 11. 17; — Sachsensp. lib. 3, art. 57, §. 1: „Den keiser ne mut de paves noch neman bannen seder der tiet dat he gewiet is, ane um dre sake: of he an'me geloven tviflet, oder sin echte wif let, oder godes hus tostoret." cf. Sächs. Weichb. art. 8; gloss. ad h. l.; gl. z. Sachsensp. art. 1. et ad l. c.; Schwabensp. c. 108. (Wackernagel); Rechtsb. n. Dist. lib. 6, c. 9, dist. 5; Rechtsb. Ruprechts v. Freysing c. 89. (Maurer p. 107); — „Si causa rationabilis subest:" Aug. Triumph. l. c. qu. 46; St. Anton. in Summa P. 3, tit. 22, c. 3, §. 7. ap. Bellarmin. de pot. summ. pontif.; „ex causa ... quando scilicet eorum malitia hoc exigit et reipublicae necessitas sic requirit." Bonaventura de eccl. hier. p. 2, c. 1; propter: „insufficientiam virium, idiotismum, impotentiam virium." Petrus de Palude de causa immed. eccl. potest. ap. Joann. Roffens. l. c. 32; „etiam sine causa;" Dominicus Ve-

imperio privari posse proclamaverat, ecclesiasticis viris placuit; ita Joannes Klenkok[1] „*dit stüke is weder dat gotlike recht*, inquit, *dar dem pavese ane bevolen is dat he moge binden alle christen lüde, umme ere openbare missedait*," ita Gregorius XI.[2] papa articulum illum reprobavit.

Neque vero omnino dominus mundi, imperator, meliore conditione quam ceteri principes erat, immo vero deteriore.

Imperio enim per papam in Germanos translato, quod in alias nationes libere potest[3] ac vere studuit[4] transferre, per papam quoque est providendum,[5] et cum principes, et ipsi quidem ab illo instituti, creandi munere fungantur, mandatarii esse videntur, quorum nullae actiones, nisi mandantis voluntate confirmatae.[6] —

netus ap. Gieseler KG. II, 4, §. 136.

1 a. reprob. no. 18. ap. Homeyer Joh. Klenkok u. d. Sachsenspiegel 420.

2 cf. Bulla Gregor. XI. art. 2. ibid. 424.

3 Aug. Triumph. l. c. qu. 37: „auctoritate papae imperium potest a Germanis transferri ad alios." — cf. quoque Bellarm. de transl. lib. 1. c. 12. qui apertius quam Phillips KR. §. 119, quomodo licuerit papae imperium in Germanos conferre exponit: „pendet autem tota haec res ex duabus sententiis: altera, Romanum pontificem totius ecclesiae, i. e. omnium Christianorum patrem ac pastorem esse; altera, summum ecclesiae totius pastorem ita non modo privatis hominibus, sed etiam regibus et imperatoribus christianis praeesse; ut si causa Christi et ecclesiae id exigat, possit eos regnis atque imperiis exuere, eaque regna et imperia ab aliis ad alios transferre."

4 „De Paves dachte je mer unde mer, wei he dat Kayserrike van den Dudeschen brachte." Granthöff Chron. d. Franciscs. Lesemeist. Dietmar. c. a. 1345. 1, 216. (Hamb. 1829.)

5 Hanc ab causam vacante imperio, jurisdictio ad papam devolvi videbatur; jam ao. 1256. Alex. IV. Roberto episcopo Virodunensi regalia concessit: „regalia hujusmodi cum imperium vacat ad presens vice regia auctoritate presentium tibi duximus concedenda;" ap. Meerman Geschied. 5, 232; cf. Joann. XXII. ap. Raynald. ad a. 1319. no. 6; Ohlenschlager Staatsg. etc. Urk. XXXIV. cf. quoque Clemens V. ap. Raynald. ad a. 1314, n. 3.

6 cf. ne multa Innoc. III. Reg. ep. 29. 30. 33; c. 6. X. de maj. et ob. (1, 33); Pertz. 4, 361; Innoc. IV. Gesta Trev. arch. ap. Martene anecd. 4, 253: ubi imperatorem electum esse traditur, „de mandato et voluntate domini Innocentii papae". aô. 1246; idem ao. 1254. regem Guilielmum appellat: „plantam nostram nostrisque manibus consitam." ap. Guden Cod. Dipl. 1, 644; Urban. IV. qui aô. 1262. teste Raynaldo ad h. a. no. 5. excommunicationem minatus est principibus Germanorum, ne Constantinum regem crearent. Joann. XXII. apud Ohlenschlager Staatsgesch. 81. Urk. XXXVI; cf. Durand. spec. jur. de leg. 41 (1, 50, ed. Venet. 1576): „approbat electum in imperatorem, et confirmat vel infirmat electionem ipsius, gratificando cui vult, cum sint plures in discordia electi ... (cf. Joann. XXII. ap. Raynald. ad. a. 1320. no. 8.) ... et etiam justis ex causis repellit, et etiam jam coronatum deposuit." cf. Aug. Triumph. l. c. qu. 38; Andlo de imp. lib. 2, c. 4.

Ita nemo electus, ne dicam nomen imperatoris, sed imperii potestatem adipiscitur, nisi a papa coronatus, neque videtur incongruum, papas iis solummodo imperium conferendum esse censuisse, qui et puritate morum, et pietate erga ecclesiam, nota probataque, tali honore digni esse viderentur, praesertim, cum per ipsum imperatoris munus et ecclesiae advocatia in Germanorum regem transferretur. — Nullum quidem ecclesiae advocato in negotiis ecclesiasticis jus, immo vero officia suscipienda gravissima,[1] at hac ipsa de causa omnes rejicere debebant papae, quos tali oneri impares fore, animo praecipiebant,[2] — et si tamen ficta electi simulatio providentiam atque vigilantiam papalem fefellit: ut in pristinam dignitatem reducatur, qui imperiali indignum se praestitit![3]

Cum vero omnis subjecti erga dominum ratio et conditio medii aevi temporibus feudalis esse crederetur, multo magis imperatoris erga papam, cujus ipsum juramentum, pro defensione ecclesiae praestitum, vassalagii notam praebere videbatur.[4] —

Ita papae homo dominus mundi, ecclesiae serva civitas![5]

[1] cf. Bellarmin. de membr. eccl. milit. lib. 3, c. 18: advocatus tuetur ecclesiam „contra fraudes, turbas, mala externa ecclesiae imminentia".

[2] Aug. Triumph. l. c. qu. 35: „Papa per se ipsum imperatorem potest eligere. ... Imperator est minister papae eo ipso quod est minister Dei. ... Est autem principaliter agentis, eligere ministros et instrumenta ad suum finem ..." cf. Innoc. III. c. 34. X. de elect. (1, 6): „numquid enim, si principes ... sacrilegum quemcunque vel excommunicatum in regem, tyrannum, vel fatuum, haereticum eligerent, aut paganum, nos injungere consecrare ac coronare hominem hujusmodi deberemus? Absit omnino!" cf. Gregor. VII. ep. lib. 4, ep. 24.

[3] Aug. Triumph. l. c. qu. 40: „eadem sunt principia generationis rei et corruptionis ejusdem. Generationis imperii principium est papa, quoad ejus electionem, coronationem, confirmationem ... ergo principium est ejus depositionis et corruptionis papa." — cf. Gregor VII. ep. lib. 8, ep. 21. etc.

[4] cf. Alvar. Pelag. l. c. lib. 1, c. 44: „Imperator jurat ei tanquam domino;" cf. Aug. Triumph. qu. 38; Joannes de Paris. de potest reg. ap. Schard. l. c. 188: „quod dicitur, quod papa deponit imperatorem, respondeo: verum est, illum quem ipse posuit, quia ab ipso accepit feudum." cf. quoque Hadrianus IV. ap. Mansi 21, 789. Etsi papa ille epistola ad Friedericum missa (Pertz 4, 106.) probare studet, se de feudali beneficio non cogitasse: „hoc enim nomen ex „bono et facto" est editum, et dicitur „Beneficium" apud nos, non feudum, sed bonum factum ... „contulimus" nihil aliud intelleximus, nisi quod superius dictum est „imposuimus"..., tamen in sententiam ejus non discedimus, quia ex Radevico de gest. Fried. I. lib. 1, c. 10. patet, jam illo tempore imperatores homines papae appellatos esse; cf. notum illud de Lothario I.

„Rex venit ante fores jurans prius urbis honores,
Post homo fit papae, sumit quo dante coronam."

Clemens V. ap. Raynald. ad a. 1312. no. 14; cf. c. unic. de jur. in Clem. (2, 9); de juramentis imperatorum disseremus in libri II, §. 1.

[5] De doctrinis, quae ad imperium Romanum attinent, videas etiam excursum ad lib. I. cap. 1.

CAPUT SECUNDUM.

De imperio et sacerdotio secundum illorum doctrinas, qui medii aevi temporibus ecclesiasticis scriptoribus adversabantur.

„Ipsi reges et alii seculares, divino judicio excitati, acriter se opponent atque super eos irruentes dicent: „*Nolumus hos regnare super nos cum praediis et agris et aliis secularibus rebus, super quas principes constituti sumus, et quomodo decet, ut tonsi cum stolis et casulis suis plures milites vel plura et pulchriora arma quam nos habeant? At et nec conveniens est, ut Clericus miles sit, et miles Clericus. Unde abstrahamus eis, quod non recte, sed injuste habent.*" "

HILDEGARDIS ap. HUSS. de abl. temporal. Hist. et Mon. 1, 155.

§. 1.

Quomodo vita clericorum doctrinis ecclesiae responderit paucis adumbratur.

„*Vis ut te vulgus amet? Ut te reverentia, ut te amore et benevolentia prosequatur, age quae amore sunt digna, quae amorem et benevolentiam promerentur, quae justum est, in te revereri,*"[1] — haec principia ecclesiasticae doctrinae de sacerdotum statu.

Etenim jam antea demonstravimus, universam clericorum conditionem in morum sanctitate, ut in fundamentis esse positam; ecclesiam liberam esse debere a civitate, eique imperare maxime eam ob causam, quod ministri ejus humanarum rerum studio non essent capti, caelestibus solummodo incumberent. — Clerici vero, qui

„*singultuosis vocibus*
verbum salutis praedicant,
et explicant monitis salutaribus,
quid agendum sit omnibus,
sed Esau sunt manibus,
et voce Jacob indicant"[2]

dignitatem tenere non possunt, quam verbis quidem vindicant sibi, qua se indignos praestant factis.[3] Non opus autem nobis est pro-

1 Orat. Ant. Lynnichani ad Cler. Colon. ap. Brown fasc. rer. expet. et fug. (Lond. 1690.) 1, 432.

2 Petr. Bles. ep. 57. in M. B. P. 24, 977.

3 cf. Walther v. d. Vogelweide (ed. Lachmann) p. 34:

„nû seht ir waz der pfaffen
werc und waz ir lêre sî
ê daz was ir lêre bi den werken reine
nu sint si aber anders sô gemeine
daz wirs unrehte wurken sehen.
unrehte hoeren sagen,

bare, absolutissima illa Christianae religionis praecepta, quae curare debent sacerdotes, ab hominibus observari posse nunquam, neque animo proposuimus, demonstrare, quomodo a seculo decimo tertio usque ad decimum sextum sint observata, cum St. Bernardi, Damiani scriptis — ut omittamus Petrarcam, Mathiam de Cracovia, alios permultos[1] — satis superque sit demonstratum, cum „*non minori negotio oceani omnem prope aquam exhaurirem(us), quam illos mores omnes recenserem(us), et pro dignitate tractarem(us).*"[2]

Num vero tales sacerdotes, summo omnium odio vexati,[3] num ecclesia, quam fovere Petrarca[4] accusat, „*quidquid inclementiae, quidquid impudicitiae effrenataeque libidinis, quidquid denique impietatis et morum pessimorum sparsim habet aut habuit,*" mundi imperium exercere potuit?

Papa liber quidem ab imperatoris auctoritate, sed ecclesiae

die uns guoter lêre bilde solden tragen.
des mugen wir tumbe leien wol verzagen."

cf. Meister Stolle ap. v. d. Hagen Minnes. 3, 5; cf. Pont de la Garde (Troubadour) apud Raynouard Choix des poésies originales des Troubadours (Paris 1817.) 2, LXI; Guill. de Montagnagent ap. Millot hist. littér. des Troubadours (Paris 1774.) 3, 100.

[1] Etsi satis apparet, scriptorés illos justo fusius verba fecisse, neque ita mores vitasque sui temporis clericorum exposuisse, quam lamentasse, quod viam ac rationem sacerdotes deseruissent, quam tenere Christus eis praecepisset, tamen non omnia ficta esse, ne catholici quidem nostri temporis scriptores negant. — Magna talium scriptorum copia congesta est in Walch monimenta medii aevi (Gotting. 1761. t. 1—3); Brown fascic. rer. exp. etc.; v. d. Hardt Conc. Constant. (Helmst. 1740.), ubi etiam notum illud scriptum de ruina ecclesiae exstat, quod falso Nicolaum Clemangium confecisse dicunt.

[2] Richard. Sampson. orat. ap. Strype ecclesiastic. memor. 5, 489. (Lond. 1816); cf. orat. Lynich. l. c. 434.

[3] cf. C. Rhemense aô. 1231. ap. Mansi 23, 259; C. Ruffec. aô. 1258. ibid. 983; C. Turon. aô. 1268. ibid. 23, 1261; C. Colon. aô. 1266. ibid. 23, 1148; C. Paris. aô. 1346. ibid. 26, 17; C. Magdeburg. ibid. 23, 1161; C. Londin. aô. 1399. ibid. 26, 928; cf. Aquilej. aô. 1282. ibid. 24, 430: „Horribilium scelerum nefanda praesumptio sic fallente diabolo contra clerum noscitur crevisse, quod clericalis ordinis dignitas non tam in minoribus, verum etiam in majoribus, prout etiam experientia docente praesertim didicimus, contemptui et morti exponitur." cf. Berliner Stadtbuch ap. Fidicin. Hist. dipl. Beitr. z. Gesch. d. Stadt Berlin (Berl. 1837.) 1, 174: „Prister und leigen werden leider selden gude frunt. Dat komt von der papen gyrichkeit und unkuscheit; wen dy unkuscheit sy let, so hebben sy yn sik alle girichkeit. Den gyrigen hatet man sere."

cf. Bulla Bonif. VIII. „Clericis laicos."

cf. Winsbeck:

„Sun es was je der Leien sitte
„dass sie den pfaffen trugen hass."

ap. v. d. Hagen Minnes. 1, 364; cf. Haltaus gloss. sub voce „Lay." Joh. Vitoduranus p. 85; Ullmann Reformat. vor der Reformat. 1, 472.

[4] Petrarca ep. sine tit. 19.

libertati minus consulere videbatur, qui non domini mundi imperatoris, sed Gallorum regis nutu atque arbitrio temere obtemperans, ecclesiam rexit;[1] atque ille, „*qui non ferre crucem domini, sed tradere regna gaudet, et Augustus mavult, quam Praesul haberi,*"[2] Papa, Constantini magis successor esse videbatur,[3] quam Christi, cujus exemplum sequi studebat minime.[4]

Non investiebantur quidem priorum seculorum more clerici a principibus, sed quem ad finem secularis potestas ita fuit deminuta, nisi ut pecunia in „*Charybdin insatiabilem*"[5] papalis camerae duceretur, nisi ut papali servitute oppressa teneretur ecclesia;[6] neque

1 cf. Clemangis de corrupto eccles. statu lib. 27, c. 4: „Quid Clemente nostro miserabilius, qui ita se servum servorum gallicis principibus adjecerat, ut eas ferret injurias et contumelias, quae sibi quotidie ab aulicis inferebantur, quas vix decebat in vilissimum mancipium dici"; cf. Giov. Villani Istor. Fiorent. apud Muratori Scr. 13, 740.

2 ap. Hontheim hist. Trevir. 1,581.

3 cf. Huss. Respons. ad Script. M. Stanislai (Hist. et Mon. 1, 338); Math. Paris. ad a. 1216.

4 „Christus enim regnum mundanum exclusit,
Vicarius illud ambit.
Christus regnum fugit oblatum,
Vicarius ingerit, ut habeat negatum.
Christus negavit, se constitutum secularem judicem,
Vicarius praesumit, judicare Caesarem.
Christus se subdit Caesaris vicario,
Vicarius Christi praefert Caesari, immo toti mundo.
Christus appetentes primatum reprehendit,
Vicarius de primatu etiam cum tota ecclesia contendit.
Christus in die palmarum in asino equitasse legitur,
Vicarius pomposo equitatu non contentus est, nisi dextera strepa ab imperatore teneatur.
Christus discordes Judaeos et gentes in unum regnum ecclesiasticum congregavit,
Vicarius Germanos, olim concordes, saepe seditionibus conturbavit.
Christus innocens patienter injurias pertulit,
Vicarius reus ecclesiae et imperio injuriari non cessat."
Greg. Heymb. admon. ap. Gold. Mon. 1,562.

5 De ruina eccl., c. 9. ap. v. d. Hardt Conc. Const. I, 3, 11; cf. Gravam. nat. Germ. c. 20. 21. ap. Schilter de lib. eccl. 872. 873; Appellat. interp. per Univ. Paris. a dom. Bened. aô. 1406. ap. Martene et Durand. thes. 2, 1295; cf. Joann. Sarisber. Polycrat. lib. 6, c. 24.

6 Petr. de Alliaco de necess. reform. apud Gerson opp. 2, 901: „Pluries etiam contigit, ut scribatur alicui, quod tale beneficium vacet, sitque reservatum, re vera tamen non vacet, et nexit aliquis ambitiosus, ac paciscitur cum aliquo ex mediatoribus ipsis ad hoc deputatis in ipsa curia juxta cursum consuetum, et deponit pecunias suas, de quibus pactum exstitit apud mercatores, ut traditis illi bullis papalibus ipse mediator pecuniam recipiat; stipulatam autem statim solvit illam: sed postquam habuit ipsas bullas, ei innotuit, quod dictum beneficium non vacavit: certe propterea est, nihil restituitur de eo, quod

nota paparum simonia[1] magis fuit excusanda, quam illa principum, tam acriter a papis ipsis vituperata.

Clerici in judicia secularia non trahebantur, immo vero de secularibus rebus judicabant fere omnibus,[2] sed impunitos manere clericos sceleratos,[3] pro justo statui „*quidquid judicibus ad lucrum cederet*"[4] communis omnium fuit querela.

Nec tributis gravabatur ecclesia, cum tamen pauperes fuerint sacerdotes, „*eo .... pacto, ut nihil eis deesset*"[5] ne disseramus, qua ratione, quosque ad fines bona, ad salutem pauperum commissa sint administrata.[6]

solvit. Sed num liceat etiam Summae Sedi sic homines decipere, etiam de plenitudine apostolicae potestatis, mirandum est", sed conferas quoque Heinric. Rebdorf ad a. 1316. (ap. Freher Scr. R. G. 1, 419): „Joannes XXII. dispositioni suae tot praelaturas reservavit, quod ante ipsum communiter ita consuetum non erat." cf. Planck Gesch. d. christ. kirchl. Ges. Verf. 5, 577; Richter KR. §. 197.

1 cf. Dialogismi veritatis, adulatoris, justiciae ap. Flacius Varia doctor. pior. viror. de corrupt. eccl. stat. poemata p. 24. (Basil. 1557):

„Olim Papa, Cardinalis,
Nil habebat rei venalis,
Gratis dabat omnia:
Praebendas et Praesulatus
Dabat pro Deo rogatus,
Non curabat Xenia.
Jam mos iste est perversus
Novus peior est emersus,
Nil gratis dat Curia.
Nisi pro te roget nummus
Si sis philosophus summus,
Papa dicit, Va via.
Si intercedet florenus
Vel de auro saccus plenus
Dicit, fiat subito." etc.

cf. Renner v. 2060. sq.; Frauenlob ap. v. d. Hagen l. c. 3, 3363; Klingsor ibid. 3, 330; Walther v. d. Vogelweide (ed. cit.) 33. 34; Alanus de planctu eccl. ap. Huss. de pace (Hist. et Mon. 1, 69): „Nummus vincit, nummus regnat, nummus imperat universis." cf. Gravam. nat. Germ. c. 21. (l. c.)

2 cf. i. a. C. Mog. aô. 1261, c. 18. ap. Hartzh. 3, 600; Gravam. nat. Germ. c. 9. (l. c.)

3 C. Lambeth. aô. 1351. ap. Mansi 26, 296; Petr. Cugner. art. 31. ap. Durand de Maillane les lib. de l'égl. gall. prouv. 3, 450; quin etiam laici se clericos esse fingentes scelerum poenas effugere studebant. cf. Petr. Cugner. l. c. art. 30. 33. 49; Bibliothèque de l'école de Chartres ser. III, c. 5, p. 845.

4 C. Exon. aô. 1287, c. 32. ap. Mansi 24, 469; cf. Folquet de Lunel ap. Millot l. c. 2, 142: „Ils (Clerici) prennent par des excommunications tout ce qu'ils trouvent à leur bienséance"; cui Millot addit: „Reproche remarquable dans la bouche d'un dévot." cf. Flacius l. c. 407:

„Cum ad papam veneris, habes pro constanti,
Non est locus pauperi, soli fovet danti;
Et si unum praestitum non sit aliquanti,
Respondet hic tibi sic: Non est mihi tanti!"

5 St. Bernard. Sermo ad cler. in Concil. Rhem. hab. in opp. 2, 753.

6 Heinric. de Langenstein Conc. pacis. c. 17. ap. Gerson. opp. 2, 837: „Attendite an potius hodie equi, canes, aves, et superflua eccle-

Num talibus papis, num tali ecclesiae obsequi potuerunt principes in rebus secularibus, praesertim, cum papae non spirituali, sed Gallorum regis auctoritate fuissent ducti, cum ecclesiasticis ipsis rebus consulere, atque corruptos clericorum mores vel pro salute subjectorum deberent corrigere.

Quibus rebus cognitis, haud profecto mirandum accidit, quod principes imperia exercebant, ecclesiae praeceptis saepissime neclectis, quod magnus hominum doctorum numerus, doctrina et literis usi, principum facta defendere atque excusare studebant, quod multae denique exstiterunt sectae, quae vitia ecclesiae corrigere sunt conatae.

§. 2.

De ecclesiae et civitatis conditione.[1]

„*Quid poterit sanctius esse quam Christiani populi salus, et quid pretiosius .... quam hostes, raptores et interfectores a populo Christiano arcere, et quam pacem subjectis et fidelibus emere?*"[2] — At civitatis haec principalis cura est.

Quid melius, quam dissentientium hominum genera unire, pacem terrae firmare? — at pacis adipiscendae causa civitates institutas esse, plurimi medii aevi scriptores contendebant.[3]

Nonne etiam hoc divinum munus, ad salutem homines ducere? quod Aristotelem sequentes, legislatoris esse, docuerunt scriptores.[4]

Nihilominus vero iidem, omnes fere et una voce a studio summae et aeternae felicitatis aversam esse civitatem contendunt, ecclesiae animarum curam relinquunt, corporum civitati.[5] — Magni quidem aestimant civitatis finem, laudibus efferunt, attamen solus Joannes de Parisiis[6] ut videtur — exceptis videlicet Wycleffo

siasticorum familia, patrimonium ecclesiae comedere debeant, quam pauperes Christi."

1 Goldasti Monarchiam „G" citabimus, atque Schardii de jurisdictione librum (ed. Basel.) „Sch".

2 Occam.

3 Thomam Aquinatem sequentes, verbi gratia Dante et Marsilius haec contendunt.

4 cf. Occam octo qu. qu. 3, c. 5. G. 2, 350; Dante l. c. liber 3. Sch. 283. etc. cf. Aristot. Polit. lib. 3, c. 4, §. 3.

5 cf. Occam Dial. c. 23. G. 2, 896; Aegid. Rom. l. c. Art. 2. G. 2, 99; Dante l. c. lib. 3. Sch. 283; cf. Walth. v. d. Vogelw. 12; Minnesinger von Wengen ap. v. d. Hagen 2, 44:

„Got hat uf erde an zwene man die
Kristenheit gelan,
Der babest, der sol unser sele in
siner hunte han;
So sol den lib und unser guot
Ein vogt von Rome schirmen mit
gerihte."

6 Joann. de Par. l. c. cap. 18. Sch. 190; cf. etiam Joann. Gerson orat. opp. 3, 1457. sq., ubi: „Interrogo nunc, quis istorum duorum, an sanctus Rex, an praelatus talis (sc. secularium amator) potius spiritualiter regere dicendus est? Nec

atque Husso[1] — errare eos pronuntiat, qui corporum tantummodo, non animarum curam impertiant regi. „*Sicut anima*, inquit, *melior est corpore*, *sic legislator curam habet animarum*, *medicus corporum*."

Verum etsi perpaucis medii aevi hominibus divinis rebus incumbere videbatur civitas, neque novum fuit, neque inauditum, regum originem ab ipso Deo ducere, cum patres omnes, omnes anterioris temporis papae, Dei gratia constitutos esse reges asseruerint, atque Gregorius VII. primus, „*qui primus levavit sacerdotalem lanceam contra diadema regni*,"[2] patrem principum diabolum esse praeceperit. Argumentis igitur probari opus non fuit, quod insuper juris Romani doctrinis confirmabatur, quod ab omnibus fere jurisconsultis[3] — Baldo paucisque aliis exceptis — contendebatur.

Sed ut jam de clericorum statu disseramus, multo minus novi aliquid attulerunt plurimi scriptores, cum et ipsi spirituales homines discernerent a secularibus, atque ita clericorum dignitatem necessario majoris aestimarent quam laicorum.[4] Valdenses quidem, Wycleffus, Hussus, nullum esse ordinem sacerdotum praecipiebant, [5] et de principali clericorum officio, de ministerio Eucha-

dubito, quin confestim Regem respondeas, nisi fortasse ex illorum es numero, qui dicunt, fieri non posse, ut Rex de spiritualibus licite curam gerat, quia temporalium tantummodo administrationem suscepit. etc." cf. Glosse z. Sachsensp. liber 3, art. 57: „Was aber leibliche Ding und die ausserliche beschirmung anlanget und zu der Ritterschaft gehöret, obgleich solches auch zu Gottes dienst gereichen mag ... in demselben ist der Keyser der höchst."

1 ... „Reges secundum Augustinum sunt Dei vicarii, et secundum leges hominum sunt Pontifices, ideo, cum potestas eorum, cujus meminit Apostolus ad Rom. cap. 13, non sit corporalis, quia in hoc excellit eos operarius, manifestum est, quod est potestas spiritualis et Evangelica, licet sit in poenam peccati eorum per sacerdotes caesareos diminuta." Sermo l. c. 2, 73. sq. cf. de abl. temp. ibid. 1, 150; de eccl. ibid. 1, 313.

2 Ep. Leod. Sch. 137. cf. cap. 1.

3 de jurisconsultis videas: Annib. de Grassis de jurisd. summ. pontif. in tempor. ap. Roccaberti l. c. 4, 23; Castaldi de imperatore caus. 5; vituperantur a Petro Blesensi, qui: ep. CXL. „Justinia vero (sc. lex) pervertit multos et gehennae filios facit."

4 cf. tamquam instar omnium Aegid. Rom. l. c. art. 3. G. 2, 100: „Quae est dignitas aut potestas collata summo pontifici? quae auctoritas beato Petro, vicario Jesu Christi concessa? Profecto nobilior, sublimior et utilior quam imperialis. Nam quantum distat Oriens ab Occidente, corpus ab anima, corporalia a spiritualibus, terrena a coelestibus, tantum distat auctoritas summi Pontificis a culmine imperialis aut regiae dignitatis;" cf. Occam oct. qu. qu. 1, c. 14. G. 2, 331; Joann. de Paris. l. c. c. 5. Sch. 153: „Est ergo sacerdos in spiritualibus major principe, et e converso in temporalibus princeps major sacerdote; licet simpliciter sacerdos major sit, quantum spirituale majus est temporali."

5 De Cathar. cf. Ebrard in M.

ristiae doctrinas pronuntiabant,[1] a catholica ecclesia damnandas, attamen hae doctrinae non ita divulgatae sunt, quam illa, et ipsa ab haereticis emanans, qua pauperes esse clerici jubentur.

Liberare quidem Aegidius Romanus, Dante, Joannes de Parisiis studebant civitatem ab ecclesiae auctoritate, atque refutare argumenta pontificiae potestatis, attamen minime doctrinarum consequentias potuerunt effugere, minime talem libertatem civitati vindicare, qualem ecclesiae vindicaverant papae. Etenim eam sententiam contra papales usurpationes defendebant, qua Romano pontifici indirecta tantum in rebus secularibus potestas conceditur, quae Bellarmini libris postea magis exculta, a papis quidem damnata est, neque vero civitatem ab ecclesiae jugo liberat.

Transeamus igitur ad ipsa argumenta, atque ordinem priore in capite observatum sequamur.

§. 3.

De civitatis libertate.

A.

Argumenta e libris sacris repetita refutantur.

a.

Genes. 1, 16: De sole et luna.

At cum sole ecclesiam, luna civitatem significari papae contenderent, omnes fere scriptores de hoc argumento disserentes

B. P. 24, 1538—1552; de Flagellantib. Förstemann die christl. Geisslergesellsch. 165. 278. (Halle 1828); cum jam Richter KR. §. 48. praeclare demonstrarit, quibus ex partibus Hussitae ecclesiam constitutam esse putassent, et locum egregium attulerit ex Mon. Conc. gen. saec. XV. 1, 157. excerptum, quem decimo sexto seculo scriptum esse censeas, liceat similem ex ipsius Hussi scriptis afferre, qui in Concilio Constantiensi hujusmodi accusatur: „Optat et praedicat pars nostra, quod militans ecclesia sincera secundum partes, quas ordinavit Dominus, sit mixta, scilicet, ex Sacerdotibus Christi pure legem suam servantibus, et mundi nobilium, observantiam ordinationis Christi compellentibus, et ex vulgaribus, utrique istarum partium secundum legem Christi ministrantibus." Hist. et Mon. 1, 31. protulit vero exempli causa Hussus hanc sententiam in Sermone habito Pragae in synodo ad Clerum. ibid. 2, 40: „Integratur autem sancta mater Ecclesia ex tribus partibus, quarum prima generalior et infirma est vulgus vivens de labore licito, et ista pars est secura, si servet Dei mandata, et labori sit fideliter intenta. Secunda pars Ecclesiae sunt seculares Domini, et illa pars perficiens, quod incumbit, ejus officio est melior, sed periculosior. Officium autem ejus est, legem Dei defendere, Christi servos protegere, et ministros Antichristi propellere ... Tertia pars Ecclesiae et optima est Clerus. etc."

[1] cf. Böhringer l. c. 341. sqq. de Wycleffo; Taboritarum doctrinae exstant in Palacky l. c. III, 2, 193: „Es giebt keinen geistlichen Stan-

prorsus adversariorum interpretationem rejiciunt. Ita Somnii Viridarii auctor,[1] qui sensum sacrae scripturae et mysticum esse censet, et historicum, neque quidquam „*mystice*" probari posse contendit, hujus argumenti auctoritatem facit minimi; ita Joannes de Parisiis,[2] etsi argumenta etiam a mystica theologia duci permittit, dummodo aliorum scriptorum auctoritate adjuventur St. Isidori affert locum, qui solem civitati, lunam similem esse putat ecclesiae; ita ante omnes Dante[3] acerrime hanc interpretationem oppugnat. „*Ego vero dico*, inquit, *quod si talia de ignorantia proveniant, correptione diligenter adhibita, ignoscendum est .... si vero industria, non aliter cum sic enarrantibus agendum, quam cum tyrannis, qui publica jura non ad communem utilitatem sequantur.*" Contra spiritum sanctum peccare eos arbitratur, qui sancta ejus verba, libros divinos, studeant corrumpere.

At quanta fuerit auctoritate medii aevi temporibus argumentum illud,[4] maxime ex his licet intellegi, quod iidem scriptores, quos omnino hanc probationem, ut „*ridiculam*"[5] repulisse ostendimus, denuo arma capiunt, magna argumentorum copia vincere adversarios student, et ipsi denique, si non admittunt interpretationem tam acriter ab ipsis vituperatam, at certe quid inde consequatur, ostendunt.

Jam vero temporis solum ratione habita Dante[6] adversarios

des, dem es vermöge dieses Standes allein zukäme, das Sacrament des Leibes und Blutes Christi zu weihen oder zu segnen, denn jeder Christ kann jede Speise und jeden Trank segnen, um den Leib und das Blut Christi geistig, aber nicht sacramentalisch zu empfangen."

1 l. c. lib. 1, c. 84. G. 1, 88.

2 l. c. c. 15. Sch. 185; de loco St. Isidori videas pag. 16.

3 l. c. lib. 3. Sch. 270; Quomodo rationem, qua locos scripturae interpretati sint papae, medii aevi homines vituperaverint videas Supplication du pueuble de France au Roy etc. ap. Du Puys l. c. 216: „Et si dist saint Augustin contra Vincentium Donatistam, l'en puet en preschant user de la saincte escriture en sens de mystere, si comme le prescheur soit, que bien est: mais l'en doit user en disputoison, en sens de la lettre, non mie par mystere."

4 Satis dignum nobis esse videtur, quod referamus, aô. 1626. per Parlam. Paris. Gallicos scriptores hac imagine uti vetitos esse. cf. Gerbert de legit. potest. lib. 3, c. 1; cf. quoque Marca l. c. lib. 2, c. 1, §. 8. (ed. Bamb.)

5 Greg. Heymb. admon. G. 1, 558.

6 l. c. lib. 3. Sch. 270; jam Antonius Rosellus l. c. pars 1, cap. 40. G. 1, 274. hic notat: „Ego vero has responsiones falsas dico . . . quia licet dum sol et luna creati fuerunt, non essent in orbe hujusmodi regimina et sic non significarent duas has auctoritates, tamen quum ipsa regimina primum in mundum pervenerunt, adveniente signato, id quod prius erat in alia qualitate, nunc incipit esse signum ad hoc tex. bonus ff. de novat. l. si Stichum §. si quis ita. nam obligatio novans non potest esse ante novatam obligationem . . .

vincere studet, cum Deus lumina illa caelestia quarto die, homines septimo creaverit, cum civitatem atque ecclesiam peccantibus nobis constituerit duces magistrasque; nec vero quisquam providisse eum hominibus peccantibus contendat, cum non solum non peccavissent, sed ne creati quidem essent. „*Stultum enim esset*, inquit, *si medicus ante nativitatem hominis pro apostemate futuro emplastrum illi conficeret.*" —

Sed ut alia probandi ratio procedat, quae non solum apud Dantem,[1] sed apud Aegidium,[2] Antonium Rosellum,[3] Gregorium Heymburg[4] exstat, distinguendum sane est inter essentiam lunae atque virtutem ejus, „*inter effectum, influentiam operationem;*" sed etsi luminare minus sit luna, etsi obscura nisi solis radiis illustrata, tamen non ab illo, sed a Deo ipso est creata,[5] tamen multa sola ejus ope efficiuntur;[6] tamen denique non secundum solis dispositionem viam caelestem percurrit,[7] atque sola noctem clara luce illustrat; cum Deus noctem dividens a die, et separasse videatur, Aegidius ait,[8] secularia a caelestibus.

Nihilominus vero, etsi ad „*operandum simpliciter*" luna non indiget sole, ad melius operandum solis luce illustratur, ad melius operandum ita civitatem quoque ab ecclesia dirigi vult Dante, luce fidei illuminari, Joannes de Parisiis.[9]

Sed conceptio stipulationis novantis potest esse ante conceptionem obligationis novatae: sed juris intellectu, dicitur praecessisse obligatio novata ipsam novantem, sic ex intentione Dei et inspecto ejus intellectu, qui vult per hos duos planetas, duo regimina significari, ipsa duo lumina caelestia praecessit homo quantum ad hoc, ut per ipsa significarentur duo ipsa regimina, licet earum planetarum conceptio seu creatio ad hunc finem praecesserit ipsum hominem aut homines."

1 Dante l. c.

2 Aeg. Rom. l. c. G. 2, 96.

3 Ant. Ros. l. c. c. 10. G. 1, 274.

4 Greg. Heymb. admon. G. 1, 558; cf. Somn. Virid. c. 84. G. 1, 88; Joann. de Paris. l. c. c. 15. Sch. 185; Occam. Dial. c. 24. G. 2, 894.

5 cf. Aeg. Rom. l. c.; Occam. l. c.: „Sicut luna non est a sole, sed ambo sunt a Deo, ita imperium non est a summo sacerdotio, sed ambo sunt vel essent ab alio."

6 cf. Joann. de Paris. l. c.: „Luna habet virtutem propriam a Deo sibi datam, quam a sole non habet: ut quod infrigidet et humectet, cujus contrarium facit sol;" cf. Occam. l. c. ubi eadem: „ita, inquit, Imperator habet aliam potestatem, quam non habet a Papa;" cf. Somn. Virid. l. c.

7 cf. Heymb. l. c.; Ant. Rosell. l. c.: „Et hoc tamen in administratione temporalium dico Caesarem ab ecclesia non dependere, sicut nec luna in suis operationibus a solis luminibus dependet, unde hoc eorum argumentum potius concludit ad oppositum."

8 Aeg. Rom. l. c.; cf. Heymb. l. c.

9 ll. cc. Occami l. c. haec sunt verba: „Ideo dicitur, quod quantum ad aliquid est simile de sole et de luna et de summo Pontifice et

b.
Melchisedech.

Vide quae de unitate disseruimus. (h. c.)

c.
De potestate Christi.

Jam ad tertium argumentum idque ex novo testamento decerptum pervenimus. Sed nemo scriptorum non confitetur, omnia regna Christo tradita esse, Dei filium, Dei praeditum fuisse potestate;[1] tamen seculare imperium numquam eum exercuisse probare student.[2] —

Praeter omnes quidem homines excelluit Christus, sed „*auctoritative*" tantum, non *executive* Somnii Viridarii auctor ait,[3] „*dominus*" quidem fuit „*dominantium*," „*dominans*" nunquam. —

Tamen si omnem sibi potestatem datam esse pronuntiavit, quis de spirituali sola eum cogitasse neget, „*unde per fidem*, Joannes de Parisiis[4] inquit, *non dicitur regnare in possessionibus*, *sed in cordibus*."

Argentarios quidem ex templo expulit, sed hac in re sacerdotali munere eum functum esse, et Aegidius Romanus contendit, et Rosellus,[5] cum domum Dei, altare patris purgare studuerit ne-

Imperatore, et quantum ad aliquid non est simile. Quantum enim ad hoc est simile, quia sicut sol est nobilior et dignior luna, sic summum sacerdotium est nobilius et dignius Imperio, quemadmodum spiritualia sunt digniora temporalibus. Item sicut luna recipit lumen a sole, sic in multis imperator debet recipere directionem a papa, quando est catholicus, bonus et sapiens, scilicet in causis divinis." cf. Aeg. Rom. l. c.; Anton. Rosell. l. c.; Joann. de Paris. l. c.

1 Aeg. Rom. l. c. art. 4. G. 2, 104; Marsil. Patav. l. c. c. 29. G. 2, 302; Wycliffe ap. Vaughan life etc. 1, 288; Huss. Christum regem fuisse contendit „secundum utramque naturam." contra occult. adv. l. c. 1, 172.

2 cf. Aeg. Rom. l. c. cf. Wycliffe Trial. ap. Vaugh. tracts 171: „Under the title of original justice Christ possessed all the goods in the universe.. But civil possession differs widely from such title."

3 Somn. Virid. c. 12. G. 1, 63; c. 65. ibid. 80.

4 Joann. de Paris. l. c. cap. 11. Sch. 162, St. Hieronymum sequens; idem auctor Alvari Pelagii argumentum (cf. supra pag. 16) studet refutare, qui Christum dominium seculare exercuisse demonstrabat, cum porcos in mare impulisset; nihil enim probari censet „quamvis, inquit, forte porci sylvestres erant, non habentes dominum, pro eo quod de porcis nihil veniebat ad usum hominum: quia carnes porcinas Judaei non comedebant."

5 Aegid. Rom. l. c. art. 5. G. 2, 104; Ant. Rosell. l. c. cap. 44. G. 1, 282: „Et ideo dici oportet potius, quod usus est officii hostiarii, cui modica est permissa sine sanguinis effusione coercio;" idem exstat. ap. Occam dial. lib. 6, c. 3. G. 2, 509; Joannes de Paris. vero ut Hussus quoque (cujus verba jam priore in capite pag. 16 attulimus) etiam seculare imperium Christum tali modo exercuisse putat,

fariorum atque sordidorum hominum contagione; si denique regem se appellavit Judaeorum, jam Pilatum, qui tamen nullam in eo invenerit causam, pro certo habuisse Occam[1] arbitratur, non seculare imperium sibi Christum vindicasse, melius, quid sibi vellet intellexisse, quam pontificiae potestatis ministros.

Sed plurima quoque exstant Christi et dicta et facta, quibus abunde eum seculare dominium renuisse probatur, quae „*papae sciunt, i. e. scire deberent*," Gregorius Heymburg inquit, „*quae si nesciunt, ignorantiae peccatum non elevat, sed aggravat*."[2]

Ante tribunal enim Pilati, Christus, cum jam ita sese humanis judiciis legibusque subjicere velle ostendisset,[3] non magna discipulorum caterva stipatus, ut regem decet terrestrem, non armatorum defensorum auxilio fretus „*se spiritualibus et animabus imperare pronuntiavit, in iis regnum suum esse, non in mundanis aut transitoriis*." (Joh. 18, 36.)[4]

Hereditatem dividere noluit, cum nullus eum judicem posuisset aut divisorem super homines, „*quasi diceret*, Marsilius inquit, *propter hoc officium exercendum non veni, nec ad hoc missus sum, per judicium scilicet lites civiles dirimere, quod tamen nulli dubium est, opus propriissimum principantium, seu judicum seculi*"[5] (Luc. 12, 14.); regnum non quaesivit, immo fugit oblatum[6] (Joh. 6, 15.); reddi,

„sed hoc ideo fecit, inquit, ut ostenderet, quod utraque potestas ab eo processit, ut scilicet Deus erat."

1 Occam octo qu. qu. 1, cap. 6. G. 2, 320.

2 Heymb. admon. G. 1, 559.

3 Marsil. Pat. l. c. pars 2, c. 4. G. 2, 198; Paulli quoque exemplum affert Heymb. de usurp. G. 1, 560: „Nam ut habetur (actor. 25.) Paullus a sacerdotum judicio ad Caesarem appellavit dicens: „Ad tribunal Caesaris sto." Glossa interlinearis: „Quia hic est locus judicii." Nec putandum est, Apostolum hoc metu mortis fecisse, qui jam pro veritate mori deliberaverat, ut Actor. 21. Quis autem demens aestimabit, Apostolum suo verbo tantum crimen admisisse, producendae vitae suae gratia, ut omne sacerdotium indebite subjecerit suo exemplo et doctrina jurisdictioni Principis secularis? .... Apostolum igitur credendum est, sensisse in opere, quod protulit ore, secundum imitationem sui magistri Christi, qui se Vicario Caesaris in judicio subdidit ac ei illam potestatem judicandi, desuper datam, non solum permissam dixit;" cf. Nic. Cus. l. c. lib. 3. c. 41; Sch. 671; Wycliffe ap. Vaugh. life. 2, 231; tracts 35. 24; Böhringer Wycl. 123.

4 „Testimonium adeo manifestum" hoc esse Somn. Virid. c. 12. G. 1, 63. censet, „ut hominem resistentem possit confundere, et cervicem quamlibet duram obterere." cf. Joann. Gaudun. l. c. G. 1, 20, cujus verba in textu posuimus; Heymb. de injust. usurp. G. 1, 559; Marsilius Pat. l. c. pars 2, c. 4. G. 2, 195; Occam oct. qu. qu. 1, c. 6. G. 2, 320; Laur. Valla l. c. Sch. 744.

5 Marsil. l. c. pars 2, c. 4. G. 2, 196; Heymb. l. c. G. 1, 559; Determinat. Univers. Paris. ap. Bulaeus l. c. 4, 944.

6 cf. i. a. Heymb. l. c.

ne multa, praecepit Caesari, quae essent Caesaris[1] (Matth. 22, 21.) atque tributum solvit, „*ut non scandalizemus eos.*"[2] (Matth. 17, 26.)

„*Therfor this the office of Christ,*" ut Wycleffi verbis utamur, „*on the gerd was to live most purist and mekly and to preche bisili the word of God to the peple, and to calle hem agen to the lord God, fadir of alle, and in to the unite and prosperite of body and came to serue and not to be seruid, and to gif his raumsum for mani and bi this has gefun to us mani good thingis and to fille this ordeynid Petir.*"[3]

Num vero regalem potestatem ac seculare imperium Christus Apostolis commisit, cum ne ipse quidem exercere voluisset, cum ne spirituali quidem plena potestate eos instruxisset. „*Quod habuit,* St. Bernardus[4] inquit, *hoc dedit, sollicitudinem .... super ecclesias.*"

Discipulum autem non majorem esse magistro Somnii Viridarii auctor[5] asserit, vicarium auctoritate dominum non superare Occam,[6] mandatariis agere non licere, quae mandantes agere vetiti sint Rosellus,[7] „*interdum subjecto distingui in membris, quae interdum indistincta sint in capite*" Joannes de Parisiis[8] contendit. — Ita clericis etiam interdictum est, ne in alienam segetem falces mittant, ita fines inter ecclesiam civitatemque divisi, ita St. Bernardus[9]

1 Marsil. Patav. l. c.; Heymb. l. c. cf. Walther v. d. Vogelweide 11:

„Do gotes sun hien erde gie
Do versuohten in die juden je:
sam tâtens eines tages mit dirre frâge.
sie frageten obe ir frîez leben
dem künige iht zinses solte geben
dô brach er in die huote und al ir lâge.
er iesch ein münzîsen,
er sprach ‚wes bilde is hie ergraben?'
‚des keisers' sprachen do die merkaere
do riet er den unwîsen
daz si den keiser liezen haben
sin küneges reht, und got swaz gotes waere."

De hoc quoque argumento Petrus Cugnerius notam illam disputationem fecit cum Bertrando Cardinale, quae exstat ap. Durand de Maill. l. c. 3, 444. sqq.; — etiam Anglici scriptores hoc argumento probare studebant, regem caput ecclesiae Anglicanae esse. cf. Burnet the hist. of the Ref. (Lond. 1681. fol.) 1, 140. sqq.

2 Heymb. l. c.; Marsil. l. c.

3 Wycl. apology etc. 5; idem Christum sex modis imperium seculare honorasse censet et initio (1) quidem, cum Christus, etsi temporis dominus eo potissimum tempore nasci vellet, quo imperium valde florebat, quo Judaea imperio Romano erat subjecta; (2) Matth. 8, 20; (3) Matth. 19; (4) Matth. 17, 24; (5) Matth. 22, 17—21; (6) Vasallis secularium dominorum, pauperibus atque esurientibus cibos dedit, non privavit bonis. Trialog. in Vaugh. tracts 174. cf. Böhringer l. c. 503.

4 St. Bernard. de consid. lib. 2.

5 Somn. Virid. c. 65. G. 1, 80.

6 Occam octo qu. qu. 1, c. 7. G. 2, 323.

7 Rosell. l. c. lib. 1, cap. 50. G. 1, 280.

8 Joann. de Paris. l. c. cap. 10. Sch. 164.

9 St. Bernard. de consid.

Eugenium papam admonet, „*et tu praesis, ut provideas, ut consulas, ut procures, ut serves, praesis ut prosis, praesis ut fidelis servus et prudens, quem constituit Deus super familiam suam.*"

Sed cum Somnii Viridarii auctor, aut Joannes de Parisiis, disertis verbis Christum Petro Apostolisque regnum seculare traditurum fuisse censeant,[1] multa certe ab adversariis ex libris divinis allata esse, jam priori capite demonstravimus.

d.

De potestate clavium.

At cum jam multi medii aevi scriptores, e quibus nominemus tantum Aegidium Romanum, Dantem Alighierium, Joannem de Parisiis,[2] — non dubitarent quin spiritualem tantum ligandi et solvendi potestatem Christus Petro commisisset, quanto magis Papis seculari imperio interdici opus erat ab illis, qui ne id quidem Petro concedebant, qui eum excelluisse quidem praedicabant praeter alios Apostolos firma sua fide, atque hanc ob rem Christi laudibus fuisse dignum, sed numquam caput ecclesiae constitutum esse hominem peccantem arbitrabantur, cum ecclesiae caput non sit, nisi Christus.

Neque Valdenses[3] soli hac haeresi erant infecti, neque soli Wycleffus atque Hussus[4] talia praedicabant, sed Marsilius

[1] Somn. Virid. cap. 65. G. 1, 80; Joann. de Paris. cap. 10. Sch. 164.

[2] Aeg. Rom. l. c. art. 5. G. 2, 105; Dante l. c. lib. 3. Sch. 274; Joann. de Paris. l. c. cap. 15. Sch. 185; Occam octo qu. qu. 1, c. 7. G. 2, 322; Somn. Virid. c. 75. G. 1, 83; cf. Gerson opp. 2, 174: „Christus nullam aliam potestatem Petro tribuit quam ligandi et solvendi, ligandi per poenitentias, et solvendi culpas: non eam illi contulit, ut imperatores et reges privaret"; cf. Supplic. du pueuble de France au Roy contre Boniface ap. Du Puys l. c. 214—18: „Ce fust grand abomination à ouir que c'est Boniface pour ce que Dieu dit à saint Père: ce que tu lieras en terre sera lié au ciel, cette parole d'espiritualité entendit mallement comme bougre quant au temporel."

[3] „Dont cum Christ diez a Peyre: yo te donarey las clavs de regne de li cel, czo es poisancza de ligar et de desligar li pecca. En persona de Peyre el diez a tota-la gleisa militant, non que una chascuna persona d'aquella gleisa, non differencialment haya aquellas clavs, cha tota aquella gleisa segond las singulars part de ley aetatz ha aiczo haya aquellas clavs. Ma aquellas clavs non son materials, mas potesta spiritual e noticia de sciencia evangelica." ap. Hahn Geschichte d. Ketz. 2, 613; ea ad verba usque in latinum sermonem translata sunt ex Husso: de eccl. opp. 1, 266. cf. hac de re etiam Herzog Waldenser 323.

[4] Apology 1: „the pope is not the vicar of Christ nor of Petir"; 58: „ther is no pope ne Cristis vicar but an holy man"; cf. de eccles. domin. tracts. 74; de Husso cf. not. 3; et de eccl. in Hist. et Monum. 1, 257.

quoque omnibus Apostolis claves datas, parem omnium Apostolorum auctoritatem esse contendit.[1]

Itaque illi neque peccatis solvere posse papas, neque maledicere peccantibus, eosque a limine caeli arcere etiam atque etiam asserebant,[2] cum „*ille solus*, Hussus inquit,[3] *peccata dimittat*, *qui solus pro peccatis mortuus est.*"

Sed Dante Alighierius[4] quoque, non posse papam quod Christo facere licuerit, non posse viros separare ab uxoribus, peccatores etiam impoenitentes absolvere, contendit, Occam[5] disertis verbis exponere studet, eos qui se omnes ligare ac solvere posse praedicent, contra legem divinam aut naturalem agere vetitos esse, quin etiam humanis legibus subjectos; cum humanarum legum praeceptis impediti sint, quominus successores sibi eligant, cum praescriptiones temporum et contra ipsos papas currant, qui, ne plura, Gregorius Heymburg[6] ait, nullam supra Judaeos habent potestatem.

Ita etiam Somnii Viridarii auctor, de plenitudine potestatis Christo, et ab illo Petro commissa disserens, postquam quae papae agere liceret exposuit, „*tamen omnia*, inquit, *debent intelligi clave discretionis et dictamine rectae rationis operante*, *alias non.*"[7]

e.
Pasce oves.

Cum vero clavibus Christus Apostolis solam spiritualem potestatem concessisse dicatur, multo minus secularem commisit ei, cui oves pascendas tradiderit. „*Ipse enim in mundum venit*, *ut nos pa-*

1 Marsil. l. c. pars 1, cap. 27. G. 2, 288.

2 Wycliffe ap. Vaughan life 1, 435: „Non est possibile de Dei potentia absoluta, quod si papa vel alius Christianus praetendat, se quovismodo solvere vel ligare, eo ipso sic solvit vel ligat."

3 Huss. de sex errorib. Hist. et Monum. 1, 236.

4 Dante l. c. lib. 3. Sch. 274.

5 Occam. Dial. tract. 2, lib. 1, c. 23. G. 2, 891; Octo qu. qu. 1, cap. 6. ibid. 320; c. 13. ibid. 330; cf. Joann. de Paris. l. c. cap. 10. Sch. 164: „Christus secundum quod homo, aliquam potestatem habuit in spiritualibus, quam conferre potuit Petro et caeteris ministris ecclesiae: et tamen non dedit illam; quam potestatem Theologi vocant potestatem excellentiae .... et Richardus de S. Victore in VI. libro de Remissione peccatorum dicit, quod Christus potuit peccata dimittere, nos vero non, sed remittere."

6 Heymb. admon. G. 1, 558: „Constat enim coacta servitia Deo non placere. Idcirco nec Judaei, nec pagani per ullam legem a Christo datam compelluntur sub poena praesentis seculi. Si vero Christus dedit Papae (sicut se ipsum fallendo decretare solet) plenitudinem potestatis in Christianos reges, quare non in Judaeos? Quod si sic, culpa ejus grandis est, quod saluti eorum, tanquam potestatis plenitudinem habens non providet."

7 Somn. Vir. lib. 1, c. 82. G. 1, 86

stura spirituali reficeret, verbis pariter et exemplo;"[1] atque hanc solam curam commisit discipulis, totius ecclesiae Petro.[2]

f.
Duo gladii.

At ut in Genesis isto loco, ita neque Dante Alighierius, neque Marsilius, Occam, Antonius Rosellus hujus interpretationem ab ecclesiasticis scriptoribus excogitatam ullo modo admittunt,[3] „*cum mysticus sensus*, Occam ait,[4] *non sit proprie intellectus aliquorum verborum scripturae divinae*," cum negligentiae accusandus fuisset Christus, ut Rosellum[5] sequamur, qui, seculari potestate munitus, uti ea noluisset; quod asserere tamen sacrilegum esset atque profanum.

Quid vero hisce verbis Christus Apostolis exposuit? nihil aliud, secundum Antonii Roselli[6] opinionem, quam pericula Apostolos, Christo mortuo, subituros, quae etiam armorum ope forent superanda, nihil aliud, quam vetus novumque testamentum eis commendasse, summa illa in necessitatibus auxilia, St. Ambrosium sequens Marsilius Patavinus contendit.[7]

Attamen verbis ipsis Christi diligenter perspectis, jam Aegidius Romanus,[8] quem hac in re secuti sunt Somnii Viridarii auctor[9] et Antonius Rosellus,[10] gladium in vaginam remittere Petrum jussum esse a Christo monet, ut pro certo habere opus nobis sit, unum tantum gladium ei commissum fuisse,[11] neque quidquam

1 ibid. G. 1, 81.

2 cf. Marsil. l. c. pars 1, c. 27. G. 2, 288. et alii script. iisdem locis, quibus de potestate clavium disserunt.

3 Dante l. c. lib. 3. Sch. 275; Marsilius l. c. pars 1, c. 28. G. 2, 299; Occam octo qu. qu. 2, cap. 12. G. 2, 344; Ant. Rosell. l. c. cap. 49. G. 1, 279.

4 Occam l. c.

5 Rosell. l. c.; idem de Petro Wycleffus notat: de eccl. dom. Vaughan tracts 78: „the power intended by Christ can not have been such as is now dreamt of, since in that case Peter must have sinned in many ways, inasmuch as he did not use this power."

6 Rosell. l. c.

7 Marsil. l. c. Dante l. c. lib. 3. Sch. 275. omnibus Apostolis gladios illos commissos esse censet, „et quod Petrus, inquit, de more ad superficiem loqueretur, probat ejus festina et impraemeditata praesumptio: ad quam non solum fidei sinceritas impellebat, sed credo puritas et simplicitas naturalis;" jam Rosellus l. c. hanc Dantis opinionem vituperat.

8 Aeg. Roman. l. c. G. 2, 99.

9 Somn. Virid. c. 63. G. 1, 80.

10 Ant. Ros. l. c.

11 Multi medii aevi scriptores alterum gladium papae, alterum committi volunt imperatori. Freidank. ed. Grimm. p. 152, v. 12—15:

„Zwei swert in einer scheide
verderbent lîhte beide
als der bâbest riches gert
so verderbent beidin swert."

idem fere exstat apud Dante Div. Comed. Purg. Canto XVI. v. 106. sqq.:

verbo „*tui*" — cum in vaginam „*tuam*" Christus dixerit — probari, cum ex juris Romani regulis notum nobis sit, etiam il-

„Soleva Roma, che il buon mondo feo,
Duo soli aver, che la una e l'altra strada
Facean vedere, e del mondo, e di deo
Lo un lo altro ha spento, ed è giunta la spada
Col pastorale, e lo un e lo altro insiem
Per viva forza mal convien che vada:
Però che giunti, lo un lo altro non teme."

Reimar v. Zweter ap. v. d. Hagen Minnesinger 2, 215:

„Ein meister, der hat uns geslagen
zwei swert, diu zwene kûnige wol mit eren möhten tragen,
gemachet volleklich von hoher kunst, unt sint wol volle komen
Geliche lank, geliche breit,
ze troste und ouch ze helfe der vil edelen kristenheit,
sie sint unschedelich unt mugen den getriuwen wol gebromen
Stole und swert sint si genennet beide,
si bedurfen niht wan einer scheide:
. . . .
Daz eine daz gehoeret an
dem babest, der mit dem buoche sere twingen kan;
mit im unt mit dem banne sol er vaste dröuwen z'aller zit.
Daz ander sol ein keiser nemen"; etc.

cf. Oskar v. Wolkenstein; cf. Beda Weber, Osk. v. Wolkenst. 151; Frauenlob ap. v. d. Hagen l. c. 3, 364:

„Ein künik solte han ein swert, so muesten si den stap
noch tragen (sc: clerici), als das rich' begert. daz waer' ein vridelich urhap.
mit unreht vueren si daz swert, wirst mangen in sin grap
ez ist gesezzen vrevellich dem riche uf den vuoz:
si sezzen kunig' uf und ab am rich',
daz ist ein smaeher gruoz";

cf. vero ante omnia idem ibid. 3, 363:

„Wie nu, wie nu, ir pfaffen!
wie sint diu reht geschaffen?
künik karl dem rich' und ouch dem stuole hat gegeben
diu swert; ir beider kallen muoz ich klaffen:
ist Perters allez, daz da ist, Johans wa ist din swert?
Ach waen, du sist entnükket,
din swert ist dir entzükket,
diu schuol' und ouch der ban hoch ob dem swerte sweben.
blate, schik, daz schilt unt sper vür dich drükket.
Johannes guot, erwekket dich, dins leides Peter gert!
Sin ist daz riche unt der stap, der vrevel unt gewalt;
er sezzet uf, er sezzet ab, solch wille ist siner maht gezalt:
din vürstentuom, din ritterschaft diu beide sint verschalt.
Johannes, heg' din altez reht, als ez gestanden hab':
nimstu din swert niht eben sleht, man jagt dich mit dem stab."

Sachsensp. lib. 1, art. 1: „Tvei svert lit got in ertrike to bescermene de kristenheit. Deme pavese is gesat dat geistlike, deme keisere dat wertlike." Glossa ad h. l.: „dat ene swert halde sinte peter dat het nu de paves, dat andere hadde johannes, dat het nu der keyser"; cf. RBuch nach Dist. (ed. Ortloff) lib. 1, c. 2; Sächs. Weichb. Art. 7. Gloss. ad h. l.; cf. Beaumanoir c. 46, §. 11: „Deus espées sunt, par les queles toz li

lum res appellare posse suas, qui re vera dominus earum non sit.[1]

Sed hoc loco omnes fere scriptores (quod idem jam in argumento „*de sole et luna*" invenimus) tanquam rationi non consequentes sunt vituperandi, cum Rosellus, imperatorem gladium, etsi a papa non acceperit, tamen pro fide, et ita quidem ad nutum papae stringere debere doceat,[2] cum Aegidius Romanus[3] ecclesiae permittat, ut „*cum causa et multa deliberatione, et in magna necessitate*" seculari gladio utatur, cum St. Bernardum[4] apertissime sibi ipsum contradicere Marsilius Patavinus jam intellexerit.

pueples doit estre governés esperituelement et temporelement, car l'une des espées doit estre espirituel et l'autre temporel. L'espirituel doit estre baillié à sainte Eglise, et le temporel as princes de terre." — Hussi de hoc argumento opinionem videas adv. indulg. papal. Hist. et Monum. 1, 219: „Conceditur ergo, quod Ecclesia, quae est universitas omnium fidelium, habet duplicem gladium. Scilicet spiritualem, quod est verbum Dei, et materialem. Pro quo notandum, quod ecclesia Christi ex tribus partibus, scilicet militia, Clero et plebe integrata habet gladium materialem, quamdiu exercere debet militiam. Sed sicut gladius spiritualis ecclesiae non est militum terrenorum, eo modo quo spiritualium i. e. sacerdotum, ita gladius materialis non est spiritualium ecclesiae, ad pugnandum corporaliter pro se, sed militum secularium, qui ad defensionem legis Christi et suae ecclesiae principaliter deputantur."

[1] Somn. Virid. cap. 63. G. 1, 80: „meum" et „tuum" quandoque improprie recipiuntur, secundum quod bubulci et pastores vocant pecora sua et oves suas, ratione custodiae; cf. l. 1, §. 4. de abig. (47, 14), et glossam ad h. l.; cf. Anton. Rosell. l. c. pars 1, c. 41. G. 1, 280.

[2] l. c.: „Et ideo si lego servo res suas intelligitur de rebus quas habet et possidet in peculio, l. 3. de manum. (40, 1), quae tamen non sunt in servi dominio. sic in proposito, gladius temporalis est Petri et papae quantum ad potestatem, quam habet faciendi ipsum moveri pro fide, non pro aliis, et hoc modo dicitur ecclesiae et esse papae, ut verba secundum certam materiam capiantur: cum, ut dixi, alio modo non sit ecclesiae, vel ad ejus nutum movendus."

[3] Aeg. Rom. l. c. art. 5. G. 2, 105.

[4] De considerat. c. 4: „quem tamen (gladium scilicet) qui tuum negat non satis mihi videtur attendere verbum Domini" etc. et in fine concludens inquit (Marsilii sunt verba l. c. pars 1, cap. 28. G. 2, 229); „uterque ergo ecclesiae, spiritualis (sc. gladius) et materialis": cum reverentia, nec minus cum admiratione dicendum, quod idem Bernhardus sibi de hac materia dissone, quinimo contrarie pronuntiavit aperte, inquit enim de hac auctoritate seu potestate loquens, ubi supra immediate: „Quid tu denuo (papa sc.) usurpare gladium tentas, quem semel jussus es reponere in vaginam?" Constat autem, quod quis usurpat, ad suam auctoritatem minime pertinere." cf. Occam octo qu. qu. 8, cap. 5. G. 2, 385: „casualiter autem urgente necessitate, vel evidenti utilitate potest papa aliquo modo per se vel per alios uti utroque gladio; nec mirum, quia et casualiter posset rusticus uti gladio materiali contra imperatorem."

Hic solus,[1] ut videtur, nulla ratione, neque ullo modo papis ecclesiaeque gladium secularem committi vult, ne omittamus Theodericum de Niem,[2] eos „*fatue et adulatorie*" loqui putantem, qui utrumque gladium papae dare non vereantur.

B.
Argumenta a philosophia repetita refutantur.

a.
De unitate.

Quamvis unus sit totius mundi principatus, tamen duae esse possunt potestates, quarum altera non subjecta alteri, atque „*illa unitas*," ut Somnii Viridarii auctor ait,[3] „*non tollit duplicitatem jurisdictionis;*" quamvis adversarii contendant, cum unus sit creator, et unum esse oportere rectorem mundi, jam Aegidius Romanus,[4] non esse simile docet, „*quia*, inquit, *creatio est productio de non esse in esse, ubi est infinita substantia, ideo in creatione requiritur infinita potentia, quae non potest esse nisi in uno solo principio simplicissimo et potentissimo; in gubernatione autem istorum inferiorum non requiritur infinita potentia, quia omnia sunt finita, tam spiritualia quam temporalia, tamen valde sunt inter se diversa. Ideo diversis egent rectoribus, spirituali videlicet et terreno.*" —

„*Omnis a Deo est potestas*," qui omnes creavit res, alias dispares aliis, ita cum, quanto magis discrepant res inter se, eo sint perfectiores, ut mundi principatus sit perfectus, duo instituta esse imperia Somnii Viridarii[5] auctor contendit, quibus homines regerentur.

At cum veteris testamenti exemplis jam unum fuisse sacerdotium atque imperium demonstraretur, ut Adam praetereamus, quem primum hominem, cum temporalium nihil possideret, imperare non potuisse temporalibus Aegidius[6] existimat, neque Abraham, neque Noa, aliique patriarchae sacerdotes[7] fuerunt, nisi sacerdotem

[1] Marsil. l. c. pars 1, c. 28. G. 2, 299. 300.

[2] Theod. a Niem. de schismate lib. 3, c. 7. G. 2, 1476: „etenim si uterque gladius apud papam exsisteret, supervacue vel ficte imperator illud nomen haberet."

[3] c. 102. G. 1, 91.

[4] l. c., art. 5. G. 2, 103.

[5] l. c.

[6] l. c.

[7] Aeg. Rom. l. c. Joann. de Paris. l. c. cap. 20. Sch. 199. sq.: „dico quod deficit multipliciter. Primo quia supponit, praedictos fuisse sacerdotes, quod quidem de Noe falsum est manifeste (cf. Alv. Pelag. l. c. lib. 1, c. 13: „licet non legatur sacerdos fuisse, officium tamen exercuit sacerdotis"), cum nec sacerdos fuerit, nec officium aliquod sacerdotis legatur fecisse, non obstante quod legatur, quod erexit altare Domino: quia erigere altare Domino, vel orare, seu invocare

esse censeas, „*quicunque offerat Deo sacrificium laudis et spiritus contribulati, quod faciunt omnes justi.*"

Sane quidem Melchisedech rex fuit atque sacerdos, num vero totius terrae rex, quem papa se esse asserit? Minime gentium! sed exiguae tantum terrae, Salem, cui imperavit, idque Christum praefigurans. [1]

At caveant papae, ne oculi in veteris testamenti sacerdotes vertantur, quos nullas terrarum expugnatarum partes adeptos esse, ne a Dei servitio temporalium cura abstraherentur, omnes monent scriptores ab Aegidio usque ad Wycleffum; [2] sed magis decet novi testamenti, christianae religionis, ministros, qui „*spiritualitate*" ante omnes debent excellere, quod jam Judaeorum sacerdotes agere jussi sunt; [3] quin etiamsi hi divitiis abundassent regalique

Dominum non sunt actus proprii sacerdotum, cum etiam non sacerdotibus conveniant. (Jacobi 5.) Et si etiam fuisset Noe sacerdos, non ideo dici potest, quod mundum rexerit Deus per sacerdotem: quia non legitur, Noe aedificasse altare Domino, nisi postquam aedificaverat et rexerat arcam" etc. etc. — Aegidius Romanus l. c. G. 2, 105. numerum duorum defendere studet; „dicendum, inquit, quod binarius, sicut secundum unam acceptionem, pro eo, quod est principium divisionis est infamis. Sic secundum aliam est numerus sacratus, propter duas tabulas decalogi, in quarum prima continentur praecepta ordinantia ad Deum, in secunda praecepta ordinantia ad proximum. Vel propter duo praecepta charitatis, sicut ait beatus Gregorius super illud Lucae 10. (Dei videlicit amor et proximi). Si autem duae istae potestates essent omnino indistinctae, ita quod una non dependeret ex altera; ista diversitas esset occasio divisionis. Sed inter eas est mutua dependentia: quia temporalis indiget spirituali, propter animam; spiritualis vero indiget temporali, propter temporalium rerum usum (dist. XCVI, c. 6).

1 Aegid. Rom. l. c.; cf. Supplic. du pueuble etc. ap. Du Puys. l. c. 214—18.

2 Numeri XVIII, 20. 21; Aegid. l. c. G. 2,96; Joann. de Paris. l. c. cap. 10. Sch. 164; Occam octo qu. qu. 1, cap. 12. G. 2,327; Wycliffe Trialog. in Vaugh. tracts 166; cf. Wilhelm Wodford contra Wycl. art. 11. in Fasc. rer. expet. (ed. Brown) 1, 190; cf. Böhringer l. c. 458.

3 cf. Joann. de Paris. l. c.: „Hoc etiam patet ex perfectione sacrificii novi testamenti; nam quanto aliquid habet esse perfectius, tanto magis habet esse distinctum. Sic enim videmus in naturalibus, quod in plantis non est sexus ita perfectus, sicut in animalibus: ideo in eadem planta possunt esse mas et foemina: et non distinguuntur subjecto, sicut in animalibus, in quibus habent esse disinctum subjecto ... In veteri vero testamento, in quo erat sacerdotium minus perfectum, erant potestates sacerdotales et regales distinctae re et subjecto: ergo multo magis Deus voluit eas distinctas esse subjecto in novo testamento." cf. Aeg. Rom. l. c.; Wycl. l. c. etc. etc. Bonaventura de hier. p. 2, c. 1, (ed. Venet. 1572.) p. 494. cum negare non possit, sacerdotes veteris testamenti principibus subditos fuisse ita disserit: „... temporale regnum, inquit, velut quoddam adjectum

potestate instructi fuissent, tamen illis paupertas esset attribuenda, atque sola caeli cura.[1]

Ita ut concedamus cum Antonio Rosello,[2] papam unum caput esse unius ecclesiae, tamen ille ait, „*licet vicariatus papae sit in mundo, non tamen censendus est de mundo; praeterea vero,* inquit, *respectu ejusdem regiminis non possunt, duo vicarii ordinari, sed respectu diversorum regiminum possunt duo vicarii distincti ordinari; patet in episcopo qui ordinat vicarium in temporalibus, et alium in spiritualibus et unus ab alio non dependet, sed tantum ab episcopo quilibet eorum dependentiam habet ....*"

Cum vero et Originis auctoritatem seculari potestati repugnasse, priore in capite demonstraverimus, et argumenta ab Aristotele repetita, jam Aegidius Romanus, quem secutus est Dante, alterum ad alterum non posse reduci docet, nisi unius sint rationis; itaque, cum spirituale et seculare diversae sint rationis, neque papam neque imperatorem ad ullum esse reducendum, nisi Dei filium, Jesum Christum.[3]

b.

De corpore et anima.

Ut concedamus, quod omnes fere medii aevi scriptores concessisse, jam antea commemoravimus, corporum curam civitati, animarum ecclesiae commissam esse, nec dubitemus, quod nemo scriptorum non dubitabat, ecclesiae palmam tribuere, tamen cum principalius ecclesiae relinquamus munus, soli civitati minus vindicare opus nobis est.

In parva enim domo tantum pauperis, — et haec opinio Joannis de Parisiis[4] — singulis omnia sunt facienda, in praeclara Christi curia, quanta est ministrorum copia, suum cuique officium est tributum. „*I ergo tu*, St. Bernardus inquit, *et tibi usurpare aude aut dominans apostolatum, aut apostolus dominatum,*

subjacet Sacerdotio in novo testamento, sed in vetere testamento Sacerdotium fuit sub Regno: unde dicitur in Exodo: Elegi vos in populum peculiarem in sacerdotes Regnum, ubi „regnum" ponitur substantive et „sacerdotes" adjective; et ideo reges tunc poterant amovere ab officio summos sacerdotes sicut Salomon amovit Abiathar."

[1] cf. i. a. Occam oct. qu. qu. 1, cap. 12. G. 2, 327.

[2] l. c.

[3] Aeg. l. c.; Dante l. c. lib. 3. Sch. 279.

[4] l. c. cap. 10. Sch. 164: „Dicit enim philosophus in I. Politicorum: quod natura nihil facit, quale faciebant fabri, facientes Delphicum gladium, id est ad duo officia servientem. Apud Delphos enim fiebant gladii propter pauperes, qui eis ad duo officia serviebant: Natura autem nihil tale facit, multo minus auctor naturae. Unde Philosophus ait, quod unumquodque organorum optime perficiet opus suum, si non multis operibus sit serviens"; cf. Laur. Valla l. c. Sch. 744; Somn. Virid. cap. 69. G. 1, 81.

plane ab alterutro prohiberis; si utrumque habere voles, perdes utrumque."[1]

Sed cum dicatur, accessorium sequi principale, quid hoc ad nos? nisi etiam frenorum, omnium equorum dominum esse dicas.[2]

Cum vero eum, qui majus possit, et minus posse contendas, et tali modo papam imperare velis rebus secularibus, restat tibi, (quod Joannes de Parisiis[3] attulit) ut illum qui hominem etiam muscam generare posse arbitreris.[4]

C.

Argumenta e rebus gestis repetita refutantur.

a.

De Constantini donatione.

Sed ut ad argumenta e rebus gestis petita veniamus, jam priore in capite, quanta auctoritate medii aevi temporibus Constantini donatio fuerit, demonstrare studuimus, virorum copiam congerentes, quibus omnibus ne suspicio quidem venit, sese fabulis fraudibusque fidem habere; qui, etsi jam pauci viri, res gestas diligentius perscrutati, unquam Constantinum terras istas ecclesiae condonasse negarunt, tamen et amore veri ducti, et canonum auctoritate commoti, neque alteram opinionem audebant defendere, neque alteram impugnare.

Ita Lupoldus de Bebenburg,[5] quem falso nostris temporibus saepe asserunt Constantini donationem nihili fecisse, variis variorum scriptorum opinionibus allatis, „*quae autem*, inquit, *inter has opiniones verior sit*, *fateor me nescire*," ita et Marsilius Patavinus,[6] „*non clare privilegium illud haberi*" censet.

Pauci admodum eique eximii viri, summo ingenii acumine, instructi et latinae linguae peritia, et rerum gestarum memoria, aperte falsum esse diploma asserebant, neque unquam Sylvestro papae terras Constantinum donasse.[7]

1 l. c. lib. 2, c. 6; cf. Wycl. ap. Vaugh. life. 1, 314; Böhringer, l. c. 457.

2 Joann. de Paris. l. c. cap. 20. Sch. 200.

3 l. c.

4 sed hoc quoque loco multi scriptores proferunt doctrinas a paparum haud alienas; ita Aeg. Rom. l. c. artic. 5. G. 2, 103: „dicendum: sicut temporalia sunt propter corpus, et corpus propter animam: ita quod haec omnia inferiora debent ad bonum animae ordinari. Aliter non recte uteretur homo temporalibus, sed potius abuteretur. Sic potestas temporalis quodammodo ordinatur ad spiritualem, in his, quae ad ipsam spiritualitatem pertinent, id est in spiritualibus."

5 l. c. cap. 3. Sch. 343.

6 l. c. pars 1, cap. 19. G. 2, 187.

7 Jam Otto III. diplomate aô. 999. ap. Pertz. IV, 2, 162. fictam esse Con-

Ante omnes vero praeter hos excellit Laurentius Valla, qui, etsi neque fidei, neque veri ratione habita, libellum confecisse nobis videtur, sed suam solius utilitatem spectans, et regis Neapolitani voluntatem,[1] tamen erudito loquendi genere aequales superat, et strenua rerum gestarum dijudicatione.

Haud minore vero laudi dignus videtur is, qui in fine vitae suae lubentissime tali laudi renuntiasset, Nicolaus Cusanus, cum non solum Pseudoisidoriana decretalia ficta esse pronuntiaret, sed Constantini quoque donationem esse suppositiciam, „*relegi omnia*,. inquit,[2] *quae potui gesta imperialia ac Romanorum pontificum, historias St. Hieronymi, qui ad cuncta colligendum diligentissimus fuit, Augustini, Ambrosii et aliorum opuscula peritissimorum, revolvi gesta sacrorum Conciliorum, quae post Nicenum fuere, et nullam invenio concórdantiam ad ea, quae de illa donatione leguntur.*"

Cusanus vero, de donatione disserens, sese praesupponere ait, „*hoc etiam indubitatum esse, Constantinum talem donationem agere potuisse, quae tamen quaestio*, inquit, *nec soluta est hactenus, nec solvetur verisimiliter unquam;*" at certe multis argumentis ei scriptores, qui veram esse donationem illam nullo modo negarunt, injuste tamen eam factam esse probare studebant.

Et liceat nobis hoc loco exponere, quomodo ex juris Romani praeceptis, Constantinum imperatorem officii sui immemorem fuisse scriptores accusaverint, qua deinde ratione argumenta, quibus jam

stantini donationem intellexisse videtur. „Haec sunt etiam commenta ab illis ipsis inventa, quibus Joannes Diaconus cognomento digitorum muzius (mozzo = mutilus) praeceptum aureis literis scripsit sub titulo magni Constantini, longa mendacii tempora finxit"; (similibus de Caroli donatione prolatis), „Spretis ergo, inquit, commentitiis praeceptis et imaginariis scriptis ex nostra liberalitate St. Petro donamus, quae nostra sunt, non sibi quae sua sunt, veluti nostra conferimus."

[1] recte de hoc viro statuere nobis videtur Voigt Die Wiederbelebung des kl. Alterth. 225. (Berl. 1859.)

[2] l. c. lib. 3, c. 2. Sch. 609; de illo videas i. a. Reimann Einl. in die Hist. lit. (Halle 1721.) 2, 231: „Weil er aber anfing dem Päbstlichen Stuhle seine Mängel aufzudecken, und von den Defecten desselben etwas dreister zu reden und zu schreiben, als man es zu Rom ertragen konnte, so sucht ihm der Pabst auf eine gute Manier das Maul zu stopfen, und macht ihn zu einem Cardinal und päbstlichen nuncio in Teutschland. Und da nun macht ers in vielen Stücken, freilich wie jener Bürger, der sich über die Ungerechtigkeit der Rathspersonen nicht satt klagen konnte, hernachmals aber, als er selbst mit in den Rath gezogen wurde, sich in öffentlicher Compagnie verlauten liess, er hätte nimmermehr gemeint, dass die Justice im Rathhause so wohl administrirt würde."

juris civilis glossa[1] Constantini donationem infirmare studebat augere et ampliare studuerint.

1 Glossa ad l. 20. de offic. praesid. (1, 18): „Donatio facta a Constantino nihil valuit: quia a seipso non potuit abdicare nisi in manibus populi Romani (Ja. Bu.)

Glossa ad tit. 6. Auth. coll. 1. quomodo oport. ad vocem „generi."

„Ergo apparet, quod nec papa in temporalibus, nec imperator in spiritualibus se debeant immiscere. Non habet ergo papa temporalem jurisdictionem in iis, quae sunt imperii, quod Constantinus imperator donavit beato Sylvestro papae. Videtur, quod sic: licet immensa fuerit donatio infra j. 6. *sinimus*, praeterea, quod vult princeps hoc est lex ut ff. de constit. princ. l. 1. Item sicut patrimonialia, ita imperialia donare potest, cum nulla sit differentia, ut C. de quadri. praescri. l. fi. in. princ. econtra videtur, quod non: quia tunc non esset Augustus dictus: ut in rubr. prooemii instit. Item imperare non potuit pari, id est imperatori, venienti post se ut ff. de arbit. l. nam. magistr. et ff. ad Tre. l. ille a quo §. tempestivum. Item ne turbetur opus dei, si clerici in temporalibus se intromittant, ut C. de epis. et cler. l. placet. Item ne unus duorum officium habeat, ff. de pa. l. si plures, sed licet solutio facti ad nos non pertineat, solvimus, quod de jure non valuit talis collatio sive donatio ut j. e. ti §. igitur. et C. de leg. et const. l. digna in fine et instit. qui. mo. testa. infirm. §. fi. nec ob infra tit. 1. in princ. quia auxit honorem ecclesiae quantum in eo fuit Constantinus: vel in aliis, non autem in jurisdictione: quia sic posset totum imperium perire, ut dictum est." Secundum glossam ad l. 1. de offic. praef. urb. (1, 12.) ad verb. „pertinere," valere videtur donatio:

„falsum ergo dicunt, qui dicunt, quod Roma est sub papa, imo verum: quia postea per Constantinum ei fuit concessa, qui multum auxit ecclesiae Romanae statum, ut in auth. de non alien. aut perm. in. princ. coll. 2."

Glossa ad lib. 3. art. 63. Spec. Sax.

„Also hat nuhn der Bapst das weltlich schwerdt zu dem geistlichen, wiewol solche des Silvestri gab zu übermessig und unrecht gewesen ist, als die leges sagen in auth. de non alien. seu perm. reb. eccl. §. 2. coll. 2. Aber dasselbig zu beschönen möchte einer also sagen: Was der Kayser will, solchs ist ein gesetz, ff. de const. l. 1. et facit c. cum. in multis. de rescriptis. lib. 6. Hat er dann gewolt, das der Bapst beyde Gericht haben solt, so muss solches auch für ein Recht zu halten sein. Ferner weil auch der Keyser als wol etwas von dem Reich vergeben mag als von seinem eigen, so ist's daran nichts gelegen. C. de quadr. praescr. l. fin. in princ. Und also, was er denn des dem Bapst gegeben hat, das ist dess Bapsts. Hinwieder das solche gabe unrecht und nichtig sey, ist dieses, das welcher Keyser jchts von dem Reiche vergibt, der ist nicht ein mehrer dess Reichs, welches doch ein jeglicher Keyser sein soll, sondern er schwecht dasselbige ut Inst. in princ. in glos. super verb. Augustus. Darumb ob er es gleich für sich dem Bapst Silvestro het geben mögen, hat er es doch seinen nachkommen nicht entfrembden mögen ff. de arbit. l. nam magistratus etc. Auch soll kein standt an seinem ampt oder wirdigkeit, von jemandts, so darein gesatzt wird, geringert oder geschmelert werden, ut C. de ep. et cler. l. placet. Ueber das alles soll und mag keiner zwey unterschiedene ampt haben etc.

At ipsa Joannis de Parisiis verba[1] proferamus, qui, etsi hac quoque in re Aegidium Romanum[2] secutus esse videtur, tamen optime omnia elaborasse judicandus est. „*Dicta vero donatio*, inquit, *nihil valuit propter quatuor*, *quae in Glossa juris civilis ponuntur, et ut jurisperiti communiter dicunt*, *quia imperator ideo dicitur semper Augustus*, *quia ejus est augere rempublicam*, *et non minuere*, *et ita dicta donatio non videtur tenuisse*, *praecipue*, *quia excessiva et immensa*, *licet alias in remunerationem facta et cum moderatione tenuisset etc.*[3]

Secundo, *quia imperator est administrator imperii et reipublicae*, *ut dicunt jura*, *per legem regiam ab Hortensio latam*, *ut de constit. princip. l.* 1. (1, 4.) *Si non imperii administrator*, *est imperii diminutor*, *non valet. et in tit prooem. Inst.*[4]

Hierzu möchten etliche sagen, solchs were zu tieff gesucht, Und zwar so müssen wir dem Bapst gleichwol solche gabe günnen, weil sie ihm einstmals ist gegeben worden. Sag aber doch, das solche gabe im Rechten nicht krefftig oder bestendig ist, etc. Denn der gestalt möchten die keyser wol das gantze Reich vorgeben. O ihr pfaffen, ihr dürffet darumb nicht mit mir zürnen, sondern mit Accursio, Dann dieses sind seine wort inn der gemeinen glossen in auth. ut determina. sit. nu. cle. §. 1. super verbo. bonum. coll. 1. Und im fall gleich der König Constantinus dem Bapst Silvestro die weltliche gewalt zu Rom bestendiger weise gegeben hette, dadurch het er ihm doch nicht an allen enden und alle weltliche Gericht eingereumet, etc."

1 l. c. cap. 22.

2 l. c. art. 5. G. 2, 106; cf. Lup. de Bebenb. l. c. cap. 13. Sch. 392; Ant. Rosell. l. c. c. 64. G. 1, 290.

3 cf. glossa ad auth. ut determinat. sit. num. cle. praef. ad v. „bonum": „nam omne quod est nimium, vertitur in vitium etc. ideo dicit pene ut imperatorem donare ecclesiae etc."

4 cf. glossa ad prooem. Inst. ad verb. „semper Aug.": „quia hujus debet esse propositi quilibet imperator ut augeat." cf. Dante l. c. liber 3. Sch. 277: „Nemini licet ea facere per officium sibi deputatum, quae sunt contra illud officium: quia sic idem, in quantum idem, esset contrarium sibi ipsi: quod est impossibile. Sed contra officium deputatum Imperatori est, scindere imperium, cum officium ejus sit humanum genus uni velle, et uni nolle tenere subjectum . . . Ergo scindere Imperium, Imperatori non licet. Si ergo aliquae dignitates per Constantinum essent alienatae (ut dicunt) ab Imperio: excessissent in potestate Ecclesiae: scissa esset tunica inconsutilis, quam scindere ausi non sunt, qui Christum verum Deum lancea perforarunt. Praeterea sicut ecclesia suum habet fundamentum, sic etiam imperium suum, nam ecclesiae fundamentum Christus est ... Imperii vero fundamentum jus humanum est. Modo dico, quod sicut ecclesiae, fundamento suo contrariari non licet, sed debet semper inniti super illud... sic et imperio licitum non est contra jus humanum aliquid facere; sed contra jus humanum esset, si se ipsum imperium destrueret: ergo imperio, se ipsum destruere non licet. Cum ergo scindere imperium, esset destruere ipsum, consistente imperio in unitate Monarchiae universalis:

Tertio quia si donare lex est de donat. i. v. et u. Cod. lex donationis (*l.* 26. *Cod.* [5, 16.]). *Lex enim facta per unum seu ab uno revocari potest, per successorem, quia par in parem non habet imperium ut ff. de arbit. leg. nam et magistratus.* (*l.* 4. [8, 4.]). *Dicta ergo donatio firma non fuit.*

Quarto, quia eadem ratione, qua unam partem potest dare, et successor potest et aliam, et sic imperium deminoraretur et spoliaretur donis suis, quod est inconveniens, quia expedit, quod imperium sit locuples. l. legatus ff. de off. praesid. (*l.* 20. [1, 18.]) *et in auth. ut judices sine quoquo suffragio coll. II. Ex quibus dicunt Juristae, quod donatio non valuit."*

Sed quamvis donatio illa valeret, non in orbe, sed in urbe Sylvestro papae potestatem commissam esse contendit Aegidius, tamen et ille et Joannes de Parisiis,[1] regem Gallorum a ditione papae liberum esse censent, cum, ut concedamus, Francorum regnum Constantini tempore subjectum fuisse imperio, quod re vera tamen non fuit, „*praescripserint Franci contra imperatorem ad dies istos. Tenuerunt enim*, Joannes de Parisiis inquit, *sic regnum Franciae reges sancti, et tam longo tempore et bona fide, ut patet de beato Ludovico, per ecclesiam meritis suis evidentibus canonizato, quicquid dicant aliqui theologi: cum jure humano sit appropriatio rerum et subjectio hominum secundum Augustinum, jura humana possunt facere commune vel alienum, quod meum est, ex causa rationabili non esse meum, et transferre dominium."*

Attamen opus quoque nobis est doctrinarum mentionem facere, quae medii aevi temporibus magis magisque divulgabantur. Divitiis enim ecclesiae in diem crescentibus, luxuria et insolentia clericorum in diem augescentibus, in mentem venire necesse fuit omnibus, quanto hujusmodi sacerdotium distaret a tali, quale sacrae scripturae praeceptis esse juberetur.

Ita principalis fuit Valdensium[2] doctrina, pauperes esse debere sacerdotes, ita Arnoldus Brixianus,[3] Wycleffus,[4]

manifestum est, quod Imperii auctoritate fungenti, scindere imperium non licet."

[1] ll. cc.

[2] cf. Herzog Waldenser. 204; Hahn. 2, 274. etc.

[3] cf. Otto Frising. (apud Muratori Scr. 6.) c. 21: „Dicebat enim, nec Clericos proprietatem, nec Episcopos regalia, nec monachos possessiones habentes, aliqua ratione salvari posse. Cuncta haec principis esse, ab ejusque beneficentia in usum tantum laicorum cedere oportere."

[4] Wycl. Brev. Censura ap. Mansi 28, 62: „Contra sacram scripturam est, quod viri ecclesiastici habeant possessiones." cf. ibid. p. 77; Wilh. Wodford. contra Wycl. art. 12. in fasc. rer. expet. 1, 190. (ed. cit.); Vaughan life 1, 313; Böhringer l. c. 471; Nicolaus Hereford.: „nulli viri ecclesiastici plus habere debent, quam nudum victum et vestitum" ap. Knyghton de eventib. Angl. p. 2658.

Hussus,[1] Beghardi,[2] Marsilius,[3] Occam,[4] omnes fere viri, quos haereticos esse ecclesia censeret, secularia bona clericis auferri volebant;[5] ipse Dante,[6] cujus rectam fidem tam acriter defendere student catholici scriptores,[7] „*ecclesia*, ait, *omnino indisposita est, ad temporalia recipienda: nam etsi per Lucam habemus relaxationem praecepti quantum ad quaedam: ad possessionem tamen auri et argenti licentiatam ecclesiam post prohibitionem illam invenire non potui*," atque Antonius Rosellus,[8] uti quidem permittit ecclesiae bonis secularibus, sed „*quantum divinus cultus non deseratur inopia.*"

Quid vero de principe tales viri judicare potuerunt, qui primus ecclesiae facultates concedendo, primus eam corrupisse videtur,

1 cf. de pace. Hist. et Monum. 1, 69; adv. indulg. pap. 1, 217; cf. ep. Procopii in fasc. rer. expet. 1, 636: „a papa et omni ejus sacerdotio, a maximo usque ad minimum debent tolli divitiae, et depauperari debent, sicut fuerunt pauperes discipuli Domini nostri Jesu Christi etc." Prager Artikel aô. 1420. No. 3. ap. Palacky l. c. III, 2, 136: „Da viele Priester und Mönche in weltlicher Weise über vieles irdische Gut herrschten, gegen Christi Gebot und zum Abbruch ihres geistlichen Amtes, so wie zum grossen Nachtheil der weltlichen Stände: dass solchen Priestern diese ordnungswidrige Herrschaft genommen und eingestellt werde, und dass sie gemäss der h. Schrift musterhaft leben und zum Wandel Christi und der Apostel angeleitet werden möchten."

2 Inter cetera asserebant Christum dominum et Apostolos viam perfectionis sectantes et docentes nihil habuisse aut possedisse jure proprietatis aut dominii in speciali, neque in communi." Wadding Ann. Min. 6, 361. (Romae).

3 l. c. pars 2, c. 13. 14. G. 2, 225. sq.; cf. concl. 38. ibid. 312: „Perfectionem Evangelicam summae paupertatis servare debentem, nihil immobilium in sua potestate habere posse, absque determinato proposito, quodlibet tale habitum vendendi, cum primum potuerit, pretiumque pauperibus tribuendi, mobilis autem, aut immobilis rei nullius habere dominium seu potestatem, cum proposito scilicet vendicandi eam coram judice coactivo, ab auferente vel auferre volente."

4 Occam opus nonag. dier. G. 2, 993. sq.; Compend. error. pap. Joann. XXII. ibid. 957; cf. Michael. Caesenatis tract. tres contra error. Joann. pap. super utili dominio ecclesiast.

5 cf. quoque P. de Vineis ep. lib. 1, ep. 1; Bertrand Carbonel ap. Millot l. c. 2, 439; Reimar v. Zweter ap. v. d. Hagen Minnesinger 2, 200:

„Do Got in menschen bilde erschein,
vil arm, und also arm, ez mohte erbarmen einen stein,
dise armuot truog er uf der erde volleklich driu und drizek jar,
Dise armuot truog er aller diet
ze bilde vor, sit er da nie man uz enschiet."

6 l. c. lib. 3. Sch. 278.

7 cf. Bellarmin. append. ad lib. de summ. Pont.; kath. Zeitschr. f. Wiss. und Kunst (Köln 1844) Bd. 1; Schlegel Essais littér. et histor. (Bonn 1842); (Ozanan) Dante et la philosophie catholique au treiz. siècle (Par. 1834.) p. 259.

8 l. c. cap. 52. G. 1, 282.

quem Laurentius Valla,[1] diabolo aequiparat,[2] Christo mundum donaturo, cum tamen Christus perniciosa dona renuisset, bonorum terrestrium illecebris captus esset Sylvester.

Ita Constantinum errasse ecclesiam dotando, non Valdenses[3] solum praedicabant, Wycleffus,[4] Hussus[5] ceteri haeretici, sed etiam Dante,[6] Joannes de Parisiis,[7] Gregorius Heymburg,[8] Walther Vogelweidensis[9] alii, quos longum est enumerare.[10]

1 l. c. Sch. 745.

2 cf. Summa Rainerii ap. Martene et Dur. thes. nov. 5, 1775; cf. tract. de haer. paup. de Lugd. ibid. 1779; Pseudo-Rainer. contra Vald. in M. B. P. 25, 264; la nobla leyzon ap. Raynouard Choix des Poés. (Paris 1817.) 2, 97; Pilichdorf. contra Vald. in M. B. P. 25, 278; cf. Hahn. l. c. 1, 455; 2, 20. 274; Diekhoff Waldenser 222. sq., 188. sq.; Herzog l. c. 204; cf. Wycliffe trial. lib. 3. ap. Vaugh. tracts 126; Savonarola Prediche sopra alquanti Salmi etc. p. 105; sopra Job. p. 408; cf. Meier Girolamo Savonarola (Bresl. 1836.) pag. 84.

3 cf. not. 2.

4 cf. Brevis Censura ap. Mansi 28, 75; Rationes etc. in Fasc. rer. expet. et fug. (ed. cit.) 1, 290.

5 cf. Artic. Pap. Joann. XXIII. Hist. et Monum. 1, 7.

6 Divina Comed. Inferno. Cant. XIX:

„Ahi Constantin, di quanto mal fu matre,
Non la tua conversion, ma quella dote.
Che da te prese il primo ricco patre!"

7 l. c. cap. 22. Sch. 210: „Quod vero Deo displicuerit (sc. Constantini donatio) ex hoc sumitur argumentum, quod legitur in vita beati Sylvestri papae, quod in donatione illa audita est vox angelorum dicentium in aëre: „Hodie in ecclesia venenum effusum est.""

8 admon. pars 2. G. 1, 560. Ex Sylvestri papae temporibus ecclesiam mixtam esse coepisse censet.

9 Walther v. d. Vogelweide (ed. Lachmann) pag. 10:

„Solt ich den pfaffen râten an den triuwen mîn,
sô spraeche ir hant den armen zuo 'se daz ist dîn':
ir zunge sunge und lieze manegem man daz sîn;
gedaehten daz ouch si durch gôt ê wâren almuosnaere:
dô gap in êrste geltes teil der Kûnic Constantîn.
het er gewest, daz dâ von übel künftic waere,
sô het er wol underkomen des riches swaere;
wan daz si dô wâren kiusche und übermüete laere."

pag. 15:

„Künic Constantîn der gap sô vil
als ich ez iu bescheiden wil,
dem stuol ze Rôme, sper kriuz unde krône.
zehant der engel lûte sehrê
'owê, owê, zem dritten wê!
ê stuont diu kristenheit mit zühten schône:
Der ist ein gift nû gevallen
ir honec ist worden zeiner gallen.
daz wirt der werlt hernâch vil leit!
alle fûrsten lebent nû mit êren
wan der hoehste ist geswachet:
daz hat der pfaffen wal gemachet.
daz sî dir, süezer got, gekleit.
die pfaffen wellent leien reht verkêren.
der engel hât uns wâr geseit."

10 cf. Flacius cat. test. 1761; Frauenlob ap. v. d. Hagen l. c. 3, 157:

b.

De translatione imperii — de electorum institutione — regum imperio destitutorum exempla. —

Sed ut demonstremus, quomodo alia historica adversariorum argumenta refutare conati sint medii aevi scriptores, nemo fere imperium a papis in Germaniam translatum esse infitiabatur, sive — quae plurimorum hominum est opinio — nomen solummodo imperatoris,[1] sive etiam potestatem Carolum Magnum hac re adeptum esse contenderint.

Ez si gelart, oder ungelart,
unt waz ie wart,
ze dem sich hat der bischof ouch da e gekart,
dar zuo diu kloster; kluusen tür,
die münch' und nunnen, gelt daz muoz hervür;
blatte unde bart
die sint nu gar enwiht.
Solt' er davon niht riche sin?
daz ist wol schin,
und liebet sich dem künig von Constantin
der da ze Rom ein houbet was,
der uns die pfafheit erst erhuob, als ich daz las;
bi triuwen min,
daz waer' ein jamer geschiht.
Der pfaffen richtuon breitet sich uf erden,
diu lant diu muezen ir ze jüngste werden,
von iren ungeberden,
die sie nu triben umb daz guot
in gires gluot:
ich han des muot,
ez tet' manig leye niht."

cf. idem ibid. 3, 363:

„Künik Constantin hat niht wol also daran gevarn
daz nu der pfaffe wisen sol dem riche sinen stuol bewarn;" etc.

cf. Ottok. v. Horneck. ap. Petz. Scr. rer. Austr. tom. 3:

„Ey Chaiser Constantin
War tet' du dein Sin
Do du den Pfaffen geb
Den Gewalt und daz Urleb
Daz Stet, Purger und Lant
Undertanig irr Hant.
Und irm Gewalt schold wesen!
Geistlicher Zuchte Pesem
Ist nu ze scharff worden.
Du soldest in dem Orden
Die Pfaffen haben lan,
Als sein S. Peter began
Daz wer hoher Miete wert
Waz woldestu daz Swert
Den Pfaffen zu der Stol geben
Die damit nichts chunnen leben
Noch ze Recht chunnen walten,
Lazzen und behalten,
Als man mit dem Swerte sol?
Daz chunnen si nicht wol,
Sie haben ez vergramaziert (cum gratiis auferre)
Und daz Reich veriert
Maniger ern und Gewalt
Den im vor waz bezalt.
Constantin nu sich an
Hetets Du ze Latran
Den Pabst den Salter lazzen lesen
Und den Chaiser gewaltig wesen,
Als er vor deinen Zeiten was,
So wer unser Spiegel-Glasz
Akersz (Acron) den werd Stat
Nicht verlorn so drat" (celeriter).

[1] cf. Joann. de Paris. l. c. cap. 16. Sch. 189: „non transtulit veritatem, sed nomen." Lup. de Bebenb. l. c. cap. 7. Sch. 359 sq.; cf. Dante l. c. lib. 3. Sch. 280: „Quod autem auctoritas ecclesiae non sit causa imperialis auctoritatis, probatur sic: illud quo non existente, aut quo non virtuante, aliud habet totam suam

Nicolaus Cusanus vero, quem Constantini donationem pro falsa habuisse jam supra diximus, et ipse translatum a papa imperium esse negavit, qui „*fateor*, inquit, *me numquam in antiquis approbatis libris hoc legisse, licet Stephanus unxerit Pipinum et ejus duos filios in reges, non tamen habetur de imperii translatione.*"[1]

Attamen non tanquam Christi vicarium, non tanquam dominum mundi, cui delere regna liceat atque denuo exstruere, papam agere hoc potuisse — ut re vera eum hoc egisse concedamus — nonnulli contendunt, sed tanquam principem populi Romani ejusque mandatarium, cum factum sit Joannes de Parisiis arbitratur „*populo acclamante et faciente*, *cujus est se subjicere cui vult sine alterius praejudicio.*"[2] — —

Quamvis inter doctos medii aevi viros magna fuerit dissensio de electorum ortu, tamen multi jam minime a papis illos institutos esse censuerunt. Ita ut duorum principalium afferamus sententias Nicolaus Cusanus, etsi is quoque Gregorii V. tempore primo illos regem elegisse arbitratur, tamen „*non est .... concedendum*, inquit, *electores a Romano pontifice potestatem eligendi habere*, *sic quid nisi ipse consentiret non haberent*, *aut si vellet*, *ab ipsis tollere posset. Quis*, *rogo*, *dedit populo Romano potestatem eligendi imperatorem*, *nisi ipsum jus divinum et naturale?*[3]

Lupoldus vero de Bebenburg ab Ottone III. electores institutos esse censet, „*et isto modo*, ait, *non pervenit ad eos ab ecclesia haec potestas eligendi .... (sed) apparet*, *quod Otto praedictus de consensu principum et populi sibi subjectorum potuit insti-*

virtutem, non est causa illius virtutis: Sed ecclesia non existente aut non virtuante, imperium habuit totam suam virtutem: ergo ecclesia non est causa virtutis Imperii, et per consequens, nec auctoritatis, cum idem virtus sit et auctoritas ejus; (ut intelligi possit, quo modo Dante argumenta sua probare soleat, sequentia afferamus.) Sit Ecclesia a, imperium b, auctoritas sive virtus imperii c. Si non existente a, c est in b: Impossibile est, a esse causam ejus quod est c esse in b: cum impossibile sit, effectum praecedere causum in esse. Adhuc si nihil operante a, c est in b: necesse est, a non esse causam ejus quod est, c esse in b: cum necesse sit ad productionem effectus praeoperari causam, praesertim efficientem, de qua intenditur."

[1] l. c. lib. 3, c. 3. Sch. 612.

[2] Joann. de Paris. l. c. cap. 16. Sch. 189; cf. Occam Dial. tract. II. lib. 1, c. 20. G. 2, 891; cf. Octo qu. qu. 4, cap. 8. G. 2, 367; cf. Marsil. Def. pac. pars 2, c. 30. G. 2, 308: „Transtulit enim fortasse, aut instituit circa imperium aliquid legislator praedictus (sc. Rom. imperii legislator humanus supremus) quod postmodum soli papae Romano, tanquam reverentiori personae universitatis Romanae, vel sibi cum suis sacerdotibus, velut venerabiliori clericorum collegio, pronunciandum et publicandum commisit, non quidem propter facti vel fiendi necessitatem, sed solemnitatem tantummodo" etc.

[3] l. c. lib. 3, c. 4. Sch. 615.

tuere de jure electores praedictos. Ergo in hoc papae vel ecclesiae Romanae auctoritas necessaria non fuit."[1] —

Quod vero ad reges illos attinet, quos a clericis depositos esse jam Gregorius VII. nota illa epistola ad episcopum Metensem scripta contenderat, Waltharius Numburgensis, Sigbertus Gemblacensis, eodem modo quo posterioris temporis scriptores falsas historias referri copiose disserunt, ut omnes quoque, glossam juris canonici secuti, affirmant, non deposuisse Zachariam Chilpericum, sed deponentibus solummodo consensisse.[2]

Verum ut jam concedamus sola paparum ope, atque re vera reges illos regno esse destitutos, „*tamen*, Joannes de Parisiis ait, *ista argumenta sunt de facto*, *et dicunt quid factum*, *non tamen quid fieri debeat*."[3]

§. 4.

Summa horum argumentorum.

Cum jam supra commemoraverimus, plurimos scriptores, quorum sententias adscripsimus, ecclesiae spiritualia vindicasse, civitati corporalia, non mirabimur, quod, quamvis studuerint pontificalem potestatem diminuere, tamen omnino civitatem illius auctoritate liberare non potuerunt.

Itaque non solus St. Bernardus inconstantiae, ut supra vidimus, fuit accusandus,[4] sed etiam Dante per totum tertium Monarchiae librum probare quidem studet, a Deo institutum imperium, atque papis regimina secularia esse prohibita, tamen in fine,[5] omnium argumentorum a se allatorum quasi immemor, ea reverentia uti jubet imperatorem erga Petrum „*qua primogenitus filius debet uti ad patrem*, *ut luce paternae gratiae illustratus virtuosius orbem terrae irradiet*," minime discrepans hac in re a Bellarmino,[6] qui nihil nisi hanc reverentiam papae vindicans, tamen omnibus illum imperare praedicat; ita Occam[7] papae „*casualiter*"

1 l. c. cap. 12. Sch. 383.

2 Glossa ad c. 3. C. XV. qu. 6. cf. Aeg. Rom. l. c. art. 4. G. 2, 106; Somn. Virid. c. 73. G. 1, 83; Lup. de Beb. l. c. cap. 12. Sch. 388; Joann. de Paris. cap. 15. Sch. 388.

3 l. c. cap. 16. Sch. 188.

4 cf. supra §. 3. pag. 48.

5 l. c. Sch. 284.

6 Bellarmini de summo pontifice liber hanc ob causam a Sixto V. papa, in Indice librorum prohibitorum positus est, etsi ille tales, exempli causa, sententias ibi profert: (V, 1, 3.) „ratione spiritualis potestatis habet saltem indirecte potestatem quandam, eamque summam in temporalibus"; sed cf. Sacchini Hist. soc. Jesu V. 1, 499; cf. quoque Gosselin pouvoir du pape 2, 447.

7 octo qu. qu. 8. c. 5. G. 2, 385: „quia sicut in corpore naturali, uno membro deficiente, aliud, si aliquo modo potest, supplet defectum ipsius: qui enim non potest pedibus ambulare, aliter se portat vel voluit se, uti

temporalibus negotiis se intromittere permittit, quando urgens necessitas vel evidens utilitas, quae necessitati valeat comparari hoc poposcit; ita, ne multa, Gerson, et ipse quidem seculare ecclesiae imperium acriter vituperat, tamen illi „*dominium quoddam*, attribuit, *regitivum*, *directivum*, *regulativum et ordinativum*.“ [1]

Attamen scriptores, etsi non omnino a papali ac clericali auctoritate liberabant reges, tamen feudalia vincula, quibus papae eos vincire studebant, summa vi operam dabant, ut solverent; omnes igitur Gallici scriptores una voce contendunt, Gallorum regem, etiamsi imperator a papa sit institutus, ejusque vasallus, nulli in temporalibus esse subjectum nisi Deo; [2] atque omnes Germanici, a Deo esse institutos imperatores praedicabant. [3] —

potest: et mancus ore accipit de terra vel alio loco si potest cibum necessarium sibi, et qui non potest cultello scindere panem suum, scindit aut dividit dentibus si potest. Sic in corpore mystico et in collegio seu universitate, uno deficiente, alius si habet potentiam, supplet defectum ejus; ubi autem non sunt milites, rustici pugnant pro patria qui possunt; et deficientibus viris, mulieres si valent, patriam et se ipsas defendunt. Sic papa et clerici, deficientibus laicis, se debent secularibus reipublicae necessariis immiscere, ab aliis tamen, quae possunt a laicis expediri, abstinere tenentur.“

1 de potest. pap. et. orig. jur. G. 2, 1400; cf. Aeg. Rom. l. c. art. 5. G. 2, 103; Rosell. pars 1, c. 49. G. 1, 280. Sed hoc quoque commemorare opus nobis est, quanta cum verecundia, quantoque cum timore, multi scriptores dissertationes suas confecisse videantur. Etenim Occam discipulum et magistrum loquentes fingit, aut clericum militemque, omnes omnium pertractat opiniones, quam ipse sequatur minime indicans, „ne ipse discipulus,“ ut ille in Dialogo ait, „in praejudicium auctoritatis incidat, et ne amici opus plus debito aestiment, neque inimici plus quam oportet despiciant“; eodem modo Somnii Viridarii auctor (qui nobis quidem omnino Guilielmum Occam secutus esse videtur) militem clericumque fingit disputantes, quorum orationes, cum dormiens audiverit, refert solummodo. „Tandem vero, inquit, inter eos tanta est suborta rixa, quod de verbis quasi ad verbera processerunt, unde perplexitate constrictus propter conflictum rationum, quem juvarem, militem vel clericum, ignorabam. Sic sum a somno excitatus. In isto igitur opere sic procedam videlicet nil tamen pro una parte vel altera asserendo, sed solum, quae dormiens vidi .... referendo.“

2 cf. i. a. Somn. Virid. lib. 1, cap. 80. G. 1, 85: „non est bona consequentia, quod si imperator juret et subsit papae, ergo rex Franciae, qui nullum recognoscit superiorem in terris; ante enim fuerunt reges quam imperatores.“ cf. Aeg. Rom. l. c. art. 4. G. 2. 101. qui tamen ait: „Et sic rex Franciae secundum jura non subest summo Pontifici nec ei tenetur respondere de feudo regni sui: posset tamen ei subjacere incidenter et casualiter, ratione connexionis alicujus causae spiritualis.“

3 cf. infra p. 65. sq.

Quod vero ad jurisdictionem attinet, plurimi scriptores, canonum praecepta secuti, inter spirituales res distinguentes et seculares, hasce civitati, illas ecclesiae vindicant;[1] solus Marsilius, omnia

[1] cf. Aeg. Rom. l. c. art. 4. G. 2, 101: „quaedam sunt causae mere spirituales, sicut causae matrimoniales, item causae decimarum... item causae simoniae ... item causae haeresis ... item causae divortii. Et omnes aliae causae matrimoniales sunt spirituales; ... causae mere temporales sunt c. feudales et c. sanguinis et hujusmodi. Istas commisit Deus immediate et principaliter imperatoribus et regibus, de quibus nec papae nec alii praelati debuerunt se intromittere in ecclesia primitiva, licet modo consuetudine, de causis personalibus quibusdam et temporalibus ad utrumque judicem recurratur ... Causae mixtae sunt causae temporales, quae connexionem quandam habent cum spiritualibus. Sicut causa feudalis quae de se temporalis est, connexionem potest habere cum juramento vel pacto." cf. Joann. de Paris. l. c. cap. 14. Sch. 180: „judex ecclesiasticus, ut ecclesiasticus est in foro exteriori, non cognoscit regulariter nisi de spiritualibus causis, quae ecclesiasticae vocantur: et non de temporalibus, nisi ratione delicti, quod tamen sic intelligitur, quod sit delictum: nec oportet de hoc fieri exceptionem, cum de nullo delicto cognoscat ecclesia, nisi secundum quod reducitur ad spirituale et ecclesiasticum. Dupliciter enim peccatur in temporalibus: uno quidem modo peccato oppositionis seu erroris, ut cum tenetur, quod usura non est peccatum mortale: vel tenetur, quod possumus alienum vendicare quocumque titulo: vel cum circa talia aliquis dubitat, an sit licitum vel illicitum secundum Deum et cum omnia talia determinentur per divinam legem, secundum quam habet judicare judex ecclesiasticus: non est dubium, quod ad solum judicem ecclesiasticum pertinet cognitio talium. Alio modo peccato vendicationis detinendo, sive impendendo alienum ut suum: et talium cognitio ad judicem secularem pertinet solum, qui secundum leges humanas judicat seu civiliter." etc. — cf. vero Occami verba in disput. int. cler. et milit. Sch. 680, quae etiam in Somnio Viridarii lib. 1, c. 14. G. 1, 64. exstant: „Clericus: Si quid injuste agitur, peccatum est: et qui habet cognoscere de peccato, cognoscet de justo et injusto. Cum ergo justum et injustum in negotiis rerum temporalium sit: consequens est, ut de causis temporalibus debeat judicare. Miles: Argumentum istud cornutum est: cujus vanitas et infirmitas per argumentum simile repellendum. In suspendendis latronibus, aliisque damnandis, habetur justum et injustum et peccatum etiam. Ergo etiam ratione peccati debet papa de sanguine judicare, sed plumeum est argumentum id, ideo levi ratione sufflatum. Nunc restat nobis ostendere, quomodo vestra cognitio, domine Clerice, circa justum et injustum, secundum leges humanas, quae de talibus sanxerunt, sit de temporalibus judicandis. Sed secundum quas, et sub quibus personis subjectis, omnibus est videndum. Manifestum est ergo, illum debere secundum leges judicare, et secundum easdem de justo et injusto cognoscere, cujus est leges condere et habere interpretari, exponere et custodire, facere et gravare et mollire, cum videbitur expedire. Si ergo vos in judicio temporalium, simul vultis cum illo contendere, aut

clericis interdicit judicia, non tamen eadem causa motus, quae jam St. Bernardum adduxerat,[1] ut Eugenium papam vituperaret, quippe qui tempus spiritualibus negotiis debitum in secularium judiciorum occupatione consumi nollet, sed quia clericos judicia coactiva exercere sacrae scripturae verbis vetitos esse putabat.[2]

Quod idem et Occam[3] contendit, et Wycleffum atque Hussum opus fuit asserere pro omni eorum de clericorum statu doctrina.[4]

Neque vero silentio praeterire possumus, judicia in causis matrimonialibus non solum a Wycleffo[5] seculari curiae vindicata esse, sed jam occasione divortii per Ludovicum Bavarum imperatorem inter regis Boëmiae filium et Margaretham principissam facti a Guilielmo Occam[6] et Marsilio Patavino[7] singularibus scriptis imperatori esse attributa, nam etsi, Occam censet,[8] „*regulariter*" non possint cognoscere laici de causis matrimonialibus, posse tamen eos cognoscere v. g. in gradibus consanguinitatis et urgente necessitate et utilitate, ut in praesenti casu, cum inter partes praedictas non fuerit verum matrimonium. „*Nec obstat*, inquit, *quod matrimonium sit sacramentum, quia etiam laici in casu necessitatis possint sacramenta v. g. baptismi administrare.*" —

Jam prioris capitis ordinem secuti ad excommunicationes venimus, sed nulla fere exstant digna quae referamus, cum fideles scriptores et punire permittant ecclesiae laicos scelestos, et civi-

concurrere, cognoscendo de justo et injusto, jam contra scripturam vestram aratis cum bove et asino: et principe dicente, hoc est justum: pontifex dicet: hoc est injustum etc."

1 de consid. lib. 1, c. 3. 6.

2 l. c. concl. 14. G. 2, 310.

3 Dial. lib. 6, cap. 2. G. 2, 509: „Papa non habet jurisdictionem coactivam majorem quam habuerit Christus, cujus est Vicarius. Sed Christus non habuit quantum homo mortalis jurisdictionem coactivam. Tum quia jurisdictio coactiva sine divitiis vel adjutorio habentium divitias convenienter exerceri non potest, et per consequens inutiliter retinetur."

4 cf. i. a. Wycliffe de conversat. cleric. in Vaugh. tracts 18.

5 cf. locum Wycleffi quem universitas Oxoniensis citaverat, quique exstat in Wilk. Conc. Mag. Britt. 3, 347: „In adulterio, haeresi et quolibet tali possunt judices seculares cognoscere." cf. Böhringer l. c. 507.

6 et 7 cf. Excurs. ad lib. I, c. 1. brevis not. script. sub vocc. „Occam." et „Marsilius."

8 Occam de jurisdict. G. 1, 22; cf. quoque Marsil. def. pac. concl. 19. G. 2, 310: „Conjugia seu matrimonia divina lege, nova praesertim prohibita, per mortalem neminem dispensari posse, humana vero lege prohibita ad solius legislatoris, vel per ipsius principantem auctoritatem pertinere."

tatem sua auctoritate ecclesiam adjuvare velint;[1] haeretici, qui clavium potestatem papis commissam esse negant, excommunicandi etiam attribuere illis non possint.[2]

Sed qui ecclesiae omnes peccantes excommunicare permittunt, ne reges quidem excipere conantur, cum Joannes de Parisiis,[3] etsi argumenta, quibus pontificiae potestatis ministri papis illud permissum esse probare student, „*de facto*" esse docet, „*et dicere*

[1] Tamen inter justas et injustas excommunicationes distinguunt scriptores, cf.: Der Meisner ap. v. d. Hagen Minnes. 3, 89:

„Ban ist ein bant, der lib und sele bindet,
ban ist ein Gotes vluoch, swen man da vindet,
daz er in banne stirbet, des wirt nimmer rat.
Je doch unrehter ban nie manne wirret,
unrehter ban den ban er selben irret;
Unschult zwiespeldik lon vor Gotes ougen hat

(cf. Wycliffe ap. Vaugh. life 1, 434. et Huss. de sex erorib. Hist. et Mon. 1, 239., qui ait: „qui justus est et injuste maledicitur, praemium illi redditur".)

Ban vleisches vol der kumt von zorne;
verdieneter ban den ban er selben bannen kan,
verdieneter ban vruht hochgeborne,
verdirbet seele und lib, des schiuwet sülhen ban.
der babes mak niht unrehten ban erlouben,
dar ümbe erne mak niht Got sines rehtes rouben:
Got ist gereht, er wil kroenen den gerehten man."

cf. Reimar v. Zweter ibid. 2, 200:

„Swer bannen wil unt bannen sol
der huete daz sin ban iht si vleischliches zornes vol;
swa vleischlich zorn im banne stekket, daz enist niht Gotes ban."

[2] de Valdensib. cf. Muratori antiqq. 5, 49; Preuves de l'hist. de Langued. 2, 417; Hahn. Gesch. d. Ketzer 1, 530: Pseudo-Rainer. in M. B. P. 25, 265; de Wycleffo; Apolog. 13; the great sentence in Vaugh. tracts 42: „All those who commune with accursed men, are cursed by our prelates, particularly if they do it knowingly. But by this sentence it would seem that God himself is accursed, since no accursed man may be in this life unless God shall knowingly commune with him, and give him breath and sustenance, whether he be wrongfully cursed or rightfully etc." cf. Fasc. rer. exp. 1, 271. 273. 283. 289; Brevis censura ap. Mansi. 28, 61. concl. 8; 63. concl. 12; 74. concl. 30; apology 25, 28; Vaughan life 1, 433 sqq.; the great sentence in Vaugh. tracts 38. 42; Böhringer 57. 494; de Husso cf. de sex errorib. Hist. et Monum. 1, 238; defens. quor. art. ibid. 1, 141; cf. Böhringer 238. sqq.; Epist. Procopii exstat in Fasc. rer. exp. 1, 632: „quia scimus, quod papa non est Deus sicut se facit, quod possit maledicere aut excommunicare quem vult, et benedicere quem vult, quia ipse multis annis nos maledixit et excommunicavit, et tamen non minus Deus fuit adjutor noster et ejus gratiae benedictio."

[3] l. c. cap. 14. Sch. 182.

quid factum, non tamen quid fieri debeat," nihilominus regem in spiritualibus delinquentem sc. in fide, matrimonio et aliis hujusmodi, quorum jurisdictio ad judicem ecclesiasticum pertineat, a papa vult moneri, et pertinacem excommunicari, cum Antonius Rosellus[1] deponi posse imperatorem censeat a papa, „*causa haeresis subsistente vel simili*," cum denique juris Germanici regulae et notae sint, et jam priore in capite a nobis allatae.[2] — Sed etiamsi magnum illorum virorum numerum producere non licet,[3] qui soli Deo judicandos esse censent principes, quos ipse posuit, tamen Marsilii verba haud indigna nobis esse videntur quae referamus. Ille enim in Defensore pacis[4] „*Si* ...., inquit, *quemcunque pro voto posset haereticum judicare, ac electionis jure privare, unde principum eligentium officium redderetur nullum, et electi creatio atque promotio prohibita semper, propter causas praedictas. Esto tamen secundum adversantem, Romanum principem ante vel post sui electionem in haereticam incidisse, aut incidere labem, idque latuisse, vel scivisse principes electores, dicendum, nequaquam propterea judicium aut correptionem ipsius, ad solum Romanum episcopum pertinere. Nec rursum erit auctoritas haec illius solius episcopi, aut cum solo suorum clericorum coetu vel synodo, sed concilii generalis, eorum qui sub imperiali regimine continentur.*" —

Et reliquum jam est, de imperatoris conditione disserere, cujus de electione et coronatione variae variorum exstant scriptorum sententiae, cum plurimi quidem papis licere negent, imperatores eligere, tamen, quali modo quis fiat imperator, dissentiant inter se.

Altera enim est sententia eorum, qui regem Germanorum jam ipsa electione a principibus facta imperium adipisci censent, sed in iis tantum terris, quae jam Carolo Magno, antequam a papa fuerit coronatus, subjectae fuerint;[5] altera: illum, ubi primum ab electo-

[1] l. c. pars 4, c. 40. G. 525.

[2] cf. supra pag. 29.

[3] Magnus talium numerus congestus est a Dupino de potest etc. (ed. Mog. p. 36. 39; cf. Psalm. 50, 6); cf. Schriften v. Tauler etc. ap. Schmidt Joh. Tauler 53. (Hamb. 1841): „Warum sollte den die Oberkeit von Geistlichen verdammt werden, dan also würde Gott sein Werk selbs verdammen. Wo aber ein weltlich Haupt sündigt, gebürt dem Geistlichen den Sünder auf den rechten Weg zu weisen mit grosser Demuth und Gott Dag und Nacht mit Zähren anliegen, dass der Sünder wiederum von seinem Weg umkehre ... Oberkeit ist ein Stand von Gott, dem man in weltlichen Sachen solle gehorsamen, auch die Geistlichen, es sey wer es wolle. Der kaiser ist die hoste Oberkeit, darum ist man ihm Gehorsam schuldig; regiert er nit recht, muss er Gott Rechenschaft darum geben. etc."

[4] l. c. pars 2, cap. 25. G. 2, 282.

[5] cf. Lupold. de Beb. l. c. cap. 5. Sch. 351. sq.; Occam octo qu. qu. 4, cap. 8. G. 2, 366; Somn. Virid. lib. 1, cap. 179. G. 1, 133.

ribus sit electus, etiam totius mundi dominum fieri et imperatorem; huic sententiae et Lupoldus de Bebenburg[1] se addictum esse

[1] Liceat de hac juris publici Germanici quaestione admodum difficili ipsius Lupoldi verba afferre, qui l. c. diligentissime exponere eam studet; At ille ait: „His itaque praemissis, primo probo veritatem dicti articuli generalis, de administratione omnium provinciarum regni et imperii. Secundo specialiter de administratione Germaniae. Primum sic probatur: Quilibet populus carens rege, potest sibi regem eligere de jure gentium, ex quo jure regna condita sunt, ut jam dictum est per l. ex hoc jure ff. de just. et jure (l. 5. [1, 1.]) et ex consequenti potest talis electus jure eodem, ex tali electione populi regnare nomine et re: quod non est aliud nisi nomen regis assumere, et jura et bona illius regni administrare, ut de se patet. Sed in regno et imperio cum non habeat locum hodie successio generis, mortuo rege vel Imperatore, populus Germaniae, Italiae et aliarum provinciarum regni caret rege. Et principes electores, ratione jam dictae institutionis, habent eligere regem seu imperatorem, repraesentantes in hoc omnes principes et populum Germaniae, Italiae et aliarum provinciarum, et terrarum regni et imperii, quasi vice omnium eligendo . . . Ergo concluditur, quod electus per eos concorditer, ex electione hujusmodi potest de jure gentium licite nomine ac re ipsa regnare: quod non videtur aliud, nisi nomen regis assumere, ac jura et bona regni et imperii administrare, ut praedixi. Et ex hoc jure gentium credo verificare dictum b. Hieronymi dicentis, quod exercitus fecit imperatorem, ut patet in can. 93. dist. c. legimus (i. e. 24.), quia exercitus seu populus eo tempore repraesentavit totum populum Romanum imperio subjectum: unde etiam facere poterat imperatorem ... Secundo modo potest idem aliter probari et sic: Illud quod surrogatur et succedit in locum alterius rei, debet retinere ac imitari jus et naturam illius rei, in cujus locum succedit et surrogatur ut ff. si quis caut. l. si eum §. qui injuriar. (l. 10. §. 2. [2, 12.]); ff. de condit. l. filiae §. Titia (l. 28. §. 1. [35, 1.]) etc. Et hoc etiam circumscripto jure canonico et civili, satis dictat ratio naturalis apud omnes: Non enim posset dici aliud proprie succedere in locum alterius rei, si non haberet jus et naturam illius rei, in cujus locum succedit et surrogatur, ut de se notum est. Et sic illud videtur esse de jure gentium. Quod enim ratio naturalis dictat apud omnes, illud est de jure gentium, ut ff. de just. et jure l. omnes populi (l. 9. [1, 1.]) etc. Sed electio regis et imperatoris, quae fit per principes electores, successit et surrogata est in locum successionis generis, quae per multa tempora fuit in regno et imperio ... Retinebit ergo illa electio jus et naturam successionis generis. Sed indubitatum est, quod tempore successionis generis in regno et imperio, filius statim mortuo patre, ex ipsa generis successione assumsit nomen regis et administravit jura et bona regni et imperii in Italia, et in aliis provinciis regni et imperii: imo interdum simul cum patre administravit, ex ipsius patris dispositione ... Vel si non erat filius regi et Imperatori decedenti, tunc alius de genere decedentis succedebat eidem in regno et imperio, nomen regis assumendo, ac jura et bona ipsius regni et imperii juxta consuetudinem aliorum regnorum occiden-

profitetur, et Occam[1] atque Somnii Viridarii auctor,[2] et Marsilius Patavinus.[3]

Sed etiamsi ipsa coronatione, cum papis consentias, reges Germanorum imperium Romanum adipisci, tamen non sequitur necessario, ut coronanti examinandi jus concedas personam coronandi, nisi episcopo Rhemensi et rejicere Francorum regem permittas, et regali dignitate investire ex voluntatis arbitrio, nisi episcopum Ostiensem potestatem habere velis super papam ipsum.[4]

talium, in quibus habet locum successio generis, administrando, ut etiam ex superius dictis satis apparet. Ergo similiter etiam nostro tempore electus a principibus electoribus concorditer, ex tali electione quae subrogata est in regno et imperio in locum successionis, potest statim licite nomen regis assumere, ac jura et bona regni et imperii administrare. Demum id probo specialiter de administratione regni et imperii in Germania, scilicet quod in ea possit electus a principibus in concordia ex electione hujusmodi licite administrare, dato etiam, sed non concesso, quod in Italia hoc non possit, idque hoc modo. Nam apparet ex praedictis Chronicis omnibus, quod postquam defecit successio generis Caroli magni in regno Germaniae, Heinricus I. ex electione principum et natu majorum Germaniae, statim assumsit nomen regis et administravit jura et bona dicti regni. Post hoc iterum deficiente successione generis ejusdem Heinrici in regno Germaniae, institutisque certis principibus ad eligendum reges, Heinricus II. fundator ecclesiae Bambergensis, ex electione ipsorum principum similiter statim assumsit nomen regis et administravit jura et bona dicti regni. Et sic deinceps ex praedictis Chronicis apparet, quod id ipsum fecerunt alii eorundem regum successores, in reges a principibus concorditer electi et assumti etc. ... Italiam Otho primus rex Germaniae occupatam per Berengarium III. postea recuperavit, eam ad potestatem regni Germaniae reducendo, et imperator factus est ... Ex hoc autem non debet esse deterior conditio regni et imperii in Germania, quod reges ipsius fuerint Italiam et imperium consecuti, sed melior. Virtutibus enim reges ipsius promeruerunt imperium 28. qu. 1. §. ex his. Virtutibus enim praemia debentur, ut C. de statuis et imag. l. ult. etc. unde dispendia ex hoc non debent consequi, ut ext. de fidejuss. c. pervenit. Sed constat, si electus ad regem et imperium non posset administrare jura et bona regni et imperii in Germania, statim ex ipsa electione haberet ratione Italiae, exspectare nominationem et approbationem ecclesiae Romanae: conditio ipsius Germaniae... foret deterior ... Quod autem electus a principibus in regem, rex Romanorum appellatur, id non est factum ratione Italiae, cum ipsa Germaniae accesserit ... sed credo id introductum esse, cum propter reverentiam sacrosanctae Romanae ecclesiae, ... cum similibus."

[1] octo qu. qu. 4, c. 1. sq. G. 2, 356. sq.

[2] lib. 1, cap. 179. G. 1, 133.

[3] l. c.

[4] Cf. Somn. Virid. lib. 1, cap. 96. G. 1, 90; Occam Dial. tract. 2, lib. 1, cap. 22. G. 2, 891; idem l. c. cap. 21. G. 2, 889: „Discipul: . . . dic ergo secundum aliquam sententiam, an per hoc, quod electus in imperatorem examinatur a papa, possit ostendi,

Etsi vero medii aevi temporibus maximi aestimabant plurimi, jam juris Romani praecepta secuti, imperatoriam majestatem,[1] tamen juris publici regulam fuisse vidimus, imperatores a papis deponi posse, atque singulos tantum viros hasce doctrinas impugnasse.[2]

Vasallum vero papae imperatorem esse, nemo fere contendere potuit, nisi papae quidam, arrogantia et superbia efflati, scriptores nonnulli, rerum gestarum immemores, pontificalis potestatis adulatores. Quem enim fugere potest, defensionis solummodo juramentum imperatorem papae praestare,[3] cui tamquam feudali domino etiamsi vellet se subjicere, tamen non posset, cum concedi non posse arbitrati sint scriptores nonnulli, magistratui, ut ipse officii dignitatem tali modo diminueret, atque ejusmodi successoribus praejudicium faceret.[4] — Sane quidem fidelitatis est juramentum, quod papae imperator praestare solet, sed „*quia*, Antonius Rosellus inquit, *in eo magis fides exuberat*, *sive magis exuberare debet*."[5]

Num vero imperatores necessario tenentur papis jurejurando se obstringere? Jam Occam,[6] sua sponte prioris temporis imperatores papae jurasse demonstrat, non tamquam Christi, Petrive vicario, sed populi Romani, quasi commissario; et Antonius Rosellus, Lupoldus de Bebenburg minime imperatorem jusjurandum praestare debere censent.[7]

quod imperator imperium recepit a papa. Magist.: Dicunt quidam, quod non. Nam et legati examinari debent ab illis ad quos mittuntur dist. 97. nobilissimus. (c. 3.) ubi dicitur Glossa „Legati sine periculo non recipinntur. Unde in eis major facienda est examinatio." Et tamen legationis officium non est ab ipsis. Ergo per hoc, quod electus in imperatorem examinatur a papa, inferri non potest, quod imperator habet imperium a papa." Marsil. l. c. lib. 2, cap. 25. G. 2, 281: „. . . Non enim conferunt hujusmodi solemnitates auctoritatem, sed habitam vel collatam significant;" cf. concl. 9. 10. ibid. 310.

1 cf. exempli causa Aen. Sylv. de ortu et auct. c. 24. Sch. 327: „. . . percipere potes (sc. imperator) quanta sit tui solius, quamque admirabilis authoritas, cum nemo tibi in temporalibus praesit et tu omnes praecellas, cum nemo sit, qui tuum in temporalibus refugere possit imperium, et tuum sit omnibus imperare: cum nemo ex tuo judicio sit exemptus, et tu omnes temporales valeas judicare. etc. etc."

2 cf. supra p. 66.

3 cf. Lupold. de Bebenb. l. c. cap. 9. Sch. 368. sq.; Occam octo qu. qu. 2, cap. 11. G. 2, 343; Ant. Rosell. l. c. pars 1, c. 71. G. 1, 300.

4 cf. Marsil. l. c. pars 2, c. 25. G. 2, 282: „Quae siquidem illicita pacta et juramenta, nec salva conscientia regiae majestatis, et licito juramento praestito in sui creatione, ad libertates imperii conservandas fieri possibilia, neque facta teneri, nullus unquam electus, nisi muliere mollior, et manifeste talia jurando vel promittendo perjurus."

5 l. c.

6 Dial. lib. 6, c. 9. G. 2, 515; cf. octo qu. qu. 8, c. 5. G. 2, 386.

7 Papam vacante imperio tenere

§. 5.

De jure, quod in rebus ecclesiasticis ordinandis civitati scriptores vindicabant.

In magno finium regundorum judicio, quod inter ecclesiam et rempublicam vertebatur, cum jam notum nobis sit, plurimos scriptores, etsi civitati vindicare studebant, quae civitatis essent, tamen, „*necessitate cogente*,“ „*magna causa*“ exsistente, civitatis fines transgredi permisisse ecclesiae, pro certo habere possumus, non multa jura in rebus ecclesiasticis ordinandis eos civitati attribuisse. Et re vera perpauci loci exstant quorundam scriptorum, quos nostri allegare solent, ut jam illis temporibus viros censuisse probent, civitatem a rerum ecclesiasticarum administratione omnino excludi non posse.[1]

Wycleffus[2] vero et Hussus,[3] cum officio principes fungi

imperium negant i. a. Marsil. l. c. pars 2, c. 25. G. 2, 344. sq.; Occam. oct. qu. qu. 2, c. 14. G. 2, 344.

[1] cf. Nicol. Cus. l. c. lib. 3, c. 40. Sch. 669: „Si de ecclesiasticis constitutionibus, ad augmentum divini cultus et pro libertate Deum servientium institutis, nihil immutare habeat laicalis potestas: habet tamen nihilominus providere reipublicae illis præfatis semper salvis: non deceret quempiam dicere, sanctissimos imperatores, qui pro bono reipublicae in electionibus episcorum et collationibus beneficiorum, et observatione religionum, multas sacras constitutiones ediderunt, errasse, et ita statuere non posse. Imo legimus Romanum pontificem eosdem rogasse, ut constitutiones pro cultu divino, pro bono publico, etiam contra peccatores de clero ederent. Et si forte diceretur, robur omnium illarum constitutionum ab approbatione apostolicae aut synodicae auctoritatis dependebant: nolo in hoc insistere, licet 86 capitula regularum ecclesiasticarum antiquorum imperatorum legerim et collegerim ... et multa alia Caroli magni et ipsius successorum, in quibus etiam de ipso Romano pontifice, ac aliis omnibus patriarchis dispositiones, quod de consecrandis episcopis et aliis capere debeant, inveniantur. Et tamen nunquam reperi, aut papam, rogatum ut approbaret, vel etiam eapropter, quia si approbatio ipsius intervenit, ligasse legitur: bene ut superius quodam loco habetur, aliquos Romanos pontifices fateri, se illas ordinationes venerari;“ cf. Tractat. de reform. eccles. c. 20; — Febronius de stat. eccl. cap. 9, §. 6. 1, 585. (Bullioni 1763.)

[2] A complaint etc. Vaugh. tracts 265. art. 2: „For the chief lordship in this land of all temporalities, both of secular men and religious, pertain to the king of his general governing. For else he were not king of England, but of a little part thereof;“ cf. Of Good-Preaching Priests. ibid. 29.

[3] Sermo l. c. 2, 735. sq.: „Duplex servus per salvatorem in evangelio exprimitur. (Luc. 14, 23.) Primus ut vocet, alius ut compellat. Primus significat servum, et sic statum spiritualem, alius servum et sic statum secularem ..... Quilibet autem istorum potest servire Domino, aliquando

putent, divinitus delegato, omnes jubent sese subjicere magistratibus secularibus, neque rationem habent libertatis illius ecclesiae,[1] qua clerici ad libidines implendas, ad poenas scelerum effugiendas muniti esse vellent. Pauli enim verba: „*omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*" (1. ep. ad Rom. 13, 1.) afferunt, Petri, qui „*subjecti estote*, inquit, *omni humanae creaturae*," atque Clericis pronuntiata esse censent.[2]

Attamen multum aberat, cum jam supra[3] Hussum censuisse commemoraverimus, gladium spiritualem non eo modo militum terrenorum esse quo sacerdotum, ut cum Marsilio consentirent illi, quem alterum Thomasium esse censeas, cujusque sententias diligentius exponere liceat; at id non melius fieri posse censemus, quam ut ipsius verba, conclusionum ordinem secuti, in medium proferamus:

concl. VII. (G. 2, 310): „*Decretales vel Decreta Romanorum, aut aliorum quorumlibet pontificum, communiter aut divisim, absque concessione legislatoris humani constituta, neminem obligare poena, vel supplicio temporali, seu seculi hujus.*"[4]

concl. XV: „*Super omnem singularem personam mortalem, cujuscunque conditionis exsistat, atque collegium laicorum ac clericorum, auctoritate legislatoris solummodo principem jurisdictionem tam realem, quam personalem, coactivam habere.*"[5]

concl. XVI: „*Excommunicare quemquam aut divinorum officia interdicere, absque fidelis legislatoris auctoritate, nulli episcopo vel sacerdoti aut ipsorum collegio licere.*"[6]

faciens bonum naturaliter, aliquando faciens bonum de genere. Dicit autem servo in praesenti, qui est seculare brachium: „exi etc." Principalissimus autem servus brachii hujusmodi est quilibet Rex in suo regno, cui tam seculares quam spirituales debent subjecti esse, et hinc per totam legem veterem ab inchoatione institutionis regalis semper reges pontificibus et singulis hominibus praefuerunt;" cf. de abl. temp. l. c. 1, 155; 1, 147; contra occ. advers. 1, 169.

1 cf. Huss. contra occ. adv. l. c. 1, 171. Libertatem autem Cleri nocivam (qua clerus nititur esse liber, quod quantumcunque contra Deum, contra regem vel quemcunque alium principem vel dominum deliquerit, non exinde a seculari quovis modo brachio puniatur) illam conor praedicando quantum potero destruere."

2 cf. Wycliffe Great sentence in Vaugh. tracts 35: „St. Peter commandeth in God's name Christen men to be suget to every creature of men, either to king as more high than other to Dukes as sent of him to the vengeance of misdoers and praising of good men etc." cf. Huss. Sermo l. c. 2, 735. sq.

3 cf. supra pag. 48; adv. indulg. pap. l. c. 1, 219.

4 cf. l. c. pars 1, cap. 12; pars 2, cap. 28.

5 cf. l. c. pars 1, cap. 15. 17; pars 2, cap. 4. 5. 8. 21.

6 cf. l. c. pars 2, cap. 6. 21.

concl. XVIII: „*Auctoritate divina, legislatoris humani fidelis interveniente consensu, seu concessione, sic alios episcopos communiter aut divisim excommunicare posse Romanum episcopum, et in ipsum auctoritatem aliam exercere, quemadmodum e converso.*"[1]

concl. XXI: „*Ad ecclesiasticos ordines promovendos, ipsorumque sufficientiam judicare judicio coactivo ad solum legislatorem fidelem spectare, ac sine ipsius auctoritate quenquam promovere ad hoc, cuiquam sacerdoti vel episcopo non licere.*"[2]

concl. XXII: „*Numerum ecclesiarum sive templorum, ac in ipsis ministrare debentium, sacerdotum, diaconorum et reliquorum officialium, ad solum principantem secundum leges fidelium pertinere mensurare.*"[3]

concl. XXIII: „*Ecclesiastica officia separabilia solius fidelis legislatoris auctoritate debere conferri, et similiter auferri posse, sicut quoque beneficia et propter pias causas reliqua constituta.*"[4]

concl. XXV: „*Docendi aut operandi publice secundum artem aut disciplinam aliquam, neminem Episcopum, communiter aut divisim, inquantum hujusmodi, licentiam concedere posse, sed haec ad legislatorem saltem fidelem aut ejus auctoritate principantem, tantummodo pertinere.*"[5]

concl. XXVII: „*Ecclesiasticis temporalibus, expleta sacerdotum et aliorum Evangelii ministrorum, et his, quae ad cultum divinum pertinent, ac impotentum pauperum necessitate, licite ac secundum legem divinam, pro communibus seu publicis utilitatibus, aut defensionibus, uti posse legislatorem humanum totaliter et in parte.*"[6]

concl. XXVIII: „*Cuncta temporalia, quae ad pias causas seu misericordiae opera statuta sunt, ut quae testamentis legantur pro ultramarino transitu, ad resistendum infidelibus, aut pro captivorum ab ipsis redemptione, vel pauperum impotentum sustentatione, caeterisque similibus, ad solum principantem secundum legislatoris determinationem ac legantis, vel aliter largientis intentionem, disponere pertinet.*"[7]

concl. XXIX: „*Collegii cujuscunque vel religionis vacationem concedere ipsamque approbare vel reprobare ad auctoritatem pertinet solius legislatoris fidelis.*"[8]

[1] cf. l. c. pars 2, c. 6. 15. 16.
[2] cf. l. c. pars 1, c. 15; pars 2, c. 17. 21.
[3] cf. ibid.
[4] cf. l. c. pars 1, c 15; pars 2, c. 17. 21.
[5] cf. l. c. pars 1, c. 15; pars 2, c. 21.
[6] cf. l. c. pars 1, c. 15; pars 2, cap. 17. 21.
[7] cf. ibid.
[8] cf. l. c. pars 1, c. 15; pars 2, cap. 17. 21.

concl. XXX: „*Haereticos omnesque delinquentes, et arcendos poena vel supplicio temporali, judicare judicio coactico, poenasque personales infligere, ac reales exigere, ipsasque applicare ad solius principantis auctoritatem pertinet, secundum legislatoris humani determinationem.*" [1]

concl. XXXIII: „*Generale concilium, aut partiale sacerdotum et episcoporum, ac reliquorum fidelium per coactivam potestatem congregare, ad fidelem legislatorem aut ejus auctoritate principantem in communitatibus fidelium tantummodo pertinere; nec in aliter congregato determinate vim aut robur habere, ad observationem quoque neminem obligare temporali aut spirituali poena vel culpa.*" [2]

concl. XXXIV: „*Jejunia et aliquorum ciborum prohibitiones, solius generalis concilii fidelium, seu fidelis legislatoris auctoritate fieri debere. Opera quoque mechanicarum artium ac doctrinas disciplinarum, quae lege divina, nulla dierum exerceri prohibita fuerint, solum praedictum concilium seu legislatorem praedictum, interdicere posse, ad observationem quoque talium, arcere poena vel supplicio temporali, solum legislatorem fidelem, aut ejus auctoritate principantem.* [3]

concl. XXXVII: „*A judicio coactivo, episcopo vel sacerdoti concesso, semper ad legislatorem contendentem liceat appellare vel ad ejus auctoritate principantem.*" [4]

concl. XL: „*Legislatorem fidelem aut ejus auctoritate principantem, in subjecta sibi provincia compellere posse tam episcopos quam reliquos evangelicos ministros, quibus de sufficientia victus et tegumenti provisum est ad divina officia celebranda et sacramenta ecclesiastica ministranda.*" [5]

concl. XLI: „*Episcopum Romanum et alium quemlibet ecclesiasticum, seu spiritualem ministrum secundum legem divinam per solum fidelem legislatorem, aut ejus auctoritate principantem, vel fidelium generale concilium ad officium ecclesiasticum separabile promoveri debere, ab eodem quoque suspendi atque privari exigente delicto.*" [6] — —

Sed ut jam de summo pontifice disseramus, cum ejus auctoritas ipsius factis magis deminueretur quam sermonibus aut dissertationbus adversariorum, fieri non potuit, quin de factis malum judicium, quod ferri opus fuit, de ipso faciente ferre-

[1] cf. l. c. pars 1, cap. 15; pars 2, c. 8. 21.

[2] cf. l. c. pars 1, c. 15. 17; pars 2, c. 8. 21.

[3] cf. l. c. pars 1, cap. 15; pars 2, cap. 21.

[4] cf. l. c. pars 1, cap. 15; pars 2, cap. 22.

[5] cf. l. c. pars 1, cap. 15; pars 2, cap. 8.

[6] cf. l. c. pars 1, c. 15; pars 2, cap. 22.

tur, quin homo diceretur, isque peccator, qui se ipsum Deum appellari, seque divino honore celebrari erat passus. Sed cum jam Gerson[1] adulari eos censeat, qui tamen nihil aliud, quam papae ipsi de pontificiae potestatis splendore praedicabant, cum Dante[2] auderet in infernis collocare illum qui claves solvendi et ligandi sibi commissos esse pronuntiabat, non mirum est, quod Wycleffus atque Hussus haereseos accusabant, qui papam infallibilem esse contenderent,[3] quippe qui ex omnibus clericis maxime Christi praecepta neclegeret.[4]

Sed alio modo illos, ut Valdenses, paparum auctoritatem impuguasse, cum successores Petri Christique eos esse negarent, jam ex iis licet intelligi, quae de potestate clavium disseruimus.[5]

Plerique tamen scriptores (exceptis videlicet Marsilio,[6] cujus sententiam jam supra retulimus, et Occam)[7] de paparum

[1] de potest. eccl. consider. XII. G. 2, 1398: „Consurgit ex adverso blandiens et subdola adulatio et ad aures ecclesiasticorum, praecipue summi pontificis insusurrans: O quanta est, quanta sublimitas ecclesiasticae potestatis tuae! O sacer clere, quam nihil est secularis auctoritas tuae comparata? Quoniam sicut Christo collata est omnis potestas in coelo et in terra, sic eam Christus omnem Petro suisque successoribus dereliquit. Unde nec Constantinus quicquam Sylvestro papae contulit, quod non esset prius suum, sed reddidit injuste detentum. Porro sicut non est potestas nisi a Deo, sic nec aliqua temporalis nec ecclesiastica, imperialis vel regalis, nisi a papa, in cujus femore scripsit Christus: Rex regum, dominus dominantium." De cujus potestate disputare instar sacrilegii est; cui neque quisquam dicere potest: „Cur ita facis?" etc. cf. Huss. de eccl. l. c. 1, 286. (Matth. 24. 24.).

[2] Divina Commed. inferno canto 19; Dantem hac in re secutus esse videtur Oscar. Wolcenstein. de quo videas Beda Weber Oskar v. Wolk. 140.

[3] cf. Savonarola prediche sopra l'esodo etc. p. 8. etc.; cf. Meier Girolamo Savon. 284; Wycliffe de eccl. dom. in Vaugh. tracts 76; Huss. adv. indulg. pap. l. c. 1, 232.

[4] Wycliffe de convers. eccl. cap. 22. in Vaugh. tracts 20: „For commonly (sc. Papa) of all priests, he is the most contrary to Christ, both in life and teaching." cf. supra pag. 34. not. 4.

[5] cf. Wycl. art. cond. in Conc. Const. (fasc. rer. exp. 1, 273.): „Papa et Cardinales non fuerunt ordinati a Domino, sed per diabolum introducti. In cujus signum nomen Papae vel Cardinalium non inseritur in scriptura, sed ut Chronicantes referunt, quando venenum effusum est in ecclesiam, est inventum." cf. Huss. de eccl. l. c. 1, 259. 272; cf. quoque Joann. de Wesalia: „Contemno papam, ecclesiam et Concilia. Amo Christum. Verbum Christi habitet in nobis abundanter." in Paradoxa. D. Joann. de Wesal. in Fasc. rer. exp. 1, 326.

[6] cf. supra. concl. XLI.

[7] cf. octo qu. qu. 3, c. 2. G. 2, 347: „Nemo quocunque modo jurisdictionem temporalem domino suo committere potest. Imperator autem est

electione nihil statuere posse principes arbitrati sunt et Gregorii VII. quidem temporibus acriter accusant illum, qui ab imperatore summum pontificem approbari noluerit, sed Ludovici Bavari aetate ne mentionem quidem faciunt illius et Nicolai decreti. —

At schismate medii aevi tempore maxime ecclesiam dilacerante, ei quoque scriptores, quorum fides ab omnibus vera rectaque habebatur, nullo modo dubitabant asserere, a conciliis papas deponi posse,[1] nullo modo veriti sunt admonere imperatores, ut injustos papas amoverent, cum tamen, quis esset justus, nemo posset pronuntiare.[2]

Ita jam Henricum tertium Eremitam quendam hisce verbis allocutum esse Heymburgus tradit:[3]

„*Imperator Heinrice,*
Omnipotentis vice,
Una Sunanimitis
Nupsit tribus maritis,
Dissolve connubium
Et triforme dubium."

summus dominus summi pontificis, cum papa sit vasallus ejus, scilicet imperatoris, cui tributum debet, nisi ab imperiali dignitate immunitatem obtineat. cf. qu. 1. cap. si tributum. (c. 27.) Quod Urbanus papa, ut legitur 23. qu. 8. cap. tributum (c. 22.) fateri videtur, qui loquens de tributo dando Caesari pro se et aliis clericis dicit: „De exterioribus ecclesiae, quod constitutum est antiquitus, pro pace et quiete, qua nos tueri et defendere debent, imperatoribus persolvendum est." Ex quibus verbis colligitur, quod papa imperatori dare debet tributum, quod est approbatio subjectionis extra. de censib. cap. omnis anima. (c. 2. [3, 39.]): ergo Imperator est dominus summi pontificis, unde nonnunquam supremi pontifices imperatorem dominum suum appellaverunt. 11. qu. 1. cap. sacerdotibus (c. 41.). dist. 63. cap. nobis dominus. et cap. Salonitanae (17.—24.). etc."

1 cf. Ant. Rosell. l. c. pars 1, c. 62. G. 1, 288; Joann. de Paris. l. c. cap. 24. Sch. 218.

2 cf. Paris. Oxon. Prag. et Rom. univers. ep. G. 1, 231: „Et nonne Romana ecclesia tenetur imperatori tamquam suo patrono? et imperator ecclesiam fovere et defensare tamquam suus verus patronus? certe sic. Et cum imperialis majestas multiplici gaudeat privilegio, minoris et deterioris videretur conditionis quam privata persona, quae ex constitutione, fundatione, dotatione nanciscitur jus patronatus. Patronis vero concessum est, ut praelatos in ecclesiis sui patronatus eligant. Cum ergo imperator sentiat onus patronatus, ut quia tenetur eum defendere, sentire debet honorem et emolumentum, et ob hoc patronatus jus, si de Apostolici fide dubitat imperator, debet ei tamquam examinatori suae fidei confessionem exponere." — propter haeresin deponi posse papam ab imperatore contendunt Ant. Rosell. l. c., et Occam octo qu. qu. 1, cap. 17. G. 2, 332; Dial. lib. 6, cap. 92. G. 2, 610. sq.

3 de inj. usurp. pars 2, G. 1, 561.

et Gerson,[1] Theodericus de Niem,[2] innumerabiles alii in eadem via permanserunt.

Eodem modo, quo de paparum electione, de investituris clericorum judicabant scriptores, cum Waltharius Numburgensis quidem valde vituperaret Gregorium VII., atque levitica portione contentos esse juberet,[3] qui ne minimam quidem potestatem, principibus in electione sua concedere vellent, posteriore vero tempore, nisi Marsilium excipis, nemo fere „*laicali servitute*," ut ajunt, vellet opprimi ecclesiam.[4]

Magnum vero illud schisma, quod jam ad id vidimus multos adduxisse, ut papas a principibus, ab imperatore deponi posse censerent, necesse fuit omnes, quibus et ecclesiae et civitatis salus cordi fuit, compellere, ut potestatem crearent, quam ne adversarii quidem vituperare possent, quod secularis de spiritualibus rebus

[1] cf. Joann. Gerson de auferibilitate pap. ab eccl. opp. 2, 218.

[2] de pot. pontif. lib. 3, c. 9. G. 2, 1378; cf. quoque Joann. de Paris. l. c. cap. 4. Sch. 183: „. . . ubi papa delinqueret in temporalibus, quorum cognitio ad principem secularem pertinet, ut si mutuaret ad usuram, vel mutuantibus faveret, et praecipue in iis, quae per leges civiles sunt prohibita; imperator si esset, haberet ipsum primo corrigere immediate monendo et postea puniendo . . . si vero in spiritualibus, delinquat papa conferendo beneficia ecclesiastica simoniace, ecclesias dissipando . . . vel etiam male docendo et sentiendo circa ea, quae ad fidem et bonos mores pertinent, tunc primo monendus esset a cardinalibus . . . et si incorrigibilis esset, nec possent per se amovere scandalum de ecclesia, tunc in subsidium juris haberent supplicando brachium seculare. et tunc imperator requiritur a cardinalibus, cum sit membrum ecclesiae, deberet procedere contra papam ex quo ecclesia non habet gladium secularem."

[3] cf. omnino Helfenstein Gregors VII. Bestrebungen nach den Streitschriften seiner Zeit (Frankf. a. M. 1856.) 45—86.

[4] cf. vero Joann. de Paris. l. c. cap. 21. Sch. 203: „tales (sc. episcopi regalia tenentes, vel possessiones alias) dominis suis obedire tenentur, sicut ceteri. Sed notandum, quod hoc etiam videtur persimile, quod monachus translatus ad episcopatum magis subjectus est archiepiscopo, quam abbati suo, et ei plus debet obedire. Similiter monachus transiens ad curam parochiae alicujus, in iis, quae ad curam illius parochiae pertinent, magis obedire tenetur episcopo illius loci, quam abbati: et potest episcopus ipsum visitare et corrigere. Sic episcopus accipiens feudalia, praecipue sciente et permittente summo pontifice, magis tenetur obedire temporali domino, quam summo pontifici: imo in casu, ubi jam praecipit ei princeps aliquid de pertinentibus, ad onera feudorum, videtur exemptus a papa, sicut monachus ab abbate." cf. Siegb. Gemblac. epist. Leod. Sch. 135; similis locus apud Hussum exstat: de abl. temp. l. c. 1, 149: „(Clerici) ab episcopo unctionem, decimationem et primitias accipiunt, ab imperatore vero possessiones nanciscuntur. Ut ergo praedia possideantur imperiali lege factum est. Patet quod clerici ex praedio-

judicare, conaretur, ne multa, ut ecclesiasticae conciliorum auctoritati et papas subjectos esse docerent.

Longum vero est, virorum numerum congerere talia praedicantium, cum notum omnibus sit, quae hac de re magnorum Conciliorum, Constantiensis et Basileensis tempore sint scripta et acta. — Sed ut nemo teli, quo percuteretur, faber esse vult, ita quotusquisque fuit, qui papas talis doctrinae patronos exstituros fuisse arbitratus fuerit? Itaque illum, cujus curae omnino ecclesia est commissa, qui juramento illi patrocinaturum sese esse obstrinxerat, concilia congregare debere, eisque praeesse permulti contendebant scriptores, quae per multa secula principes congregasse rebus gestis insuper probabant; itaque imperatori jus conciliorum convocandorum vindicabant.[1] —

Sed ut de clericorum judiciis disseramus, scriptores, qui inter spirituales res distinguentes et seculares de illis ecclesiam judicare velint, de his civitatem, seculari judici concedere non posse, de clericorum et personis et bonis judicia ferre, patet. Marsilius[2] igitur solummodo et Wycleffus[3] et Hussus[4] regis esse arbitrati sunt, crimina clericorum, quae pro sanctitate, qua vivere

rum possessionibus imperatori sunt obnoxii." de Marsilio videas supra concl. XLI.

1 cf. i. a. Nic. Cus. l. c. lib. 3, c. 13. Sch. 624. sq.: „Ex superioribus habetur imperatores sanctos congregationes synodales universalium Conciliorum totius ecclesiae semper fecisse . . . . . unde breviter dico, quod . . . ita se habet imperator ad universalem catholicae ecclesiae synodum, sicut rex ad universalem regni sui: non quod coactive, sed exhortatorie colligere debeat." cf. Franc. Zabarellis de schismate. Sch. 689; Marsil. l. c. pars 2, c. 17. etc.; magnum talium scriptorum numerum congessit Pfeffinger Vitriar. illustr. lib. 3, tit. 2, 3, 11. sq. (ed cit.).

2 cf. supra concl. XXXVII.

3 cf. i. a. Vaugh. life. 1, 435. 436. Böhringer l. c. 38.

4 cf. de abl. temp. l. c. 1, 149. (c. 31, C. 16, qu. 7.): „specificatur ista sententia de filiis ac nepotibus, ac honestioribus propinquis, qui construxit vel ditavit ecclesiam, licitum sit, hanc habere solertiam, ut si sacerdotem aliquid ex collatis rebus defraudare providerint, aut honesta conventione compescant aut episcopo vel judici corrigenda denuncient. Quod si episcopus talia agere tentet, metropolitano ejus haec insinuare procurent. Si vero Metropolitanus talia gerat regis hoc auribus intimare non differant . . . . Ad quid ergo, nisi ut ipse correctionem adhibeat? nec dubium, quin correctio regis pertinentior atque salubrior in hac parte foret, bonorum quorum ipse est capitalis dominus, substractio proportionalis ad delictum." Walther v. d. Vogelweide imperatori suadet, ut in Germaniam rediret, atque clericos excommunicationem contra eum pronuntiantes puniret. pag. 10.:

"die rehten pfaffen warne, daz si niht gehoeren
den unrehten die daz riche waenent stoeren
scheides von in, oder scheides alle von den Koeren."

jussi essent clerici, magis punienda essent, quam laicorum, castigare atque ecclesiam hisce iniquitatibus purgare. —

Jam reliquum nobis est de immunitate ecclesiasticorum bonorum opiniones scriptorum afferre.

Quid vero! cum tributorum mentionem non faciat Dante, num magna fert civitati detrimenta? Etenim jam supra commemoravimus, Valdenses doctrinas praedicasse, quibus, ut pauper fuisset Christus, ita pauperem esse ecclesiam debere praecipiebant, multisque medii aevi hominibus veluti Danti Alighierio, Occam, Marsilio, Wycleffo, Husso, hac de re idem persuasisse. Quibus de bonis tributa igitur solvenda essent, cum nulla nisi cultui victuique necessaria clerici possiderent?

Tamen Wycleffus, qui peccare laicos putat, qui clericis, secularibus bonis frui permitterent,[1] tamen Occam atque Marsilius tributis censuerunt ecclesiam gratias referre debere civitati pro praesidio ejus atque patrocinio.[2] —

Hae doctrinae, quibus ante reformationis tempora docti viri pontificiam potestatem impugnare, atque auctoritatem civitatis tueri studebant; quibus perspectis intellegere licet tibi, reformatores ipsos non ita novas de ecclesiae et civitatis conditione sententias protulisse, ut et laudantur et accusantur. —

[1] cf. Artic. cond. in Conc. Const. in Fasc. rer. expet. 1, 271: „Quod non solum domini temporales possunt auferre bona fortunae ab ecclesia habitualiter delinquente: non solum hoc eis licet, sed debent hoc facere sub poena damnationis aeternae."

[2] cf. Böhringer. 490; cf. Somn. Virid. lib. 2, cap. 3. G. 1, 149; Occam octo qu. qu. 3, cap. 2. G. 2, 347; Anton Rosell. pars 1, c. 53. G. 1, 282; c. 61. G. 1, 287; pars 5, c. 18. ibid. 1, 545; Gregor. Heymb. adv. inj. usurp. G. 1, 559; Joann. de Paris. c. 14. Sch. 179. sq.; cf. Occam disput. int. mil. et cler. Sch. 683.

LIBER SECUNDUS.

De finium inter ecclesiam et civitatem regundorum judicio, quid medii aevi leges statuerint.

„Aber allgemach ermannte sich auch der zu seinen Jahren gekommene Mündel gegen die schwach gewordene Vormünderin, und während die päpstliche Gewalt, die Trägerin der göttlichen Einheit, in die Periode ihrer tiefsten Erniedrigung eintrat, erstarkte die fürstliche Gewalt, und zog zwischen sich und der Kirche Grenzen."

RICHTER, Gesch. d. ev. Kirchenverf. in Deutschl. 10.

§. 1.

Introductio.

Jam Pseudoisidori tempore libertatem appetebat ecclesia, quae nisi oppressa civitate obtineri non potuit; jam Caroli Magni aetate, cum strenui imperii vinculis teneretur obstricta, sese mundi reginam proclamabat, neque unquam ab hac via aberrabat.

Num vero omnia, quae sibi vindicavit, assecuta est ecclesia? — Solet quidem plerumque pronuntiari, Ghibellinorum gente papalibus insidiis exstirpata, imperii potestate omnino debilitata, Gregorii IX., Innocentii IV. tempore perfecta esse, quae Gregorium VII. adipisci adversa fortuna vetuerat, quaeque Alexandri III. virtus, Innocentii III. constantia paene assecutae erant; illa aetate ecclesiam veram fuisse mundi dominam, cujus sancto dominio libenter sese subjecerint omnes. — Tamen cum negari non possit, quamvis arbitri orbem terrarum rexerint papae, principes, ubi primum aut procerum ambitio permiserit, aut populi auxilium, semper pristinam dignitatem recuperare studuisse, operae pretium nobis esse videtur, cum quid papae et assequi vellent et omnino hisce de rebus sentirent antea jam, quantum quidem in nobis positum fuerit, exposuerimus, illorum virorum qui civitatem defendebant sententiis allatis, investigare, quomodo civitates papalis servitutis jugo se subjecerint, canonumque praecepta sint secutae. —

Sed hoc loco mirabile quoddam nobis obvenit cujus, mentionem fieri oportet.

Omnium enim regum Europae non imperatores terris suis conditionem comparare studebant, a clericorum auctoritate liberam,

immo vero, paparum quidem hostes acerrimi, maximam operam dabant, ut clericorum amicitias sibi conciliarent, et studia laicorum clericis infesta opprimerent, non Hispaniae, ne Angliae quidem reges, ita canonum decretis obviare audebant, quam illi, quos carissimos ecclesiae filios appellare non desinebant papae, quos in sanctorum numerum recipiebant, quam Galliae reges, quorum non solum Philippum pulchrum in mentem venire tibi opus est, sed etiam Ludovicum sanctum, ne falsa nos pronuntiasse accuses.

Nihil igitur reliquum erat Germaniae civitatibus, cum clericorum arrogantiam coërcere vellent suasque libertates defendere, quam ut ipsae imperatorum leges violarent,[1] ut nihili facerent excommunicationis sententias, quas ecclesia ferri voluit, „*contra illos, qui statuerunt aut introduxerunt statuta et consuetudines contra libertatem ecclesiasticum, contra illos, qui talia statuta de cetero fecerint, contra illos, qui talia statuta scripserint, contra illos, qui talia servare fecerint, licet ea non statuerint, contra illos, qui secundum illa judicaverint, contra illos, qui judicata conscripserint.*"[2] Ita illas certamen cum ecclesia suscepisse, nisi plurimis rerum gestarum monumentis doceremur, jam ex „*unionibus*"[3] istis intellegeremus, quibus clerici se tueri studebant.

[1] cf. exempli causa Friderici II. dipl. aô. 1221. ap. Ried. Cod. dipl. Ratisp. 331; dipl. Caroli IV. aô. 1377. ap. Eccard lex Salica 203.

[2] C. Herbipol. aô. 1446. ap. Hartzheim l. c. 5, 356; cf. C. Magdeb. aô. 1266. ibid. 3, 501; C. Herbipol. aô. 1287. ap. Himmelstein Synodicon Herbipol. 58; Statuta legati Joannis aô. 1287. ap. Lappenberg Hamburg. Urkb. 696; C. Aschaffenburg. aô. 1292. ap. Hartzheim l. c. 4, 15; Stat. synod. Basileensia aô. 1297. ap. Trouillat Monuments de l'histoire de l'ancien évêché de Bâle (Torrentray 1854.) 2, 660; C. Colon. aô. 1306. ap. Hartzheim l. c. 4, 103; C. Colon. aô. 1307. ibid. 4, 113; C. Mogunt. aô. 1310. ibid. 4, 207; C. Colon. aô. 1313. ibid. 4, 118; C. Magdeburg. aô. 1313. ibid. 4, 245; C. Salisburg. aô. 1420. ibid. 5, 197; — C. Avenionense aô. 1337. ap. Baluzius Concilia provinciae Narbonensis 394; cf. Fleta lib. 2, c. 45.

[3] cf. aô. 1178. unio Cleri Coloniensis et Halberstadiensis ap. Wigand Arch. f. Gesch. u. Alterthumskunde Westph. 6, 287; aô. 1299. ecclesiarum Spirensium ap. Remling Urkb. z. Gesch. d. Bisch. zu Speyer 1, 421; aô. 1260. Cleri Confluent. ap. Günther Cod. dipl. Rheno-Mosellan. 2, 296; aô. 1263. Cleri Wormatiens. ap. Schannat hist. episcop. Wormat. 2, 133; aô. 1281. ecclesiar. Spirensium ap. Remling l. c. 1, 372; aô. 1283. Cleri Wormat. ap. Schannat l. c. 2, 144; aô. 1326. Cleri Moguntin. ap. Würdtwein subsid. diplom. 12, 354; aô. 1364. Cleri Monasteriens. ap. Niesert Beiträge z. e. Münstersch. Urkb. I, 1, 349; aô. 1382. Cleri Wormat. ap. Schannat l. c. 2, 190; ejusdem aô. 1384. ibid. 2, 193; aô. 1416. Cleri Mogunt. ap. Würdtwein nova subsidia diplom. 12, 394; aô. 1448. ejusd. ap. Würdtwein Diplomataria Mogunt. 1, 530.

Et primum quidem de reipublicae libertate disseremus, deinde de libertate ecclesiae et de jure, quod principes in rebus sacris exercebant; sed ne disserendi progressum rerumque connexum turbare cogamur, de jurisdictione in clericis, quam prioribus in capitibus secundae parti reservavimus, in prima exponemus.

A.
De civitatis libertate.

§. 2.
De regum atque imperatorum conditione.

Sed ut quaenam fuerit civitatum conditio ante oculos ponamus, innumerabilia medii aevi monumenta exstant, quibus satis superque probatur, papas omnibus gentibus jus dixisse, secundum voluntatis beneplacitum de Europae statu judicasse.[1] Quod tamen minime principes, tamquam jus papis concessisse constat, sed in illos solummodo compromisisse arbitros, ut in personas sanctas, pacis mediatores, rebus secularibus haud captos, atque semper sibi reservasse, se nullum sui judicem agnoscere nisi solum Deum.[2]

Ita Angliae barones[3] palam pronuntiaverunt, adversus literas,

[1] cf. Innoc. III. ep. lib. 6, ep. 68. 163. 166; Coelest. V. aô. 1294. Bulla ad pacem Angl. c. Gall. exhort. ap. Rymer. foed. I, 2, 811; Bonifac. VIII. aô. 1295. ibid. 817; idem aô. 1298. arbitrium a se inter Philippum Galliae et Eduardum Angliae regem tamquam a privata persona datum confirmat „auctoritate apostolica". ap. Leibnitz Cod. jur. gent. prodr. no. 16; Joannes XXII. aô. 1317. ap. Rymer. l. c. II, 1, 317; idem aô. 1320. ibid. II, 1, 431; idem aô. 1324. ibid. 558; — Bonifac. VIII. aô. 1298. inter Adolph. Germ. et Philipp. Gall. reg. ap. Raynald. ad h. a. no. 10; cf. etiam Sartori geistl. Staatsr. etc. II, 2, 589; sed etiam leges civiles papae confirmabant. Innoc. III. reg. ep. 97. aô. 1203; ep. lib. 7, ep. 54. aô. 1204; Honor. III. cf. Suhm hist. af Danm. 9, 747. aô. 1217; Gregor. IX. aô. 1233. ap. Würdtwein Nov. Subs. 6, 17; Innoc. IV. aô. 1248. ap. Quix Cod. dipl. Aquens. 1, 119; idem aô. 1252. ap. Raynald. ad h. a. no. 17; idem eod. aô. ibid.; idem aô. 1254. in Cod. dipl. Lubec. 1, 190; Alex. IV. aô. 1259. ap. Böhmer reg. no. 160. 162. etc. etc.

[2] cf. lit. Odonis Burgundiae ducis ad Philippum Augustum Galliae regem aô. 1203. ap. Marca l. c. lib. 4, c. 14: „Ut neque pacem, neque treugam faciat Regi Angliae per violentiam vel coactionem Domini Papae." cf. Benedicti Petroburg. vit. Heinrici II. ap. Bouquet Scr. 17, 488; — cf. Bulla Bonifacii VIII. ao. 1298. ap. Rymer foedera I, 2, 893.

[3] cf. dipl. aô. 1301. ap. Rymer l. c. I, 2, 926: „Neque reges Angliae super juribus suis in regno praedicto aut aliis suis temporalibus coram aliquo judice ecclesiastico vel seculari ex libera praeheminentia status suae regiae dignitatis et consuetudinis

quibus papa Scotiam feudum sibi vindicavit, regem eorum nulli nisi Deo in secularibus rebus subjectum esse, idque tempore contendebant, quo regem Angliae hominem papae fuisse constat; ita plurima etiam Gallorum regum exempla traduntur.[1]

Sed cum jam constet, ne omnino quidem se paparum et ecclesiae regimini principes subjecisse, multo minus contendi potest, illos (Angliae tamen rege excepto)[2] homines papae fuisse. Et de Galliae quidem rege omnes nostri consentiunt, sed de imperatoribus magna est doctorum controversia. — At nos nullo modo negare dubitamus, reges imperium feudum a papis tenuisse. — Re vera quidem juramenta exstant ab imperatoribus papis praestita,[3] quae ab homagii forma saepissime haud multum discrepant, tamen

cunctis temporibus irrefragibiliter observatae responderunt, aut respondere debebant."

1 omnia fere talia exempla congesta sunt in Probat. libert. eccl. Gallic. (edit. 1731.) c. 7; cf. Hist. de Languedoc 4, 107 (cf. c. 13. X. de judiciis); Fevret traité de l'abus (Paris 1654.) 84.

2 jam a Guilielmo I. fidelitatis juramentum postulaverat Gregorius VII. cf. Le Roman de Rou 1, 140:

„E de par Dex li otréia
ke Engleterre conquésist
Et de saint Pierre la ténist."

sed cum ibidem tradatur Guilielmum fidelitatem se papae praestiturum promisisse, re vera tales dabat Gregorio literas: „Fidelitatem facere nolui nec volo; quia nec ego promisi, nec antecessores meos, antecessoribus tuis id fecisse comperis." cf. Selden not. ad Eadmer hist. novor. (Lond. 1624.) 164; Baron. Annal. Eccl. ad a. 1079. no. 25; Joannis diploma exstat ap. Rymer I, 1, 129; Eduardus II. quoque iterum se papae hominem esse agnovit, cf. Raynald. ad a. 1316. no. 24; Tamen jam Joannis fidelitate minime barones contenti erant, cf. dipl. Joannis ap. Laurent la papauté et l'empire 245: „Ex tunc in nos specialiter, ob hoc sicut publice dicunt obsurgunt; Richardus II. in 16. Rich. III. c. 5. declaravit, nunquam Angliae reges regnum feudum a papis tenuisse, cf. Burns eccl. law s. v. „Supremacy."

3 cf. juramentum Ottonis I. in Dist. LXIII. c. 33; Pertz. 4, 28; Henrici IV. cf. pag. 83, nota 3; Conradi III. aô. 1095. in Cod. Mus. Brit. ap. Pertz. 10, 474; Henrici V. aô. 1111. apud Pertz. 4, 68; Lotharii aô. 1133. ibid. 4, 82; Ottonis IV. aô. 1201. ibid. 4, 205; Friderici II. aô. 1213. ibid. 4, 224; aô. 1219. ibid. 4, 232; cf. Facultas Rudolfi I. aô. 1274. ibid. 4, 394; Henrici VII. aô. 1309. ibid. 4, 493; cf. Goldast Const. 2, 46; Caroli IV. aô. 1346. ap. Raynald. ad h. a. no. 19; insignia, ante omnia talia sunt juramenta: Lotharii l. c.: „Ego Lotharius rex promitto et juro, tibi domino pape Innocentio tuisque successoribus, securitatem vite et membri et male captionis, et defendere papatum et honorem tuum et regalia St. Petri, que habes manu tenere, et que non habes juxta meum posse recuperare"; Ottonis IV. l. c.: „... tibi etiam Domino meo Innocentio Papae et successoribus tuis omnem obedientiam et honorificentiam exhibeo, quam devoti et catholici imperatores consueverunt sedi apostolicae exhibere."

diligentius inspicienti persuaderi non potest, vasallorum illa fuisse, cum „*fidelis*" verbum non semper vassalagii signum esse jam ipsius Paschalis II. verbis doceamur, quem tamen renuisse putamus, quae, imperatore non contradicente, libentissime usurpasset.[1] —

Neque magis verbis „*domino meo*," quae in plerisque juramentis inveniuntur, possumus convinci, cum „*domini*" verbum comitatis fuisse nobis videatur, quo erga episcopum Constanciensem uti Würtembergiae comes non verebatur,[2] etsi vassum illum episcopi fuisse, nemo fere contendat. Liceat tandem argumentum afferre, idque nostra quidem opinione haud levissimum, quod comparanti tibi Joannis Angliae regis juramentum cum illo Germanorum regis se praebet.[3] Isto enim in juramento plane Joannes testatur, se Angliam a papa tamquam domino feudali tenere, palam se papae vassum esse profitetur, in Germanorum regis juramentis, etiam illo, quod Henricum IIII. praestare Gregorius VII. jussit, tale nihil exstat, nisi verba illa supra commemorata, atque re vera ambigua, quibus non tam, qualis res fuerit quam qualem eam esse papae cupierint declaratur.

Sane in mentem nobis venit, quae de Lothario Radevicus tradiderit, sed cum illum Mathildis bonis a papa investitum esse constet, quis non intelligat, papas suam rationem secutos, falsa pro veris tradidisse, quo facilius in vassorum conditionem imperatores redigere possent.[4]

Eodem modo etiam consuetudo illa explicanda esse nobis

1 cf. supra lib. 1, c. 1, §. 4, pag. 31.

2 cf. dipl. Ulrici comit. aô. 1473. ap. Sattler Gesch. d. Herz. Würtemb. unter d. Regier. d. Graven, 4, Beil. 97: „... unserm Hern und Frund dem Bischof zu Costentz." ... Quid quod hoc ipsum domini vocabulum jam Claudii imperatoris aetate ita a propria significatione ad benevolentiae notionem translatum est, ut Claudius gladiatores dominos appellaverit. cf. Sueton. c. 21; cf. etiam Du Cange s. v. „dominus".

3 — Joannis juramentum est (cf. vita Alexandri III. a Card. Arragon. apud Muratori Scr. III. 1, 462.): „Praeterea ego et major filius meus Rex juramus quod a domino Alexandro, P. et ejus catholicis successoribus recipiemus et tenebimus Regnum Angliae, et nos, et nostri successores in perpetuum non reputabimus nos Angliae Reges veros, donec ipsi nos catholicos Reges tenuerint." Henrici juramentum (ap. Gregor. VII. epist. lib. 9, ep. 3, aô. 1081.): „ab hac hora deinceps fidelis ero per rectam fidem b. Petro apostolo, ejusque vicario, papae Gregorio, qui nunc in carne vivit et quodcunque mihi ipse papa praeceperit, sub his videlicet verbis: Per veram obedientiam fideliter sicut oportet Christianum observabo ... et eo die, quando illum primitus videro, fideliter per manus meas miles s. Petri et illius efficiar"; cf. Phillips KR. §. 123.

4 cf. supra lib. 1, c. 1, §. 4, pag. 31; cf. Cenni monum. dom. Pontific. 2, 200; Jaffé Geschichte des deutschen Reichs unter Lothar d. Sachsen 134.

videtur, exemplis confirmata,[1] scilicet imperatores papis strepam tenere fuisse obligatos, etsi Speculum Saxonicum utriusque potestatis esse declarat concordiae signum.[2]

Sed ut imperatores paparum vassos esse pronuntiarent, eo moti sunt plurimi, quod imperium adipisci potuisse neminem putabant, nisi prius a papa coronatum. Cum enim et Carolus Magnus et Otto I. papali coronatione nomen imperatoris assecuti essent, juris publici facta est regula illa, etsi silentio praeteriri nequit, multos reges non coronatos, se ipsos imperatores appellasse, quin etiam a papis ita esse nominatos.[3]

Num autem coronatione imperialem potestatem reges assecuti sunt, a regia discrepantem, num, quod Matthaeus Parisius[4] quidem putat, „arrha" tantum fuit imperii regnum Germanicum? —

1 cf. exempli causa aô. 1095. Conradus rex in Cod. Mus. Brit. apud Pertz. 10, 474; Otto IV. aô. 1209. ap. Arnold. Lubec. Chronic. ad h.a.

2 lib. 1, art. 1: „Deme pavese is ok gesat to ridene to bescedener tiet up eneme blanken perde unde de Keiser sal ime den stegerip halden, dur dat de sadel nicht ne winde. — Dit is de beteknisse, svat deme pavese widersta, dat he mit geistlikeme rechte nicht gedvingen ne mach, dat it de Keiser mit wertlikem rechte dvinge deme pavese gehorsam to wesene." cf. Schwabensp. c. 1; Sächs. Lehnr. art. 66, §. 5.

3 Conradus III. ante coronationem imperatorem se appellavit. cf. Mascov. princip. jur. publ. lib. 3, c. 4, §. 8; Ludov. Bavarus. cf. Herwart defensio Lud. Bav. 731; Maximilianus I. aô. 1507. cf. Müller Reichs-tags-Staat lib. 5, c. 6; Moser Staatsrecht lib. 2, c. 11, §. 13; cf. literae Max. I. ad civitates imperii aô. 1508. ap. Datt de pace publica lib. 3, c. 7, no. 30: „... Dieweil das aber (sc. ut contra Gallos Venetosque bellum gereret) ... misslich und sorgfeltig ist, so achten wir in unss, wo wir gleich die Crönung vom Pabst ... dizmals nit erlangen möchten, wie dann unsern Vorfordern, Römischen Kuenigen, vor vielen Jaren offt beschehen ist, die die Kayserlich Cron zu Rom auch nit empfangen haben, dass darum wir und die löblichen Teutschen des Römischen Kayserthums nit beraubt seyn sollen, sondern wollen Uns yzo, unangesehen desselben, auf Fürsorg wie es Uns gee, des Titels eines erwöhlten Römischen Kaysers angenommen haben, der Hoffnung, auch des Fürsatz, ob immer müglich seyn will, die Crönung zu emfahen .... Dass Wir Unns aber selbs nit frey nennen Römischer Kayser, sondern erwehlten, das thun wir darumb, dass unser heiliger Vatter Pabst und der Stuhl zu Rom, nit dafür haben, als ob wir Ihnen die Römisch Kayserlich Chrönung entziehen...... Nachdem Wir Seiner Heiligkeit durch unser treffentlich Oratores verkündet, dass Wir yzo zu Trient den Kayserlichen Titel angenommen haben, dass Sein Heiligkeit dess ain gut Gevallen gehabt, und hat unnss darauf in dem obberührten Brief den Kayserlichen Titel gegeben, und wirdet das künfftiglichen auch thun." Gregorius VIII. P. eodem modo ante coronationem Henricum VI. imperatorem nominabat. cf. Leibnitz Cod. jur. gent. dipl. prodrom. no. 5.

4 ad a. 1258.

Et Speculum Saxonicum [1] et Suevicum, [2] cum reliquis juris publici medii aevi fontibus [3] potestatem imperialem coronatione in regem transferri censent, quod libros illos statuere necesse fuit, cum ab Ottone I. usque ad Fridericum II., omnibus fere regibus coronatis, quaestio moveri non posset, utrum sola principum electione jam imperialem potestatem assequerentur, nec ne. Sed cum a Rudolpho I., pauci Romam profecti, imperii nomen adipisci studerent, cum tamen haud minus capita orbis terrarum, veterum Romanorum imperatorum successores, ecclesiae advocatos se esse putarent, quam si a papis uncti essent, fieri non potuit, quin, quod et Glossa Speculi Saxonici [4] et Glossa ad jus, cui nomen Sächsisches Weichbild [5] asserunt, solummodo nomine imperatoris Germanorum reges egerent, cum a papis coronati non essent; idque Ludovici Bavari temporibus Concilio [6] prin-

[1] Sachsensp. lib. 3, art. 52, §. 1: „Die düdeschen solen durch recht den koning kiesen. Svenne die gewiet wert von den bischopen die dar to gesat sin, unde uppe den stul to aken kumt, so hevet he koninglike walt unde koningliken namen. Svenne in die paves wiet, so hevet he des rikes gewalt unde keiserliken namen."

[2] c. 98: .... „als in der pâbest gewîhet, sô hât er volleclîchen des rîches gewalt und keiserlîchen namen." (ed. Wackernagel.)

[3] Ruprecht v. Freising. c. 81. (Maurer 101.); Rb. nach Distinct. lib. 6, c. 9, dist. 6. (ed. Ortloff. 321).

[4] Glosse z. Sachsensp. lib. 3, art. 52: „Hie behalt, wie der Konig das Reich erkrieget: Erstlich hat er das Königreich von der wahl; darnach erwirbt er das Keyserreich mit streitten, den Keyserlichen namen aber erlangt er durch des Bapsts weihung." cf. ibid.: „Wisse diese weihung gibt ihm den königlichen namen, Die wahl aber gibt ihm das Reich und Keyserthumb, ob jhn gleich der Bapst nimmer bestettigte ut 93. dist. c. legimus. et not. ibi. gloss. super verbo „Imperatorem." („Ex sola enim electione principum dico eum verum imperatorem antequam a papa confirmetur.")

[5] Glosse z. art. 7: „denn ob der Keiser nimmer geweihet würde, dennoch wer er Keiser."

[6] cf. Ficker z. Gesch. d. Churver. z. Rense in Abh. d. k. k. Akad. phil. histor. Classe 11, 703: „Postquam est electus non indiget nominatione, approbatione, confirmatione, assensu vel auctoritate sedis apostolice super administratione bonorum et jurium imperii, sive titulo regis assumendis et quod super his merito talis electus non habet recurrere sedem ad eandem, sed quod sic est habitum, obtentum et observatum a tempore, de cujus principio memoria non existit, quod electi a principibus electoribus imperii concorditer vel a majori parte, ut supra, sibi titulum regium assumserunt ... ac bona et jura imperii administrarunt, et quod de jure et consuetudine hoc licite facere potuerunt et poterunt, nulla approbatione vel licencia dicte sedis apostolice super hoc habita vel et obtenta"; cf. quoque leges aô. 1338. promulgatas ap. Böhmer addit. prim. ad reg. imp. inde ab aô. 1314.—1347. p. 285: „Prima lex est: quod per principes electores concorditer aut per ma-

cipum Remensi, atque aurea bulla denique est constitutum.[1]

Reliquum nobis jam est, de electione atque depositione regis Germanorum disserere. — Cum vero juris publici regula fuisse dicatur,[2] ut papa personam electi, antequam coronam ei daret, examinaret, an oneri imperii videretur haud impar, dignusque ecclesiae advocatus, negari quidem non potest, omnes reges, Philippum,[3] Ottonem IV.,[4] Fridericum II.,[5] Richardum,[6] alios papalem confirmationem petivisse, papas inter Alphonsum et Richardum elegisse,[7] Germaniae urbes, sese illius tantum imperio subjecturas esse statuisse, qui a papa comprobatus esset;[8] tamen, si jam concedas juris fuisse, quod papalis usurpationis magis fuisse videtur, aut Germanicae ignaviae, tamen si exemplis virorum in alienam sententiam induci non potes, qui contra paparum voluntatem imperio potiti sunt, qui contra motus intestinos defendere quidem se studebant papalis confirmationis auxilio, quam haud adepti plane neclegebant, anno 1338. certe ab imperii principibus palam pronuntiatum est, sola principum electione regem Germanorum creari, neque ita electum papali confirmatione egere.[9]

At deponi posse imperatores a papis in omnibus fere juris

jorem partem ipsorum electus in regem, et in imperatorem postea promovendus, potest statim jura castra et bona imperii apprendere et administrare, confirmatione papali quoad hoc nullatenus exspectata."

1 Etsi Carolus IV. de omnibus ad imperialem dignitatem pertinentibus diligentissime agit, tamen ne verbo quidem coronationis Romanae mentionem facit, cf. Ohlenschlager Neue Erläuter. d. gold. Bulle 362.

2 cf. e. c. Gosselin l. c. 2,308. sqq.

3 cf. Pertz. 4, 210. (aô. 1206).

4 ibid. 4, 204. (aô. 1198).

5 cf. ibid. 4, 224. (aô. 1213).

6 cf. Böhmer. reg. ad a. 1257. no. 1; cf. dipl. aô. 1257. apud Böhmer Cod. dipl. Moenofranof. 1, 117: „Et si forte a sanctissimo patre nostro — summo pontifice, fuerimus, quod absit, per diffinitivam sententiam reprobati, et alius rex contra nos erigatur, etc."

7 cf. ep. Urbani IV. aô. 1263. ap. Raynald. ad h. a. no. 46; cf. dipl. eod. aô. apud Ohlenschlager l. c. Urkb. 46.

8 cf. not. 6; cf. etiam Gebauer Leben u. denkwürdige Thaten Herrn Richards etc. (Leipzig 1744.) 352. 356. 358.

9 jus suum in eligendo imperatore strenue semper principes Germanici tuebantur; cf. epist. princip. ad Innoc. III. papam ap. Baluz. registr. ep. 61: „Ubinam legistis, o summi pontifices, ubi audistis, sancti patres, totius ecclesiae Cardinales, antecessores vestros vel eorum missos Romanorum Regum se electionibus immiscuisse, sic, ut vel electorum personam gererent, vel ut cognitores electionis vires trutinarent. etc."; cf. litt. ad Innoc. IV. apud Albert. Stadens. ad a. 1215: „Qua sententia (sc. papae) per mundum volante, quidam principum cum multis aliis reclamabant, dicentes ad papam non pertinere, imperatorem vel instituere vel destituere, sed electum a principibus coronare."

Germanici libris medio aevo confectis docetur;[1] et initio quidem propter haeresin, quod jam Henricus IV. concessit,[2] quodque Friderico II. hanc ob causam excommunicato, juris publici regula facta est; deinde cum conjuges desererent, quod Lotharii exemplo statutum esse videtur; tertio denique cum aut ecclesiam delerent aut papali sedi detrimentum minarentur.

Re vera quoque principes sunt depositi, et animadversione dignum esse videtur, Rudolphum I. exempli causa, Fridericum II. ex tempore depositionis imperatorem non jam habuisse, cum ea tantum ejus privilegia confirmaret, quae „*ante latam in eum papalis excommunicationis et depositionis sententiam*" concessa erant.[3]

Sed etiam commemorandum nobis est, reges ipsos numquam obsecutos esse papali depositionis sententiae, ne excommunicatione quidem se purgare studuisse, nisi procerum studiis cogebantur, qui quidem non ecclesiae salutem, sed suam ipsorum utilitatem spectabant. — Ludovici IV. tandem temporibus aliarum terrarum baronum exempla Germani proceres secuti sunt, atque suam dignitatem cum imperii conjunctam habuere.[4]

§. 3.

De jurisdictione ecclesiastica.

Non necesse est, demonstrare, quo modo ex parvis initiis, ex Romani juris privilegiis ecclesia, et temporum, auxilio, et Pseudoisidoriani decreti ope, jurisdictionem suam auxerit, atque cum ecclesiae sit, homines peccantes corrigere, et ad veram salutis viam

[1] cf. Sachsensp. lib. 3, art. 57, §. 1; Schwabensp. c. 108. (ed. Wackernagel); Sächs. Weichb. art. 8; Rb. nach Distinct. lib. 6, c. 9, dist. 5. (Ortloff. 320); Ruprecht v. Freising c. 89. (Maurer. 107); cf. Glosse z. Sächs. Weichb. l. c.; Glosse z. Sachsensp. l. c.; Glogauer Rbuch c. 471. ap. Wasserschleben Samml. Deutsch. Rechtsq. (Giessen 1860); cf. tamen Friderici II. litt. apud Höfler Albert v. Beham. 81: „Nam etsi nos, nostrae catholicae fidei debito suggerente, manifestissime fateamur collatam a Domino sacrosanctae Romanae sedis antistiti plenariam in omnibus potestatem, ut, quantumcunque, quod absit, sit ipse peccator, quod in terra ligaverit, sit ligatum et in coelis, et quod solverit, sit solutum: nusquam verumtamen legitur divina sibi vel humana lege concessum, quod transferre pro libito possit imperia, aut de puniendis temporaliter in privatione regnorum regibus, aut terrae principibus judicare, cum licet ad eum de jure et more majorum consecratio nostra pertineat, non magis ad ipsum privatio seu remotio pertinet, quam ad quoslibet regnorum praelatos, qui reges suos prout assolent, consecrant et injungunt."

[2] ap. Mansi 20, 472: „Me ... nec pro aliquo crimine nisi ab fide, quod absit exorbitaverim deponendum."

[3] Böhmer reg. Rudolphi I. p. 54.

[4] cf. i. a. Ohlenschlager Staatsgesch. Urkb. 188.

reducere, de omni denique causa ratione peccati judicare praesumpserit. Sed considerare propositum nobis est, quo modo medii aevi tempore praecepta ejus sint observata, atque primo de causis criminalibus laicorum disseremus, deinde de civilibus, tandem de clericorum et criminalibus et civilibus.

A. Causae criminales laicorum. Cum antiquis temporibus, in omnibus fere terris, quae Germanorum imperio subactae erant, una eademque juris criminalis conditio esset, scilicet ut respublica ea tantum scelera publicis poenis vindicanda esse censeret, quae ad certam ruinam patriam perducerent, ut non vitae bonisque singulorum prospiceret, sed suae ipsius tantum saluti, quam nisi ignavia ac proditione deleri non posse arbitrabatur,[1] ecclesia sola spirituali in foro publica poena afficere studebat scelestos, atque strenui quoque reges, ut Carolus Magnus,[2] hac in re ecclesiam a civitate voluerunt adjuvari, quippe quae hisce rebus vacare nondum posset.

Sed cum compositionis bellique privati ratio magis magisque in desuetudinem veniret, cum diligentius ecclesiae doctrinas[3] exsequi principes studerent, atque publicae poenae vis in dies augeretur,[4] fieri jam non potuit, ut gravissimorum scelerum rei ecclesiasticis tantum poenis[5] afficerentur, praesertim cum singularis magnatum poenitentia constitueretur atque pecunia jejunii precumque locum teneret.[6]

[1] cf. Tacit. Germ. c. 12.

[2] cf. Capit. Carol. Mag. aô. 769, c. 6. Pertz 3, 33.

[3] cf. c. 23, C. XXIII, qu. 5. (Hieronymus): „Regum officium est proprium, facere judicium et justitiam;" c. 28. ibid.: „Non est crudelis, qui crudeles jugulat, sed crudelis ideo vocatur, quod crudelis patientibus esse videtur;" c. 29. ibid.: „Qui malos percutiet in eo, quod mali sunt, et habet vasa interfectionis, ut occidat pessimos, minister est Dei." cf. c. 31. ibid.; c. 39. (Haymo) ibid.; c. 40. (Cyprianus) ibid.; c. 41. (Augustinus.) ibid.; cf. Jarcke Handb. d. gem. deutsch. Strafr. 1, 21; Abegg die versch. Strafrechtstheor. in ihrem Verh. zu einand. 114—117; Eck de nat. poen. sec. jus can. 24. sq.

[4] cf. Childeberti II. decretio aô. 596. Pertz. 3, 10.: „De homicidiis vero ita jussimus observare, ut quicumque ausu temerario alium occiderit, vitae periculum feriatur. Nam non de precio redemptionis se redimat aut componat . . . Quia justum est, ut qui novit occidere, discat moriri."

[5] De harum poenarum natura cf. Regino lib. 2, c. 6. et passim.

[6] In poenitentiali Eadgari regis (Mansi 18, 525.) demonstratur, qua ratione septem annorum poenitentia per tres dies agi possit. Initio enim poenitens auxilio XII virorum utatur, qui per III. dies sola aqua et pane, et herbis viridis contenti sint; Deinde CXX virorum, qui pari modo pro eo per III dies jejunent. „Haec est, rex ait, potentis viri et amicorum divitis poenitentiae allevatio. Sed non datur pauperibus sic procedere, sed debet in se ipso

In ea igitur sola terra, in qua usque ad XV. fere seculum compositiones valebant, in Frisia,[1] ecclesia pristinam jurisdictionem maxime, retinere potuit.

Sed hoc considerantibus nobis jam fines demonstrati sunt ecclesiasticae jurisdictionis; non enim sola scelerum ratione habita, inter forum spirituale et seculare causas esse divisas censemus, sed etiam ratione poenarum.[2]

Sola vero corporali castigatione, fame, assiduis precibus, publica privataque poenitentia in spirituali foro scelesti puniebantur; ne multa quidem eos afficere judici ecclesiastico licebat, quam, ecclesiasticam dignitatem „*denigrare*" censebat Alexander III. papa.[3] Quae quidem papae constitutio numquam ab ecclesia observata est,[4] quod et Speculi Saxonici verbis:

„*Constantin de Koning gaf deme pavese silvestre werltlik gewedde to'me geistliken, die sestich schillinge mede to dvingene alle jene, die gode nicht beteren ne willet mit deme live, dat man sie dar to dvinge mit deme gude.*"[5]

demonstrari nobis potest, et protocollis synodalibus[6] et nationis

illud requirere diligentius .... Et hoc est etiam aequissimum, ut quilibet propria sua delicta diligenti correctione ulciscatur in se ipso. Scriptum est enim, quia unusquisque onus suum portabit." cf. Muratori antiq. Ital. 5,726; Wilda Strafr. der Germ. 536; Wasserschleben Bussord. 50.

[1] cf. exempli causa Küren von Utingeradeel aô. 1450. §. 12. ap. Richthofen Fries. Rquell. 511: „Item, hwer dy ene den ora daed slacht, mey hyme ielde off syn fryonden, dat is gued; ende is dat naet, lyff vor lyff."

[2] At notum est, plurimas causas medii aevi tempore duelli judicio disceptatas esse; Bellomanerius vero (cf. chap. 11, §. 32) omnium causarum duellis dirimendarum jurisdictionem ad seculare forum pertinuisse docet; ut probationis etiam ratione inter ecclesiasticum et secularem judicem res divisas fuisse intellegas. cf. Dove De hist. et progr. jurisd. 170.

[3] c. 3. X. de poenis (5, 37); cf. Stat. synod. aô. 1549, c. 77. ap. Falckenstein Antiq. Nordgav. Anh. p. 106: „Ne unquam crimina subditorum per se aut suos substitutos, mulcta pecuniaria punire praesumant, sed aliis debitis et a jure constitutis poenis coërceant."

[4] quod jam pristino illo more fieri necesse fuit, quo poenitentias redimere permittebatur; cf. i. a. Poenitentiale Egberti c. 13, §. 11. ap. Wasserschleben l. c. 244; Confessionale Pseudo-Egberti c. 2. ibid. 303; cf. Wilda l. c. 536.

[5] lib. 3, art. 63, §. 1; cf. Kopp Ausf. Nachr. v. d. ält. u. neu. Verf. d. geistl. u. Civilger. in d. Churf. Hess. Cass. Land. (Cassel 1769.) 1, 141.

[6] cf. protocollum judicii synodalis Mogunt. aô. 1502. ap. Guden Cod. dipl. 2, 418; protoc. aô. 1591. ap. Niesert Münstersche Urk.-Sammlg. 4, 69: „Albert und Mollmanus Nerse dedit 2 ss. Dusse 2 ss. sind nach oldem gebruche vorehrt der Pastorschen."

Germaniae gravaminibus.[1] — Ea autem ecclesia, quae sanguinem non sitit, haec de sceleribus etiam judicare non potest, quae capitali poena vindicanda sunt.[2]

Itaque haud errare nos arbitramur, cum in Germania, Galliaque[3] ea tantum crimina spirituali jurisdictioni subjecta fuisse censeamus, quae aut multa aut corporali, tantum non capitali poena affici oportebat (exceptis videlicet paucis illis criminibus, de quibus ecclesiasticus judex sententias ferebat, secularis exsequebatur), in Anglia, quae sola poenitentia aut castigatione vindicabantur.[4]

Sed nunc ad singula crimina transeamus, quae ecclesia suae jurisdictionis esse contenderat, et initio quidem disseramus:

a) de haeresi. Cum scelus sit haeresis, ecclesiae periculosius, quam quod spirituali sola poena animadverti possit, ipsorum paparum decretis constituitur, ut laici, ut principes ecclesiam hac in re adjuvent.[5] Canonum igitur praecepta secuti tantum sunt Germaniae,[6] Galliae,[7]

1 grav. nat. Germ. aô. 1522. c. 84. ap. Schilter de libert. eccl. Germ. 916: „Neque talis peragratio (i. e. judicum synodalium) eo fine et ordinatione, qua a summis pontificibus instituta est observatur. Nam pro poenis et correctionibus, quibus facinorosos et criminum sontes a vitiis deterrere deberent, pecuniam praesentem et numeratam et quidquid denique eis in lucellum cedere potest, exigunt;" cf. ibid. c. 67. l. c. 905.

2 cf. exempli causa Culmer Recht lib. 5, §. 43. apud Leman das alte kulmische Recht (Berlin 1838.) p. 153: „Das ist umme eyne ee. das sullen dy geystlichen richter richten. und so is an den lyp geet: so sullen is dy werltliken richter richten;" Rbuch. Rupr. v. Freysing. c. 200: „Wann geistlichs gericht mag wol richten über all händl als weltlichs gericht, an daz das an dy pluetrunss unnd an dem leib get; cf. c. 67. (Maurer).

3 in Gallia judices ecclesiastici multas pronuntiabant. vide Du Cange s. v. „sacrilegium."

4 cf. Fleta lib. 2, c. 58; Statut. de circumspecte agatis (13. Edw. I.); Stat. Articuli Cleri cap. 3. (9. Edw. II.); cf. Coke institutions (London 1642.) 2, 489. etc.

5 c. 9. X. h. t. (Lucius III. aô. 1185.) c. 13. ibid. (Innoc. III. aô. 1216.) cf. c. 20. 21. 33. 42. 44, C. XXIII, qu. 5.

6 Fridericus II. aô. 1220. ap. Pertz. 4, 244: „universos haereticos ab ecclesia denominatos;" id. a. 1232. ibid. 4, 288: „ubicumque ab imperio per ecclesiam dampnati fuerint, et seculari judicio assignati;" idem aô. 1238. ibid. 4, 326; 4, 327: „etiam si levis superstitionis argumento tangantur, a viris ecclesiasticis et praelatis examinari jubemus." Otto dux Bavariae c. a. 1232. ad milites judices et officiales suos ut cum fratribus praedicatorum ordinis, ad omnes haeresium pravitates exstirpandas fideliter cooperent. Regest. Boic. 2, 214.

7 Etabl. de St. Louis li. 1, c. 123: „... Et se il estoit soupeçonneus de la foy, la justice laie le devroit prendre adonques et envoyer au juge ordinaire; car quand sainte

Angliae[1] principes, libri juris,[2] singularum civitatum statuta,[3] qui etsi nonnumquam solius poenae neque tamen judicis mentionem faciunt,[4] ecclesiae de haereticis judicare permittunt, atque seculares judices, de condemnatis summum supplicium sumere jubent; neque video, quo jure Reinhardus[5] tales constitutiones ex jure circa sacra derivare possit, quamvis jam Concilii Herbipolensis[6] verbis doceri possimus, principes judicesque nonnumquam fines justos esse transgressos.

Eglise ne puet plus fere, elle doit apeler l'aide des chevaliers, et la force, selonc droit escr.... (l. 10. C. de episcop. et cler. (1, 3). Et quand li juges l'auroit examiné, se il trouvoit, que il fust bougres, se le devroit fere envoier à la justice laie, et la justice laie le doit fere ardoir;" cf. Ord. Philipp. IV. aô. 1298. Ord. du Louvre 1, 330.

[1] 5. Rich. II. St. 2. c. 5: haeretici imprisonentur donec „ils se veullent justifier selonc reson et la ley de Seinte Esglise" (aô. 1382); 2. Henry IV. c. 15. sq.: „Item quod dictus Diocesanus per se vel commissarios suos contra hujusmodi personas sic arrestatas ... publice et judicialiter procedat (aô. 1400); 2. Henry IV. St. 1. c. 7: „Et portant que la conisaunce des Heresies errors ou Lollardries apparteignent, as Juges de Seinte Esglise et nemye as Juges seculers" (aô. 1414).

[2] Schwabensp. c. 258. (Wackernagel): „Swâ man kezzer innen wirt, die sol man rüegen dem geistlichen gerihte; ... Unde als si überkomen werdent, sô sol sich ir werltlich gerihte underwinden, unde sol über si rihten als reht ist, alsô daz man si ûf einer hürde brennen sol" (de Specul. Saxonico vide infra). Const. Brandenburg et Bamberg. (deest in Carolinae projectis et ipsa Carolina) art. 130: „Item wer durch den ordentlichen geystlichen Richter für einen Ketzer erkunt und dafur dem weltlichen Richter geantwort wurde. der soll mit dem fewer vom leben zum todt gestrafft werden;" Glosse z. Sächs. Weichb. art. 28. spiritualis quidem, neque tamen secularis judicis mentionem facit; Beaumanoir chap. 11, §. 2. (ed. Beugnot. 1, 157): „Verités est que toutes accusations de foy, à savoir mon qui croit bien en le foy et qui non, la connisance en appartient à sainte Eglise ... quant aucuns est condampnés comme bougres, par l'examination de sainte Eglise, sainte Eglise le doit abandoner à le laie justice, et le justice laie le doit ardoir, porce que le justice espirituel ne doit nului metre à mort;" cf. Assises de Jérusalem 1, 522; cf. quoque unio baronum Galliae aô. 1246. in Probat. libert. eccl. Gall. (ed. 1731.) cap. 7. no. 8.

[3] Augsburg aô. 1276. ap. Walch verm. Beiträge 4, 168.

[4] Sachsensp. lib. 2, art. 14, §. 7; Bremen a. 1303. ap. Ölrichs vollst. Sammlg. alt. u. neuer Ges.-Büch. der freien Stadt Bremen (Bremen 1771.) 111; aô. 1433. ibid. 488; — Britton c. 9; Fleta lib. 1, c. 3. 5; Mirror des justices c. 4, sect. 14.

[5] Meditationes de jure princip. Germaniae (Hallae 1717.) 56; quin etiam gravissimae poenae principibus imminebant, qui haereticorum judicia necligerent. cf. c. 9. X. de haeret.; C. Narbonense aô. 1195. ap. Baluzius Concilia Gall. Narbon. (Paris 1668.) 30; Schwabensp. c. 258. (ed. Wackernagel).

[6] C. Herbip. aô. 1446. ap. Hartz-

Bona haereticorum secundum *canones* publicari oportebat,[1] quod a Galliae quoque regibus statutum fuisse invenies;[2] in Germania vero Henrici regis exstat sententia aô. 1231 promulgata: „*quod heredes condempnati bonis ejus deberent hereditariis ac patrimonio gaudere, beneficiis ejus similiter ad jus et potestatem dominorum, a quibus habebant redeuntibus; domino vero cujuscunque esset homo condempnatus bonis immobilibus ejus innitente; hoc tamen excepto, quod sumptus ad incendium haereticorum faciendi et merces comitis de bonis etiam forent mobilibus recipienda.*"[3] —

Genus haeresis et ipsum spirituali judicio vindicatum magia est.[4] In Germania quidem neque in treuga Heinrici,[5] neque

heim 5, 357: „contra jûdices laicos super crimine heresis judicantes;" cf. ordinatio elect. Saxon. aô. 1421. ap. Reinhard l. c. 56: „und wir sollen und wollen auch von denselben (i. e. ab officialibus nostris) ... riechten lassen etc." — cf. Burns ecclesiastical law s. v. „heresy:" „... a temporal judge may incidentally take knowledge, wether a tenet be heretical or not; as where once was committed by force of the statute of the 2. Hen. 4. c. 15.... for saying that be was not bound by the law of God, to pay tithes to the curate, and another for saying, that though he was excommunicated before men, yet he was not so before God; the temporal courts, on an habeas corpus in the first case, and an action of false imprisonment in the other adjuged neither of the points to be heresy within that statute; for the king's court will examine all things, which are ordained by statute."

1 c. 10. X. de haeret. (Innoc. III.): „Nec hujusmodi severitas censuram orthodoxorum etiam exheredatio filiorum, quasi, cujusdam miserationis praetextu debet ullatenus impedire, cum in multis casibus etiam secundum divinum judicium filii pro patribus temporaliter puniantur, et juxta canonicas sanctiones quandoque feratur ultio non solum in auctores scelerum, sed etiam in progeniem damnatorum."

2 Etabl. de St. Louis li. 1, c. 85: „... et tuit li mueble sont au baron;" arrest. Parl. aô. 1269. Olim. 1, 317. no. 4; a. 1302. ibid. 2, 111. no. 1; cf. Ord. Caroli V. aô. 1378. in Ord. du Louvre 6, 352; idem jus Augustae Vindelicorum valebat aô. 1276. ap. Walch l. c. 4, 168.

3 Pertz. 4, 284; — — Cum sodomia quoque haeresis genus habitum sit, tamen nullo in jure forum commemoratur, cui cognitio ejus competierit. cf. Glosse z. Sachsensp. lib. 3, art. 24; Beaumanoir c. 30, §. 11. (Beugnot 1, 413); fortasse ex verbis arresti Parlamenti aô. 1261. concludi potest, judicem ecclesiasticum hoc de scelere cognovisse, cum sententia feratur: „remaneat villa in seisina justiciandi corpora sodomitarum; in Bouteiller Somne rural (Bouteiller vixit fine XIV. seculi) p. 173. 179. solum regem de sodomia judicasse traditur. — Fleta lib. 1, c. 35; Mirror des justices cap. 4, sect. 14.

4 cf. in Decretal. VII. tit. de Maleficis et incantatorib. (5, 12); cf. Jarcke Handb. 2, 55.

5 aô. 1230. ap. Pertz. 4, 268: „ad arbitrium judicis poena debita puniuntur."

in Saxonico[1] aut Suevico jure fori mentio fit,[2] in quo magi sint puniendi; tamen cum semper, ut etiam in Angliae juris libris,[3] una cum haeresi de magia agatur, pro certo habere possumus de magis quoque ecclesiasticos judices cognovisse, supplicium seculares tulisse; quin etiam de veneficis, qui medii aevi tempore pro magis habebantur[4] Ruperti Frisingensis libro spiritualis judex cognoscere jubetur,[5] cum jus Ludovici Bavari omnino hoc scelus silentio praetereat, Maximiliani I. leges neque hujus neque magiae mentionem faciant, quo aperte nobis demonstrari videtur, judicem secularem eo tempore de illo crimine sententias ferre solitum non fuisse.[6] — Tamen usque ad Innocentii VIII. tempora quaestiones de magis in Germania non valde usitatae fuerunt.[7] — Etiam in Gallia magos ab ecclesiastico judice condemnatos esse et arresto Parlamenti (aô. 1282)[8] docemur, et Bellomanerii libro,[9] cujus humanissima pro temporum statu verba non multum a Carolinae decretis discrepant.

b) Blasphemia. Blasphemiae quoque rei in spirituali judicio condemnari voluit ecclesia;[10] Tamen cum ipsa mixti fori crimen esse declararet, pietatis esse videtur, quae medii aevi tempore hominum animos regebat, quod non spirituali poena, genuflexionibus aliisque poenitentiis satis blasphematores puniri arbitrabantur, sed gravissimis corporalibus poenis, cum notum quoque sit omnibus,

1 lib. 3, art. 13, §. 7.

2 cap. 149; cf. Haltaus gl. s. v. „hörte;" Grimm RAlterth. 699.

3 cf. Mirror des justices cap. 1, sect. 4.

4 cf. Grimm Mytholog. 631; Wilda Strafrecht 965; Gengler die strafrechtl. Lehre vom Verbr. der Vergiftg. p. 144. sqq.; (Heft 1. Bamb. 1842); in Bellomanerio cap. 30, §. 14. veneficium cum suicidio conjungitur; in Fleta lib. 1, c. 23. vero cum homicidio; in Speculo Saxonico, lib. 2, art. 13, §. 7; et in Speculo Suevico cap. 149. cum magia.

5 §. 132. p. 89. (ed. Westenrieder. München. 1802.)

6 cf. Baier. Annal. Jahrg. 1834. Nro. 151. pag. 2134.

7 cf. Malblank Gesch. d. peinl. Ger. Ord. (Nürnb. 1783.) 56.

8 Olim 2, 205. no. 8: „cum tres mulieres sortilege Silvanectis fuissent capte et per majorem et juratos justiciate, super hoc fuit conquestus episcopus dicens cognicionem et punicionem hujus criminis ad se pertinere .... pronunciatum fuit, cognicionem hujusmodi criminis ad ecclesiam pertinere;" cf. tamen Durand de Maillane les libertés 2, 481.

9 c. 11, §. 25. 27. (Beugnot. 1, 167.): .. et s'on voit qu'il n'i ait point de peril de mort, griés prison lor doit estre apareillié por l'erreur, Jusqu'à tant qu'il veuront à amendement et qu'il delairont lor erreur du tout en tout;" cf. Constit. Carolina art. 109.

10 cf. Statut. synod. Herbip. aô. 1407. ap. Himmelstein l. c. 218; C. Narbon. aô. 1374. ap. Baluz. l. c. 326.

inter perpaucas illas imperiales constitutiones de blasphemiis complures exsistere.[1]

Jam Liber distinctionum secularis judicii sententiis tales coërceri[2] jubet, et, ut oppidorum leges afferamus, idem Bambergae, Anisiae (Enns), Hamburgi, Brunnae, Lucernae, Budae, Patavii, Ratolficellae, Vindobonae, Neapoli-Vindobonensi, statutum fuisse invenimus;[3] quin etiam Spirae,[4] ubi multa tantum afficiendus fuit reus, atque spirituali igitur in foro condemnari potuit, secularis judex sententiam ferebat.

Sane etiam exempla exstant, spirituali in foro blasphematores condemnatos esse,[5] quod Culmensi juri statuitur, cum quis mortuos effodere audeat,[6] atque singulari modo in Iglau,[7] ubi canonica poena a secularibus quidem magistratibus constituitur, et quamvis de foro nihil addatur, tamen ex omni hujus juris natura pro certo habendum est, ad forum spirituale talium criminum cognitionem pertinuisse.

Non eos vero solum, qui secundum decalogi praeceptum violarent,

1 aô. 1495. Reichsabsch. zu Worms in Samml. d. RAbsch. 2, 25; aô. 1495. Konigl. Satzung von den Gotteslästerern zu Worms aufgericht ibid. 2, 28; aô. 1500. RAbsch. z. Augsb. ibid. 2, 81; aô. 1512. RAbsch. z. Trier u. Cöln ibid. 2, 141; cf. Malblank. l. c. 55.

2 lib. 5, c. 28, dist. 1. (Ortloff p. 308.)

3 Bamberg. aô. 1482. ap. Zöpfl. d. alte Bamb. Recht. Urk. p. 140; Enns. cf. Oestr. Zeitschr. f. Rechts- und Staatswiss. (Wien 1846.) 1, 370; Hamburg. cf. ibid.; Brünn. cf. ibid.; Luzern aô. 1252. in Kopp Reichsgesch. V, 1, 369; Ofen cf. Oestr. Zeitschr. l. c.; Passau aô. 1300. ap. Gengler Stadtr. 350; Ratolphzell aô. 1506. ap. Walchner l. c. 285; Wien aô. 1221. ap. Gengler. l. c.; Wiener Neustadt in Oestr. Zeitschr. l. c.

4 „Wer wider Gott und sine Heilgen unziemlich schwert oder übel redte, und mit Namen, wer da schwert bei Gotes Stirne, Hirn, Schweiss, Schmeisse, Augen, Nase, Barte, Darm, Gederme, Lung, Leber, Gottes Schedel, Gottes Ars oder Suss, oder anders schemelich bi Gottes Glidern" ad V schill. condemnatur. Lehmann speyersche Chron. lib. 4, c. 16.

5 cf. protoc. jud. synod. Mog. aô. 1502. ap. Guden Cod. 2, 418: „protulerunt aliqua verba in cimiterio;" ibid. 420: „super verba blasphemiae contra Sacerdotem."

6 lib. 5, cap. 68. ap. Leman. l. c. p. 193.

7 „Omnes blasphemantes decrevimus unanimiter et devote, ut quicunque Deum vel Beatam Mariam etc. blasphemaverit, Statuto Papali, — videlicet VII diebus Dominicis cum corrigia circa collum nudipes trahatur ante processionem circa ecclesiam parrochialem. etc." ap. Dobner mon. Morav. 4, 215; cf. c. 2. X. de maledicis (5, 26); Du Cange s. v. „blasphemare," ubi eandem poenam canonibus statutam fuisse invenies. In Gallia quoque secularem judicem ad spirituales poenas condemnasse ex Arresto Parlamenti patet aô. 1277. in Olim 2, 102. no. 13: „Ordinatum exstitit, quod faciet IV processiones etc."

sed eos quoque, qui tertium neclegere auderent, a spirituali judice puniri ecclesia voluit;[1] quod et factum esse invenitur exempli causa Francofurti,[2] ubi tamen anno 1283 promisit plebanus, se „*pro festo violato non jam pecuniam a reis esse petiturum, nisi quam dictaverit sententia scabinorum;*" ita igitur secularis judex tulit sententiam atque poenae partem spirituali tradidit. Sed cum ipsae etiam civitates festis diebus celebrandis prospicerent,[3] fieri non potuit, quin suarum constitutionum violatores in suum quoque forum traherent; ita anno 1350 in Medebach[4] statutum est: „*item soluti homines, in synodo super fornicatione non accusantur, nec ferie, vel dominicales dies fracte post nonam,*" ita Bremae[5] anno 1489 (kundige Rulle) secularis poena sanciebatur, quod eo est admirabilius, cum de carnali delicto agatur, festo in die commisso. Liceat addere, quod neque in Gallicis neque in Anglicis juris libris horum criminum ulla fit mentio.

c) De perjuriis. De perjuriis quoque ecclesia judicare praesumpsit,[6] cum, quod maximam partem in ecclesia solemnia jura-

1 cf. Farsumer Sendbrief aô. 1325. ap. Richthofen Fries. Rquell. 294: „Item voire die doit slachte, de daire gescheen, op de hillige dagen, daire salmen voire gheven voire den banne een marck." cf. Loppersumer Sendbrief §. 7, aô. 1424. ibid. 313; cf. §. 10. ibid.

2 Böhmer Cod. dipl. Moenofrancof. 1, 211; cf. Caroli II. regis Hieros. et Sicil. Constit. ap. Giraud Essai sur l'hist. du droit franç. au moy. âge (Paris 1846.) II, 2, 32: „contra illos, qui non colunt festa: XIII denarios regales coronatos poenae nomine solvere teneatur, quorum denariorum sex denarii sunt curiae temporalis et sex alii parochialis ecclesiae et unus exequtoris curiae etc." cf. ibid. II, 2, 33: „... Si vero contingerit, ut die dominica non venerit saltem una persona de qualibet domo, ut est dictum, dominus vel domina illius domus XIII denarios reg. coron. pro poena solvere teneatur, nisi excusa necessitatis se valuerit excusare, quorum denariorum VI sint curiae temporalis, et VI alii parrochialis ecclesiae. etc." cf. Schwabensp. cap. 297. (Wackernagel): „Wir gebieten daz an dem sunnen tage niemant niht veiles habe wan ezen unde trinken. Swer dar über sîn gadem ûf tuot oder sînen keller oder sîne krâme, daz er iht verkoufen welle, der ist dem rihter fümf schillinge schuldic, unde sînem pharrer als vil. etc."

3 cf. Cossfeld aô. 1411. ap. Niesert Münster. Urk. 3, 184; Freiburg aô. 1402. ap. Schreiber Urkb. d. Stadt Freiburg 2, 176; Hadersleben aô. 1292. in Corp. stat. Slesvic. 2, 452; München Stadtr. art. 231. ap. Auer Münch. Stadtr. 90.

4 Seibertz Westph. Urkb. 2, 385.

5 Oelrichs l. c. 667; — cf. leges Henr. I. Angl. regis, ap. Houard traités sur les coutumes Anglo-Normandes (Paris 1776.) 1, 286: „Si liber festis diebus operetur emendet suum Healsfang („amende substitué à la peine du pilori" Houard) et saltem erga Dominum sedulo componat."

6 cf. gravam. nat. germ. art. 70. ap. Schilter l. c. 907; cf. Richter KR. §. 221.

menta medii aevi temporibus fieri solebant,[1] quod reliquiae sanctorum tangebantur,[2] tum quod Dei nomen invocabatur, atque omnino sacramentali natura sacramentum est praeditum. Quamvis vero constet, primis temporibus per clericos tantum perjurio, ratione et proposito praestito, graves poenas statutas esse,[3] tamen mixti fori fuit delictum illud,[4] civitatis saluti periculosius, quam quod poenitentia aut multa satis posset vindicari,[5] aut infamiae nota,[6] qua affici jubet jus canonicum perjuros.[7]

Itaque capitales poenae huic sceleri constitutae sunt in Distinctionum libro, atque in multarum civitatum statutis,[8] itaque disertis legum verbis satis potest demonstrari, non exsecutos esse seculares judices sententias spirituali in foro latas, immo vero ipsos de perjuris judicasse; in Germania, Gallia, Anglia hujus sceleris cognitionem etiam ad seculare judicium pertinuisse.[9]

1 cf. L. Burg. VIII. 2; Cap. Paderb. aô. 785, c. 32. ap. Pertz. 3, 50; L. Chamav. c. 11; L. Ripuar. LIX. 4; cf. Grimm R.Alterth. 905. Walter. D. Rgesch. §. 327. Rogge über d. Gerichtsw. d. Germ. 182; posteriore tempore clerici tantum in ecclesia jurasse videntur, cf. Haltaus l. c. s. v. „Eid".

2 cf. Du Cange s. v. „juramentum;" Grimm R.Alterth. 903.

3 Wilda l. c. 982.

4 cf. grav. nat. Germ. art. 70. ap. Schilter. l. c. 907.

5 cf. Poenitent. Mediol. (XI. sec.): „Quicunque sciens pejeraverit, XL dies in pane et aqua, et VII sequentes annos poeniteat et numquam sit sine poenitentia, et nunquam in testimonium recipiatur, et post haec communionem percipiat." ap. Wasserschleb. 708; cf. c. 18, C. VI, qu. 1; c. 17, C. XXII, qu. 1.

6 c. 17. 18, C. VI, qu. 1; c. 7, C. XXII, qu. 5; cf. Heffter Strafr. §. 408.

7 ipse Regino perjurium capitale crimen esse censet, cf. lib. 2, c. 350. (ed. Wasserschl. p. 347): „Noverint falsi testes, quod, si falsum testimonium capitale crimen non esset, nequaquam Dominus in evangelio inter principalia crimina hoc enumerasset. Ait enim: De corde exeunt homicidia, adulteria, furta, falsa testimonia etc." (ex C. Agathensi.)

8 lib. 5, c. 27, dist. 1. 2. (Ortloff 308); Augsburg aô. 1276. ap. Walch l. c. 4, 203; Basel ap. Ochs Gesch. d. Stadt u. Landsch. Basel. 3, 171; Bremen aô. 1303. ap. Oelrichs l. c. 42; Dela aô. 1358. ap. Schöpflin Als. dipl. 2, 221; Frankfurt a. M. aô. 1352. ap. Senkenberg Sel. jur. 1, 33; Hof aô. 1436. ap. Mencken Script. Germ. 3, 711; Ratolphzell aô. 1506. ap. Walchner Gesch. d. St. Ratolphz. 282; Constit. Bambergens. art. 128; Constit. Brandenburg. art. 128; Constit. Carol. art. 107; — cf. Leges Heinr. I. Angl. reg. ap. Houard. l. c. 1, 285: „qui perjurium super sancta commiserit, perdat manum suam vel dimidiam Weram suam, et hoc commune sit Domini ejus et Episcopi." Singulari quodam modo in Königsberg (in Franconia) constitutum fuit aô. 1358. ap. Gengler l. c.: „Wär auch dass der Bürger einer wissentlich Meyneid schwöre, und er dess übersagt würde, der sol nach Unser gnaden und nach geistlichem Recht büssen."

9 cf. Augsburg; Basel; Frank-

Tamen et in foro spirituali perjuros condemnatos esse, non solum gravaminibus nationis Germaniae, sed plurimis insignibus exemplis demonstratur;[1] Neque Frisionum legum praecepta silentio hoc loco praeterire possumus.

:„*Alle eeden de daer gesworen worden voer den eedge rechter, de ensal men niet wroegen, ende voer ander meneede, de gewroget worden een engelsche marck.*" (Loppersumer Sendbr. aô. 1424. ap. Richthofen l. c. 313.);

:„*Item de juramentis factis coram judicibus temporalibus, in judiciis temporalibus non ad nos, nisi constitisset certis indiciis se perjurasse.* (Drenther Sendbr. aô. 1332. §. 7. ibid. 519.)[2]

furt. ubi supra; gravamina ep. Colon. aô. 1258. ap. Lacomblet. Urkbch. f. d. Gesch. d. Niederrheins 2, 245; judicia scabinorum Briegens. ap. Böhme dipl. Beitr. 6, 93; Dresdens. apud Wasserschleben Sammlg. deutsch. Rquell. 82; de Gallia conferas: Réponses du Procureur général du Roi au Parlement de Provence sur certains articles de plainte envoyés de Rome, l'an 1517: „Le cinquième de ces articles disoit: „Item quod Laicus, etiam ratione juramenti, vel alias, in causa spirituali non conveniatur coram Ecclesiastico, nec posset illius jurisdictionem prorogare. A quoi le Procureur général répondoit ... se pratique ainsi par toutes les Cours souveraines de ce royaume." Prob. lib. eccl. Gall. (ed. cit.) c. 36, no. 28; cf. Durand de Maillane l. c. 1, 454; de Anglia cf. 11. Henr. VII. c. 21. aô. 1495; cf. c. 25: „... make like proces do call in the supposed perjured persons afore the Channcellor Tresorer Justices and Clerke of the Rolles, and they to have power to here and examyn the seid persons. etc." cf. Stat. ejusd. Reg. aô. 1496; aô. 1247. Henricus III. ecclesiasticum judicem de perjuris judicare vetuerat, cum jam coram seculari essent accusati. cf. Collier Eccl. Hist. of Great Britain. (London 1708.) 1, 455; — de Scotia cf. Lex regiam Majestat. lib. 4, c. 29: „jus enim regis est perjuros de terra perdere."

[1] cf. dipl. aô. 1430. ap. Guden Cod. 3, 544; cf. Glosse z. Sächs. Weichb. art. 28.

[2] In Gallia quoque ex omnibus exemplis, quae Dove l. c. p. 125. collegit, quibusque probare studet „XIII. seculo perjurium non nisi coram judice ecclesiastico" esse quaesitum (etsi Bellomanerius, crimina ecclesiasticae jurisdictionis enumerans, hujus nullam mentionem facit,) patet de iis solummodo juramentis agi, quae ad pacta confirmanda praestari saepissime solebant, neque ita de perjurii foro statui, quam de foro obligationum, quas ratione juramenti ab ecclesia dijudicandas esse negatur. (cf. Marnier Etabl. de Normand. p. 81; Capit. de intercept. Cleric. ap. Dove l. c. 125.); quod idem etiam in 13. Edw. I. st. 4. videre potes; cf. Lex Regiam Majestatem lib. 3, c. 7. De Anglia Reeves hist. of the Engl. law 4, 98. ita disserit: „... upon comparison of some cases in this (Henry VI.) and the foregoing reigns, there is a contrariety that stands in need of some distinction to reconcile it; in the case of the vicar of Saltash ... it was declared by Hankford justice, that no

quibus ejus sceleris cognitio, quod maxime publica poena vindicari necesse fuit, seculari judici conceditur. Nam hoc loco de juramentis agi, quae posteriori tempore „*gelerte eide*" Carolina Constitutio nominat, quis est, qui ignoret? ita ut sententiam jam supra a nobis prolatam et hisce legibus defendi contendimus, scilicet laicalem judicem eorum maxime scelerum, quae capitali poena coërcenda fuerint, jurisdictionem exercuisse.

d) De „Meinkauf." De crimine, quod vulgo appellatur „*Meinkauf*,"[1] cum nullo in libro de jurisdictione ecclesiastica disserente commemoretur, profecto fontes juris investigandos nobis minime putassemus, nisi diploma[2] invenissemus, in quo aô. 1258 queritur Archiepiscopus Coloniensis „*quod cum spectet ad ipsum archiepiscopum atque suum officialem, scilicet capitulum Coloniense, et suum Burdecanum atque suos plebanos Colonienses specialiter judicare de . . . falsis mensuris, et de omni eo, quod vulgariter Meynkoyf dicitur*" seculares judices jura ecclesiae violare conati sunt; eodem modo et in instructione judicii synodalis Pomesaniae[3] et in legibus Frisicis[4] statuta Concilii Lateranensis I. (aô. 1123. c. 15.) renovantur, quibus „*monetae adulteratores*" excommunicantur, neque dubitamus, quin hujus sceleris accusati, antequam excommunicati denunciarentur, in spirituali foro, secundum ecclesiae voluntatem, defendere sese debuerint.

Tamen minime ecclesiae licuisse apparet, hoc de crimine judicare, cum multis in civitatibus capitali, omnibus seculari poena affecti sint hujus sceleris rei.[5]

one should be sued before the ordinary perjury, but where the principal matter, on which the perjury arose of a spiritual nature. 2. Henr. IV. 5. cf. 11. Henr. IV. 88; 38. Henr. VI. 29. Again in 22 Edw. IV.; where an oath had been made for the payment of money, the same opinion was delivered, but the reason then given by Brian is, because an action would lie for the money at common law." (22. Edw. IV. 20.)

[1] cf. Haltaus h. v.; Culmer Recht lib. 1, art. 12. (Leman p. 17): „Wer syne spyse turer vorkoufet wen als sy dy ratmanne setzen und loben. das heyset meyne kowf." etc.

[2] Lacomblet Urkb. 2, 245; Antiquo tempore Capit. Suess. 774, c. 6. episcopis mensurarum cura commissa erat.

[3] „inquiratur si qui sint falsarii literarum vel sigillorum vel monetarum" apud Jacobson Gesch. d. Quell. d. Kirchenr. des preuss. St. I, 1, Urk. p. 264.

[4] Gesetze der Fivelgoer ap. Richthofen l. c. 287: „.... qui monetam falsificant in tribus praecipuis solempnitatibus in singulis ecclesiis denunciabuntur excommunicati et sacra communione indigni."

[5] cf. Sachsensp. lib. 2, art. 27, §. 2; Rbuch nach distinct. lib. 5, c. 9, dist. 22. (Ortloff p. 295); Westerwolder Landr. aô. 1470. cap. 16, §. 8. ap. Richthofen l. c. 277; Fivelgoer Ges. §. 20. ibid. 287: „pena eorum qui publice ... in falsi-

e) De usuraria pravitate. Si aliquod scelus spirituali in curia emendandum fuit, usurariae pravitatis, cujus ipsam notionem canonico jure mutatam esse constat.

Sed antequam de ipsis hujus criminis judiciis disseramus, monendum est, quomodo contra juris canonici mandata, consuetudo omnibus fere in terris formata sit, qua judaeis usuras exigere permittebatur.

Sane quidem pontifices operam dabant, ut privilegia illa ecclesiasticis praeceptis contraria,[1] quae plurimis et regum et civitatum legibus data erant,[2] abolerent, tamen denique severi juris viam deserebant,[3] atque quae impedire haud potuerunt ipsi

fficatione monetarum inventi fuerint ad judicium spectat seculare." Constit. Bambergens. art. 138; Constit. Brandenburgens. art. 138; Constit. Carol. art. 236; Bamberg. ap. Zöpfl. l. c. Urk. 27. sqq.; Berlin. c. a. 1397. ap. Fidicin hist. dipl. Beitr. z. Gesch. d. Stadt Berlin 1, 44; Bremen aô. 1489. ap. Oelrichs l. c. 671; Brieg aô. 1327. ap. Böhme l. c. 1, 21; Brünn aô. 1243. ap. Rössler Deutsche Rechtsdenkm. aus Böhm. u. Mähren 2, 354; Culm ap. Leman l. c. 17; Glogau apud Wasserschleben deutsche Rquell. 41; Iglau ap. Dobner l. c. 4, 207; Lübeck aô. 1220—26. in Cod. dipl. Lubec. 1, 42; München ap. Auer l. c. 108; Prag ap. Rössler l. c. 1, 114; Ratolphzell aô. 1506. ap. Walchner l. c. 206; Schleswig in Corp. Stat. Slesv. 2, 24; — neque in Gallia neque in Anglia hoc scelus ecclesiasticae jurisdictionis fuisse invenimus.

1 cf. c. 12. X. de usuris (5, 19.) (Innoc. III.); c. 18. ibid. (ex. C. Later. IV. aô. 1215.).

2 cf. Rbuch n. distinct. lib. 3, c. 17, dist. 1. (Ortloff 168): „Von gottisrechte sal kein jodde wucher nemen. Duch so ist or ordenunge anders geschicket"; cf. Berlin aô. 1378: „Dy ioden in dessen landen nemen wuker sunder der papen strafunge," ap. Fidicin l. c. 1, 152; etc. plurimarum urbium statuta congessit Neumann de vicissitudinibus, quas can. jur. de us. prav. placita in Germ. inde a sec. XIII. usque ad med. sec. XVII. subierunt. (Berol. 1860.) p. 16. 59. — de Gallia conferas Ord. Philippi II. aô. 1206. ap. Brussel Nouvel Examen de l'usage général des fiefs en France (Paris 1727.) 1, 578; Ord. Joann. in Recueil génér. des anc. lois franç. 5, 114; fenerare vero vetantur: Ord. Lud. VIII. aô. 1223. Recueil. 1, 222; Ord. Lud. IX. aô. 1230. Recueil. 1, 235; Ord. ejusd. aô. 1234. ibid. 1, 243; cf. Marnier Etabl. de Normandie 165; Warnkönig Franz. Staats- u. Rechtsgesch. 2, Urkb. p. 99; aô. 1394. Judaei ex Gallia expulsi sunt. cf. Warnkönig l. c. 2, 207; — de Anglia cf. i. a. Fleta lib. 2, c. 1. Coke instit. 3, 151. sq.; — cf. vero St. de judaismo (Stat. of the Realm 1, 221.) incerto tempore: „ke nul geu desoremes ne preste ren a usure ne sour tere ne sur rente ne sour autre chose."

3 Judaeorum Pragensium vetera statuta aô. 1254. (in bulla Innoc. III. aô. 1199. fundata), ab Innoc. IV. aô. 1247. confirmata sunt. Innoc. III. bullam invenies ap. Baluz. l. c. 1, 540; cf. Orth Anmerkg. über die erneuerte Reform d. St. Frankf.

confirmabant; iisdem vero privilegiis etiam trapezitas fruitos esse constat.[1]

Judaei igitur atque trapezitae foro neque in spirituali, neque in seculari conveniri potuerunt[2] propter usurariam pravitatem,

a. M. ad II, 12, §. 4, ubi bullae Innocentii VIII. aô. 1491. mentio fit, qua magistratui permisit, ut Judaeis Francofurti domus daret, ubi fenerare possent.

1 cf. de illis Martens histor. Entwickl. d. Wechselr. (Göttingen 1797.) 21. sq.; Salmasius de fenore trapezitico 576. sq.; Zypaeus analytica postremi juris eccles. V. de usuris 215. sq.; Du Cange s. v. v. „lombardi", „caorcini"; Haltaus s. v. „gowertschen".

2 Tamen judices ecclesiasticos de judaeis ratione sortilegii aut feneris judicare conatos esse ex Ord. Phil. II. aô. 1302. intelligi potest, qui ad baillivos: „... mandamus, quatenus si Inquisitores praefati (sc. haer. prav.) contra Judaeos regni nostri de quaestionibus usurarum, sortilegiis, vel aliis, quae Inquisitoribus ipsis ex officio inquisitionis non competunt, se forsitan intromittant ... vos ad instantiam vel requisitionem ipsorum, nullum Judaeum capiatis vel faciatis capi, aut quomodolibet molestari occasione praedicta, nec super illis eisdem Inquisitoribus impendatis auxilium vel favorem." ap. Brussel l. c. 1, 611; Judaei baptizati in Germania quoque ut haeretici puniebantur, cum ad veterem fidem redire studerent. cf. Schwabensp. c. 214. (Wackernagel): „die juden sol nieman twingen ze kristenlichen gelouben. wan man mac si mit guoten worten bringen zuo der kristenheit, daz sol man gerne tuon. unde wirt ein jude kristen, unde wil er von den gelouben dar nâch stên, sô sol in geistlich unde werltlich gerihte twingen daz er dâ bî bestê. unde verlougent er kristen gelouben, unde wil des niht erwinden, man sol in brennen als einen Kezer. etc."; neque tamen semper severa ista lex observabatur, quod diplomate intelligi licet memoria satis digno ap. Schmeller in Münch. gel. Anz. 1850. no. 4. (aô. 1359. aut 1382. cf. Gengler Deutsche Rgesch. 540): „Universis praesentes literas inspecturis Joannes divina permissione praepositus et Erhardus decanus ecclesiae Frisingensis salutem in Domino. Accedens ad praesentiam nostram Seckel Judaeus Monacensis nobis exponit, qualiter et anno et tempore pestilentiae, cum Judaei in Germania per Christianos immaniter cremabantur, Dulcza mulier, pro nunc uxor ipsius Seckel, se in quandam cameram cum quibusdam aliis Judaeis includens et in ea comburi volens, ne a Christianis baptizaretur, igne camera hujus per eam et Conjudaeos incensa et ardente, aliqui Christiani tunc astantes, qui pulchritudinem ipsius compatiebantur, ne sic morte horrenda periret, eam dimissis duobus infantulis igne semivivam et aequaliter combustam extraxerunt, et ne per alios Christianos occideretur, sic amentem baptisarunt. Quae convalescentia aliquali recuperata et captata opportunitate fugit a consortio Christianorum ad Judaeos et demum se praedicto Seckel matrimonialiter copulavit et per plures annos sicut Judaea cum Judaeo conjugaliter vixit. Unde utrum hujusmodi mulier sit Christiana censenda vel Judaea et hujusmodi contractus valeat vel non, a nobis petivit edoceri. Nos igitur, judicio meliori salvo, ad hoc de peritorum tamen concilio sic credimus respondendum: quod hu-

cum tamen alii usurarii usque ad reformationis tempora ab ecclesiastico judice condemnati esse videantur, quod non solum in Conciliis postulatum fuit,[1] quin etiam in Germania,[2] Gallia,[3] Anglia[4] statutum.

jusmodi mulier, quae semper reclamavit et adhuc reclamat baptismum, non est Christiana, nam ad fidem nullus cogendus est....: igitur clare patet, matrimonium inter ipsos postea contractum firmum manere."

1 cf. Statuta Synod. Herbip. aô. 1407. apud Himmelstein l. c. 218; Constit. archiep. Mogunt. aô. 1430. ap. Guden Cod. 4, 176; C. Frising. aô. 1440. ap. Hartzheim 5, 278. Drenther Sendbr. aô. 1332. apud Richthofen l. c. 519. (poena: 6. libre Groniens.); Loppersumer Sendbr. aô. 1424. ibid. 314. (poena: veer engelsche scilling.); Farsumer Sendbr. aô. 1325. ibid. 293. (poena: vyf marck); Instr. jud. syn. Pomes. ap. Jacobson l. c. I, 1. Urk. 262; cf. C. Mogunt. aô. 1261. apud Hartzheim 3, 610.

2 cf. Augsburg aô. 1276. apud Walch l. c. 4, 89; Colmar aô. 1293. c. 16. apud Gaupp deutsche Stadr. Bd. 1; Deelen aô. 1358. ap. Schöpflin l. c. 2, 220; Bern cf. Ryhiner Gesch. d. Cant. Bern 2, 443; Schweiz cf. Blume Staats- u. Rechtsgesch. d. Schweiz. Demokr. (St. Gallen 1850.) 1, 362; Culmer R. lib. 5, art. 65, §. 6. ap. Leman 191: „und richtet geistlich gerichte nicht obir sy. so sal das wertlike obir sy richten"; Schwabensp. cap. 141. cap. 295. (Wackernagel); cf. protocoll. jud. synod. Mogunt. aô. 1502. apud Guden 2, 419: „Scheffer uff dem Dassberg accommodat uni certas pecunias sub usura"; cf. Seligenstadt (aô. 1390. —1435.) Sendr. ap. Grimm Weisth. 1, 503: „Item wer da funten wirt für ein wucherer, der sal drye sondage vor dem ambt geen mit dem wichwasser umb die Kirchen, wollen und barfusz, und eyn judenhut uff han, und eyn besemhe in syner hant han. wenn he umb die Kirchen kompt, so sal er drus ligen vor die Kirchdur, und sal die lude obir sich lassen geen. Wollte er aber die busze nit dragn so wer er schuldig eime ertzpriester sexs phunt hellr und ein helbeling und deme scheffen zwenzig geber phenig."

3 Beauman. cap. 68, §. 5: „Voirs est qui veut pledier d'usure, la connisance en appartient à sainte Eglise"; Etabl. de St. Louis li. 1, c. 86: „... et puis si doivent estre pugnis (i. e. uzerier) par saint eglise pour le peché"; Ord. Lud. X. aô. 1315. in Ord. du Louvre 1, 613. 615: „Inhibemus districte omnibus Seneschallis. etc. ... quod dictos Praelatos, personas ecclesiasticas et jurisdictionem ecclesiasticam non impediant nec perturbent directe vel indirecte, quominus contra quascunque personas ecclesiasticas vel seculares cognoscant libere de crimine usurarum et dictarum usurarum restitutionem fieri faciant, ut de antiqua et approbata consuetudine pertinet ad eosdem"; Ord. Philipp. V. aô. 1316. ibid. 1, 638. sq.: „et praedictos usuarios puniant"; Satis refutari hisce argumentis arbitramur opinionem Durand de Maillane l. c. 1, 482., qui sententiam sequitur a Chopin Police ecclés. liv. 2, ch. 2, no. 16. 17. pronuntiatam: „Crimen usurarum forum esse pontificii, si de eo accusatio instituta sit adversus clericum, et profani si adversus laicum."

4 15. Edw. III. st. 1, c. 5: „Item acorde et assentuz est qe le Roi et ses heires eient la conisaunce des usureres

Tamen rem familiarem foeneratorum sibi vindicare coeperunt judices seculares, quod vivis usurariis in Gallia,[1] mortuis in Anglia[2] atque etiam in Germania factum esse invenies, sive testamentis illorum servatis, sive plane neclectis.[3]

Secularibus quoque poenis in usurarios a secularibus judicibus animadvertebatur, atque ita fiebat, ut ipsi quoque de reis sententias ferrent,[4] quod in Gallia jam eo tempore jure statutum fuit, quo soli ecclesiae hoc de crimine cognitio competebat.

mortz et qe les Ordinares de seinte esglise eient la conisaunce des usureres vifs, desicionau a eux attient, faire compulsioun por censures de seint esglise pour le pecche, de faire restitucion des usures prises contre la lei de seinte esglise"; 5 Henry VII. c. 6. aô. 1487: „reservyng to the Church this punyshment notwithstanding, the Correccion of their Soulles accordyng to the lawes of the same"; 11. Henry VII. c. 8: „Reserving alwey to the spirituall jurisdiccion their lawefull punyshment in every case of Usurie"; cf. Glanvilla lib. 7, c. 16: „Vivus autem non solet aliquis de crimine usure appellari nec convinci"; Lex Regiam Majestatem lib. 1, c. 54.

1 Etabl. de St. Louis l. 1, c. 86: „Quand en la terre au baron a aucun uzerier ou en quelque terre que ce soit, et il en est prouvez li muebles si doivent estre au baron." etc.; cf. Du Cange s. v. „Usurarii."

2 Lex Regiam Maiestatem lib. 1, c. 54. (verba ad verba fere sequens Glanvillam lib. 7, c. 16.): „Sed inter ceteras regias inquisitiones solet inquiri: et probari aliquem tali crimine decessisse per XXXII legales homines (Glanvilla: XII.) de vicineto et per eorum sacramenta, quo probato in curia omnes res mobiles et omnia catalla quae fuerant ipsius usurarii mortui ad opus domini capientur penes quemcunque invenientur. Haeredes quoque ipsius hac de causa secundum jus regni exheredantur, et ad dominum feudi vel ad dominum regem hereditates plenarie revertentur. Sciendum est tamen, quod si aliquis quocumque tempore Usurarius fuerit et super hoc fuerit in patria sua publice defamatus, si tamen a delicto suo ante mortem destiterit et poenitentiam egerit, post mortem ejus, ipse vel res ejus lege usurarii non censebuntur." In Normannia quoque eadem fere lex valebat. cf. arrest. Parl. aô. 1258. in Olim 1, 62. cf. Statuta Rich. I. Normanniae data. ap. Math. Paris. Angl. hist. (ed. Wats Lond. 1684.) 134. sq. quibus bona clerici usurarii mortui episcopo conceduntur; — cf. Burgdorfer Handfeste aô. 1316. no. 158. ap. Gaupp l. c. tom. 1.

3 in Anglia nulla fuit testamenti vis. cf. Glanvilla l. c.; Lex Regiam Majest. l. c.; Coke instit. 3, 151; in Normannia vero ultimae voluntates observabantur. cf. l. c.: „atque bona defuncti capta in manum domini Regis per baillivum reddentur episcopo loci ad restituenda illis a quibus extorserat et baillivus intererit restitucioni." Olim. l. c.

4 cf. Ruprecht v. Freysing. c. 74. (Maurer 322.); Glogauer Rb. cap. 327. apud Wasserschleben deutsch. Rquell. 41: „Wer wuchirs ubirwunden wirt, der sal der stad gebin drey windische marg, daz macht sechs und dressig schillinge heller unser muncze und mus geme daz wucher weder gebin daz her von im hat genomen"; cf. Dresdner Schöffenurtheil ibid. 82: „Ouch habit ir

Etenim in seculari quoque foro actori usurariae pravitatis exceptione summovere licuit reum, quo facto . . . . . *„il est cois de celi qui se deffent, d'aler en le cort de Chrestienté, ou demourer en le cort laie; mais puisqu'il ara plet entamé en l'une des cors, il ne le pot pas lessier, por prenre l'autre cort; etc."* [1]

Cum tamen in civilibus causis quaestio exsistebat, utrum contractus quidam esset foeneraticius nec ne, spiritualem judicem cognovisse optime patet ex sententia Scabinorum Magdeburgensium, qua eadem demonstratur de ipsis pactis, ne usurariae pravitatis quidem ratione ecclesiam judicasse.

„Waz wucher sey ader nicht daz geburt geistlicher gewald czu irkenne unde czu enscheidin unde uns nicht mer, mit den worten das der czinsmann spricht, der kouf sey wucher; domete mag her dem czinsheren seyne were des czinses nicht gebrechin, sunder her sal im seyne czinse von dem husze gebin also her das uns gennamet had also lange bis her geczukenis brenget von der geistlichen gewald, daz der Kauff wucher sey unde unredlich, so sal man denne vorbas orteilin unde richten also sich daz geboret. v. r. w." [2]

uns geschriben alsus das her wucher genomen had, do mag man in ummb schuldigen vor gerichte." etc.; RAbsch. v. Augsburg aô. 1500. (Samml. d. RA. 2, 81.): „. . . und wollen wir, allen und jeden Ständen des H. Röm. Reichs ernstlich gebietende, dass sie solche wucherliche und gefährliche Contract in ihren ... Landen ... allenthalben bey ziemlichen pönen ernstlich verbieten und wehren, auch die Ueberfahrer ernstlich straffen; cf. quoque dipl. aô. 1258. ap. Lacomblet l. c. 2, 245; de Gallia cf. dipl. aô. 1082. ap. Du Cange s. v. „adulterium," continens compositionem inter Fulconem com. jun. (Andegavensem) et Goffridum episcopum „super querela, quam diu contra comites habuerant episcopi videlicet de adulteris et usurariis, quos antiquitus ad solius episcopi justitiam pertinuisse constabat; sed postea ministrorum Ecclesiae negligentia et incuria seculares judices usurpaverant, non absque episcoporum contradictione et justa querimonia. Super hac igitur querela talis concordia facta est utrique consensu, ut Praepositus Comitis et Archidiaconi episcopi communiter adulteros et usurarios laicos distringant et totam multam emendationis inter comitem et episcopum per medium partiantur"; in Bouteiller Somne Rural liv. 2, tit. 2, p. 654. et rex traditur hanc jurisdictionem exercuisse et episcopus: „(Le roi) y peut mettre et commettre et inquisiteurs et les (usuriers) condamner à amende pour le fait de l'usure . . . car à luy en appartient la cognoisance et aux Evesques et non à autres quels qu'ils soient"; in Anglia jam inquisitionem de usurariis mortuis per regios judices factam esse constat; cf. Glanvilla l. c.; Lex Reg. Maj. l. c.; Briton. c. 29; 5. Henry VII. c. 6; 11. Henry VII. c. 8; cf. dipl. Edw. I. aô. 1276. ad judices: „de inquirendo super Christianis judaizantibus eo quod pro pecunia usuras extorquerent." apud Rymer l. c. I, 2, 539; cf. Bracton lib. 3, fol. 116. ap. Coke instit. 3, 115.

[1] Beaumanoir c. 68, §. 5.

[2] ap. Wasserschleben D.

Sed mentio hoc loco facienda est multarum artium, quibus medii aevi tempore ecclesiae mandata elisa sint,[1] cum una quidem in statutis quibusdam commemoretur atque ut ipsum usurariae pravitatis scelus ecclesiasticae jurisdictioni committatur; neque fallere nobis videmur, qui hisce in legibus de fructibus rei pignoratae agi censeamus, quos ecclesia pro usuris habuit atque sicut illos vetuit.[2]

f) De adulteriis. De adulteriis eundem judicem cognoscere, qui de omnibus matrimonialibus causis sententias fert, rationi consequens esse videtur, atque jure igitur ecclesia hancce jurisdictionem vindicare sibi potuit,[3] quippe quae sola veri christiani matrimonii fundamenta edoceret.

Ita minus impedita fuisse ecclesia nobis videtur, quominus de adulteriis judicaret, quam de aliis criminibus, etsi permissa mariti ultio,[4] ignominiosae quae exstant nonnullis in legibus adulterorum poenae,[5] nonnunquam ecclesiasticam jurisdictionem coërcuerunt. Exempla vero in promptu sunt plurima, quibus probetur, non solum

Rquell. 417; cf. Durand de Maillane l. c. 1, 482.

1 cf. Du Cange s. v. „mohatra" cf. Brewer Gesch. d. franz. Ger.-Verf. 2, 822. sq.; cf. Ochs l. c. 3, 177.

2 Augsburg aô. 1276. apud Walch l. c. 4, 89; Colmar aô. 1293, c. 16. ap. Gaupp l. c.; Delen aô. 1358. apud Schöpflin Als. dipl. 2. 220; cf. Dresdner Schöffenr. ap. Wasserschl. l. c. 88; — cf. C. Frising. aô. 1440. c. 22: „ne in impignorationibus ... ultra sortem aliquid ex pacto recipiant"; cf. instr. jud. syn. Pomes. ap. Jacobson l. c. I, 1. Urk. 262: „item si qui colerate sub tytulo vendicionis usuras exerceant emendo pignus pro quantitate tali ut discreti bene advertant, hoc factum fuisse in fraudem usurarum, vel hujusmodi impignoraciones, videlicet ut emens medio tempore de fructibus rei venditae percipiat et sic eciam ultra sortem: nam licet ille contractus empcio seu vendicio sub dolo appelletur, realiter tamen est vera pignoracio, ad lucrum usurarum capiendum"; cf. c. 8. X de usuris (5, 19.) (Alex. III.) — tamen non omnino in Germania pro foenere ductum fuisse constat; videas: Eichhorn RGesch. §. 361. a.; Beseler D. Privatr. 2, 131—167; Gerber D. Privatr. §. 149; Albrecht Gewere §. 16—17.

3 cf. instr. jud. synod. Pomes. apud Jacobson l. c. I, 1, Urk. 262; Farsumer Sendbrief aô. 1325. ap. Richthofen l. c. 293. (poena: V marck); C. Frising. aô. 1440. c. 22. ap. Hartzh. 5, 278; C. Herbip. aô. 1407. ibid. 5, 6; Synod. Bamberg. aô. 1491. ibid. 5, 13; Stat. Synod. Ratisb. aô. 1512. ibid. 6, 85; cf. Wendisch rugian. Landgebr. (ed. 1777.) p. 329.

4 cf. Rbuch n. dist. lib. 4, c. 11. dist. 1. 2. (Ortloff 203.); Appenrader Skraa aô. 1335. in Corp Stat. Slesv. 2, 426; Rupr. v. Freys. c. 15. (Maurer 252.); cf. Grimm RAlterth. 743.

5 cf. jus Lubec. aô. 1187—1226. ap. Westphalen mon. ined. 3, 644: „So wor jenech man bi enes echten mannes Wive begrepen wert, de schal gethoget werden van dem Wive bi deme pintte (per priapum) dor de stat in den straten up und neder"; cf. de

in Anglia,[1] sed etiam in Germania[2] coram ecclesiastico judice adulteros esse accusatos.

Tamen seculares quoque judices hoc de crimine judicabant, id quod necessario in Gallia[3] fiebat, atque eo facilius hancce jurisdictionem assecuti sunt, cum inquisitio spiritualis judicis variis legibus impedita esset,[4] atque conjugi violato alterum in spirituale aut seculare forum trahere liceret.[5]

Gallia: Olim 2, 909, no. 70; aô. 1272; Du Cange s. vv. „adulterium"; „trottare."

1 cf. St. circumspecte agatis Edw. I. aô. 1285: „. . . non puniendo eos (i. e. Clericos), si placitum tenuerint in curia Christianitatis de his, quae mere sunt spiritualia, viz. de correctionibus, quas Praelati faciunt pro mortali peccato, viz. pro fornicatione, adulterio et hujusmodi, pro quibus aliquando infligitur poena corporalis, aliquando pecuniaria, maxime si convictus fuerit de hujusmodi liber homo"; jam Coke instit. 2, 489. recte intellexit, pecuniariam poenam hoc loco in redemptione tantum corporalis habendam fuisse; ceterum neque Anglici juris libri neque legum statuta, ullam adulterii rationem habent, unde jurisdictionem ejus ad ecclesiam pertinuisse appareat. cf. 13. Edw. I. c. 34; Guilielmi I. tempore (cf. Du Cange s. v. „adulterium") episcopus partem tantum multae accepit; cf. leg. Henr. I. ap. Houard. l. c.

2 cf. protocoll. jud. synod. Mog. aô. 1502. ap. Guden 2, 419: „der jung Biber cognovit uxorem fratris sui"; Prager Stdtr. ap. Rössler l. c. 1, 125: „Ob yemant dem anderen sein elich weip entfuret, er sol mit siben zeugen ubirwunden werden und sol underligen dem papstlichen urteyll." etc.; Stdtr. der Wiener Neustadt c. 89. in Oestr. Zeitschr. l. c. 2, 394: „Item quicunque cum uxore alterius viri fuerit deprehensus aut cum muliere soluta fuit deprehensus, de hoc judex civitatis nihil judicet, sed plebanus"; cf. Goslarer Stdtr. aô. 1219. ap. Göschen 113; Appenrade aô. 1284. in Corp. Stat. Slesv. 2, 391. Quin etiam in jure Iglaviensi apud Dobner l. c. 4, 218. statuitur: „Item si quis suam legittimam sine justo judicio interfecerit, spirituali judicio respondebit."

3 Beauman. adulterium inter illa crimina enumerat, quae laicus contra laicum committit, quaeque ad cognitionem secularis judicis attineant, 1, 454. (Beugnot); duobus arrestis parlamenti aô. 1336. et aô. 1388. judices ecclesiastici vetantur de crimine adulterii judicare; exstant in Probat. lib. eccl. Gall. (ed. 1731.) c. 36, no. 10. 11; cf. Laferrière hist. du droit français 1, 254; cf. quoque Durand de Maillane l. c. 1, 471. ubi arrestum exstat (aô. 1516.) latum.

4 Goslar u. s.: „Nullus accusare debet mulierem in synodo nisi maritus ejus nec virum aliquis, nisi uxor ejusdem"; Appenrade u. s.: „non exactor, non praepositus, neque alius de turpitudine legitimae alicujus se intromittat nisi per maritum legitime fuerit accusata"; cf. l. 2. C. Theod. (9, 7.) quam invenis quoque apud Regin. lib. 2, c. 143; cf. Schwabensp. c. 267. (Wackernagel).

5 cf. gravam. nat. germ. cap. 70. ap. Schilter l. c. 907; cf. Schwabensp. art. 304: „unde ist daz ein lîtgebe veilez hât ezen oder trinken; unde hat er eine hûsfrowen, unde eine dirnen, die im sîn dinc müezen bewaren; die müezen mit den liuten mêr ze schafen hân danne ander liute: dâ-

Duas vero rationes hac in re secutae esse leges videntur, quarum altera: ne spirituale forum de adulterio judicaret capitali poena vindicandum,[1] altera quodammodo cum prima cohaerens: ut in ipso adulterio deprehensi seculari judici traderentur puniendi;[2] atque ita fieri non potuit, quin, etsi adulterium ecclesiasticae jurisdictionis esse fatebantur saepissime, tamen laici magis quam clerici ejus cognitionem sibi vindicarent.

von ist in gesezet, unde werdent si begrifen mit dem überhuore oder sus gezigen, man sol niht über si rihten als umb ander vrowen. man sol si niht ofenlîchen rüegen; si sullen ouch niht ofenlîchen büezen: si sullen heimelîche buoze von ir pharrer emphân"; hac lege constat, in arbitrio actoris fuisse (hoc casu videlicet excepto) spirituale aut seculare forum quaerere. Secularis judicii exempla videas: Berlin aô. 1378. ap. Fidicin 1, 182: „Coppe Richard Unehre, unechte und ok ketterighe hadde he began met syner stifdochter, dat syn elike wif klagede unsen borgeren, dat sy en darumme hadde gestrafet"; cf. Mollerus Annal. Freiberg. aô. 1504: „Mehr finde ich verzeichnet, dass umb diese Zeit E. E. Rath zwey Eheleute in puncto adulterii verabscheidet, also dass der Eheman seinem Weibe verziehen, dass sie die Ehe an Ihm gebrochen . . . mit Vorbehalt so sie forthin brechen . . . dass er sie als ein Mann zu straffen und was ihm fort das Recht gibt zu fordern macht habe. Indessen soll auf ihrer beyder Gefallen stehen, ob sie wieder zusammenziehen wollen; dieses wie es Peter Straubing in seinem Gerichtsbuch unter dem 1504. Jahr fol. 162. eingetragen, habe ich zum Gedächtniss und umb Berichts willen der alten nunmehr abgegangenen Gebräuche hierbey mit anfügen wollen." ap. Reinhard l. c. 351; cf. sent. scab. Brunnens. ap. Rössler l. c. 2, 228; seculares poenae constituuntur: Bremen kundige Rulle aô. 1489: „Ock welck borger eyn echte wyff hefft unde eyn ander wyff in sinem huse hefft dar he in overspele mede levet, dat openbaer is de scal he von sik laten by viff marken." ap. Oelrichs l. c. 666; cf. aô. 1450. ibid. 724; Gera aô. 1487. ap. Walch l. c. 2, 98; Iglau apud Dobner l. c. 4, 218; Ulm aô. 1380. ap. Jäger Verf. Ulms im M. A. 310; Constit. Bamberg. art. 145; Constit. Brandenb. art. 145; Constit. Carol. art. 190.

[1] „Diz ist umb ein ê, und daz suln geistliche rihter rihten; und so ez an den lip get, so suln ez rihten wertliche rihter." Schwabensp. cap. 172; cf. Culmer R. lib. 5, §. 43. (Leman 153.); Tali modo juris Vindobonensis ratio intellegi posse videtur aô. 1340. apud Rauch Scr. Austr. 3, 57: „Wirt aber der Uberhuerer und daz weip gevangen, so sol der Richter, gegen in payden richten mit dem steckchen, ut totten als recht ist, Wirt aber ein chonmann mit einem ledigen weib begriffen, an der uberhuer, den soll der Pharrer nach geistleichen recht puezzen." nam adulterium a marito commissum levius crimen ducebatur, neque mortis poena dignum.

[2] seculares poenae constituuntur cum „begrifen werdent." Schwabensp. c. 148. §. 11; (Gengler) deest in ed. Wackernagel; „unde die in overhure begrepen werdet." Sachsensp. lib. 2, art. 13, §. 5; „Wert aber ein man begrepen." Hamburg aô. 1292. ap. Lappenberg Hamburg. RAlterth. 152; „dat ein Man einen fünde by sinen echten wyfe."

y) De bigamia. Eodem vero modo quo adulterium etiam bigamia, quae nihil nisi genus adulterii est, ecclesiasticae jurisdictioni subjecta fuit, id quod non solum conciliorum decretis praecipiebatur, sed statutorum nonnumquam disertis verbis jubebatur,[1] atque in Anglia, omnibus legibus hac de re silentibus, certo concludi potest. — In Hamburgensi vero jure cognosci licet, quomodo res initio solo spirituali in foro judicandae paullatim in secularis curiam jurisdictionem transierint; in jure enim aô. 1497. promulgato statuitur:

„*We eynen echten gaden heft, unde kumpt yd also, dat he by des levende nemet eynen anderen gaden, we des vor deme zende edder gherichte edder rade vorwunnen wert, de schal dat beteren myt synem lyve. Unde also schal man de beteren de den andern to unrechte to echteschap vordert.*"[2]

bigamus igitur aut in seculari aut in spirituali foro licet accusari, cum verba juris aô. 1292. confecti: „*edder gerichte edder rade*" posteriori tempore interpolata esse constet.[3]

Tamen ut in Gallia ex Bellomanerii, causas ecclesiasticas enumerantis, silentio pro certo haberi potest, in Germania quoque secularem judicem de bigamis judicasse, non tam poenis capitalibus huic crimini constitutis apparet,[4] — cum etiam in Hamburgensi jure gravissimae poenae pronuntientur bigamis, etsi in judicio spirituali agi licebat — non tam multis, quibus statuta

Soest ap. Westphalen l. c. 4, 3092.

1 cf. Stade aô. 1297. ap. Hagemann pract. Erört. 8, 173; ibid. aô. 1329. ap. Senkenberg Sel. juris et hist. 6, 267; „So we enen echten gaden hevet unde bi dhes levende nimt enen anderen. unde so we dhes vor dheme Senedhe overwunden wert. dhe scal dhat beteren."

2 Lappenberg l. c. 305.

3 ibid. 153.

4 cf. Prag: „Ob ein man ein eleich weip hat und bei irem lebendem leibe ein andere nymt anderswo, ob er der ubirwunden wirt, man enthalset in." ap. Rössler l. c. 1, 162; cf. Lüneburg ap. Kraut das alte Lüneb. R. 26; Ratolphzell aô. 1506. ap. Walchner l. c. 281; Constit. Bamberg. art. 146; Constit. Brandenb. art. 146; Constit. Carol. art. 121; — Rechtsb. Ludw. d. Baiern: „Waer aber ob ain man oder ain chnecht ain elich weip hiet und darzuo ain anderswo betrüg, und ir auch die ee gehiezz, wurd er dez uberwaert alz recht ist, so sol man im die hant da mit er der andern die ee gelobt hat ab slahen und der frawen ir guot wider geben und dem richter sechtzig und fünf pfunt phenning." ap. Freyberg Samml. hist. Schrift. u. Urk. 4, 248; quin etiam multae a judice seculari constitutae sunt; cf. Rüstringer küren ap. Richthofen l. c.: „sa hwa sa sin afte wif ur tuich and en other nimth, lit ne se thet hiase mith riuchte skethe, thet hi hundred merka breke and twintich merka hiri to bete;" cf. jus Lubecense aô. 1187—1226. ap. Westphalen l. c. 3, 628; cf. dipl. aô. 1250. in Cod. Lubec. 1, 151.

quaedam affici jubebant bigamos, quam ipsis aliorum statutorum verbis.[1]

h) De stupris. Ut voce adulterii medii aevi temporibus jam stupra significabantur,[2] ita de his quoque a spirituali judice judicandum fuit,[2] neque mirum id, cum publicis poenis in hujusmodi criminis accusatos ne tum quidem animadverti soleret, cum poenae illae, quibus ab ipsa stupratae familia moechi afficiebantur, magis magisque cessavissent.[4]

Itaque fornicantes in protocollis synodalibus Moguntinis sex alborum multa punitos esse,[5] jure synodali Frisico[6] et instructione judiciali Pomesaniae[7] in illos inquisitum, ita turpes quoque poenas jure synodali Seeligenstadensi illis pronuntiatas[8] esse videmus, atque in secularibus quoque et Germaniae[9]

1 cf. Basel initio XV. sec. ap. Ochs l. c. 3,185; Bremen aô. 1303. ap. Oelrichs l. c. 166; — incestus mentio fit in Bolswarder Sendbrief aô. 1404: „hwanneer twa sibba zy, and togara sittet, da scelleth da ban beta mith sex merkum, ende di decken nath to absolveren, eer hi si ontwa driowen hat, ief hia des bannes nath ontfruchtet, dy decken zyn fol riucht to dwaen. ap. Richthof. l. c. 485; cf. Loppersumer Sendbrief aô. 1424. ibid. 312.

2 cf. Du Cange s. v. „adulterium."

3 cf. Stat. Synodal. Herbip. aô. 1298. ap. Himmelstein l. c. 144: „prohibeant Sacerdotes, ne laici publice teneant concubinas, et si post admonitionem trinam tenuerint, tam ipse quam ipsa ab ingressu Ecclesiae arceantur et si perseveraverint, gravius puniantur."

4 Wilda l. c. 809. sq.

5 aô. 1502. ap. Guden 2, 417; octo casus ibi exstant.

6 cf. Loppersumer Sendbr. aô. 1424. ap. Richthofen l. c. 313. §. 4: „van overspil" (poena: „eene engelsche marck)." §. 5: „de tosamen wonen in onkuyschheit."

7 ap. Jacobson l. c. I, 1, Urk. 261.

8 aô. 1390.—1435. „Item wo zwei ledige leide gerugit werden fur onkuszheit, die sin schuldig ir igliche eyme ertzpriester fünf schillinge, und nit me. Wurden sie aber ober eyn jahr grugt umb dieselben sache, so wer aber ir yegliches schuldig eyme ertzpriester fünf schillinge und nit me. Werden sie aber zu deme dritten grugt, so sal der man dry sondage vor dem ambt mit wichwasser umb die kirchin, wollen und barfusz, geen und eyn besemhe in syner hand dragen, und wan er umb die kirchin kompt, so sal er druss vor der dur ligen und sal die lude obir sich lassen geen, und slagen mit dem besemhe wer wil, und die frawe sal den sun umb die kirchen tragen, wollen und barfusz, und sal man ir har hindin an dem haubet ab sniden und ir rock hindin abesniden; wollden sie die busse nit dragen, so wer ir igliches schuldig eyme ertzpriester sexs phunt heller, und jedeme sintscheffen zwantzig geber penige" apud Grimm Weisthümer 1, 504; apud Grimm RAlterth. 711. ejusdem poenae in Anglia usitatae exempla exstant.

9 cf. Glosse z. Sächs. Weichb. art. 28; Bern ap. Ryhiner Gesch. d. Cant. Bern 2, 443.

et Angliae[1] legibus haecce judicia ecclesiae fuisse concessa. Insigne vero hujusmodi exemplum sententia Magdeburgensium scabinorum nobis praestat,[2] coram quibus questus est quidam, quod, postquam a judice spirituali propter fornicationem cruciatus esset — „*nach . . . dy praelaten weise unde gewonheit . . . gepyniget bin*" — socii opifices de eo judicare praesumerent.

Ut vero de scortis, quae ad spiritualem jurisdictionem minime pertinuisse videntur,[3] quaeque plurimis in civitatibus toleratae[4] erant, tributa principes exigebant,[5] ita etiam fornicantium, judicio in spirituali accusatorum, multas petivisse Nassoviae comitem traditur.[6] — Sed jam medii aevi tempore etiam de fornicatione

[1] cf. exempli causa St. Circumspecte agatis. vide supra pag. 105, not. 1; cf. Chaucer Canterbury tales ap. Reeves l. c. 4, 49. hoc de crimine maximum lucrum clericos cepisse tradit:
„A Sumpnour is a renner up and down
With mandements for fornication
and is ybete at every toune's ende."

[2] ap. Wasserschleben deutsch. Rq. 410: „Eyne frye ledige dirne hat mir nachgesaget wy ich solde sy behurit unde swanger gemacht habin unde hat mir domitte eyn geruchte gemacht, so daz mich dy praelaten czu geystlichem rechte vorgeladin habin, unde gepyniget habin. Nu habin dye meyne Kompan dy gewandsnyder mit yre ynnunge vorboten unde meynen mich durch sulchis gerichtis willen also meyner ere unde narunge entsetczin, so meyne ich der sachin czu wertlichin rechtin ny vorclaget nach obirwundin bin, unde schynbar straffung von den gnaden gotis dorumb ny geledin habin, sunder czu geistlichin rechten durch des offinbarn geruchtis willen ich nach dem unde dy praelaten unde gewonheit halein gepyniget bin, so sint ouch sulche sachin geistlich unde nicht wertlich."

[3] cf. Rabutaux de la prostitut. en Europe (Paris 1851.) p. 32.

[4] de Gallia cf. Sabatier hist. de la législ. sur les femmes publiques; de Anglia: J. Stow the survey of London etc. (London 1633.) 448; de Germania: Jäger Ulm; Siebenkees Mater. z. Nürnb. Geschichte 2, 577. sq.; Malblank l. c. 50. Jarcke l. c. 3, 144. sq.

[5] cf. Ducange s. v. „putagium"; Rabutaux l. c. 23v; Baluzius vit. pap. Avenion. (Paris 1693.) 1, 810; ipse episcopus Herbipolensis tributa quae a lupanaribus exigere solebat in feudum dabat comitibus de Henneberg. cf. Spangenberg Henneb. Chron. 44. 103. 183; Siebenkees l. c. 581; cf. etiam Buder de investit. cum lucris Cellar. meretr., Frauenhaus, in amoenit jur. feud. (Jen. 1741.) num. XIV; — notum quoque est, episcopos a clericis, qui concubinas tenerent, tributa accepisse. cf. gravam. nat. germ. cap. 75: „Insuper etiam clericos religiososque et seculares, accepto ab eisdem annuo censu, publice cum suis concubinis, pellicibus et aliis id genus meretricibus, illegitime cohabitare, liberosque procreare sinunt."

[6] cf. Ord. Graf Joh. v. Nassau aô. 1498. in Corp. Constit. Nassovic. (Dillenburg 1796.) 1, 59; cf. ibid. 1, 61: „overspiele und ketzeri. und obe is woll im sende geroeget und vurbracht, und doch davon nit gestandenn were, Sullen die verbrechenden personen, man ader wip Iciliche bus mit zweien Rinschen gul-

judicia nonnumquam a secularibus esse usurpata, quarundam civitatum statuta testantur.[1]

i) De sacrilegiis. Inter gravissima crimina, quae ne asyli quidem beneficio frui Bellomanerius[2] censet, sacrilegium numerandum est (bonorum ecclesiasticorum occupatio aut rapina), quod ecclesia sibi spirituali in judicio coërcendum petivisse traditum est;[3] atque re vera condemnavit ad dinturnas gravesque poenitentias[4] hujus sceleris reos.

Tamen ecclesiae magis favore quam odio factum fuisse videtur, ut laici quoque judices sacrilegia vindicare inciperent; cum enim in dies evanesceret excommunicationis vis, nonne sola ecclesiae salus in prompta justitia, in secularis judicis benevolentia posita fuit, qui gravissimis poenis ecclesiarum raptores coërceret?[5]

ten verfallen synn"; — cf. Domesdaybook ap. Du Cange s. v. „adulterium"

1 cf. Medebach aô. 1350. ap. Seibertz l. c. 2, 385: „Item soluti homines in synodo super fornicatione non accusantur" etc.; Bremen kundige Rulle aô. 1489. ap. Ölrichs l. c. 667: „Item welck vrouwe unde man in hilligen nachten in unkuschheit ghefunden wurden. Is denne de Man wertlick so schall me im myt der vrowen setten in der Stadt veste, unde dar pynigen" etc.; cf. Du Cange s.v. „meretricalis vestis"; etiam duobus in foris fornicantes puniebantur. cf. Wendisch-rügianischer Landgebrauch (ed. cit.) 329: „De Landprawest moste thom weinigsten einmahl alle Yahr in ätlikem Caspel und Parkerken up Ruigen einen Synodum up einem Sondach .... holden .... Und in dem Synodi strafete men na geholdener Inquisition beide der Geistliken und Weltliken Laster, Jungfruwenschwekende, Ehebröke, Meineide, Gottesslesterungen, Missbrück- und Overtredinge der Virdage, Wickerie, Toevere, heimliken Woker ... de mosten am grœnen Donnersdage tho Bergen offentlick sick vor Pœenitenten betegen und dar publice absolvieren laten" ... hi omnes ... „vurböthen ere Missedath, wenn sie alle weltliche Overgerichtgewalt gestillet"; Secularem poenam, nulla fori mentione facta, constituit aô. 1500. Landgr. Wilh. v. Hess. ap. Kleinschmidt Samml. fürstl. hess. L.-Ordn. 1, 34.

2 C. 11, §. 19.

3 cf. exempli causa C. Vauriense aô. 1368. ap. Baluz. Conc. Narb. 183.

4 cf. Processus judicis ecclesiastici contra violentum coenobii spoliatorem aô. 1290. ap. Guden Cod. 3, 718; cf. dipl. aô. 1235. in Cod. dipl. Lubec. 1, 78; — cf. Beaumanoir c. 11, §. 15: „Mais voirs est quant li sacrilieges est tix, qu'il n'i a larrecin ne mort d'omme, l'amende du meffet est au prelat, en quel juridition li liex sains siet. Et quant il y a larrecin ou mort d'omme, le justice en appartient au segneur lai, en quel justice li liex sains siet"; de Anglia cf. Reeves l. c. 4, 102: „That sacrilege was both a spiritual and temporal crime, appears by some cases at common law of a very early date; where it is laid down, that in case of good stolen out of a church or church-yard the owner might sue for them in this court: the same of trees growing in a church-yard." (4. Henry III. 7. Henry III.).

5 Altdorf. XV. sec. ap. Gengler

Eodem quoque modo clericorum insectatores non spiritualis tantum judicis poenis,[1] sed secularis etiam, iisque gravissimis afficiebantur.[2] In Anglia vero hoc loco optime, quomodo judex ecclesiasticus multam imponere vetitus fuerit, intelligi licet, cum jam Statuto Circumspecte agatis (13 Edw. I.) ordinetur:

„*De violenta manuum injectione in clericum concessum fuit alias, quod placitum inde teneatur in curia Christianitatis, quum non petatur pecunia, sed agatur ad correctionem peccati.*" etc.

quod repetitum est (9. Edw. II.), ubi additur:

„*quod (sc. poenam corporalem) si reus velit sponte per pecuniam redimere, dando Praelato vel laeso, potest repeti coram praelato.*"

k) De variis criminibus. At multis de criminibus ecclesiasticus judex cognovit, quae spiritualia fuisse minime contendi potest.

Ita in Anglia coram spirituali judice injuriarum actiones instituebantur, quod comprobatur jam Statuto: „Circumspecte agatis":

„*in causa diffamationis concessum fuit alias, quod placitum inde teneatur in curia Christianitatis, cum non petatur pecunia, sed agatur ad correctionem peccati.*"[3]

atque Statuto: „Articuli Cleri;" tamen hancce ecclesiae jurisdictionem nonnumquam impeditam fuisse, ex querelis Praelatorum (aô. 1339.) apparet,[4] praesertim cum edocti quoque simus,

l. c. 5; Berlin aô. 1378. ap. Fidicin l. c. 1, 187. 201; Hamburg aô. 1497. ap. Lappenberg 304; Eisenacher Rb. lib. 3, art. 110. ap. Ortloff l. c. 749; Prag ap. Rössler l. c. 1, 111; Glogauer Rb. ap. Wasserschleben l. c. 65; Rb. Lud. d. Baiern ap. Freyberg l. c. 4, 448; Sachsensp. lib. 2, art. 13, §. 4; cf. dipl. aô. 1286. in Cod. dipl. Lub. 2, 333; dipl. aô. 1296. ap. Trouillat Monumens de l'hist. de l'anc. évêché de Bâle. 2, 606: „quos (i. e. ecclesiam gravantes) ad presenciam B. villici judicis tunc temporis in Buescort pro hujusmodi dampnis nobis (i. e. conventus Bellelay) et ecclesie nostre illatis fecimus citari"; cf. denique Emsiger Köre ap. Richthofen l. c. 30; Constit. Bamberg art. 198; Constit. Brandenb. art. 198; Constit. Carol. art. 172.

[1] cf. Sentent. offic. cur. Basil. aô. 1296. contra Clerici interfectorem ap. Trouillat l. c. 2, 621; cf. dipl. aô. 1252. in Baluz. Concil. Narb. Appdx. Act. 152; cf. dipl. ep. Brandenburg. aô. 1426. ap. Riedel Cod. dipl. Brandenb. I, 8, 397.

[2] Zürich aô. 1304: „das der pfaffe die vrevel die im geschiht von einem burger dem rate klagen soll." in Arch. f. Schweiz. Gesch. 5, 270; Lübeck: unio civitatis cum episcopo aô. 1314. in Cod. Lub. 2, 543; Wetzlar aô. 1282. ap. Guden Cod. 5, 83; cf. Constit. Bambergens. art. 143; Constit. Brandenburg. art. 143; Constit. Carol. art. 118.

[3] cf. 22. Edw. IV.

[4] convoc. Prael. aô. 1339. ap. Wilkins Concil. 3, 249; iidem que-

jam Eduardi IV. temporibus in iis solum actionibus „*diffamatum*" spiritualis judicis auxilium petere debuisse, quae, si vera reus pronuntiasset, in spirituali judicio judicandae fuissent; cujus rei insigne exemplum Coke in institutionibus suis affert (2, 493.):

„*The Prior of Lound libelled in the Spiritual Court against Robert Lee, and John Lee, for calling the Prior Churl's son, rotten churl and cankerd churl, and a Prohibition was granted for the words concerned no Spirituall matter and therefore he could not sue for them in the Ecclesiastical Court.*" etc.

Sed, quod magis notitia dignum esse nobis videtur, in Germania quoque exempla exstant, quibus injurias a judice spirituali poenis repetitas esse pateat, quae referre liceat:

Protocoll. jud. Synod. Mog. aô. 1502. ap. Guden Cod. 2. 418. sq.:

„*Uxor Martins . . . increpavit Cuntz Essing er hab falsch Kunntshaft geben zu Aschaffenburg am geistlichen Rechte.*"
(Dipurg) dixit contra filium suum in cimiterio, Er hab . . . gelogen. (poena: 6 *albus);*
(Hans) verba injuriarum mulieri praegnanti.
Artz Hamman jactat, se condormivisse uxori Ossenhausen (poena: 15 *albus); Class Schneider qui dixit mulierem Mertin Flad esse meretricem, sed probare non potuit (poena:* 3 *flor.).*"[1] —

Praeterea, idque maximam partem in Frisicis legibus, multa alia crimina, quae tamen in certum ordinem redigi non possunt, a judice ecclesiastico poenis sunt vindicata.[2]

runtur, quod in perjurii jurisdictione impediuntur.

1 cf. gravam. nat. Germ. c. 63. (Schilter l. c. 902): „Tandem si quando ex facto evenit, ut ecclesiasticus contra laicum injuriarum agere illatas forte verbo injurias, intendat, conatur ecclesiasticus judex eas ipsas quoque suae jurisdictioni vendicare causas. Quo denuo reus judicio conventus, ordinario juri suaeque eripitur atque eximitur jurisdictioni." cf. Seligenst. Sendr. aô. 1390. apud Grimm Weisth. 1, 504: „item da sich zwo schelden in der Kirche oder uf dem Kirchhofe, welche dan unrecht hat, die sal den besembhe barfusz umb die Kirchen dragen drye sondage vor dem ambt u. sal vor geen u. die ander nach geen, u. lachet sie, die sal den (besembhe) dann dragen."

2 cf. Boleswarder Sendr. aô. 1404. ap. Richthofen l. c. 485. sq. §. 28: „hwaerso en man daed slacht" (3 mark — 1 mark). §. 30: „fan moerd ofte moerdbrande" (6 mark); §. 32: „whaeso nachtis gheet tho enes sykers mannes huse, bi beslettenen doren ende ritsena fiore ende een scaeckraef dat, di scel da ban beta met sex merckum." §. 34: rapina; cf. Leeuwarder Sendr. aô. 1412. §. 26. ibid. 461: „Hwerso kinden hiara fader iefta moder blodich iefta blauw slaed, da ban en halen schild"; cf. quoque instr. jud. synod. Pomes. ap. Jacobson l. c. I, 1. Urk. 264: „incendiarii." — iterum quoque a judice

B. Causae civiles laicorum. Cum jam de causis criminalibus laicorum disseruerimus, ad civiles transeundum nobis est. —

Principia vero investigantibus nobis, quae in magno finium regundorum judicio inter seculare et spirituale forum medio aevo observata sint, ante omnia praeceptum illud jure Romano traditum spectandum est: actorem forum rei sequi debere, deinde discrimen, quod inter res spirituales atque seculares intercedit.

Sed ut de priore tractemus, ecclesiam ipsam hanc doctrinam persaepe pronuntiasse et corporis juris constitutiones [1] et conciliorum decreta [2] satis superque docent, quae tamen et ipsa probare possunt, quomodo clerici talia praecepta, libertati ecclesiae, quam clerici quidem assequi studebant, infestissima, neclegere sint conati. Cum enim episcopum Moguntinum [3] judices ecclesiasticos vetuisse legamus, secularium causas in spirituale forum trahere, „*ne ex hoc seculare* (sc. judicium), *quod valde est incongruum, enervetur*," judices ecclesiasticos pro certo habere possumus semper promptos fuisse, ad laicorum causas dijudicandas.

Sed hoc inprimis commemorandum, quomodo ecclesiastici studuerint, privilegio fori, quo rei utebantur, actores etiam frui.

Jam enim Alexander III. ait: [4] „*actor semper forum rei sequi debeat licet, in plerisque partibus aliter de consuetudine habeatur*," et apertius in synodalibus statutis legi potest: [5]

> „*item quando pars aliqua fuerit Ecclesiastica, sive reus fuerit, sive actor, etiam super re prophana, causa debet etiam a judice Ecclesiastico terminari.*"

seculari propter gravia crimina puniti ab ecclesiastico puniebantur; cf. Wendisch. Rüg. Landgebr. supra pag. 110; memoria dignus Saxonici Speculi locus, ubi propter pacem fractam et judici seculari et spirituali „gewedde" solvendum esse constituitur: lib. 1, art. 53, §. 4: „Neman ne weddet umme ene sake tvies, he ne breke den vrede unde ne sculde bannes an ener dat; de mut wedden to geislikeme rechte, unde to werlikeme." etc.; hoc eo fortasse explicari potest, quod ecclesia ipsa „treugam et pacem" saepissime confirmaverat, cf. C. Claromont. aô. 1095. c. 1; C. Lateranense. aô. 1102; C. gen. Later. II. aô. 1139. c. 12; C. gen. Later. III. aô. 1179. c. 21. 22; (c. 1. 2. X. de treuga et pace (1, 34).

[1] c. 5. X. de foro compet. (Alex. III.)

[2] cf. C. Mogunt. aô. 1261. apud Hartzheim 3, 600; Stat. Archiep. Colon. aô. 1266. ibid. 3, 623; C. Mogunt. aô. 1310. ibid. 4, 184; cf. dipl. Abbatis Fuldensis ap. Kopp l. c. 1, 180.

[3] C. Mogunt. aô. 1261. c. 18. u. s.

[4] c. 6. X. de foro compet.

[5] C. Herbip. aô. 1407. c. 11. ap. Hartzheim 5, 6; Synod. Bamberg. aô. 1491. ibid. 5, 13; Stat. Synod. Ratisb. aô. 1512. ibid. 6, 85; cf. dipl. archiep. aô. 1430., quo permittit subjectis suis, ne „umb Schulde oder werntlich sache" ad

Atque occurrunt sane multa imperatorum privilegia,[1] quibus monasteriis quibusdam conceditur, ut semper quacunque de causa omnes coram ecclesiastico judice convenire possint, quod et iis in civitatibus jus fuisse videtur, quarum legibus laici aut ministri clericorum (quos ipsos quoque fori privilegio fruitos esse constat) de causis secularibus in ecclesiastico judicio agere vetantur, cum ipsorum tamen clericorum nulla mentio fiat.[2]

tempus in spirituale judicium trahantur.

1 dipl. Otto. IV. 1210. (monasterio St. Appollinaris in Classe) ap. Mitarelli et Costadoni Annal. Camaldulens. (Venet. 1755.) 4, 299; dipl. Rudolphi I. aô. 1291. (abbatiae Weissenburg.) ap. Schöpflin Alsat. 2, 50; dipl. Henric. VII. aô. 1310. (monast. Paris.) apud Hugo Sacrae antiquitatis monum. (Stivagii 1725.) 2, 292; idem eod. aô. (eidem monasterio) in Arch. f. Oestr. Gesch.-Quell. 6, 184 (Kopp.); dipl. Carol. IV. aô. 1347. (clero Herbipolensi) ap. Schannat Vindemiae literar. 1, 213; cf. dipl. aô. 1255. in Remling Urkb. z. Gesch. d. Bisch. z. Speier. (Mainz 1852. sq.) 1, 261: „Suborta quaestione super eo, si officiati capituli Spirensis laici, suos coram judice ecclesiastico convenire valeant injuriatores, molestatores et debitores, ... capitulum Spirense ad nos (sc. archiep. Mogunt.) accessit, proponens, quod eorum officiati laici ex antiqua approbata et prescripta consuetudine, utpote a tempore cujus memoria non existat, obtenta, nonnisi coram judice ecclesiastico poterant conveniri, et suos injuriatores, molestatores atque debitores coram eodem judice licite convenerant"; Göttingen aô. 1354. ap. Pufendorf. observat. III, 3, 194: „Welk man de sek vor eynen papen hilt. und en pape is de mach umme syne schult, de me ome sulven schuldich is use borgere und unse medeborgere laden vor geislik ghērichte." exempla: dipl. aô. 1210. ap. Bauer Urk. z. hess. Landes- Orts- u. Famil.-Gesch. 9: monasterium Ebersbach contra Scultetum de Buernsheim „super sex jugeribus agrorum" in judicio ecclesiastico Moguntino agit; cf. dipl. aô. 1248. ap. Guden Cod. 3, 957. capitulum Moguntinum contra civem quendam agit, „quod sibi aquas eorum molendinarias usurpabat." cf. Drenther Sendbrief aô. 1332. ap. Richthofen l. c. 518: „Preterea persone que coram nobis agere consueverunt hae sunt: presbyteri, clerici ordinati, clericaliter viventes; custodes pro suis prebendis, sacerdotes pro suis debitis." etc.

2 cf. Appenrader Skraa aô. 1335. in Corp. Stat. Slesv. 2, 425: „Item laici seu famuli Clericorum vel eorum familia agunt contra cives in placito civitatis super quibuscunque causis"; Mainz. Friedeb. aô. 1335.—52. ap. Würdtwein Diplomat. Mogunt. 1, 506: „Welich Leye ledet einen andern Leyen etc." Prager Rb. ap. Rössler l. c. 1, 110: „Welcherlei dem andern beclaget vor geistlichem gerichte, umb sugetane sache, die der weltliche richter zu recht richten scholl, und pringet er in in schaden und wirt er dorumbe beclaget von dem richter, er schol iz vor puzen gegen den richter und yeme schaden aus richten." cf. Sachsensp. lib. 3, art. 87: „Swelk leie enen anderen leien vor geistlikeme gerichte beclaget umme sogedane scult de die werltlike richtere durch recht richten sal." etc. ut in jure Pragensi; Sächs. Weichb. art. 28; Rbuch n.

Hisce vero incommodis fieri non potuit, quin et principes resistere conarentur et ipsae civitates. — Cum enim in Anglia, quoties judex spiritualis de causa judicare praesumebat, quae secundum regni leges seculari reservata fuit, literas regis assequebatur reus, quibus judex impediebatur, quominus fines suae jurisdictionis transgrederetur, atque coram regio judice respondere jubebatur, quomodo libertatibus Angliae obviare, legesque violare, audere potuerit[1] (writs of prohibition)[2], cum in Gallia[3] appellatio tamquam ab abusu hisce malis remedium praeberet. Germanorum imperatores antiquis temporibus nihil fere hac de re statuerunt, Rudolphi I. verbis exceptis, qui in treuga aô. 1287. promulgata ait: „*Man sol ouch wertlich gerihte an sime rehte lazen.*" Cum igitur singulis civitatibus nihil reliquum esset, quam ut se ipsae juvarent, plurimas leges in Germania factas fuisse videmus, quibus aut cives vetabantur secularibus in causis judicis eccle-

distinct. lib. 3, c. 8, dist. 1. (Ortloff 148.): „keyn leyge noch keyn wertlich mensche, fruwe adder iungfruwe, adder begine, dy keyne prelaten haben gehorsam zcu sine, sullen clagen an geistlichen gerichte umbe schultunde umbe wertliche sache." etc.

1 Saepissime injuste tales prohibitiones a seculari curia fiebant. cf. aô. 1283. Stat. arch. Cant. apud Wilkins Conc. 2, 100; aô. 1285. querelae praelatorum ibid. 2, 115. itaque jam Edu. I. 24. Edw. I. (writ of consultation) atque deinde 18. Edw. II. c. 5. impedire studebant, quominus seculares tali prohibitione abuterentur.

2 Cum spiritualis judex literis regis non obediret, regio officiali mandabatur: „Si A. fecerit te securum de clamore suo prosequendo, tunc pone per vadium et salvos plegios B. talem ordinarium, quod sit coram nobis, ostensurus quare tenuerit placitum in curia christianitatis de laico feodo ipsius A. .... contra prohibitionem nostram." Bracton 409. (cf. Articuli Cleri c. 7.) Coke instit. 2, 623; C. Prov. Cant. aô. 1257. ap. Wilk. l. c. 1, 727; — Si episcopus vero, quem rex clericum in curia sistere jusserat, non obedierat tales literae officiali mittebantur: „Rex Vicecomiti salutem. Summone per bonos summonitores R. Londinensem episcopum, quod sit coram Justitiariis nostris etc. ad talem diem, et ibi habeat talem archidiaconum vel talem Clericum ad respondendum tali de Placeto quare etc. et ostendendum, quare non fecerit eum venire coram praefatis justitiariis nostris ad talem diem, sicut ei mandatum fuit, et quare non misit breve etc." Si tunc quoque non venit: „Rex vicecomiti etc. . . . praecipimus tibi, quod distringas R. Lond. Episcop. per omnes terras et catalla sua, quae habet in Balliva tua" . . . et sic in infinitum donec venerit" Fleta lib. 2, c. 169.

3 cf. Pansey de l'autorité judiciaire en France in Hermens Handb. d. ges. Staatsgesetzgeb. über den christl. Cultus 3, 527.

4 Appenrader Skraa u. s. pag. 114, not. 2; Augsburg aô. 1351. ap. Stetten Gesch. v. Augsb. (1743.) 1, 104; Bamberg ap. Zöpfl l. c. Urk. 12; Bergheim aô. 1375. ap. Schöpfl. Als. 2, 272; Berlin aô. 1397. ap. Fidicin l. c. 1, 111; Biberach aô.

siastici auxilium petere, aut clericis[1] (qui tamen etiam inter cives fuisse censendi sunt) disertis verbis interdicitur, ne ita privilegio

1312. apud Lünig RArch. 13, 182; Bremen aô. 1433. ap. Oelrichs l. c. 503; Cassel aô. 1444. ap. Kopp l. c. 1, Beil. 33; Freiburg aô. 1339. ap. Schreiber l. c. 1, 343; ibid. aô. 1347. eod. 1, 376; ibid. aô. 1357. eod. 1, 455; Friedberg aô. 1305. apud Mader Burg Friedberg 1, 113; Friedrichshafen aô. 1275. apud Gengler l. c. 142; Gengenbach aô. 1452. ap. Chmel Reg. Fried. III. no. 2957; Görlitz aô. 1433. apud Gengler l. c. 156; Goslar ap. Göschen l. c. 69; ibid. 94: „Mit gheystlikem ghérichte ne mach men nenne leyen vor werlikem ghérichte nene sake vortüghen, sunder dat uppe echt trit." Grünberg aô. 1272. (in Hassia sita) apud Kopp l. c. 1, 174; Hamburg aô 1270. apud Lappenberg Hamb. RA. 55; ibid. aô. 1292. aô. 1497. eod. 203; Heiligenstadt aô. 1335. ap. Wolf Gesch. u. Beschreib. d. St. Heiligenst. Urk. 12; Herford XIV. sec. ap. Wigand Arch. f. Gesch. u. Alterthumskunde Westphal. 2, 24; Issni aô. 1365. ap. Jäger jur. Magaz. für die deutschen Reichsstädte (Ulm 1790. sq.) 3, 227; Mainz u. s. pag. 114; München Stadtr. art. 271. ap. Auer l. c. 105; Münster aô. 1438. ap. Niesert l. c. 3, 131; Neumark aô. 1392. ap. Tzchoppe u. Stenzel Urkundsamml. 612; Nördlingen aô. 1318. ap. Senkenberg visiones divers. de collect. leg. Germ. 361; Pfullendorf aô. 1333. ap. Gengler l. c. 356; Prag cf. pag. 114; Rapperschwyl aô. 1354. ap. Gengler l. c. 367; Ravenspurg aô. 1337. ap. Lünig RA. 14, 224; Rotenburg aô. 1274. apud Gengler 383; Alte Soester Schraa aô. 1442. ap. Seibertz 2, 409; Stade aô. 1329. apud Senkenberg Sel. jur. 6, 341; Stendal aô. 1345. ap. Gengler l. c. 463; Tann aô. 1379. ap. Schöpflin Als. 2, 279; Ulm aô. 1296. ap. Jäger Ulm 732; Wartberg aô. 1312. apud Wigand l. c. 4, 293; Wesel aô. 1227. ibid. 4, 408; Wetzlar aô. 1318. ap. Guden sylloge varior. diplom. 487; Wittstock aô. 1523. ap. Riedel l. c. I, 1, 430; dipl. elect. Brandenb. aô. 1472. ad ep. Verdensem ap. Raumer Cod. dipl. Brandenb. 2, 18; Hassia: Land. O. Guilielmi III. aô. 1497. ap. Kleinschmidt Samml. hess. Landesord. 1, 16; aô. 1500. ibid. 1, 34; Thuringia: const. Guilielmi ducis Sax. aô. 1446. ap. Kopp l. c. 1, 164; Sachsensp. cf. pag. 114; Rbuch n. dist. ibid. Ruprecht v. Freysing. c. 67. ap. Maurer 81; Glogauer Rbuch c. 396. ap. Wasserschleb. deutsche Rquell. 49; Westerwolder Landr. aô. 1470. ap. Richthofen l. c. 278; Dithmars. Landr. aô. 1442. §. 2. ap. Michelsen Samml. altdithmars. Rquell. 2; §. 5. ibid. 4; §. 24. ibid. 10.

[1] Bern u. Zürich aô. 1423. Pfaffenbrief cf. Bluntschli Staats- u. Rechtsgesch. v. Zürich 1, 318; Bremen aô. 1433. ap. Oelrichs l. c. 541; Frankfurt a/M. aô. 1329: „Daz si oder ir gut ... niemant an sol sprechen mit geistlichen rechten umb waertlich sache, ez sein geistlich person oder wertlich" ap. Böhmer Cod. dipl. Moenofrancof. 1, 497; Alte Geraische Statuten aô. 1487. apud Walch l. c. 2, 93: magistratui licet quemque etiam „umb schuld die er ... denen gotteshäusszer allhier zu G. schuldig wehre, es sey Geld oder anders ... in gehorsam gebietten auff ein Thorhausz zu gehen." etc.; Heilbronn aô. 1338. ap. Jäger Gesch. d.

spirituali abutantur. Poenae[1] quoque statuebantur aut certae gravesque[2] aut incommoda rei,[3] qui damnum tulerit, sarcientes.

Tamen ne quo modo clerici tales constitutiones irritas redderent, etiam pactis a magistratibus ut illis obedirent sunt astricti.[4]

Stadt Heilbronn 108; Königsfeld (in Bohemia sita) aô. 1360. apud Gengler l. c. 226; Alte Soester Schraa aô. 1442. ap. Seibertz l. c. 2,409; Wetzlar aô. 1404. ap. Chmel Reg. Ruperti no. 211; de Clivia cf. mandatum Ducis Joannis aô. 1470. ap. Scotti Samml. d. Ges. u. Verord. in den Herzogth. Cleve etc. (Düsseldorf 1826.) 1, 10; cf. dipl. aô. 1508. ibid. 1, 39; de Hassia cf. Beurk. Nachr. v. Closterhaus etc. Schiffenberg. 2, Beil. 63; de Würtembergia cf. Cless Versuch e. kirchl. polit. Landes- u. Culturgesch. v. Würtemb. (Tübingen 1806. sq.) II, 2, 848; singulari modo jus Dithmars. familiam clericorum, qui forum spirituale secularibus in causis adierint, obligat, aô. 1442. §. 3. ap. Michelsen l. c. 2: „Item so wille wy, dat en jewelik slachte an unsum lande dat sy lüttik efte grot, de dar hebben scholer efte papen, dat se de dar to scholen vermoghen, dat se sik an rechte scholen noghen laten, we des nicht en doen efte doen willen, da schal dat slachte gud vor wesen, unde allent dat dar van kumpt unde komen mach, dat schal dat slachte utdreghen, unde dar to scholen se unsem lande wissen LX. lüb. Mark."; cf. quoque Blume l. c. 1, 362. ubi questum esse traditur aô. 1520. plebanum Appenzellensem apud episcopum, quod a magistratu cogeretur, ut de annuis et censibus coram seculari judice ageret.

1 cf. Cassel aô. 1444. u. s.: „... den sollte man angriffen und halten bis an unns, unnd wie wir es dann mit dem machen, darbey sollte es pleyben."; Wetzlar aô. 1318. u. s. Würtembergia ap. Cless. u. s.

2 exsilium: Göttingen aô. 1354: „... we dat breke de en schal hir nicht mer wonen he vorbetere dat na genaden des rades ap. Pufendorf l. c. III, 3, 194; Goslar ap. Göschen 69: „Welk unse borghere enen anderen unsen borghere vor gheystlikem richte vorclaghet, dat scal he dem sakwolden unde deme rade irlegen unde ne mach dar vore nicht inne sitten." Mainz aô. 1335—52. u. s.; multa: Alte Augsb. Stat. aô. 1276. apud Walch 4, 89: „... fünf Pfund Pfenning"; Hamburg aô. 1270. u. s.: „... dat schal he wedden mit dreen punden"; Heilbronn aô. 1338. u. s. X marc argenti; Heiligenstadt aô. 1335. u. s.: „... zehen Schillinge"; Nördlingen c. a. 1318. u. s.: „zehen pfunt"; Brandenburg. cf. dipl. Joachimi aô. 1521: „bey peen funfzig gulden" ap. Riedel l. c. I, 14, 53; Hassia Land. Ord. Wilh. III. aô. 1497. u. s.: „bey der pene fünffzig Reinischer gulden"; Westerwolder Landr. u. s. aô. 1470: „by pene vyf marck"; Dithmars. Landr. u. s.: „LX lüb. mark."

3 Sachsensp. u. s.; Rbuch n. dist. u. s.; Berlin aô. 1397. u. s.; Prager Rb. u. s.; Alte Augsb; Stat. aô. 1276. u. s.; Glogauer Rb. u. s.; Hamburg aô. 1270. u. s.; Stade aô. 1329. u. s.; praeterea actoribus hasce constitutiones violantibus mandatur, ut de actione desistant: Mainz u. s.; Landesord. Guil. III. Hass. landgr. aô. 1497. u. s.

4 Basel — mon. Schönthal — aô. 1416. ap. Ochs 3, 117; Bocholt — ad beneficia praesentati — c. a. 1460. ap. Wigand l. c. 3, 39; Cassel — Carmelit. — aô. 1293. ap. Estor orig.

Jus vero fuit per totum medii aevi tempus valens idque notissimum, quod multis legibus confirmabatur, ut, cum judex secularis justitiam reddere aut nollet aut non posset, spiritualis judicis quisque auxilium petere posset, ut contra spirituali in causa, seculari judici, justitia denegata, cognoscere liceret.[1] Posteriore demum

jur. publ. Hass. 300; Esslingen — omnes clerici ejusdem civitatis — aô. 1488. ap. Pfaff Gesch. d. Reichsst. Essling. (Essl. 1840.) 260; cf. Pfaffenbrief aô. 1370. (Schwyz, Zürich, Luzern etc.) ap. Tschudi Chronic. Helvet. (Basel 1734.) 1, 472: „Was ouch Pfaffen in unser Eydgenosschaft in Stetten oder Ländern wonhaft sind, die nit Burger etc. sind . . . die sollen schwören kein frömbdes Gerichte Geistlichs noch weltlichs zu suchen... wenn sie sollen von jeghlichen Recht nemmen an den Stetten und vor dem Richter, da Er gesessen ist, es wäre dann umb ein Ee, oder umb geistliche Sachen on alle Gevärde." Hermann. Hassiae Landgr. — episcop. Mogunt. — aô. 1277. ap. Kuchenbecker analecta Hassiaca 3, 10; 6, 460; eodem modo aô. 1422. ap. Kopp l. c. 1, Beil. 66; etiam plebani qui beneficia accipiebant landgraviis ita se obligabant; cf. dipl. aô. 1520. apud Kopp l. c. 1, Beil. 107; Gerhard. Slesv. dux — Capitulum Slesvic. — aô. 1399. in Urkundenb. der Schlesw. Holst. Lauenb. Gesellsch. f. vaterl. Gesch. 2, 395; Dithmarsi — praepositus Hamburg. — aô. 1471. ap. Michelsen Dithmars. Urkundenb.: „So schal ock forder undewil de upgenante provest to Hamborch sin Commissarius edder Officialis nemande mit geistlikem banne enghen effte dwenghen umme wertliker penningeschult, sunder idt sy tho deme ersten ghewiset unde vorschreven vor dat Landrecht in deme lande to D." etc.; de Gallia cf. exempli causa Arrestum. Parl. aô. 1286. (Olim 2, 255. no. 7: „fuit preceptum dicto ballivo, quod publice in assisia sua faciat prohiberi, ne aliqui laici ire audeant coram dictis personis causa litigandi coram iis." (sc.: jud. spir.) — de Anglia cf. Fleta lib. 6, c. 14. ap. quem judex spiritualis damnum compensare jubetur, quod reus fortasse passus sit: „Et si terra vel aliud in foro petatur eccl. et regia prohibitio intervenerit, ne procedatur ibidem, et judex procedere timuerit, an res de qua agatur mere spiritualis sit, nec ne, tutum est judici, supersedere litemque suspendere, donec discussum fuerit a justiciariis locum regis tenentibus, utrum licite procedere valeat in causa nec ne, qui si in causa illicita praesumptuose processerit, et inde convincatur, damnum quaerenti restituere condempnabitur, adhibita taxatione justitiae, et gaolae committitur donec pro voluntate regis ab inde redimatur"; cf. Lex Reg. Majest. lib. 3, c. 7.

[1] cf. c. 6. X. de foro compet. (Alex. III.); c. 10. X. ibid. (Innoc. III. aô. 1206.); cf. Bern et Zürich aô. 1423. ap. Bluntschli l. c. 1, 318; Biberach aô. 1312. ap. Lünig RA. 13, 182; Cassel aô. 1444. ap. Kopp l. c. 1, Beil. 30. sq.; Freiburg aô. 1339. apud Schreiber l. c. 1, 343; ibid. aô. 1347. eod. 1, 376; Heiligenstadt aô. 1335. apud Wolf l. c. 12: „ezen were dan daz he en erst vorklaget, unde erwunnen hette an weltlichem gerichte, unde syn nicht gephenden kunte, addir he solche Kuntschaft hette damede er nicht habend were an weltlichem Gerichte, so megte er in leden an geistlichem gerichte." etc.; Issni aô. 1365. apud

tempore, cum operam darent majorem principes, ut et arrogantiam potentiamque clericorum frangerent, et justitiam promptiorem redderent, singulis in terris judicia constituta sunt, quae actores, justitia denegata, adire deberent; at idem imperiali demum lege jussum fuit.[1]

At nunc videndum est, quaenam causae medii aevi tempore spirituales, quaenam seculares habitae sint, ut fines utriusque jurisdictionis conspicere possimus, cum constet, aliis in terris alias causas ad judicis spiritualis cognitionem pertinuisse, quod jam legibus intellegi licet, quae spirituales causas enumerant;

Etenim ecclesiasticae causae (de civilibus dumtaxat agimus) esse censentur in Statutis synodalibus Herleipolensibus:

> „*causae rusticorum vel servorum Ecclesiae, item causae publice poenitentium, item causae pupillorum, viduarum et miserabilium personarum, item causae peregrinorum, item quando judex secularis justitiam reddere negliget; matrimonii, dotis, super decimis, item causa Nativitatis, Beneficialis, juris Patronatus ... item ratione pacti et voti fracti, item ratione juramenti vel fidei dationis, item, quando pars aliqua fuerit ecclesiastica ...*" (ap. Himmelstein l. c. 218.)[2]

cum tamen Statuta Augustana[3] pronuntient: „*Es soll ein Burger antwurten im Capitel um vier Sachen und nit anders, der ist eins um die Ee, dass ander um Seelgerät ... das drit um öffenen Wucher ... das viert um Pfand;*" atque Delensia[4] et Colmariensia,[5] easdem causas ecclesiasticas nominent, exceptis quidem causis testamentariis, Bernensia,[6] exceptis etiam pigneraticiis.

Jäger jur. Magaz. 3, 227; Pfullendorf aô. 1333. ap. Gengler l. c. 356; Glogauer Rb. c. 348. apud Wasserschleben l. c. 49: „Worde abir eyme manne recht vorsaget wertlichin der mochte eynen andern ǰoven vor geistlich vorladen ap her geczugen mochte daz em recht were vorsaget", Glosse z. sächs. Weichb. art. 28.

1 cf. Königsfeld aô. 1360. apud Gengler l. c. 226: „... quod acciones suas coram judice civitatis prefate K. repetant et requirant, recepturi justitiam expeditam"; constit. Frider. march. Brand. aô. 1460. ap. Gercken Frag. March. 3, 93; cf. Reichstag z. Nürnberg aô. 1438. Neue Samml. d. Reichabsch. 1, 161: „Obe jemans fürneme, das ime Gerichtes und Rechtes versaget oder geweigert were, der sol und mag darumbe vor desselben Gerichtes, do ime reht versaget worden ist, necht Obergericht, und nicht anders Zuflucht haben." etc.

2 cf. Const. episc. Mogunt. aô. 1430. apud Guden l. c. 4, 176: „doch das Sache, die Gotslehen die heilige Ee, wucher, czehenden, meyneide und andere geistlichkeit oder geistliche Personen antreffent." etc.

3 aô. 1276. ap. Walch l. c. 4, 89.

4 aô. 1358. apud Schöpflin Als. dipl. 2, 220.

5 aô. 1293. c. 16. apud Gaupp l. c. tom. 1.

6 ap. Ryhiner l. c. 2, 443.

a) De causis matrimonialibus. Non solum corporis juris [1] atque conciliorum decretis, sed plurimis quoque Germaniae, [2] Galliae, [3] Angliae [4] legibus matrimonia ad spiritualis judicis cognitionem pertinere statuitur. Tamen etiam laicos hancce jurisdictionem exercuisse negari nequit, ex conciliorum constitutionibus apparet, [5] etsi Reinhardo [6] minime assentimur, cum principes, secularibus poenis, qui sine parentum voluntate matrimonia inibant, coërcentes, de causis matrimonialibus cognovisse censeat.

Ut vero ad singula transeamus, de actionibus ex pactis sponsalibus (sc. de futuro) et a Bellomanerio et Angliae legibus [7] et Germanarum [8] civitatum statutis spirituali judici judicare permittitur.

1 cf. c. 12. X. de excessib. praelat. (5, 31.) (Innoc. III.); cf. Dove l. c. 85.

2 Augsburg aô. 1276. ap. Walch l. c. 4, 89; aô. 1450. ap. Stetten. l. c. 1, 174; Bern ap. Ryhiner l. c. 2, 443; Culm lib. 5, §. 43. (Leman 153); Delen aô. 1358. ap. Schöpflin Als. dipl. 2, 220; Colmar aô. 1293. c. 16. ap. Gaupp l. c. tom. 1; Erfurt aô. 1483. ap. Falckenstein Civit. Erfurt. histor. critic. et diplom. (Erfurt 1739.) 400; Eisenach lib. 1, c. 43. 44. ap. Ortloff l. c. 664; Worms aô. 1519. transactio inter episcopum et civitatem ap. Schannat hist. episcop. Wormatiens. 2, 331; cf. Heilbronn fine XV. sec. ap. Jäger Heilbronn 1, 298. Rbuch n. dist. lib. 1, c. 43. 44. (Ortloff 664. sq.).

3 cf. Beaumanoir c. 11, §. 3. (Beugnot 1, 158.); Ass. de Jérus. 1, 522; Etabl. de St. Louis. l. 1, c. 4. 18. 133.

4 Fleta lib. 1, c. 23; Briton c. 34. 107. 108; Bracton lib. 5, tit. 5, c. 3, §. 5; Stat. circumspecte agatis; — cf. Lex Reg. maj. lib. 1, c. 2.

5 cf. Synod. Frising. aô. 1480. ap. Hartzheim. 5, 517: „ut in causis matrimonialibus nemo quam judex Ecclesiasticus diffiniat." C. Constant. aô. 1483. ibid. 5, 551: ... „per hoc autem non prohibemus, quominus in causis ubi transactiones locum habent, in arbitratores et viros communes compromitti possit" etc.; C. Salisburg. aô. 1490. ibid. 5, 579; Synod. Varmiens. aô. 1497. ibid. 5, 667; Synod. Basil. aô. 1503. ibid. 6, 15.

6 l. c. 347. sq. talium constitutionum exemplum videas ap. Kuchenbecker l. c. 9, 234. aô. 1423.

7 cf. not. 3. 4.

8 Goslar ap. Göschen 77: „We enne sculdighet dat he ghelovet hebbe ene to echte to nemende, et si man oder wif oder maghet, dat mot he wol vorderen vor gheystlikem gherichte." Nordhausen aô. 1300. ap. Förstemann Neue Mittheil. aus d. Gebiet hist. antiqu. Forsch. III, 1, 59: „Swelik unser burgere spreche ane eins burgers tohter umme rehte ê, un en schuldigt su sichs vor geistlicheme gerihte" etc.; cf. aô. 1308. ibid. III, 2, 12; Hamburg aô. 1270. ap. Lappenberg l. c. 19: „So wor eneme manne ene juncfrowe ofte een medewe lovet wert, unde gelovet wert an beiden syden vort to varende also stadrecht is, unde wert he under der tyd van ener anderen beclaget vor dem sende etc. ... Wert over de sake to Rome togen etc.; cf. aô. 1292. ibid. 118; aô. 1497. ibid. 254. hoc tamen loco synodi mentio non fit; cf. sententia judicis spiritualis

At cum res sit pertractata, saepissime per medii aevi tempus ecclesiastica de matrimoniis contrahendis praecepta violata esse, atque per laicos matrimonia contracta, mirum non est, quod etiam laici judices de actionibus ex sponsalibus pactis natis cognoverint; ita leges quaedem exstant, quibus nulla fori mentione habita, poenae, eaeque nonnumquam capitales iis dicuntur, qui talibus in actionibus, actores succumbant,[1] atque Ulmae[2] exempli causa traditum est, hujusmodi actiones coram seculari judice dejudicatas esse.

Cum alter conjux sine alterius voluntate in monasterium se reddere conetur, jus Saxonicum[3] spirituali in judicio vult agi; cum matrimonia annullanda essent, aut conjuges separandi, judex spiritualis petendus fuit,[4] neque Ludovici Bavari exemplum[5] leges sunt secutae.

Cum alter conjux alterum injuste desereret, et Angliae leges[6] et Frisiae[7] judicem ecclesiasticum, rursus conjungere eos jubent, etsi sententiae quoque exstant hac in re a seculari judice dictae.[8]

b) De legitimatione. Ratione matrimonii vero, utrum legitimus quis esset, nec ne, ab ecclesiastico judice cognoscebatur, quod non solum in Gallia Bellomanerii[9] verbis, sed etiam in Anglia

Moguntini aô. 1290. lata ap. Guden Cod. 2, 264: „H. quam per difinitivam sententiam nostram R. adjudicavimas in uxorem."

1 Halle ap. Förstemann l. c. I, 2, 78; Hamburg aô. 1292. ap. Lappenberg l. c. 123; aô. 1497. ibid. 254; Leutkirch aô. 1488—1500. ap. Jäger jur. Magaz. 5, 278; Soest ap. Westphalen l. c. 4, 3078; aô. 1370. ap. Seibertz l. c. 2, 405.

2 cf. Jäger Ulm. 338.

3 cf. Rbuch. n. dist. lib. 1, c. 19. (Ortloff 43).

4 Beaum. c. 18, §. 7; c. 57. — Dresdner Schöffenrecht ap. Wasserschleben D. Rquell. 117.

5 notum illud Ludovici diploma ap. Freher Script. 1, 620; Goldast const. 2, 87. etc. — Böhmer reg. no. 2225. falsum esse censet.

6 cf. i. a. Britton c. 110.

7 cf. Loppersumer Sendbr. aô. 1424. ap. Richthofen l. c. 313.

8 cf. Reform. Guilielm. II. Hass. landgr. aô. 1500. ap. Kleinschmidt l. c.; cf. sententia judicii aulici Saxonici aô. 1514. ap. Reinhard l. c. 349: „inter H. v. A. und M. seinem Weybe anders teyls .... daz mehr bemeldete frawe zu H. v. A. widderumb zcihenn und bey yme wonenn." — de querelis quoque inter conjuges ortis judex ecclesiasticus cognoscebat; cf. Passau aô. 1300. ap. Gengler l. c. 351: „Was ain Man mit seinen Hausfrawen zu handeln hat, da gehört kain wertlich Recht, nur geistlich puess."; cf. protocoll. jud. synod. Mog. aô. 1502. ap. Guden 2, 418. sq.: „E. et G. contraxerunt matrimonium et non perfecerunt"; „Hentz Heilmann quod non cohabitat uxori" (poena 5 albus); „Contz Biber non cohabitat legitimae"; „Peperit et dixit, puerum non esse legitimum viri, et tamen non scitur alius pater"; cf. Beaumanoir. c. 57, §. 1.

9 c. 11, §. 24.

literis a Glanvilla[1] traditis, quas rex ad spiritualem judicem mittebat, ut certior fieret, num in causa coram seculari judice acta (maximam partem hereditaria) spurius esset actor reusve, probatur. — In Germania quidem in Frisicis[2] statutis synodalibus et de liberis spuriis constitutiones publicantur, et de patris illegitimi erga illos atque matrem officiis; tamen etiam seculares leges eidem rei dant operam, atque Magdeburgensium scabinorum sententiae satis testantur, non solos ecclesiasticos judices his de causis cognovisse.[3]

c) De dotis actione. Restat denique, ut de dotis actione

1 cf. Glanvilla lib. 7, c. 13: „Verum si quis versus aliquem hereditatem aliquam tamquam heres petat, et alius ei objiciat, quod heres inde esse non potest, eo quod ex legitimo matrimonio non sit natus, tunc quidem placitum illud in curia Dom. Regis remanebit et mandabitur archiepiscopo vel episcopo loci, quod de matrimonio ipso cognoscat;" en literas regis ibid. c. 14: „Rex Archiepiscopo salutem. Venit coram me W. in curia mea petit versus R. fratrem suum quartam partem feodi unius militis in illa villa sicut jus suum, et in quod idem R. jus non habet ut W. dicit, eo quod ipse bastardus sit natus ante matrimonium matris eorum, et quoniam ad curiam meam non spectat, cognoscere de bastardia, eos ad vos mitto" etc. — hujus regulae exceptiones videas ap. Fleta lib. 6, c. 16. —; Liceat hoc loco commemorare in Anglia liberos per subsequens matrimonium legitimatos non fuisse; cf. Glanvilla lib. 7, c. 15: „„... Et quidem licet secundum Canones et leges Romanas talis filius sit legitimus heres, tamen secundum jus et consuetudinem regni, nullo modo tumquam heres in hereditate sustinetur, vel hereditatem de jure sui regni petere potest"; cf. Fleta lib. 6, c. 16; cf. Stat. of Merton aô. 1235—6. c. 9: „omnes comites et barones uno ore responderunt, quod nolunt leges Angliae mutari, quae hucusque usitatae sunt et approbatae; cf. c. 6. X. qui filii sint legitimi (4, 17.) (epist. ab. Alex. III. Exonensi [Angliae igitur] episcopo scripta). At etiam ex Speculi Suevici verbis (c. 332. Wackernagel) juris canonici praecepta de legitimandis liberis per subsequens matrimonium in Germania non ita observata fuisse apparet: „Ez hât ein man eine vrowen ze lediclîchen dingen kurz oder lanc, unde hât kint bî ir, vil oder wênic; unde nimet er si dar nach zer ê: daz sint immer mêre êkint, swaz si vor kinde habent gehabet, als reht als disiu, diu si dar nâch gewinnent; ... daz widerrette man etwâ ûf werltlichem gerihte: wan die ungelêrten liute wizzen darumbe niht" etc.

2 cf. Drenther Sendbr. aô. 1332. ap. Richthofen l. c. 519: „He sunt actiones ... de pueris illegitimis alendis; de quibus talem ordinem consuevimus observare: si mulier pregnans non haberet certum patrem, ille cui ipsa in partu, sub testimonio dominorum ad se vocatorum puerum assignaret, alere teneretur."

3 cf. Ordn. Graf. Joh. v. Nassau aô. 1498. in Corp. Const. Nassov. 1, 59; Magdeb. Schöffenurth. ap. Wasserschleb. Deutsch. Rq. 411.

agamus. — In Anglia[1] autem constat, pecunias ante matrimonium promissas coram ecclesiastico judice marito repetendas fuisse, cum tamen libri juris[2] de dote non clare se habeant. — In Gallia Bellomanerius quidem, causas ecclesiasticas enumerans, dotalis actionis nullam mentionem facit, sed ex Arresto Parlamenti aô. 1269 intellegimus: „*secundum consuetudinem Franciae in opcione* (*fuisse*) *dominarum de dotaliciis suis trahere ad curiam ecclesiasticam vel ad curiam domini feodalis*, *vel ad curiam domini superioris*," quod idem Stabilimentis St. Ludovici constituitur, atque a Bellomanerio etiam, de viduis disserente, juris fuisse pronuntiatur.[3]

[1] cf. dipl. Edu. II. aô. 1319. ap. Rymer l. c. II, 1, 388: „Cum placita de catallis et debitis in regno nostro, que non sunt de testamento vel matrimonio ad coronam et dignitatem nostram specialiter pertinent"; cf. Briton c. 28: „Ascuns dettes sount, nequedent dues, les quex nous ne volons mye que soient pledes en nostre court si come de testament et de matremoyne"; cf. Fleta lib. 2, c. 58; sed quanta fuerit in Anglico jure formae vis Reeves l. c. 3, 65. exponit, qui: „It was held, that where a man promised to give so much money to wife, debt would lie; but if the money had been promised in marriage id being then become an object of spiritual cognisance;" — aliud vero statutum fuit, cum de immobilibus ageretur. cf. Glanvilla lib. 7, c. 18; cf. Lex Reg. Maj. lib. 1, c. 59: „Cum quis autem terram aliquam de Maritagio uxoris sue petit, vel mulier ipsa, vel ejus heres, tunc distinguitur utrum terra illa petatur versus donatorem vel ejus heredem, vel versus extraneum; quodsi versus donatorem vel ejus heredem petatur, tunc in electione petentis esse poterit, utrum inde placitare voluerit in curia Christianitatis, an in curia seculari. Spectat enim ad judicem ecclesiasticum placitum de maritagiis tractare, si pars petentis hoc elegerit, propter mutuam affidationem que fieri solet, quando aliquis promittit, se ducturum in uxorem aliquam mulierem, et ei maritagium promittitur ex parte mulieris; nec per curiam Domini Regis defendetur placitum id in curia Christ. licet de laico feodo sit, si constiterit, quod ad maritagium petatur, si vero versus extraneum petatur, tunc in Laica curia terminabitur placitum id."

[2] cf. not. 1. — cf. Fleta lib. 5, c. 19: „actio autem dotis, ubi mulier nihil habet, alibi, quam in curia regis, non potest terminari, quia si duae mulieres contenderent inter se in dotis petitione, ac utraque parata esset, se probare uxorem defuncti, et oporteret certiorari, quae illarum esset uxor legitima, quod fieri non posset, nisi per loci diocesanum. cf. Briton c. 104: „Plee de dower est termine en nostre court, et pār graunde reson." cf. c. 105—108; cf. tamen Lex Reg. Maj. lib. 1, c. 2: „placitum de dotibus ad forum ecclesiasticum pertinet."

[3] cf. etiam cum his locis not. 1. Olim 1, 756. no. 10; Etabl. de St. Louis. l. 1, c. 18: „Gentilfame puet bien plaider de son douére en la cort à celui en qui chastellerie il sera, ou en la Cort de Sainte Eglise; et en est à son choix. Et ainsi puet fere Gentilhome de son mariage qui li a esté donné à porte de moustier, pourcoi la fame li aït esté donné pucelle." cf. Beaumanoir c. 11, §. 9; cf. c. 10, §. 12.

In Germania quoque Concilia dotales actiones spiritualis judicis cognitioni reservabant, [1] tamen nullum exemplum nobis occurrit, re vera de dote ecclesiasticos judices judicasse. — Cum tamen nullum juris institutum magis Germanicis fundamentis nitatur, quam jus dotale, cum dubitari non possit, quin viri solummodo patrii juris peritissimi tam in difficilibus quaestionibus versari potuerint, cum tandem negari nequeat, in foro spirituali jus Germanicum plane neclectum fuisse, [2] nonne jure videmur contendere de dote actiones, nisi omnes, tamen maximam partem seculari in curia esse actas? sed exempla quoque exstant, quae nos non falsa pronuntiasse possint defendere, inter quae sententiae scabinorum optime in nostram opinionem possunt adducere.

: „*Recht froyt ir uns yn deszen worten ab eyn weip durch unsichirheit ires leibes von irem manne beth und tischhalben yn wigbilde gescheidin wurde, do man solche willkor gewonheit und recht hette, das eyn iczlich weip nach ires mannes tode eyn dritteil seynes gutis neme etc. .... Sind emmale daz ir keyne eynin andern bethegenoszin by irer beider lebetage genomen had so und von dem bethe und tische allein gescheidin sint, so ist daz eyn czeichin das sy an der ee nicht gescheidin sint durch der wille solche willkor und begnodunge geschen ist. Ist denne na der man vorscheiden, so hat die frauwe eyn dritteil von rechtiswegin.*" [3] (ap. Wasserschleben Deutsche R.-Quell. 318.) — et fortasse etiam:

: „*Czu uns ist eyn man eyner unszer mitteburger, der ist vorczeyten werstunden yn die nacht dirwyscht und begriffen mit seynes weybes swestir tachter nackit bey ir yn eynem bette; der man wart gefangen und dornoch von geheysze der Konigynne wart her des gefengniz ledig. Nu ist vor gehegit ding komen des selbin mannes hausfrawe und hat beweyset mit des officialin briffe .... das sie von demselbin manne yn geistlichym rechte aws dem bette ynne wonunge des hausis von ym gescheyden und vordirt czu dem selbin manne L marg die sie vor eren man hat gegebin vor schulde die weile her recht gegen ir tat.*" *etc.* (ibid. 117.)

d) De causis testamentariis. Non solum judicare studebat ecclesia, in Gallia, Anglia, Germania de omnibus testamen-

[1] cf. C. Herbip. aô. 1407. ap. Himmelstein l. c. 218. cf. privileg. archiep. Colon. civitati Brühl datum aô. 1285. ap. Lacomblet l. c. 2, 474.

[2] cf. Prolog. ad gloss. Spec. Saxonici:
... „Foro ecclesiastico si debes litigare,
haberis pro fantastico
si velis allegare
jura hujus speculi."

[3] cf. dipl. aô. 1413. ap. Raumer Cod. dipl. Brandenb. 2, 183.

tariis actionibus,[1] sed etiam in omnibus iisdem terris episcopis rationem reddere jubebat testamentorum exsecutores, multaque alia ad ultimas voluntates pertinentia[2] instituebat.

In Gallia a Bellomanerio docemur, et judici seculari, et spirituali permissum fuisse de testamentis judicare, cum tamen spiritualem judicem de secularis sententia certiorem fieri oporteret, quam lite finita ei reformare liceret.[3]

In Anglia quoque Glanvillae[4] tempore omnes causae testamentariae in spirituali judicio agebantur, exsecutores testamentorum spirituali judici rationem dabant, qui et ipse compellebat eos, ut legata solverent.

Tamen posteriore tempore, an jure bona defunctus legare potuerit in ecclesiastico judicio dijudicandum non fuit, cum rex aô. 1309. querentibus clericis responderet:[5]

„*de domibus et molendinis ac similibus judex ecclesiasticus non potest cognoscere, an sint legabilia, sed bene potest cognoscere invento, quod sint legabilia, an sint legata, et quum constiterit compellere, ut solvantur.*"

In Germania vero minime libera erat ecclesiae de causis testamentariis jurisdictio. Sane quidem juribus nonnullis, ut spi-

1 cf. c. 2. X. de test. (3, 5); cf. Synod. Colon. aô. 1281. ap. Hartzh. 3, 670; Synod. Aschaffenb. aô. 1292. ibid. 4, 15; Leeuwarder Sendr. aô. 1412. ap. Richthofen l. c. 461: „Testament deer fallet fan santis gued, fan papene gued en papena boken, ende fan efte dedum, en gastelyka liode bokingha, da di dekken to riochtane"; cf. Thomassinus l. c. pars 3, lib. 1, c. 24; cf. Böhmer de origine jurisd. eccl. in caus. testam. in Obs. jur. canon. 105. sqq.

2 Synod. Col. aô. 1281. u. s.; C. Trevir. c. a. 1310. ap. Hartzheim 4, 131; — cf. ibid. p. 143: „Ut heredes moneantur, ut infra XI. dies testamentum, si fuerit, Episcopo deportetur"; Stat. synod. Herbip. aô. 1407. ap. Himmelstein l. c. 219; Stat. synod. Monast. aô. 1413. ap. Niesert. l. c. 4, 23; cf. Thomassinus l. c.; Böhmer l. c.

3 c. 11, §. 10. 11; cf. c. 12, §. 60: „Tout soit il ainsi, que li quens, qui tient en baronnie, a le connissance des testamens quant on en vient a li, neporquant, il ne pot deffendre, se debas est du testament, que li ples n'en soit à le Cort de Crestienté; mais que ce soit avant que li ples soit entamés par devant li. Et se ples de testamens est mis à fin en cort laie, comment, que il soit main burnis ne par quelque gent que ce soit, il loist à le cort de Chrestienté qu'il sace comment il a esploitié, si que s'il y a qu'amender par li, doit estre amendé; car à eus appartient ce qui est fet por le sauveté des ames, plus qu'à autrui"; Philippus IV. tamen aô. 1290. (ord. du Louvre 1, 319.) judices ecclesiasticos de causis testamentariis realibus judicare vetuit.

4 lib. 7, c. 6. 7. 8; Lex Reg. Maj. lib. 1, c. 2; Fleta lib. 2, c. 58; Briton c. 4. 28; cf. dipl. Edu. II. aô. 1319. ap. Rymer l. c. II, 1, 388. cf. st. Edw. II. incert. temp.

5 aô. 1309. ap. Wilkins Conc. 2, 316.

rituales judices de testamentis cognoscant statuitur,[1] aliis vero in voluntate actoris ponitur, coram quonam judice reos convenire velit,[2] aliis secularis judex de immobilibus legatis judicare jubetur,[3] aliis denique haud paucis, de omnibus causis testamentariis.[4]

Sicut vero omnino magistratus civitatum operam dabant, ut manufideles diligenter ultimas voluntates exsequerentur,[5] ita etiam

1 cf. Augsburg aô. 1276. ap. Walch l. c. 4, 89; cf. Lübecker Weisthum aô. 1469. ap. Michelsen Lüb. Oberhof 129.

2 cf. Glogauer Rb. c. 606. ap. Wasserschleben D. Rquell. 73: „Der an sich hette (? bethe) todlich zelgerethe mag daz billich vorgangk in geystlichim rechte ader in wertlichim rechte"; Landsberg aô. 1380. ap. Lori Gesch. d. Lechrains 2, 80: „Und ob yemandt, mit dem Pfarrer oder mit einem andern Pfleger oder Einnemmer der Seelgeräth rechten wolt, vor geistlichen oder weltlichen gericht" etc.

3 cf. dipl. aô. 1359. ap. Ried Cod. dipl. Ratisp. 890: „Ich Dietrich Geyganter von Trausnicht, Vitztum ze den zeiten ze Nappurch bekenn offenbar ... do ich sazz am gewaltigen Lantgericht ze Nappurch und für mich cham Herr Wolfhart Zenger Chirchenherr ze Nappurch mit Vorsprechen und liez im ein Urtail fragen, wo er recht nemmen schulle um Selgerat, do man Vigil und fartag und Selmezz und gedächtnizz mit gemacht hat; (legatum igitur ad pias causas); do gab Volg und Frag, und daz Recht als recht ist: Waz auf erb und aigen geschaft ist, daz schul er anvertigen auf dem Lantgericht; waz aber sust geschafft wirt, oder Gotergeld haist, do mag er umb wol anvertigen in seiner chirchen oder auf geistlichen Rechten"; cf. Verord. d. Graf. Eberh. v. Würtemb. aô. 1410. ap. Sattler l. c. 5, Beyl. 96; cf. dipl. aô. 1430. ap. Hundt Metrop. Salisburg. 2, 60.

4 Dortmund aô. 1332. in (Wölkern) hist. dipl. Norimb. 2, 279; Heilbronn aô. 1472. ap. Jäger Heilbronn 1, 297; Frankfurt a. M. aô. 1297. ap. Gengler l. c. 115; Eisenach Rb. lib. 3, §. 103. (Ortloff. 737); Worms aô. 1519. in transactione Cleri cum civibus inter civiles causas enumerantur: „... umb Schulden, Verpflichtung, Burgschafft, Testament." ap. Schannat l. c. 2, 333; in Hassia singulari privilegio monasterio cuidam conceditur, ut manufideles coram ecclesiastico judice convenire possit; cf. dipl. in Beurk. Nachr. v. Klosterh. etc. Schiffenberg. 2, Beyl. 85: „... Ob dann die vorgenannte Gwardian lesemeister unt gantz Convent des gedachten Closters .... eynen Rentmeister daselbst mit der ine solche betzalunge verhielte understanden mit geistlicher forderunge darumb zu ermannen, das sollen sie zcu thunde gute macht ... haben"; — cf. vero Brünn aô. 1331. ap. Rössler l. c. 2, 386: „Wir wellen auch heft sich ein chrig czwischen leuten um selgeret und um gescheft, so schullen di chriger paider seitten ainen erbern man chiesen und die schephen von dem rat aus in ain chiesen; di czwen schullen unsern chunichlichen gewalt haben den chrig czu berichten und waz si dar an tuen und machten, daz schol stet und gantz beleiben an alle widerrede."

5 Erfurt aô. 1306. ap. Walch l. c. 2, 35: „Wer selgerete inne hat oder noch bevolen wirt. der sal iz gebn unde leistn bin jarn und bin

causas, quae nonnumquam oriebantur, cum contra legum praecepta quis testamentum faceret, ipsi judicasse videntur.[1]

e) de causis super jure patronatus ortis. Omnibus in terris de patronatu judicare sibi solis competere clerici contendebant, tamen hac in re terrarum consuetudines valde inter se differebant. Cum enim in Anglia,[2] ubi primum de patronatu in

tage. Tete he daz nicht wanne die tage zit uz komit, so schal he vare uf einem torm. unde en sal her abe nicht kome. he en habe getan, daz ime umme daz selgerete bevolen ist. Unde sal der stat allse vele geben von sines selbis Gute, alse gens ist daz da bescheiden ist." cf. Prag ap. Rössler l. c. 1, 35; Münster aô. 1438. ap. Niesert l. c. 3, 132.

1 cf. Magdeb. Schöffenurth. ap. Wasserschleben Deutsche Rquell. 180: „Ersamen weysen liebin hern ewir weysheit thu ich wissen das ich gehat habe eyne rechte eetachter, der Got gnade die hatte eyn haws und varnde habe gelegin yn der stad wigbilde und gerichte zcu pirne do sie von gotis verhengnisz krang wert do that sie eyne bescheydunge zcu der pharkirchen und den monchin yn das closter und ouch andirswo do ich nicht zcu keginwertig gewest byn und do santen meyne frund noch mir keyn awsk do ich die czeit wonhafftig was bey meynen frunden. Ich salde komen meyne tachter were crang; do quam ich kyn pirne und vand meyne tachtir legin yn gotis geweldin unmechtig und crang und irfur die grosse bescheydunge die sie gethan hette mer denne uff dryssig schog bemischze gr. do ging ich czu dem pharrer zcu fleworten vor den die bescheydunge geschen was alzo meyne tachter dennoch noch lebte, und lebte dornoch czeyt und weyle und wedirsprach die bescheydunge. Ich welde der nicht gebin ab meyne tachter storbe, wenne ich dorumb erblos muste werdin wissentlich pristern und frommen wertlichen leuten. Nu ist meyne tachter tod. Nu reden mich die kirchener an und auch die monche und wollin mir das geld angewynnen. Also habe ich die burger und den rat gebeten. das sie mich schuezten. die haben mich das heyssen irfarn saldin sie is von rechte thun, sie weldyns gerne thun; nu bitte ich ewir weysheit liebin herrn mir eyn gotlich recht hirobir zcu sprechen" etc. pro illo sententiam tulerunt.

2 Henr. II. in C. Clarendon. aô. 1164. ap. Spelman Codex leg. veter. statut. regni. Angl. ap. Wilkins leg. Anglo-Saxonic. Eccl. et Civil. (Lond. 1721.) 321; „De advocatione et presentatione ecclesiarum si controversia emerserit inter laicos vel inter laicos et clericos vel inter clericos in curia Regis terminetur"; St. Artic. Cleri c. 2; cf. dipl. aô. 1309. ap. Wilkins Conc. 2, 320: „respondit Rex: „quod aliquando praesentatio spectat ad actores, aliquando ad alios, sed de jure patronatus cognitio semper ad regem pertinet." cf. dipl. Edu. III. aô. 1343. ap. Rymer II, 2, 1223; ap. Glanvilla lib. 4. literas regis videre potes ad judices missas, quarum unam, cum lis inter clericos de patronatu oriebatur ad ecclesiasticos judices missam referre liceat: c. 13: „Rex judicibus illis ecclesiasticis salutem. Indicavit nobis R., quod cum J. Clericus suus teneat ecclesiam illam in illa villa per suam praesentationem, que de sua advocatione est, ut dicitur, N. clericus eamdem petens ex advocatione M. militis ipsum J.

ecclesiastica curia agebatur, judex litem dirimere vetaretur, atque regis jurisdictionem violare, in Germania[1] de patronatu coram spirituali judice actum esse, exemplis quibusdam possumus probare, quod etiam verbi causa Brunnae obtinuit. Tamen vero etiam in Germania laici judices de jure patronatus cognoverunt.[2]

f) De causis decimarum. Ut in Gallia[3] atque Anglia[4]

coram vobis in curia Christianitatis inde trahit in placitum. Si vero prefatus N. ecclesiam illam diracionaret ex advocatione predicti M. palam est, quod jam dictus R. jacturam inde incurret de advocatione sua, et quoniam lites de advocationibus ecclesiarum ad Coronam et dignitatem meam pertinent, diracionatum fuerit in curia mea, ad quem illorum advocatio illius ecclesiae pertineat ... si vero post prohibitionem illam in curia illa processerint, tunc summonebuntur, quod veniant inde responsuri in Curia domini regis"; cf. Briton c. 21; Fleta lib. 5, c. 4. cf. Coke instit. 2, 357. sq.; Lyndwood Provinciale lib. 2, c. 21. (Oxoniae 1679.) 215. sq.; in Lex regiam Majestatem lib. 1, c. 2. jus patronatus ad spiritualis judicis cognitionem pertinere dicitur, in lib. 3, c. 33. ad secularis.

1 cf. Brünner Schoffenb. apud Rössler l. c. 2, 25: „Si quaestio est inter partes de jure patronatus, illa ex eo, quod tale jus est annexum spirituali, est judicio canonico decidenda"; cf. dipl. aô. 1210. apud Wyss l. c. Appdx. 50; aô. 1224. ap. Guden Cod. 1, 491; aô. 1243. ap. Ried l. c. 401; aô. 1342. ap. Würdtwein Dipl. Mogunt. 1, 453. 454; aô. 1459. ap. Remling l. c. 2, 291.

2 cf. dipl. Rudolphi I. ap. Remling l. c. 1, 385; dipl. c. a. 1210. in Reg. Boic. 2, 44: „coram H. comite de Dilingen lis inter ministerialem suum de Ostheim ... et C. Abbatem in Kaisheim super jure patronatus ecclesiae in Ostheim dirimitur"; cf. quoque dipl. aô. 1460. ap. Sattler l. c. 5, Beyl. 133; cf. Lüb. Schöffenurth. ap. Michelsen Lüb. Oberhof 199: „So gy uns Undecim Millium Virginum negestvorgangen, van wegene eenes geschulden ordels jn der twistigen sake twischen W. v. H. juweme medeborgere ancleger an den enen, unde D. T. ok juweme medeborgere antwordesmanne, van der Hilligen Drevalticheit Altare wege, jn sunte Oleves kerken belegen, welk sik deselve Diderik na lude der bestemmenden, jn juweme breve clage, up de anderen zyden gescrewen hebben, dorch juw uthgesproken." etc.; — cf. Arrest. Parlam. aô. 1265. Olim 1, 620. no. 11: „Quum dominus Rex presentasset quemdam ad procionem eccl. A. in episcop. C. ad quam alias praesentatus erat et receptus fuerat presentatus ab eodem; episcop. C. nolebat ipsum a rege praesentatum recipere, dicens, quod ipsa porcio patronatui ecclesiae de jure uniri debebat, propter quod nolebat ipsum recipere presentatum. Demum ... dictum et determinatum fuit, quod Rex super hoc teneatur in saisina sua."

3 c. 11, §. 38. cf. Ord. Phil. IV. aô. 1290. in Ord. du Louvre 1, 319.

4 cf. Coke inst. 2, 489: „It appeareth by the ancient writ de recto de advocatione decimarum and by the like ancient writ of Indicavit whereof you may reade before in W. 2. cap. 5. vers. finem that the right of tithes was tried in the king's court. And this appeareth by an Act of Parliament in aô. 18. Edw. 3, c. 7. and it

ita etiam in Germania decimae ecclesiasticae jurisdictionis fuerunt. Cum non solum Conciliorum decreta et clericorum constitutiones exstent, [1] sed monumenta quoque, quibus probari possit, de decimis coram spirituali judice actum fuisse, sive inter clericales, sive inter partes laicales. [2] — Tamen in Germania judex secularis quoque de decimis cognoscebat, [3] nulla quidem illius discriminis ratione

is agreed in 4. Edw. 3, that before the Statute (meaning W. 2. c. 5.) every Parson was ousted, to demand tithes in court Christian"; cf. tamen 13. Edw. I. Stat circumspecte agatis, quo judici eccl. permittitur, ut de decimis judicet „dummodo non petatur quarta pars valoris ecclesiae." cf. St. Artic. Cleri. c. 2; alia conditio, qua jurisdictio ecclesiastica de decimis impediebatur in cap. 1. ejusd. Stat. videri licet: „Sed si clericus vel religiosus decimas suas in horreo suo congregatas, vel alibi exsistentes vendiderit alicui pro pecunia: si petatur pecunia coram judice ecclesiastico, locum habet regia prohibitio, quia per venditionem res spirituales fiunt temporales et transeunt decimae in catalla."

1 cf. Stat. synod. Herbip. aô. 1407. apud Himmelstein l. c. 218; transact. inter episcop. et cives Wormat. aô. 1519. ap. Schannat l. c. 2, 331; Drenther Sendbr. aô. 1332. apud Richthofen l. c. 518: „persone que coram nobis agere consueverunt he sunt ... decimatores pro suis decimis et pro decimis restantibus solummodo trium annorum."

2 cf. dipl. aô. 1290.—95. ap. Niesert Beitr. z. e. Münster. Urkundenb. (Münster 1823.) I, 1, 57; cf. dipl. aô. 1309. ap. Guden Cod. 3, 736; — inter clericos: dipl. ep. Ratisp. aô. 1216. ap. Ried. l. c. 315; aô. 1266. ibid. 487; aô. 1249. ap. Wyss l. c. Appdx. 104; aô. 1261. ibid. Appdx. 159; aô. 1266. ap. Böhmer Cod. dipl. Moenofrancof. 1, 138; aô. 1268. ap. Remling l. c. 1, 316; aô. 1281. ap. Böhmer u. s. 1, 205; inter clericos, et laicos clericosque: dipl. aô. 1215. apud Günther Cod. dipl. Rheno-Mosell. 2, 118; aô. 1220. apud Schöpflin Als. dipl. 1, 343; inter clericos et laicos: dipl. ap. Böhmer Cod. 1, 100; aô. 1210. ap. Wyss l. c. Appdx. 52; aô. 1224. in Cod. dipl. Lubec. 2, 55; aô. 1253. apud Böhmer u. s. 1, 87; aô. 1272. apud Remling l. c. 1, 330; aô. 1282. apud Böhmer u. s. 209; aô. 1282. apud Wyss u. s. Appdx. 247; — etiam illi, qui non recte decimas solvissent, in spirituali judicio condemnabantur; cf. Seligenstadt. Sendurth. aô. 1429. apud Grimm Weisth. 1, 508: „Item man hat gewiset zum rechten an dem heiligen synde, wersz sache, datz eyneherley persone ez werre frauwe oder man unrecht gezehnt hette, ez werre an korn, habern, an hawe oder susz an andere frucht oder an win, daz derselbe persone were virfallen dem zehender mit pherden und wagen und dem zehende und waz er dartzu daruf geforte hette, oder abe er den zehende nit furte mit pherden oder wagen und doch unrecht gezehent hätte, so were er dem zehenden virfallen mit dem zehende und dartzu derselbe persone der unrecht getzehnet hatte als obgeschr. steet sulde virbuszen dem probst, von deswegen der heilige sint gehalten worde, derselbe persone were damitde nit geletziget an synen eren." etc.

3 cf. dipl. aô. 1351. ap. Ried l. c. 875: „Ich Heinrich Zenger ... Vitztum ze Amberg tun chund ... daz herr Wolfhart Zenger Kirchenherr ze Nap-

habita,[1] quo in Gallia magnam hujusce jurisdictionis partem laicum judicem adeptum esse Bellomanerius docet, quodque in Anglia ante Henrici II. tempora observatum fuisse videtur;[2] ille enim, „*De droit commun*, inquit, *toutes les dismes doivent estre à sainte Eglise, et porce que quant ples est fes de dismes, le juriditions apartient à Sainte Eglise*, *exceptés aucunes dismes*, *qui especialment sont tenues en fief lai*, *car celes doivent estre justiciées par les segneurs de qui eles sont tenues*."

g) De pactis juramento aut fidei datione confirmatis. Ratione jurisjurandi etiam de pactis ecclesia judicare studebat, quae juramentis confirmata essent,[3] quod tamen, etiamsi factum fuisse Germaniae nationis gravaminibus[4] probatur, in nullo jure scripto (Monacensi excepto[5]) commemoratur; quin etiam ipsis illis gravaminibus docemur „*nova techna*" ista fuisse clericorum, ut dubitare non possimus, quin judices spirituales admodum raro talem jurisdictionem exercuerint, quae totam secularem, cum plurima negotia aut juramentis aut fidei datione confirmari solerent, penitus

purg vor mir auf dem Lantgericht mit Volg, mit Vrag, mit Urtail, und mit dem rechten als recht ist hat behabt den Hopfenzehenten ze Napp."; aô. 1225. ap. Remling 1, 177: „Quum multiplices clamores Canonicorum Spirensium audivimus de defectibus prebendarum suarum proveniencium ... sed necessitate cogente coguntur ad judicium seculare accedere et per longum temporis spacium coram eo, licet modicum proficiant litigare"; cf. dipl. aô. 1338. ap. Niesert l. c. 4, 491; aô. 1361. ap. Riedl. c. 891; aô. 1429. apud Sattler l. c. 5, Beyl. 121; aô. 1473. ap. Raumer Cod. dipl. Brand. 2, 194.

1 cf. Medebach aô. 1350. ap. Seibertz l. c. 2, 384: „Item de decimis agitata querimonia, coram ecclesiastico judice, sive sint feudales, vel non."

2 cf. Reeves l. c. 1, 70.

3 c. 3. in VI. de foro compet. (2, 2.) (Bonifac. VIII.); cf. Dòve l. c. 75. cf. C. Herbip. aô. 1407. apud Himmelst. l. c. 218.

4 c. 64. ap. Schilter l. c. 902: „Insuper et id praesumunt officiales, si quando in causis prophanis, ac inter personas ecclesiae minime sacratas, dicatasve, sed omnino laicas, data fide, seu praestito juramento, verbo vel in scriptis, pacta, obligationes, contractus vel promissiones factae sint, vel celebratae, quod eam ob rem atque hujus praetextus ratione, tales prophanae laicaeque causae coram ipsis potius, quam ordinario judice agitari debeant. Quae nova ecclesiasticorum techna usu si incresceret ac diutius toleraretur, jam actum foret de civili causarum auditorio, quod omnes prophanae civilesque causae contractuum atque transactionum, hac via necessario ad ecclesiasticos pertraherentur. Quis enim contractus, quae transactio, quae denique inter paciscentes conventio, quae non sint solemni ita stipulatione aut promissione vallata?" etc.

5 München art. 371. apud Auer 143: Cum quis ad emtionem se obligarit ‚und verpeut sich mit treuen, mit gelub,' coram seculari aut spirituali judice conveniri potest, ‚doch sol er daz gaistlich gericht ân des rates wizzen und rat nicht fodern noch suochen'.

enervasset. Eodem fere modo in Gallia et Anglia in eis tantum causis ratione jurisjurandi clericis judicare permittebatur, quae jam ipsae spirituali cognitioni subjicerent.[1]

h) De miserabilibus personis — de crucesignatis — de Judaeis — Causas miserabilium personarum,[2] ut etiam crucesignatorum suae jurisdictioni vindicasse ecclesiam notum est, quod tamen in sola Gallia[3] juris fuisse videtur, cum contra de crucesignatis in Germania nihil invenerimus, nisi mandata paparum, ut episcopi crucesignatos tuerentur,[4] et viduae inter eas personas esse nobis videantur, quae coram ecclesiastico judice conqueri vetantur.

Judaeos quoque Speculum Suevicum aut coram ecclesiastico aut seculari judice conveniri posse statuit,[5] cum tamen Ludovici Bavari litterae exstent,[6] quibus contra hasce spiritualis judicii usurpationes Judaeos Francofurtenses tuetur, notumque sit, agi cum illis oportuisse aut coram magistris ipsorum aut secu-

1 de Gallia cf. C. Vauriense aô. 1368. ap. Baluz. l. c. 189: „Super juramento praestito a laico et ipse et ejus heredes coram judice ecclesiastico pro ejus observatione valeant conveniri"; cf. tamen unio Baron. Norm. aô. 1205. ap. Brussel l. c. 2, XXV. qui ratione juramenti spirituali in foro agi vetant, nisi „de catallo maritagii, vel de legato mortui, vel de catallo clerici vel crucesignati." — de Anglia cf. Stat. C. Clarend. aô. 1164. ap. Spelman l. c. 322: „Placita de debitis, quae fide interposita debentur vel absque interpositione fidei sint in justitia Regis." cf. C. provinc. Cant. aô. 1257. ap. Wilkins l. c. 1, 728; Bracton ap. Coke l. c. 2, 493: „jurisdictionem non mutat fidei interpositio, sacramentum praestitum nec spontanea renunciatio partium etc. Et illud idem dicendum erit de debitis et catallis, quae non sunt de testamento vel matrimonio"; cf. 2. Henry IV. 15; 11. Henry IV. 88; 38. Henry VI. 29; 20. Edw. IV. 10; 22. Edw. IV. 20; etc. cf. Reeves l. c. 4, 98. sq.

2 cf. c. 1. X. de postulando (1, 37.) etc. cf. Dove l. c. 82. sq.

3 cf. Beaum. c. 11, §. 8: „Quiconques est croisié de le crois d'outremer, il n'est tenus à respondre en nul cort laie, sil ne veut, de nules convenençes ne de muebles ne de catix. Neporquant, se li croisiés est porsivis de cas de crieme ou de cas d'eritage, le connisance en apartient en cort laie; et de toutes autres cozes menues, se pot il bien obligier en cort laie, se il li plest"; — „de femes veves." cf. ibid. §. 9: „... tout en le maniere qu'il est dit dessus des croisiés." etc.

4 cf. dipl. Honor. III. aô. 1226. in Cod. dipl. Lub. 1, 48; dipl. Gregorii IX. aô. 1234. ibid. 1, 73; — dipl. Honor. III. aô. 1227. in Urkb. d. Schlesw.-Holst. l. c. 1, 29; de Anglia cf. Bracton ap. Coke l. c. 2, 493.

5 c. 214: „Die gesezte unde ander gesezte über die juden die mugen rihten geistliche unde werltliche rihter. Unde als ez ie der eine niht entuot, so mac ez der ander tuon." etc.

6 cf. dipl. Ludov. Bav. aô. 1338. ap. Olenschlager goldene Bulle. Urkb. 91: „... haizzen wir uech aber gantz ernstlichen, daz ir nicht lazzent, ir schirment Si vor allermänlichen, und wer Si mit geistlichem Gerichte umhe triben welte, den biettent recht um in zu tunde vor uech in uwrer Stat." etc.

lari in judicio; quin etiam clerici Brandenburgenses Judaeos nisi apud secularem judicem convenire vetiti sunt.[1]

C. Causae criminales clericorum. Cum nunquam ecclesia laicis, ut de pastoribus suis sententias ferrent, concederet, ipsa in clericis puniendis duas vias secuta est, quarum altera: ut ipsa scelestos debitis poenis coërceret, in carcerem conjiceret, poenitentiarum condemnaret,[2] altera: ut degradatos poena afficiendos seculari judici traderet.[3] Sed quam ecclesia constitutionibus suis obedientiam comparare non potuerit, optime intellegi licet ex magno Conciliorum numero,[4] quae omnibus in terris semper idem queruntur, atque excommunicationem minantur „*clericorum captivatoribus*," cum traditum quoque sit, quibus injuriis molestati sint clerici, quibusque sceleribus cruciati,[5] atque constet denique, non cleri-

1 dipl. aô. 1441. apud Zimmermann Vers. e. hist. Einleit. d. märk. Stadteverf.(Berl. 1837.) 2, 179: „Auch sol kein Pfaffe sie ladenn oder beschuldigen umb wertliche Sachen, wenne vor dem Richter der Stat dar sie jnne wonenn." etc.

2 cf. Dove l. c. 76. sq.; cf. dipl. Burch. ep. Lubec. quo se carcerem clericorum exstruxisse testatur aô. 1244. in Cod. dipl. Lub. 2, 364; cf. c. 17. X. de judic.; c. 5. X. de sent. excommun. (5, 39.); c. 27, §. 1. X. de V. S. (5, 40.); cf. Burns Eccl. law s. v. „benefit of clergy" (ed. 1842.) 1, 185.

3 cf. dipl. Innoc. VIII. aô. 1489. ap. Lacomblet l. c. 4, 552; cf. Erfurt aô. 1472. ap. Falckenstein l. c. 337; Augsburg aô. 1409. ap. Stetten l. c. 1, 142.

4 C. Trevir. aô. 1238. ap. Hartzheim 3, 559; C. Mogunt. aô. 1261. ibid. 3, 608; Stat. Arch. Colon. aô. 1266. ibid. 3, 624; C. Magdeburg. aô. 1266. ibid. 2, 806; C. Salisburg. aô. 1274. ibid. 3, 643; Stat. synod. Monast. apud Krabbe l. c. 197; C. Herbip. aô. 1287. apud Himmelstein l. c. 55; Stat. Leod. aô. 1287. apud Hartzh. 3, 706; Stat. synod. Brem. aô. 1292. ap. Lappenberg Hamb. Urkb. 718; C. Aschaffenb. aô. 1292. ap. Hartzh. 4, 12; C. Colon. aô. 1310. ibid. 4, 118; C. Trevir. aô. 1310. ibid. 4, 129; C. Mog. aô. 1310. ibid. 4, 184; St. synod. Herbip. aô. 1314. apud Himmelstein l. c. 192; C. Magdeburg. aô. 1313. apud Hartzh. 4, 245; C. Monast. aô. 1316. ibid. 4, 255; C. Olomuc. aô. 1318. ibid. 4, 273; C. Col. aô. 1322. ibid. 4, 283; C. Eystettens. aô. 1354. ibid. 4, 375; declar. Arch. Mogunt. aô. 1354. ibid. 4, 367; C. Pragense aô. 1355. ibid. 4, 395; C. Magdeb. aô. 1370. ibid. 4, 419; Stat. synod. Herb. aô. 1407. ap. Himmelst. l. c. 227; C. Herbip. aô. 1411. ap. Hartzh. 5, 31; C. Salisburg. aô. 1420. ibid. 5, 193; C. Argent. aô. 1435. ibid. 5, 247; C. Frising. aô. 1440. ibid. 5, 278; C. Eystett. aô. 1447. ibid. 5, 372; C. Eystett. aô. 1465. ibid. 5, 474; synod. Eyst. aô. 1484. ibid. 5, 570; — C. Vauriense c. 29. 38. ap. Baluz. l. c. 172. 181. 182; — C. Mertonense aô. 1258. ap. Wilkins l. c. 1, 738; c. 15. 16. Artic. Cleri. cf. gravam. Cleri aô. 1339. apud Wilkins l. c. 3, 244; cf. Coke l. c. 2, 635.

5 de Friderico II. cf. dipl. aô. 1239. ap. Dumont Corps diplomat. 1. a, 177; de Conrado aô. 1251. Gemeiner Reichst. Regensb. Chron. 1,

cos[1] solum, sed etiam episcopos in carceribus a laicis esse detentos.[2]

Tamen omnibus in terris suis privilegiis clerici utebantur.

Sed ut ad singula transeamus, primo quidem juris fuisse constat, ut clerici scelesti a judice seculari capti suo ordinario traderentur. —[3]

360; cf. dipl. Carol. IV. aô. 1366. ap. Remling l. c. 1, 656; cf. quoque Tschudi l. c. aô. 1407. 1, 649; etc.

[1] cf. Lübeck aô. 1227. in Cod. dipl. Lubec. 2, 60; Wencesl. rex aô. 1393. ap. Palacky l. c. III, 1, 61; Köln aô. 1440. ap. Lacomblet l. c. 4, 281; Wittenberg aô. 1512. apud Riedel Cod. dipl. I, 8, 471; Halle aô. 1524. ap. Ledebur allg. Arch. f. d. Geschk. d. preuss. Staates 2, 115.

[2] episcopus Mogunt. aô. 1135. ab Henrico V. ap. Guden Cod. 1, 117; episc. Pragensis aô. 1384. a Wenceslao ap. Palacky III, 1, 36; episc. Coloniensis a civibus Coloniensibus aô. 1264. ap. Lacomblet l. c. 2, 315.

[3] cf. Friderici II. coronat. Romana aô. 1220. ap. Pertz 4, 244: „Statuimus autem, ut nullus ecclesiasticam personam in criminali questione, vel civili trahere ad judicium seculare presumat, contra constitutiones imperiales et canonicas sanctiones. Quod si fecerit, actor a jure suo cadat, judicatum non teneat, et judex sit ex tunc judicandi potestate privatus"; cf. Authent. Statuimus., Cod. de episcop. et cleric. (1, 3.) cf. sentent. Henrici VII. aô. 1234. Pertz 4, 302: „... Cum in solemni curia in Franckenvord, ex communi consensu principum a nobis sit decretum, ut quicunque seculare judicium adversus aliquem clericum exercuerit, in his que sanguinis judicium requirunt, ante degradationem ab episcopis faciendam, preter id, quod in canonem late sententie incidit, a quo preter indultum speciale domini pape nequit absolvi, ex nostra sit sententia proscribendus"; cf. Rudolphi I. const. pac. aô. 1281. ibid. 4, 429: „Dehein wertlich rihter sol hintz deheinem pfaffen umb dehein dinch rihten, er werde danne entsetzen von sinem bischolfe"; cf. ejusd. const. aô. 1287. ibid. 4, 450; cf. Landfrieden aô. 1495. in Samml. d. Reichs-Absch. 2, 5; Rbuch n. dist. lib. 4, c. 16, dist. 1. (Ortloff 206): „Ober keyn phaffen sal wertlich gerichte gen, ab he sinen lip vorwercket; sundern man sal sy deme bischove denne antworten, der sal obir sy richten, daz deme cleger gnugk gesche. Wel her sy abir dygradiren, daz heyst dy wy abenemen unde antworte on wedder, so magk wertlich gerichte ober in ergen"; Rupr. v. Freysing c. 16. (Maurer 254): „jst aber das der pfaff den laienn zue tod schlechtt unnd wirt er darumb gefanngnn. der weltlich richter sol jn anntburtenn den geislichnn richter pis jm dy weich abgenommen werd. drey XIIII tag unnd darnach sol jn der geistlich richter dem weltlichnn richter wider anttburttn jst aber das der bischof den pfaffn nicht anntburtn wil. so sol der pischolff iens herrnn den der pfaff erschlagnn hat. ainen als treuen man hinwider gebenn als iener was. unnd man sol vier beschaidenn man nemenn dy den man erchannt habenn daz der pischolff ein als guetn wider geb. Es hat auch der pischolff wol dy wal daz er den pfaffenn behallten mag pis an seind ennd. doch mues er den klagernn ablegenn als yezund gesprochnn ist. Anntburt aber der pischolf dem weltlichnn richter den pfaffenn wider so er jm dy weich hat

Quanam vero ratione clericum aliquem esse intellegi potuit? — Notum sane est, atque innumerabilium Conciliorum decretis ordinatum, ut tonsuram clerici portent, quo signo ordinem clericalem demonstrent, atque tamquam regio decore ornati sint; iisdem vero conciliis,[1] jam ut clerici hisce ecclesiae praeceptis obedire cogantur, et Germanico, Gallico, Anglico jure,[2] judicem secularem haud-

abgenommen. so sol der richtter uber jn richttenn als uber ainen anndernn layenn. unnd der pischoff ist ledig von allenn klagernn. jst aber das der pfaff nicht zue hannt gevanngenn wirt unnd kümpt darvon. unnd wo er jn hinnach begreifft er mag jn wol vahenn unnd jn dem geistlichnn richter anntburtenn als vorgesprochenn ist." cf. Bremen aô. 1303. apud Oelrichs l. c. 239; Culm lib. 5, §. 65. (Leman 191); Erfurt aô. 1472. ap. Falckenstein l. c. 337; Emsiger Pfennigschuldb. §. 42. ap. Richthofen l. c. 205; dipl. ep. Mog. aô. 1318. apud Böhmer Cod. 1, 446; Nordhausen ap. Förstemann Mittheil. I, 3, 17: „und wir ouch nycheyne gewalt ubir phaffen czu richtene haben"; Zürich aô. 1304. in Arch. f. Schweiz. Gesch. 5, 270; ibid. aô. 1327. ap. Kopp Reichsgesch. V, 1, 340; Weisthum der Freischöff. zu Heidelberg aô. 1405. ap. Senkenberg Corp. J. germ. I, 2, 75; cf. quoque Amorsp. Weisth. ibid. I, 2, 98. aô. 1437: „Man sol keinen pfaffen noch keinen geistlichen der geschoren ist und geweiht ist, nit an ein freienstul laden." — de Gallia cf. Etabl. de St. Louis l. 1, c. 84; Beauman. c. 11, §. 40; cf. cap. de intercept. cleric. aô. 1204. ap. Dove l. c. 125; cf. Mémoires du Clergé 7, 388; — de Anglia: in Synodo Clarendon. aô. 1164. ap. Spelmann l. c. 321. Henricus VI. statuerat: „Clerici accusati de quacunque re, summoniti a judiciario regis, veniant in curiam ipsius responsuri ibidem de hoc unde videbitur curiae regis, quod ibi sit respondendum; ita quod regis justiciarius mittet in curiam s. Ecclesiae ad videndum, quo modo res ibi tractabitur, et si Clerus convictus vel confessus fuerit, non debet eum de cetero ecclesia tueri." cf. tamen Briton c. 4; cf. 3. Edw. I. c. 2 etc.; Burns l. c. s. v.: „benefit of clergy."

[1] idem de clericis statutum erat, qui arma portarent, aut in tabernis versarentur; — cf. Stat. eccl. Mogunt. aô. 1290. ap. Guden Cod. 1, 909. quibus arma ferre clerici vetantur „ne si hoc modo fuerint deprehensi tradantur judicio seculari." C. Narbon. aô. 1374. ap. Baluz. l. c. 322.

[2] cf. Constit. Rudolphi I. aô. 1281. ap. Pertz. 4, 430: „Loter pfaffen mit langem har und spilläute sind ouz dem fride." cf. Sachsensp. lib. 3, art. 2; gloss. ad h. l. Görl. LR. XXXII. §. 4; Rbuch n. dist. lib. 2, c. 2, dist. 6. (Ortloff. 313); Rupr. v. Freysing c. 168. (Maurer 187): „Pfaffen dye nicht beschoren sein unnd nicht pfäflich gewanntt an tragen und fürunnt sy messer oder swert oder ander waffenn oder findet man sy in dem fraunhaus oder in ainem leuthaus. dy sol man richten als ainen andernn layenn. und was man jn tuet in solcher weis da chumpt nyemandtz in den pan." Artic. Spec. Sax. cit. a papa reprobatus est. cf. Joann. Klenkok ap. Homeyer Joh. Klenk. wider den Sachsensp. 420: „Dit stücke is weder gheistlich recht, winte de einen papen sloge und wiste dat he ein pape were, de were to banne. Hir antwurden lüde, dat ein stücke si wal recht na gheistlikem rechte, dat nicht

quaquam excommunicandum esse pronuntiatur, cum clericum non tonsuratum, quem ordinarius tradi sibi noluerit, et condemnaverit et ultimo ipso supplicio affecerit; Bellomanerius autem, qui diligentius hac de re disserit, ait:[1]

... „*donques, se uns hons est pris en tel habit par le justice laie, (sc. en habit laie) et ses ordenaires le requièrt, se le justice laie set, qu'il soit clers, il le doit rendre; et s'ele nel set, il le convient prover à l'ordenaire en le court laie; et quant il l'a prové, il li doit estre rendus. Et se cil qui est pris en tel abit ne pot prover qu'il soit clers, ne ses ordinaires, il demorra à justicier comme laie.*"

Quid in Germania hac de re valuerit, non ita accurate traditum est, nisi forte Concilii Vratislaviensis[2] constitutio, quae quidnam ecclesia efficere studuerit, probare quidem potest, tamen mimime nobis persuadere, re vera ita fuisse.

In Anglia[3] alia quoque ratione, clericum se esse, probare oportuit captum. Liber enim illi dabatur, quem recitare jubebatur; cum vero neque posset, neque alio modo de clericali ejus ordine judex doceretur, neque eum ordinarius postularet, statim suspendebatur; ita tamen multo facilius fieri potuit, ut laici privilegio clericorum uterentur, quam in Germania Galliaque, quod revera etiam in Anglia licuisse illis constat; nam posteriore demum tempore valde Angliae reges studuerunt, ut laicos in seculari tantum judicio punire possent.[4] In Gallia tamen laicus propter fal-

recht en si na wertlikem rechte. Dat is unmogelich, winte wat weder recht is, dat si gheistlich eder wertlich recht dat is unrecht." cf. Augsburg aô. 1276. ap. Walch l. c. 4, 191; Berlin aô. 1378. apud Fidicin l. c. 1, 58; Salzwedel apud Förstemann Neue Mitth. IV, 1, 96; Küren v. Utingeradeel aô. 1450. ap. Richthofen l. c. 511; Boleswarder Sendr. aô. 1404. ibid. 487; — Beaumanoir c. 11, §. 43; Steph. Aufrerius Tholosanus (c. a. 1486.) de potestate secul. eccles. seu eccles. person. in Tractatus illustr. in utraque etc. .... jurisconsult. (Venet. 1584.) XI, 1, 331; cf. Coutumes génér. du duché de Lorraine (Nancy 1770.) lib. 1, art. 3. — Lyndwood l. c. 68. sq. — et in Gallia et in Anglia querebantur clerici, quod saepissime omnino tonderentur, ne tonsura cognosci posset atque ita judex secularis de iis judicaret. cf. C. Narbon. aô. 1374. c. 11. ap. Baluz. l. c. 322; C. Cantuar. aô. 1257. apud Wilkins l. c. 1, 727.

[1] c. 11, §. 44.

[2] C. Vratisl. aô. 1416. ap. Hartzh. 5, 159. cum scelestus capiatur, neque pateat utrum clericus sit nec ne, spiritualis judex hac de re judicet „vocato tamen ad hoc seculari vel alio cujus interest."

[3] cf. Reeves l. c. 3, 420; Burns l. c. s. v.: „Benefit of Clergy": „the usual test of the prisoner's learning was the verse Miserere mei Deus, which, on that account, was called the neck verse."

[4] cf. 4. Henry VII. c. 13; 12. Henry VII. c. 7; 4. Henry VIII. c. 2.

sam clericalem coronam spirituali judici traditus, magni sceleris reus, seculari judici reddi non potuit, quia irregularis hac de causa factus esset judex clericus.[1]

Num vero judici seculari clericos criminum suspectos libere capere licuit? — In Germania vero id juris non fuisse jam diplomate supra citato probari videtur, quo civitatis Nordhusianae magistratus querentibus, quod mortem civis a clerico adultero interfecti ulcisci neclegerent, cum in ipsa tamen civitate clericus versaretur, se nullam in illum potestatem habere respondit, atque pari modo privilegiis istis, quibus papae principibus ut scelestos clericos caperent, permittebant.[2] — Bellomanerius[3] quidem in Gallia tale jus obtinuisse tradit, ut laicus judex clericum quemcunque suspectum in vincula conjicere posset, tamen in Ordinatione Philippi IV.,[4] eos tantum clericos ad judicis secularis tribunal trahendos esse praecipitur, qui in delicto essent deprehensi, quod aliis in terris atque etiam in Germania factum fuisse videtur.

Num etiam illis, quos clericos esse constabat, quos tamen ordinarius non sibi committendos postulabat, spiritualis fori privilegium competebat? — in Germania non dubium est, quin sine ulla mora judici spirituali tradendi clerici capti fuerint, cum in Gallia quidem ab ordinario secularis judex impensas repetere posset,[5] atque

1 Beauman. c. 11, §. 45; cf. huj. dissert. lib. 1, cap. 2, §. 1, pag. 35; ne tonsura quidem semper tuebatur. cf. Arrestum Parlam. aô. 1269. in Olim 1, 529. no. 6: „Abbas Compendiensis fecerat tonsuram clericalem cuidam burgensi Compendiensi, qui solvebat talliam et jura regis, sicut alii. Postmodum cum, pro quodam crimine sibi imposito a ballivo Vicomandensi, caperetur, abbas volebat ipsum deffendere, et cognitionem habere de ipso, racione tonsure clericalis. Tandem inspecto privilegio ipsius abbatis, per quod hoc facere poterat, ut dicebat, per quod sibi conceditur potestas faciendi tonsuram clericalem clericis et monachis suis, impositum fuit super hoc silentium ipsi abbati et fuit injunctum ballivo, quod ipsum burgensem bene teneret, nec eum redderet abbati."

2 cf. supra pag. 133; cf. dipl. Nicol. V. aô. 1452. (ad Frider. III. reg.) ap. Chmel. Mater. II, 2, 3.

3 c. 11, §. 40: „Il loist bien à justice laie, que quant aucuns clers est suspectoneus de cas de crieme, qu'il le prengne et tiegne en prison, mais que ne le face morir en prison nule." etc.

4 aô. 1302. in Ord. du Louvre 1, 348; cum clericum in delicto deprehensum clamore, qui vocabatur „haro" (cf. Du Cange s. h. v.; Mém. du clergé 7, 386; Westphalen mon. ined. 1, 62. sq.; — idem est quod nostrum „zeter" —) persequerentur, coram seculari judice illum ducere poterant. — in Anglia „pro quocunque reatu per ballivos seculares" clerici capiebantur; cf. resp. reg. aô. 1309. ad querel. cler. ap. Wilkins l. c. 2, 319; cf. Bulla Clem. V. aô. 1309. ap. Rymer l. c. II, 1, 97.

5 Beauman. c. 11, §. 42: „Se clers est pris par le laie justice por cas de crieme, et ses ordinaires le requiert: avant qu'il soit bailliés, il doit paier ses despens et ce qu'il doit par reson

in Anglia tandem nulli, nisi ab ordinario petito, sui ordinis foro uti liceret.[1]

Sed etiamsi spirituali judici traditus erat clericus, non tamen seculari poena erat solutus; jam supra[2] enim commemoravimus, quomodo medii aevi tempore questi essent laici, quod impuniti clerici manerent, atque ita omnibus in terris statuebatur, ut clericus, ordine privatus, aut seculari judici ad supplicium sumendum redderetur, aut ecclesiasticus, certis praeceptis illum praescripta poena afficere cogebatur. In Germania quidem nihil exstat, nisi laicorum mandata ad spiritualem curiam missa, ut rite in scelestos animadverteret,[3] in Anglia vero jam Eduardi I. tempore eo res abiit, ut antequam spirituali judici clericus traderetur, secularis judex, utrum scelus commisisset, nec ne, inquireret, atque tunc demum, cum culpa ejus negari non posset, ordinario eum committeret poena afficiendum.[4]

de prison; et s'il n'a de quoi paier, ses ordinaires le paie s'il le veut r'avoir. Mais se li clers est pris por autre cas que por cas de crieme, il doit estre rendus à son ordinaire quites et delivres, sans rien paier."

1 cf. Bulla Clem. V. supra cit.: „Et quum per officiales et ministros aliquos clericos, etiam in dicto sacerdotii ordine existentes, accusatos pro quovis delicto . . . capi contingat, ipsos coram se nudis pedibus, capite discoperto in sola tunica vel camisia ... quantumcunque se clericos asserant, et tonsuram et habitum deferant clericalem . . . omnino coram se faciunt praesentari ... eos nisi per ipsorum ordinarios requirantur, mandat suspendi patibulis vel capitibus detruncari." etc.

2 cf. supra lib. 1, cap. 2, §. 1.

3 cf. dipl. Henr. IV. aô. 1101. ap. Remling l. c. 1, 77: „Si vero quis fratrum aliquem forensem vulneraverit, vel laeserit, non ab hoc vel a prefecto, vel a tribuno capiatur, sed ipsa questio ad decanum et ad alios fratres deferatur, et ei, qui lesus est ab eo qui peccavit, secundum justiciam componatur, ipse vero vel acri corporis disciplina vel jejunio etc. affligatur, neque claustrum exire ante dignam satisfactionem ei permittatur"; Culmer R. lib. V, c. 68. (Leman 194): cum clericus mortuos effodat „den sal der byschof von alle synen pfefflichen eren scheyden und entsetzen ewiclich und sal dy nymmer mer gewynnen."

4 Bractonis tempore hoc jus nondum valebat, cf. ap. Coke l. c. 2, 164: „Cum vero Clericus etc. captus fuerit pro morte hominis, vel alio crimine et imprisonatus, et de eo petatur curia christianitatis ab ordinario loci . . . imprisonatus ille statim ei deliberetur sine aliqua inquisitione facienda; cf. tamen 3. Edw. I. c. 2. (Sat. de Westminster primer): „Purvien est ensement, que quant Clerke est prise pur rette de felony, et il soit demande per Lordinary, il luy soit liver, solonque le priviledge de saint Esglise, en tiel peril come ils appent, solonque le custome avant ses heures use. Et le Roy amonist les Prelates, et eux enjoine en la foy, que ils luy doient, et pur la common profit de la peace de la terre, que ceux que sont endites de tiel rette per solempne questes des probes homes fait en la Court del Roy, en nul manner ne les deliverent sans due purgation, issint que le Roy neit mestier de mitter auter remedy"; cf. dipl. reg. aô. 1309.

Bona vero clericorum damnatorum ut mobilia ab episcopis, ita et in Gallia et in Anglia immobilia a regibus occupabantur.[1]

Non omnes tamen clerici privilegio illo fori utebantur, quo ecclesia totum ordinem tamquam vallatum esse voluit.

In Gallia atque Anglia enim certis legum verbis bigami clerici, ut laici habebantur et seculari magistratui subjiciebantur,[2] in Gallia de delictis, quae artem exercentes clerici committerent, judex secularis cognoscebat,[3] atque in Gallia[4] et in Anglia[5] proditionis,

ap. Wilkins l. c. 2, 319; cf. Briton c. 4.

[1] cf. Ord. Phil. III. aô. 1274. c. 5; qua cum vetetur laicus judex ante condemnationem bona confiscare, jam aô. 1291. Arresto Parlamenti (Olim 2, 333, no. 24.) ordinatum fuit: „Contra archiep. Bitturicensem, qui super hoc conquerebatur de ballivo, dictum fuit, quod sicut idem archiepiscopus ad bona mobilia clerici sui capti seu accusati potest assignare, ita justicia laicalis ad immobilia ejusdem clerici poterit assignare, nec super dictis bonis immobilibus justicia laicalis respondere tenebitur, donec idem clericus, super crimine quod sibi imponitur, ab ordinario suo fuerit liberatus et absolutus sine fraude." — Briton c. 4: „Si le Clerk encoupe de felony alledge Clergie et est tiel trove et par L'ordinary demande, donques sera inquise coment il est mescrue (reus) et sil soit nient mescrue ... donques il serra aroge touts quits et s'il soit mescrue, si soient le chateux taxes, et ses terres prises in nostre maine et son corps deliver al Ordinarie."

[2] cf. Fleta lib. 1, c. 32; Mirror des justices cap. 3, sect. 5; cf. 4. Edw. I. c. 5; 18. Edw. III. st. 3, c. 2; cf. cap. un. in VI de bigamis (1, 12).

[3] cf. Stephan. Aufrer. l. c. 331; de Chirurgiam exercentibus Clericis vide Joh. Galli in Mém. du Clergé 7, 370.

[4] de antiquo tempore cf. Recueil des hist. des Gaules X, praef. 223. 224. 531; cf. d'Aguesseau oeuvr. (Paris 1717.) 5, 242. 244. etc.; — cf. Ord. Carol. VI. aô. 1391. in Ord. du Louvre 7, 446; exempla quoque exstant ap. Aufrerius l. c. 330: aô. 1389. Parlamentum Parisiense condemnavit Abbatem Burdegalensem: „quia commiserat falsifitatem in quibusdam literis quittaniae, quibus se juvaverat in curia; cf. apud Rebuffe Tractat Concordator. (in appendice prax. benef. (Lugd. 1586.) 748.

[5] Edw. III. ap. Collier Church history 1, 374: „That all Clerks ... that should for the future be convicted before any Lay-judges above mention'd, of any manner of felonies or treasons against any person whatsoever, excepting the king shall have and enjoy the privilege of holy Church."; cf. 25. Edw. III. st. 6. c. 4; cf. Petit. Praelat. aô. 1402. apud Wilkins l. c. 3, 271; exempla videas: aô. 1164. ap. Pauly Gesch. v. Engl. 3, 47; aô. 1275. ap. Rymer l. c. I, 2, 528; aô. 1308. ibid. II, 1, 39. 40. 41; aô. 1308. ibid. II, 1, 53; aô. 1324. ibid. II, 1, 580; aô. 1325. ibid. II, 1, 601; aô. 1340. ibid. II, 2, 1141; aô 1334. ibid. II, 2, 878; aô. 1402. ibid. IV, 1, 27; (in tota dissert. editione usi sumus: in parte I—III. London 1816. in parte IV. Hagae 1740.) Clerici quoque secularia officia exercentes privilegium fori amittebant; cf. Stat. synod. Basil. aô. 1297. apud Trouillat l. c. 1, 665: „Quia multi clerici ... seculi fluctibus se immergunt, officium

feloniae causae, ad regis ipsius jurisdictionem pertinebant; quod idem fere et imperatori Speculi Saxonici glossa vindicat (ad art. 1.):

„*Der keiser und seine Richter haben auch unterweilen zu richten über personen die der geistligkeit verwandt sind ... als ob die prelaten jhren ungehorsamen unterthanen nicht steuren wolten oder möchten ... oder ob sie den glauben vorkereten ... oder ob ein pfaff were der mit falschheit umbginge, und ob sie spaltung und zwietracht machten und keines bannes mehr achteten,*"

et Rupertus Frisingensis seculari judici (c. 107. Maurer 360.):

„*Do zwee briester komment für weltlichs gericht es sein ewangelier oder letzner den sol der richter nicht richttnn es sy im dann bevolhnn von jr maisterschafft oder das er wider den landtsherrn ist oder solich ding das tzu dem frid gehortt. das mag er wol richttenn tzwischnn jr tzwaier.*"

Reliquum jam nobis est, ut commemoremus, legum disertis verbis saepissime etiam clericis poenas indictas esse,[1] punitos eos re

seu administrationes secularium judicum assumentes, praetextu cujus officii seu amynistrationis ipsos clericos tamquam ad ratiocinia obligatos contingit frequenter a judicibus secularibus captivari, et detineri in vinculis." etc.; exempla exstant in probat. libert. eccl. Gallic. (ed. 1731.) c. 27; Arrestum aô. 1267: „... Demum auditis hinc inde propositis, cum idem episcopus quod super hoc actum fuit ratione baroniae suae egerit, et de forisfacto facto in sua laicali justitia, quam tenet a rege, accusetur, judicatum fuit, quod super hoc in ista curia dictus episcopus responderet, non obstantibus propositis ab eodem"; arrest. aô. 1262; aô. 1313; aô. 1496.

[1] cf. dipl. Lotharii aô. 1136. ap. Lappenberg Urkb. 138; Friderici II. aô. 1226. in Cod. dipl. Lubec. 1, 47; Augsburg aô. 1276. ap. Walch l. c. 4, 163; Freiburg aô. 1339. apud Schreiber l. c. 1, 342: „Were ouch das ieman, er si pfaffe oder leye bi solichen dingen (i. e. cum sine parentum auctoritate matrimonia contraherent) werint, die das schüffint, verhangtint oder rietint, das den rat gevarlich oder argwanlich denket, uf die setzet der rat stranglich ouch, als denne der rat erkennet, und in dunket nach der schulden"; cf. eod. aô. 1395—96. ibid. 2, 107: „Der rate ist überkomen durch der stette nutz ... daz niemant er sye pfaff oder leige, .. geistlich oder weltlich, die zuo der stat gehorent, weder golde noch silber kouffen sollent, daz si widerumb verkouffen wellent ... Wer daz überfert, der bessert von yedem gulden 1 schil. pfennig." etc.; cf. Steph. Aufr. l. c. 335; — in conventu aô. 1438. mandavit rex parlamento, ut omnes, qui Basiliensis Concilii decreta violarent, seculari in curia puniret; — St. 4. Henry V. c. 7: „quum liberi sine parentum voluntate ordini ecclesiastico se addixerint, seculares judices in istius ordinis praefectos animadvertant;" exempla quoque adsunt, scelestos clericos a seculari judice poena affectos esse; cf. Heilbr. ap. Jäger Heilbr. 1, 297; Strassburg aô. 1385. ap. Strobel Gesch. d. Elsass. 2, 438; Frankfurt ap. Böhmer Cod. 1, 537; Helvetia Kopp Rgesch. V, 1, 74.

vera nonnumquam a seculari judice, atque proscriptos,[1] quod justitia denegata ut fieret, jus fuit commune. —

D. De causis civilibus clericorum. Cum etiam in causis civilibus Clericorum indubitatum medii aevi temporibus esset,[2] principium, atque unice ecclesiasticae doctrinae consonans, clericos nisi coram spirituali judice conveniri non posse, non solum Germaniae, et imperii et civitatum legibus,[3] sed etiam Galliae[4] con-

[1] cf. transact. inter episcop. et civit. Wormat. aô. 1366. ap. Schannat l. c. 2,184: „... daz kein werentlich gerichte zu Worms keinen pfaffen der stat verwisen sol. Wann umb solich sache (pacis publicae sc. violentia) sol man den pfaffen der den ubergriff getan hait antwerden dem Bischoff... Nur daz sol herleuben ein Bischof, ... von mort, raup, noitzog oder dupstal oder umb andere Missedait, da er den Lib umb verlorn hait obe er ein Lege were, wan das geschicht"; cf. dipl. ap. Schreiber l. c. 2, 135. sq., ubi inter proscriptos (aô. 1350—1400.) invenies: „Der Heiden des Berners son der phaffe, von Johans Volmar an die hant: Her Johans ze dem seviboun der phaffe umbe unzoht. Her Johannes der Rise der phaffe ... von Berchtolt der Egerer etc. umbe das mort"; cf. Hottinger helvet. Kirchengesch. 5, 203: aô. 1397: „Aebtissinn Beatrix von Wollhusen muss schweren aus dem hoff des frouwen Münsters Zürich zu gehen und ohne des Bürgermeisters und der Rathen willen nicht wieder dahin ze kommen." — cf. i. a. indultum papale duci. Bavar. aô. 1526. ap. Warnkönig die staatsrechtl. Stell. der kathol. Kirche 119.

[2] Gratiani tempore in seculari curia clericorum causae agebantur; cf. c. 30. C. XI. qu. 1: „Ex his omnibus datur intelligi, quod in civili causa clericus ante civilem judicem conveniendus est." jam antea quidem pontifices conati erant, fori privilegium, quo criminali in jurisdictione clerici utebantur, illis etiam civili in jurisdictione comparare; cf. ep. Urbani II. (1088—1099.) Jaffé regest. no. 4289. ad Rodulphum Comit. ap. Mansi 20, 659; sed Alexander III. tandem (cf. C. Later. III. aô. 1179. c. 14.); Coelestinus III. (c. 9. X. de foro compet.); Innocent. III. (c. 17. X. de foro comp.); hoc opus inceptum perfecerunt. cf. Richter KR. §. 206; Dove l. c. 77. sq.

[3] Friederic. II. aô. 1220. ap. Pertz 4, 243; Heinr. VII. aô. 1308. ap. Bodmann Cod. epistol. Hamburg aô. 1497. ap. Lappenberg l. c. 203; Glossa ad h.: „Wo nu eyn leyge klaget aver enen geystliken man, de schal klagen vor dem gheystlikem richter, szo dat de klegher dem antwerder volge, de ene dem andern, vor sinen borliken richter (ut L. Actor Dig. de r. j.) et l. juris ord. C. de foro compet. (l. 2. [3, 13]); Utrecht aô. 1382. ap. Beka et Heda hist. episcop. Ultrajectan. 260. (1642); Münster aô. 1434. apud Niesert Münster Urkb. 3, 325; Uppstalbomer Ges. aô. 1323. ap. Richthofen l. c. 107: „judices seculares de rebus et personis ecclesiasticis se non intromittant sub poena 20 marcarum"; Worms aô. 1366. ap. Schannat l. c. 2, 183; Goslar Rb. lib. 3. (Göschen 69); Brünn ap. Rössler l. c. 2, 56; Rb. n. Distinct. lib. 3, c. 4, dist. 2. (Ortloff 140).

[4] cf. Beaum. c. 11, §. 7. Ord. Phil. IV. aô. 1290. (Ord. du Louvre 1, 318); id. aô. 1302. (eod. 1, 340).

stitutionibus hocce privilegium omnino clericis concessum est.[1] — Cum tamen jam magno Conciliorum numero,[2] quae ecclesiastica praecepta repetebant, persuaderi nobis possit, non semper illa esse observata, et querelis clericorum[3] qui secularem in curiam trahebantur, et civitatum constitutionibus, idem multo magis probatur.

1 etiam de bonis spiritualibus in ecclesiastico foro agi oportebat; cf. Eisenach Rb. lib. III, c. 110. ap. Ortloff 746): „Von kirchen und kirchhoffen ist vele zcu sagin, wan sich daz nu allez zcu geistlichin rechte tregit und den geistlichin richtirn angehorit"; cf. Uppstalbomer Ges. supra pag. 140; cf. Brünner Schöffenb. ap. Rössler l. c. 2, 56: „Cives de Gayan scripserunt sic: Accidit apud nos in oppido nostro, quod ... plebano nostro a quodam homine arrestabatur de justitia sua cabella, et sic actor (a nobis) super eo judicium, sicut in hujusmodi causis fieri assolet, petit: plebanus recusans dixit, quia non esset de foro seculari, sed potius de spirituali. Petimus igitur informari, si pro tali causa in nostra, vel ecclesiastico jure talis debeat respondere. Quibus responsum fuit sic: ex quo talis arrestatio est de cabella, quae non est res ecclesiastica, ut puta calix, ornatus etc.; plebanus tenetur super causa tali in jure civili respondere, plebanus enim ipse bene quidem est de foro spirituali, cabella autem, de qua est quaestio, ad forum pertinet seculare"; — cf. Beaumanoir c. 11, §. 4—6; Marnier l. c. 82; — Capit Clarend. Henrici II. aô. 1164. cf. Dove l. c. 145. sq.

2 cf. lit. leg. Guidonis ad ep. Magdeb. et Camminens. aô. 1206. ap. Hartzh. 3, 806; Stat. Arch. Colon. aô. 1266. ibid. 3, 621; C. Colon. aô. 1306. ibid. 4, 105; C. Moguntin. aô. 1310. ibid. 4, 184: „Praeterea nullus ecclesiasticam personam in criminali causa, vel civili quaestione, nec aliquem pro rebus, bonis vel possessionibus ecclesiarum jure personali (quod vulgo Libgeding dicitur) quis earundem ecclesiarum possessiones vel bona possideat, sive alio quocunque titulo trahere praesumat in judicium seculare"; C. Olomuc. aô. 1318. ibid. 4, 272; C. Magdeburg. aô. 1370. ibid. 4, 419; C. Salisburg. aô. 1386. ibid. 4, 534; C. Magdeb. aô. 1403. ibid. 5, 685; C. Salisburg. aô. 1403. ibid. 5, 685; C. Salisburg. aô. 1420. ibid. 5, 197; C. Frising. aô. 1440. ibid. 5, 269; Statut. synod. Herbip. ap. Himmelst. l. c. 240; C. Constant. aô. 1463. ap. Hartzh. 5, 456; synod. Salisb. ibid. 5, 578; Synod. Basil. aô. 1503. ibid. 6, 15; Stat. synod. Ratispon. aô. 1512. ibid. 6, 85; cf. Bulla Martini V. aô. 1428. in Lünig Spicileg. eccl. 1, 245; — C. Avenion. aô. 1337. ap. Baluzius l. c. 356; C. Vauriense aô. 1368. ibid. 178; — Synod. Exoniens. aô. 1287. ap. Wilkins l. c. 2, 151.

3 cf. dipl. arch. Col. aô. 1258. ap. Lacomblet. l. c. 2, 245: „quod scabini aliquando sententiaverunt super bonis et locis que persone ecclesiastice possidebant"; cf. dipl. Caroli IV. aô. 1359. in Monum. Zoller. 3, no. 246: „uns ist furgeleget und geclagt von dem Erwirdigen Leupolt Bischoff czu Bamberg ... daz er und seine pfaffheit ire leut und gut vor dem Lantgericht zu Nuremberg sere und wider pfefliche fryheit beswert werden"; dipl. Caroli IV. aô. 1366. ap. Remling. l. c. 1, 656: „Item dieselb rath und burger wollent nit gestatten (sc. cives Spirenses) das die geistlichen richter, geistlichen personen, und den

Pactis quoque clerici ut spiritualis fori beneficio renuntiarent adigebantur.[1] — Ut tamen naturam causarum, quas contra clericos quoque in spirituali judicio agi vetitum erat, diligentius inspiciamus, ante omnia, clericorum feudales actiones, secundum ipsius ecclesiae voluntatem,[2] ad feudalium dominorum jurisdictionem pertinebant,[3] (quos et temporalia clericorum saepissime in suum fiscum redegisse Germaniae,[4] Galliae,[5] Angliae[6] rebus gestis traditum est).

die von recht und gewohnheit an geistliche gerichte gehoren, richten als recht und gewonheit ist gewest"; cf. dipl. Siegism. aô. 1415. ad eosdem Spirens. civ. ibid. 2, 85; — cf. C. prov. Cantuar. aô. 1257. ap. Wilkins l. c. 1, 727.

1 cf. exempli causa Schwytz dipl. aô. 1427. monast. auf dem Bach ap. Blume l. c. 1, 363.

2 cf. c. 7. X. de foro competent. (Alex. III.) cf. C. Constant. aô. 1463. ap. Hartzh. 5, 456; C. Avenion. aô. 1337. ap. Baluz. l. c. 356; C. Vauriense aô. 1368. ibid. 236.

3 de Germania videas exempla: dipl. aô. 1153. ap. Gemeiner l. c. 1, 249; aô. 1155. ibid. 1, 252; aô. 1225. ap. Lacomblet. l. c. 2, 69; aô. 1258. ap. Wyss. l. c. Appdx. 138; aô. 1469. ap. Lünig RA. 23, 1825; — de Gallia: cf. capitula de intercept. clericor. ap. Dove l. c. 125; cf. Conc. aô. 1235. in St. Dénis hab. ap. Philipp Examen de l'état du gouvernement et de la législat. en France, à l'avénement de St. Louis au trône (Paris 1821.) 212; — de Anglia: St. Edw. II. (incerto tempore); — quamvis maritagium bonum feudale esset, jam supra pag. 123. demonstravimus, tamen clerico judici de illo cognoscere licuisse.

4 cf. Pelzel Gesch. K. Wenzels 1, 106; Günderode sämmtl. Werke (Leipz. 1787.) 1, 151.

5 cf. dipl. aô. 1205. ap. Brussel fiefs 2, XXV. Cum Clericus „laicum feodum tenet" et „injuriosus exsistit domini liceat illi saisire omnia catalla clerici quae invenerit super feodum"; cf. Guil. le Breton in Scr. rer. Gall. 17, 82; plurimis ex causis temporalia clericorum in Gallia confiscabantur; quotiescunque suae jurisdictionis fines clerici transgrederentur, Guill. de Nogareto temporalibus eos privandos esse censuit, tali ductus argumento, quod ap. Marca l. c. lib. 4, c. 21, no. 3. invenis: „scilicet actione negatoria in rem agere posse eum cujus impeditur jurisdictio, atque adeo per modum exsecutionis res bonaque clericorum eo casu capi posse"; — cum tributa non solverint: cf. Ord. Karol. VI. aô. 1366. (ord. du Louvre 9, 373): „Lettres par lesquelles il est ordonné, de contraindre tous les ecclésiastiques, à payer le second Demi-Dixième imposé sur eux par le Clergé de France" etc.; cf. aô. 1407. ibid. 9, 297. 9, 309; aô. 1408. ibid. 9, 373. 397. 411; aô. 1409. ibid. 9, 478; cum non venerint ad concilia a rege congregata: cf. Ord. Carol. VI. aô. 1407. in Ord. du Louvre 9, 252; cum statuto tempore non episcopi investiti sint: cf. Ord. Carol. V. aô. 1373. in Ord. du Louvre 5, 654; — (idem in Germania obtinuisse ex Speculo Saxonico lib. 3, art. 59, §. 2. videri potest.); — cf. ejusd. Ord. aô. 1374. ibid. 6, 1. 9. etc. etc.; cf. Capefigue hist. de Phil. Aug. 1, 149; Philipp l. c. 214; Scholten Gesch. Ludw. d. Heil. (Münster 1850.) 1, 99; Marca l. c. lib. 4, c. 10; Mém. du Clergé 12, 1217.

6 cf. dipl. Eduard. V. aô. 1281.

Deinde et hoc loco fortasse inter causas spirituales atque seculares distinguendum est, etsi non ita stricte hanc rationem leges secutae esse videntur, quam in laicorum causarum foro constituendo.

Cum vero in jure Saxonico [1] nequaquam clerici impediti fuisse videantur, quominus singulari foro uterentur, atque etiam quarundam civitatum statutis, quibus contra ecclesiae [2] quidem et imperii [3] praecepta, actoribus ut clericorum bona pro pignore caperent permittitur, [4] satis coram spirituali judice cum clericis agendum

ap. Rymer l. c. I, 2, 598; ejusd. aô. 1306. ibid. p. 999: „prout nobis ex variis causis secundum regni nostri consuetudinem licuit." Eduard. II. aô. 1308. ibid. II, 1, 58; Eduard. III. aô. 1331. ibid. II, 2, 818; Eduard. III. vero c. a. 1319. cf. Collier l. c. 1, 534. pollicitus est, se temporalia non esse occupaturum „without a true and just cause, according to the Law of the Land and judgment thereupon given"; cf. Reeves. l. c. 2, 379.

1 cf. Glosse z. Sächs. Weichb. art. 28.

2 cf. Stat. synod. Monast. aô. 1279. ap. Niesert Beitr. I, 1, 25; „Item si quis arrestaverit seu obligaverit personas, pensiones seu reditus ecclesiasticos judicio seculari, nisi tam judex quam actor resipuerint et emendarint ipso die excommunicationis sententiam incidant ipso facto; eadem statuta Crabbe l. c. 199. sub aô. 1282. refert.; cf. Stat. synod. Herbip. aô. 1330. ap. Himmelstein l. c. 207.

3 sentent. Friederici II. aô. 1218. ap. Lichnowsky Habsb. regest. 1, 178: „quod judex secularis victualia religiosorum in strata publica ad querimoniam alicujus detinere ratione judicii non deberet, nisi prius probatum fuerit, ab episcopo loci justiciam denegatam esse"; cf. Rb. n. Dist. lib. 3, c. 4, dist. 2. (Ortloff 140): „Pfaffen unde monche unde ander begebner lute gud mag nymant beseeczen wen der geystliche richter, deme sy zcu gebote sten." cf. Goslar Rb. ap. Goschen. 65; cf. dipl. Carol. IV. aô. 1377. ap. Eccard lex Sal. 203.

4 Braunschweig XIII. sec. ap. Gengler l. c. 37: „Is en Pape eneme borgere sculdich, man mot ine wol ophalden, oder sinen wagen, oder sin gut, dat man nenen senedh dar umbe soken ne darf"; cf. Biberach aô. 1312. ap. Lünig RA. 13, 182: „item equi presbiterorum ... possunt de jure praecipi pro justis debitis in herbergis"; cf. Brünner Stadtb. ap. Rössler l. c. 2, 56; singulare exstat Vindobonense Statut. aô. 1435. ap. Rauch l. c. 3, 239: „Sol ain priester gelten ainen purger oder ainem gaste und gelt nicht als er zu recht sol, wo man dann sein guet vindet, es sey ross oder gewannt, oder varunt guet das verpeuttet man wol datz seinem wiert oder wo man es vindet in der stat auf recht. Und clag dann da entgegen als recht is. Wil der pfaff dar aber sein guet verantwurten das mus er dann vor weltlichem gerichte als recht ist. Thut das der pfaff nicht, so bringt der cleger seiner tege envollen gegen dem guet, und stet im darnach in fronpot viertzehen tag, Und chumbt dann nyemant der es verantwurtt. So pring der clager. das es mer dann recht teg gestanndn sey in frongewolt etc. ... Mag man aber an ainen pfaffen pfant also nit chomen, So mues man uber in clagen vor seinem pischoff"; — simile quod-

fuisse probetur, — nihil aliud enim leges istae studebant, quam ut cives ecclesiastici judicii molestiis atque incommodis supersedere possent — saepissime ministris quoque ecclesiarum spirituale forum concedebatur.[1] Attamen aliarum civitatum constitutionibus secu-

dam in consuetudinibus Montepessulanis invenitur, ubi tamen additur: „salvo jure et jurisdictione Magalonensis episcopi in clericis sui episcopatus et rebus eorum" ap. Giraud. l. c. 1, 56.

[1] cf. dipl. Otton. IV. aô. 1209. ad cives Aquenses ap. Lacomblet l. c. 2, 16: de ministris ecclesiae St. Mariae Aquensis disserens, „videlicet campanarii, pistor, cocus, brassator, claustrarius, fenestrarius" . . . ait: „judicium quoque civile si praefati ministri aliquo conveniantur, ecclesie reservamus"; dipl. Ruperti aô. 1404. ad cives Vetslariens. ap. Chmel reg. pag. 211: „Wer ez sache, daz die burger mit eins pfaffen gebrodten gesinde ane geverde ichts zu schicken hetten, daz sollent sie vor dem dechan nach gewonheit des stifftes fordern und usstragen, und sol auch der dechan, oder wer an siner stat ist, dem cleger ein unverczogenlichen rechten helffen nach gewonheit des stifftes, geschee dez nit, so mag man dann demselben gesinde mit werntlichem gerichte daselbs zu W. zusprechen"; cf. Goslar ap. Göschen 69. dipl. Eberh. com. Würtemb. aô. 1321. ap. Sattler l. c. 2, Beyl. 89. — idem spectasse videtur jus Dithmars. aô. 1442. ap. Michelsen l. c. 13: „Vortmer so schal sik nemant in unsem lande na desseme daghe under de proveste efte provestigen beschermynghe geven, by broke unses landes LX. M." — eodem privilegio scholares utebantur. cf. Wiener Neustadt aô. 1221—30. in Oestr. Zeitschr. l. c. 1, 408; Ditharms LR. ap. Michelsen l. c. 2; Quin ipsas clericorum concubinas ad jurisdictionem ecclesiasticam pertinere contendebatur. cf. Udalr. Zasii Resolut und Antwoort auff die Frag, ob der Pfaffen und genanten Geistl. und Priester Concubinen oder Huren de foro Eccl. oder Secular. . . . begriefen (1633.): „Darauff resolviret sich der hoch unnd weitberümbte Jurist Udalricus singular. Respons. lib. 2. cap. 17. folgender massen: „Was ich vor diesem in meinen Lecturis gesagt und geschrieben bezeuge und bestettige ich abermals, dass der Pfaffen ... Concubinae unter den Geistlichen oder der Kirchen Gerichtszwang gantz und gar nicht gehörig geseyen ... Es ist auch gantz und gar nicht wahr, dass solche offenbare Concubinae oder Huren zu der Pfaffen ... Hauss-Gesind gehörig seyen. Sintemaln der Text in L. 1. §. Familiae ff. de Publican. et Vectigal. allein von dergleichen Hauss-Gesind redet und zu verstehen ist, welches im Rechten unverbotten, sondern zugelassen. Und noch viel weniger ist wahr oder zuverantworten, dass man sagen oder aussgeben und vertheydigen wil, der Pfaffen ... Concubinae: ... seyen unter der Kirchen Gerichtszwang begrieffen .... Es dient auch nichts zur Sachen, dass Petr. de Ancharan. sich will bedüncken lassen, Es werde der Pfaffen ... Ehr dadurch geschändet, wann jhre Concubinae ... durch die weltliche Obrigkeit solten gestrafft werden." — nonnullis vero in civitatibus clericorum ministris fori secularis immunitas non concedebatur: cf. Augsburg ap. Stetten l. c. 1, 174; Strassburg aô. 1249. ap. Strobel l. c. 1, 556; Nördlingen ubi aô. 1357. pacto

lares clericorum causae seculari judici cognoscendae ordinabantur, quod idem probare possumus exemplis plurimis.[1]

mon. Hailsbronn huic juri renuntiavit. cf. Dolp l. c. Anh. no. 111.

[1] cf. dipl. aô. 1370. Hass. Landgrav. in Beurk. Nachr. v. Closterh. etc. Schiffenb. 2, Beyl. 48: „Daz nymand unsser eyns Undertanen dez andern sy syn geistlich adir werntlich ... mit geistlichen gerichte laden noch bannen sal umb werntliche sachen"; cf. Landesord. aô. 1455. ap. Kleinschmidt l. c. 1, 10; cf. Kopp l. c. 1, 197; maximam partem de immobilibus rebus aut censibus coram seculari judice agebatur (cf. infra pag. 146.) cf. Schwabensp. cap. 77: „Unde der leige beklaget ouch den geistlîchen man wol vor wertlîchem gerihte: der rihter sol im rihten mit rehte; anders aber niht wan umbe gülde." exempla videas: dipl. aô. 1275. ap. Remling l. c. 1, 340; aô. 1284. ap. Lacomblet l. c. 2, 466; sed etiam de debitis seculare in judicium clerici trahebantur: cf. Ruprecht v. Freising. c. 67. (Maurer 81): „umb gelt und umb gült"; cf. dipl. aô. 1375. ap. Ried. l. c. 911: judex comitatus „ze Hirsberg" ... „für mich cham in gericht mit Vorsprechen Chunrat Pilsacher der alt ... und chlagt hintz dez Gotzhaus Guten und dez Capitels der Tumherren auf dem Tum ze Regensburgch ... umb 15. tt. R. dl. di si im schuldegch wären umb sein dienst die er Pischof Heinr. v. Stain und dem Capittel getan het, und meldet darum seinen schaden. Daz verantwurt der erberg. hr. hr. Karl von Lehenrod Korherr auf dem Tum ze Regenspurgch mit Vorsprechen und mit vollem gewalt dez Capitels"; — in Bavaria ante omnia consuetudo fuisse videtur, cum clericis seculari in foro agere, quam abolere studuit Ludovicus Bavarus aô. 1322. 1334. 1367, cum tamen diploma supra citatum aô. 1375. sit confectum. At constituit rex: „Es sol auch Niemant chainen pfaffen noch sein Gut beschlagen vor dem Richter dann vor Irem Richter es sei umb gült oder umb swelcherlay daz ist, und swas gewonhait wider di vorgenannten Vreiheit der pfaffen und wider unser vorgenannt Bestätigung in allem unserm lande ze Bayren aufgestanden ist, die nemen wir ab, und wellen sie nicht chraft haben" ap. Ried l. c. 800; cf. dipl. aô. 1334. ap. Lori Gesch. d. Lechrains 2, 52. aô. 1366. ibid. 2, 67; simile privilegium Fridericus III. aô. 1442. apud Chmel Reg. no. 967. clericis quibusdam Francofurtensibus dedit: „und besunder tun wir den egenanten unsern capellanen die gnade das sie und ire yeglicher sich pfefflicher freiheit gebrauchen und geniessen und darumb an kainem werntlichem gerichte gefordert, geladen, gerichtet etc. werden sollen. mit namen von ire guter rennte, zinse, zehenden, oder gülte wegen die ire geistlichen lehen oder gabe angehoren sunder wer zu inne umb solich sach furdrunge oder ansprach hette oder gewunne, der sol die furnemen und usztragen an den geistlichen gerichten dahin sie gehoren" etc.: ante omnia vero coenobia ad secularis judicis jurisdictionem pertinebant, quod certe multis illis privilegiis probatur, quibus imperatores ut spirituali foro utantur iis concedunt: cf. dipl. Rudolphi I. aô. 1275. — Gengenbach — ap. Lünig RA. 18, 294; Alberti I. aô. 1300. — Gengenbach — ibid. 18, 294; Ludovic. Bavar. aô. 1317. — Pielnhofen et Seligenporten. — in Reg. boic. 5, 357; idem aô. 1332. — St. Emmeram — ibid. 7, 11; idem aô. 1333. — Heilsbronn — ibid. 7, 47;

In Gallia quoque et Anglia certis legibus constitutum fuisse traditum est, ut omnes causae de immobilibus bonis coram solo seculari judice agerentur,[1] et cum in Gallia personalibus in actio-

idem aô. 1338. (1337? cf. Böhmer Reg. no. 1827.) — Roth — ap. Lünig RA. 18, 457; idem aô. 1338. ap. Böhmer Reg. no. 1886; Wencesl. aô. 1339. — Grissau — ap. Ludewig reliquiae manuscr. 6, 579. — cf. dipl. aô. 1235. ap. Remling l. c. 1, 205: „Notum sit universis vestre quod cum Gerhardus miles de L. fratres de H. super quibusdam bonis in M. quae sui juris esse dicebat, coram judice seculari traxisset in causam, ipsi fratres ab hac impedicione ob contumaciam prefati G. per sententiam generalem judicii sunt absoluti. Postmodum vero cum jam dictus B. coram nobis eisdem adversus memoratos fratres iterato movisset quaestionem etc." (de Galliae conventibus cf. Beaumanoir c. 11, §. 22. 23. 27; cf. Dove l. c. 165.); nonnunquam quoque principes aut civitatum magistratus permiserunt coenobiis, ut coram nullo nisi se ipsis in causam trahi possent; cf. dipl. Ludov. Bav. aô. 1319. — St. Clara Monacensis — in Mon. Boic. 18, 102; idem aô. 1321. — eidem — ibid. 18, 103; idem aô. 1322. — Niederschönfeld. — in Reg. boic. 6, 63; idem aô. 1330. — Eichstädt — ap. Falckenstein Cod. dipl. Nordgav. 170; idem aô. 1333. — Fürstenfeld — in Mon. Boic. 9, 172; idem aô. 1342. — Niedermünster Ratispon. — in Reg. boic. 7, 348; idem aô. 1345. — Priefling — in Mon. Boic. 13, 257; Cons. Basileens. — Klingenthal — aô. 1278. ap. Trouillat l. c. 2, 310; aut coram civitatum magistratibus: cf. dipl. Ludov. Bav. aô. 1330. — Pfullingen — ap. Besold docum. rediviv. 2, 18: „habe jeman hintz in icht ze sprechen. Datz sie dem ein recht tun vor dem ... Burgermaister ... zu Reutlingen"; dipl. Frid. III. aô. 1442. — St. Agnes Schaffhus. — ap. Chmel Reg. no. 1267; — episcopi in personalibus actionibus coram imperatore conveniebantur. cf. dipl. Heinr. VII. aô. 1228. ap. Remling l. c. 1, 182; Ludov. Bav. aô. 1345. ap. Riedl l. c. 866; sed etiam principes de causis illorum judicabant. cf. dipl. aô. 1278. ap. Westenrieder glossar. germanico-latin. XIII.: „Der Herzog (sc. Bavariae) sol seinen hof ze Regenspurch haben und sol den suchen der bischolf von Pabenberch (Bamberg.) der bischolf von Salzpurch etc. Freysing, Aychstet, Auspurch, Regenspurch, Pazzawe und Prichsen (Brixens.) ... Den sol der herzog da richten swaz si ze chlagen habent. Er sol auch hinz in richten ... aller der reht di der chung von Rom gewalt hat ze richten hinz andern bischolfen"; de episcopis Brandenburgensib. Havelbergensib. Lebus. qui judicio electorum Brandenb. erant subjecti. cf. Riedel Cod. dipl. I, 8, 11; Raumer in Märk.-Forsch. (Berl. 1841.) Bd. 1. eodem modo capitulum Brandenburg. coram electoris judicibus conveniebatur; cf. Riedel l. c. I, 8, 52.

[1] cf. Beaumanoir c. 11, §. 7. 35; cf. Ordin. Carol. V. aô. 1371. apud Brewer l. c. 2, 796; cf. Ord. ejusd. aô. 1377. in Ord. du Louvre 6, 295: „ils (sc. Capit. Lugdun.) maintiennent avoir la connoissance de ceux qui injurient, molestent, perturbent, ou empeschent ledit Chapitre ou aucune des personnes singulières de leur Eglise ... sur chose et actions reelles et autres mixtes, dont ne leur compete, ne

nibus ecclesiasticus judex lites clericorum dirimeret, nisi quod ab Aufrerio[1] docemur, literis se obligassent, in Anglia debita quoque seculari in curia repeti oportebat a clericis.[2]

puet appartenir en aucune maniere la connoissance"; cf. Ord. Carol. VI. aô. 1390. ibid. 7, 348; aô. 1392. ibid. 7, 472; cf. Aufrer. Thol. l. c. 332v.: „praelati regni Franciae, quibus est interdictum, ne cognoscant de actione reali"; idem Ludovicum XI. refert constituisse (cf. Dareste de la Chavanne hist. de l'administrat. en France. (Paris 1848.) 1, 118.) l. c. 334: „possessoriarum actionum, atque ante omnia in materia novitatis occasione beneficiorum et materiarum ecclesiasticarum sibi et judicibus suis pertinere cognitionem. Quod servatur nedum in possessorio retinendae, immo et in possessorio recuperandae, ac etiam si agatur ex simplici saisina, de quo fuit latum arrestum Parisiis aô. 1391," mentionem quoque facit arresti aô. 1385. (l. c. 332v.) et aô. 1464: „capitulum S. Maxentii fuit condemnatum in cc. libras, quia cognoverat de actione reali virtute jurisdictionis spiritualis"; neque actiones hypothecarias ad spirituale forum pertinere idem (l. c. 332v.) probare studet arresto Parlam. Paris. aô. 1385. — cf. Capit. Clarendonensia.

[1] cf. exempl. aô. 1336. ap. Aufrerius l. c. 333v.: „quod G. Q. clericus solutus responderet in parlamento super quodam contractu, per ipsum inito, qui dicebatur fraudulosus"; cf. arrestum aô. 1354. „contre le doyen de Paris, qui avait été assigné pour reconnoitre une cédule de C. florins"; aô. 1519. contra episcop. Aurelianens.; aô. 1444. contra episc. Ausciensem; cf. Mém. du Clergé 7, 377; Aufrerius l. c. 333v. docet: si clericus clerico aut laico „est obligatus in aliqua pecuniae summa cum schedula manu sua signata, vel ejus sigillo sigillata" secularem judicem cognoscere, atque duo arresta affert aô. 1393. Parl. Paris. et aô. 1444. Parl. Tolos. doctrinae suae testimonia. — Liceat hoc loco commemorare, in Gallia cives clericos coram judice civitatis conveniri potuisse. cf. Olim 2, 723, no. 4.: „Item il advient aucune fois que, quant alcuns bourgois de St. Disier fait appeller un clerc bourgois par devant le bailli et nous aussi en jugement et ycilz bourgois fait sa demande a ycelli clerc, ycilz clers deobbeit de respondre et quiert à ravoir son retour pardevant son official en disant telz parolles ou les samblables: Je suis clers, se vous me savés que demander, faites moy appeller pardevant mon ordenaire, et je responderay etc. ... Chier signour si vous weilliez signifier, que nous en porrons faire, quar la complainte en retourne à nous. Eschevin de la ville d'Ypre ont jugié selonc la loy de la ville d'Ypre, c'on leur demandera au quel il se voloient ou à la clergie ou à la bourgoisie, et en ouvera-on ensi que deseure est dit; et se aucunz se jete ensi hors de sa bourgoisie, ... jamais ne porra revenir à sa bourgoisie."

[2] distinguebantur in Anglia catalla laicorum, quae ad regis jurisdictionem pertinebant (sc. debita etc.) et clericorum (sc. legata, maritagia etc.) de quibus ecclesia cognoscebat; cf. responsum regis ad clericorum gravamina aô. 1309. ap. Wilkins l. c. 2, 319: „quod sive clericus agat contra clericum, sive contra laïcum, sive laicus contra clericum in hujusmodi actionibus (sc. de debitis) scilicet in foro regis respondere debet et taliter usi sunt justitiarii regis a tempore cujus contrarii memoria non exsistat"; cf. C. Cantuar. aô. 1257.

E. De foro reconventionis. — de compromissis. — de re judicata. — de jurisdictione non contentiosa. — de appellationibus. — Reliquum nobis de ecclesiastica jurisdictione disserentibus jam est, ut singula nonnulla afferamus; atque initio quidem de foro reconventionis agamus. — De foro autem reconventionis haud multa juris medii aevi monumenta exstant, quibus, quomodo res se habuerit intellegere possimus. Ita in jure Bremensi [1] constitutum fuit, ut clericus actor laico judici, se paratum fore promitteret ad rei exceptiones in eodem ipsius foro, respondendum, quod idem Bambergae [2] valuit, ubi tamen clerici juramenta, in lite fortasse praestanda, coram spirituali judice praestare jubebantur. Eandem fere rationem in Gallia leges secutas esse censemus, etsi in medium proferre possumus nihil, nisi quod jam supra ex Bellomanerio attulimus, scilicet, de usuris secularem judicem cognoscere potuisse, cum per exceptionem actorem reus hujus criminis accusasset. [3] — Verum nunc de compromissis agamus. Neque ignotum neque exemplis nobis, quae ubicunque exstant, probare opus est, saepissime medii aevi tempore per arbitria lites compositas esse; non minus quoque ignotum, neque id quidem argumentis egens, nunquam ecclesiam clericis fori sui beneficio renuntiare permisisse. [4] Tamen etiam haec, ut alia ecclesiae praecepta, rerum gestarum monumentis violata esse docemur; cum vero saepissime clericos, laicis quoque partibus, arbitros jus tribuisse videamus, mirum esse nequit, quod ad illorum tribunal homines confugiebant, qui soli jurisprudentia instructi essent; sed magis quod tradamus

ibid. 1, 727; Synod. Exoniens. aô. 1287. ibid 2, 151.

1 aô. 1303. ap. Oelrichs l. c. 89: „Swore en pape kumt vor unses herren voghet tho richte dhe nene wigenche ne hevet unde dhat wel beborghen dhat he recht gheven unde nemen wel binnen ver benken, de mach sine claghe wol betughen, unde tho der claghe wol antworden."

2 §. 34. apud Zöpfl. l. c. Urk. 12: „Clagen Sie aber do, Es sey pfaff oder Jude, von erbes wegen, das in dem gericht liegt, unnd das man von desselben erbs wegen hin wider zu Im zu clagen hat, So soll er Recht dahin wider darumb halten. Aber wen er den eyd thun soll, So soll er vor seiner Meisterschaft schweren, wie sich das Recht dann geburdt." — aliud tamen jus de debitis fuit constitutum cf. §. 30. ibid. Zöpfl. l. c. Urk. 12: „Item ist es ein Geistlich Man, das der umb schulld do clagt, unnd der nit Recht dohinwider hallten will, unnd sich verspricht vor seiner maisterschafft Recht zu halten: So soll man In fur sein Meisterschafft weisen, ob es umb schulld ist, unnd ob Im der zu dem er clagt, an wider recht dar wider halten woll unnd wes Im dan derselb bekennt das sol In dem gericht bleiben als lang bis er von seiner meisterschafft dem clager recht gehelldt."

3 cf. supra pag. 103.

4 cf. c. 12. X. de foro compet. (Innoc. III. aô. 1206.) cf. dipl. archiep. Mog. aô. 1395. ap. Böhmer Cod. 1, 773.

dignum est, in laicos arbitros satis saepe cum causis in spiritualibus, tum inter partes ipsas spirituales — nedum alteras spirituales — esse compromissum,[1] ut tali modo laicis de illis cognoscendi facultas fieret, quae sine dubio ad jurisdictionem ecclesiasticam pertinebant. — De re judicata. Principium fuit omni tempore constans, lites altero in foro finitas renovari non posse in altero, idque legibus constitutum.[2] Ut tamen pro poenarum suarum natura ec-

[1] de decimis inter clericos et laicos: cf. dipl. aô. 1284. ap. Günther l. c. 2, 451; aô. 1328. in Urkb. d. Schlesw. Holst. etc. Gesellsch. 2, 53; aô. 1341. ap. Lacomblet l. c. 3, 287; aô. 1470. apud Ludewig l. c. 1, 484; de patronatu: cf. dipl. Frid. I. aô. 1178. in Würtemb. Urkb. 2, 189; aô. 1270. ap. Ried l. c. 517; aô. 1285. ibid. 610; de potestate episcopi in clericos suos: cf. dipl. consulis Ratispon. aô. 1387. ap. Ried l. c. 936: „sprich ich, daz mein vorgenanneter Herr de Bischof gewalt hat und haben schol, daz er wol mag straffen Chorherrn und Vikari zu Altenchappel umb offen pusswürdige sünd, di ze Latin haizzent crimina clericorum"; cf. dipl. consul. ejusd. civit. aô. 1487. ibid. 1076; de proventu altaris: cf. dipl. Friderici elect. Brandenb. c. a. 1420. apud Raumer Cod. 1, 138; de legatis: cf. dipl. aô. 1258. ap. Böhmer Cod. 1, 118; aô. 1285. ap. Guden Cod. 2, 245; de sepulturis: dipl. aô. 1476. ap. Reinhard l. c. 271; de processionibus et reliquiis: „quoad ritus et exercitia pietatis in templis" dipl. aô. 1514. ibid. 369; inter partes clericales: cf. dipl. aô. 1202. apud Ludewig l. c. 1, 19; aô. 1387. Ried l. c. 936; aô. 1443. ap. Raumer l. c. 1, 190; aô. 1487. apud Ried l. c. 1076; saepissime in principes territoriales partes compromittebant: cf. de duce Saxoniae diplomata citata ap. Reinhard 371. 369. Ludewig 1, 19; aô. 1516. apud Schöttgen u. Kreysig dipl. u. cur. Nachlese etc. 9, 139; de march-Brandenburg. cf. dipl. cit. apud Raumer Cod. 1, 138. 190; cf. aô. 1479. ibid. 2, 135; de ducib. Bavariae cf. dipl. aô. 1270. ap. Ried l. c. 517; aô. 1300. ibid. 726; aô. 1405. ap. Lori l. c. 2, 97; aô. 1423. ibid. 2, 110; de Hassiae landgravio cf. dipl. aô. 1370. in hist. u. rechtsbegr. Nachr. v. Urspr. Wachsth. u. Landstandsch. des Teutschen Hauses u. Land. Comm. Marburg Beyl. 39.

[2] cf. Drenther Sendbr. aô. 1332. ap. Richthofen l. c. 519: „De causis per temporales judices judicatis non ad nos"; cf. vet. Stat. Susatense aô. 1120. ap. Seibertz l. c. 1, 49; alte Soester Schraa aô. 1350. ibid. 2, 389: „. . . Unde welik sake vor dem Proveste imme sende ghewroget weirt unde mit rechte efte mit ghenade gheeyndet weyrt dey ne sal man vor nyn andere gherichte vorderen efte claghen unde hey en sal nummende anspreken." at judices seculares interdum contrariam rationem secutos esse apparet. cf. Leipziger Schöffenweisth. ap. Zobel Sachsensp. fol. 559 v. (ed. Lips. 1661.): „Sprechen wir Schöpffen zu L. auff einer schrifftliche frage für Recht, Hat ein man mit seines weibes Rechten und natürlichen, und seiner Stieftochter zwey kinder gezeuget, und ist darumb vor dem geistlichen Richter gestrafft, dem er denn verlobet hat dieselbige Dirne nicht mehr bey jhm zu halten, noch fürder solche unthat mit jhr zu treiben, und die Dirne ist

l. c. V. X. de arbitr. T. 43.

clesiam haud raro hanc consuetudinem violare oportebat, quippe quae etiam a seculari judice damnatis poenitentias injungere deberet,[1] eadem poenarum ratione in Anglia factum est, ut quae crimina praelati poenitentia aut corporali poena vindicaverant, pecuniaria in curia regis animadverterentur.[2]

De jurisdictione non contentiosa. Plurima adsunt documenta, clericos spirituali in foro actus forenses confecisse, sed etiam donationes a laicis coram ecclesiastico judice factas fuisse potest demonstrari.[3] Ut vero silentio praetereamus, quomodo ecclesiasticae testamentorum formae civitatum leges adversatae sint, — qua de re postea dissereremus — etiam illam clericorum jurisdictionem Monasterii exempli causa impeditam fuisse constat.[4]

niemals gleichwol bey jhm enthalten, und sidermals und zum dritten mal bey jhm schwanger worden, und wiewol er nu sich zu dieser that, das die Dirne zum dritten male von jhm schwanger worden sey nicht bekennet, sondern allein zu den ersten zweien kindern, darumb er auch von dem geistlichen Richter gestrafft ist, dennoch möget jhr jhn umb solche ubelthat und mishandlung, das er sich mit seiner Stiefftochter vermischet, und bey seines Eheweibes jhrer mutter lebtagen zwey kinder mit jhr gezeuget, und also einen Ehebruch und schendliche boschafftige vermischung mit seiner Stiefftochter begangen und geübt hat, peinlich mit dem schwerdt straffen." etc. Hoc loco, non propter novum scelus, quod quidem eum commisisse minime constitit, ultimo supplicio maritus ille affectus est, sed ob crimen jam spiritualis judicis poenis vindicatum. Ob unam igitur causam aliquem duobus in foris puniri potuisse apparet, praesertim cum gravius esset scelus, quam quod spiritualibus solis poenis posset animadverti. — At etiam ratione loci, quo crimen commissum fuit, duplici poena scelesti sunt affecti. cf. Rupr. von Freysing (Maurer 70.) c. 57: unnd tuet er ain frävel an ainem münster oder jn dem chirchhof es müessnn geistlich unnd weltlich puessnn"; cf. idem c. 209. (ibid. 227.)

[1] cf. Wend. rüg. Landgebr. supra pag. 110.

[2] cf. dipl. aô. 1309. ap. Wilkins l. c.: „Respondit Rex: quod quando eadem causa diversis rationibus, coram diversis judicibus, ecclesiasticis et secularibus ventilatur, utpote de violenta manuum injectione in clericum; tunc non obstante ecclesiastico judicio curia regia idem negotium tractat, ut sibi expedire videtur; diverso tamen modo sicut supra dicitur."

[3] cf. dipl. aô. 1275. ap. Bauer l. c. 46. aô. 1303. apud Bauer Arnsburg. Urkb. 2, 232; aô. 1350. ap. Kopp l. c. 1, Beyl. 51; eod. aô. ap. eund. 1, Beyl. 53; in Frisia quoque inter laicos negotia coram ecclesiastico judice fiebant. cf. Emsiger Pfennigschuldb. §. 3. ap. Richthofen l. c. 195: „Item waer twe enen koep bespreken voer eren richter ofte voer oeren echten preesters." etc.

[4] cf. Münster aô. 1349. ap. Niesert Urkb. 3, 142: „De Borger tho M. en sollen sick gyne Renthe laten besegelen van dem geistlichen gerichte, und sick ock gyne Breve to Unterpande in geistlichen gerichte setten laten wante sulchs wedder des Stades Boek is." cf. aô. 1370. ibid. 3, 127.

In Gallia quoque laici, contractus in „*materiis temporalibus*" per notarios Apostolicos conficere, vetabantur.[1]

De appellationibus. Jam de appellationibus paucis disseramus. Ut ab episcoporum atque judicum spiritualium ad paparum sententias semper appellari posset, medii aevi tempore ecclesia postulabat;[2] atque re vera, cum prohibere imperii posterioris temporis leges[3] valde studerent, quominus omnes et novae lites Romam deducerentur[4], tamen semper liberam ad papalem sedem appellationem

[1] Ordin. Carol. VIII. aô. 1490. in Prob. lib. eccl. Gall. c. 7, no. 45: „Prohibitum est subjectis nostris Laicis, ne habeant passari, vel recipi facere contractus eorum per Notarios Apostolicos, Imperiales vel Episcopales, in materiis temporalibus et profanis, alioqui nulla fides adhibebitur, reputabuntur nulli, et nullius valoris. Prohibitum est etiam, ne gentes Ecclesiae efficiantur Notarii Regii vel Curiae secularis, sub poena antedicta."

[2] cf. Richter KR. §. 209; appellationum abusui restitit jam C. Basil. sess. XXXI. tit. XXVI. apud Koch Sanct. prag. 162. sq.

[3] cf. dipl. Otton. IV. aô. 1209. ap. Pertz 4, 216; Frider. II. aô. 1213. ibid. 4, 424; Rudolphi I. aô. 1275. ibid. 4, 404; Concordat. aô. 1417. §. 18. ap. Lünig. Spicil. eccl. 1, 319; — plurima tamen privilegia exstant et civitatum et principum de non evocando atque nonnumquam ipsi principes poenarum sanctione privilegia illa confirmare studebant. cf. Landesordn. Wilh. III. (Sax. Duc.) aô. 1446. apud Schilter l. c. 812: „Wer es nu dass iemant, wer der were in unsern landen, herrschafften und gebieten wohnhafftig, sich an recht vor geistlichen oder weltlichen gerichten, in den Landen, inmassen obgerürth ist, nicht geneigen wolte lassen, Sondern davon beruffen oder sunst ussländische gerichte weder dy unsern suchen wörden, derselbe sol von stunt als ein echter des landes gehalten werden." etc.; cf. dipl. aô. 1514. ap. Raumer Cod. 2, 246: „ . . . Also das er . . . dieselben vermeinten apelacion abgestelt und furter bey bäbstlicher heiligkeit . . . seinen curfürstlichen gnaden (sc. elect. Brandenb.) und Irer freyheitten und privilegien zuwider nachteil oder abbruch weder durch sich selbs oder ander nicht zu verfordern." etc. — a judicii cameralis sententiis ad papas appellari non licuisse probari videtur resolutione, quae ap. Raph. Seiler. decision. Cameral. tit. „Appellare quibus et a quibus liceat." invenitur: aô. 1512: „Dass den Beklagten ihre Appellation von einem Urtheil am Cammer-Gericht gesprochen, an Pabstliche heiligkeit gethan, demselben Cammer-Gericht insinuiret also zur Schmach, Unrecht und Verletzung kaiserlicher Majestät Hoheit, und zu Abbruch derselben Majestät und des heiligen Reichs Obersten Jurisdiction fürgenommen keines wegs geziemt, sie auch derhalben die Poen der Rechten und andre merkliche Buss und Straf verwirkt haben. dareyn Wir sie gefallen zu seyn erklären, und solche Poen auf 100 Mk. lötges Goldes in den kaiserl. und Reichs-Fiscum zu zahlen mässigen." (apud Hammer diss. de jure princip. cathol. circa sacra in Schmidt thesaur. jur. eccl. 3, 700.

[4] hoc fieri potuit secundum c. 1. X. de offic. leg. (1, 30.); c. 56. X. de appellat. (2, 28.); cf. gravam. nat. Germ. c. 9. apud Schilter l. c. 865.

concedebant. — Idem vero in Gallia Angliaque minime accidit; — non effecerunt quidem Angliae reges, quod Henricus II. statuere jam conatus erat,[1] scilicet, ut ad regem ab episcopis provocandum esset, tamen[2] — ut Galliae[3] quoque — lites extra regnum Romam trahi, atque papis illis se intromittendi facultatem fieri satis saepe vetabant. In Gallia vero quodammodo etiam in spiritualibus rebus ad regis tribunal appellari licebat. Quotiescunque enim aut fines suae jurisdictionis curia episcopalis erat transgressa, aut sententiam tulerat libertatibus regni adversam, aut leges denique seculares violare praesumpserat, „tamquam ab abusu"[4] ad parlamentum appellabatur, quod latam sententiam, causa cognita, irritam reddere poterat. Quonam tempore hoc juris

sq.; cf. Kopp l. c. 1, 155; Hammer l. c. 3, 699. sq.

1 cf. Capit. Clarendon. art. 8. ap. Spelman l. c. 321.

2 cf. dipl. Henrici II. aô. 1164. ap. Spelman l. c. 325: „Rex etc. Vicecomite N. salutem. Praecipio tibi quod si aliquis Clericus vel Laicus in Bailliva tua Romanam curiam appellaverit eum capias et firmiter teneas, donec voluntatem meam praecipiam"; idem post Becket. episcopi necem jurejurando se obstrinxit, se appellationes ad sedem Romanam non impediturum esse; cf. Collier l. c. 1, 379; tamen jam Eduardi I. et II. tempore in carcerem conjiciebantur appellantes; cf. Burns l. c. s. v. „Appeal"; Edu. II. aô. 1307. interdixit, ne de collationibus beneficiorum Regni in Romana curia ageretur. ap. Rymer l. c. II, 1, 22; — cf. dipl. ejusd. aô. 1309. ibid. II, 1, 96; Bulla Clem. V. aô. 1309. ibid. II, 1, 97; aô. 1320. rex Abbati St. Alban. rescripsit, transgressiones in regno factas in eodem regno discutiendas esse ibid. II, 1, 416; epistol. ejusd. aô. 1318. ad Papam „contra horrendos abusus in curia Romana" ibid. II, 1, 371. — 27. Edw. III. c. 1; 38. Edw. III. st. 2; 16. Rich. II. c. 5. jam appellationes impeditae sunt; in 24. Henry VIII. c. 12. et 25. Henry VIII. c. 19. in causis ipsis matrimonialibus, testamentariis, decimarum etc. ad papam provocari vetitum est.

3 privilegium de non evocando Galliae regibus jam Urbanus V. aô. 1367. dedit cf. prob. lib. eccl. Gall. ch. 9; ibidem exstant arresta parlamenti aô. 1389. 1391. 1417. 1454. 1455. 1485. 1502. 1516. cf. ordinat. Carol. VII. aô. 1422. ibid. ch. 22. no. 17. C. Basileensis decreta de appellationibus repelluntur in libertatib. eccl. Gallic. l. c. — cf. denique Francisci I. Concord. ap. Rebuffe l. c. 749.

4 Hujus instituti, cujus utilitas satis praedicari nequit, exempla nonnulla afferantur; doctrinam illam autem, quae regem „fontem omnimodae jurisdictionis temporalis" esse praedicabat, indeque facultatem deducebat omnis jurisdictionis abusus abolendi jam invenis in arresto aô. 1385. disertis verbis pronuntiatam lib. eccl. Gall. ch. 4. no. 27. — jam Philippi III. (1270—85.) tempore ab ecclesia Parisiensi ad regem appellatum esse „super quodam judicio (sc. Archiep. Paris.) tamquam a pravo et falso dato," in Mem. du Clergé 7, 1544. traditur; cf. quoque Héricourt les lois eccl. de France (Paris. 1771) 389; aô. 1290. ibid. 7, 1544; Héricourt l. c.; aô. 1312. ap. Marca l. c. lib. 4,

institutum ortum sit, nequit explanari, cum illorum opinio probari non possit, qui Cugnierum ejus auctorem praedicant; neque enim

c. 10, no. 1: „Philippus (sc. IV.) rex Baillivo Santonensi: Episcopo Santonensi literas nostras mittimus in haec verba: . . . Frequens ad nos perduxit relatio ... quod vos seu gentes vestrae, vel officiales vestri, vobis ratum habentibus, contra consuetudinem diutius observatam, decimam exigitis de rebus, de quibus praestari non consuevit, novumque modum decimandi inducitis in grave scandalum provinciae, et quando populus vobis subditus, vobis non obedit, per excommunicationem Consulum et similium rectorum dictorum locorum, etiam populum ipsum gravatis etc. Nos igitur his scandalis obviare volentes, vos attente requirimus, quatenus a praedictis cessetis, et attentata in praejudicium et scandalum publicum, et contra statum antiquum regni nostri revocetis et revocare faciatis. Et si in praedictis jus aliquod putetis, vos habere vobis offerimus per praesentes, quod certa die coram nobis veniatis Parisiis, et nos cum nostri deliberatione Consilii providebimus super his, prout servata pace et salute ecclesiae et patriae faciendum fuerit, et ad nos pertinebit"; recte Marca dicit, eo tempore de decimis judicium (feodalibus videlicet exceptis) ad spiritualem cognitionem pertinuisse; cf. supra pag. 128; aô. 1302. cum contra Archiep. Lugdunens. appellasset comes de Fourez parlamentum sententiam tulit (prob. lib. eccl. Gall. ch. 36, no. 8.): „Quibus partibus auditis, visis appellatione per dictum Comitem ad nostrum baillivum interposita et inhibitione ac etiam compositione et processu praedictis, consideratis etiam aliis, quae curiam nostram movere poterant et debebant, quia Curiae nostrae apparuit dictum, interdictum positum fuisse et esse post appellationem per dictum Comitem ad nostrum Baillivum interjectam etc. per arrestum Curiae nostrae dictum fuit, quod temporalitas praedicti Archiep. Lugd. ad manum nostram ponetur et tenebitur, quousque per ipsum fuerint dicta attentata ... totaliter revocata"; — plurima posterioris temporis exempla invenies in: Héricourt l. c. 389; Marca l. c. lib. 4, c. 19, no. 4. qui appellationem Capituli Parisiensis ab Alexandro VI. papa aô. 1501. factum refert cum ille decimas de Gallia exegisset: appellavit vero: „nec non supremum dominum nostrum regem christianissimum, ecclesiasticae libertatis conservatorem piissimum, et ad ejus supremam Parlamenti curiam etc." Mém. du clergé 7, 83. 1544. sq.; Molinaeus de Monarchia Francor. (ed. 1610.) 53; Pasquier les recherches de la France (Paris. 1665.) 256; Fevret Traité de l'abus (Paris. 1654.) 15. sq. 17. 18; van Espen de recursu etc. p. 38; — Pansey l. c. 504; — Ludovicum S. hujus instituti auctorem esse censent i. a. Giraud les libertés de l'égl. Gall. in Revue de législation 1845. p. 360. Beugnot Essai sur les instit. de St. Louis 182. sq.; — Petrum Cugnerium: Durand de Maillane l. c. 2, 792; Chéruel l. c. 1, 71; — quaenam vero fuerit medii aevi aetate Cugnerii auctoritas ex Bulaeo hist. Univ. Paris. (Paris 1665.) licet intellegi 4, 221: „Abiitque in proverbium, ut quem sciolum et argutulum aut deformem videmus . . . Petrum de Cuneriis vel corrupte . . . Pierre de Cognet vocitemus." itaque ab hoc appellationis ab abusu institutum inventum non esse, censemus.

in sermone ejus quidquam hujuscemodi invenitur, neque desunt exempla, jam priore tempore reges auxilium illis praebuisse, qui contra regni jus canonum severitate opprimerentur. —

§. 4.

De excommunicationis vi, atque de placeto regio.

Cum excommunicationes sola essent arma, quibus et potestatem suam defendere posset ecclesia, et judiciorum suorum auctoritatem obtinere, secularem gladium ad spiritualis nutum voluit stringi, ut qui ecclesiasticas poenas contemnerent, secularibus certe afficerentur.[1] — Cum enim publicarum poenitentiarum ratio magis magisque in desuetudinem abiisset, excommunicationum numerus in dies augeretur, non jam homines minis ecclesiae terrebantur, quas in terris inanes exsistere videbant, neque credebant praeclusuras esse coelum. — Ut paucis igitur disseramus, quae civitatem contra excommunicatos agere voluerit ecclesia, initio quidem illos, qui per certi temporis spatium nullam ecclesiae veniam adepti, se a corpore ecclesiae abruptos esse passi essent, atque in excommunicatione permansissent, a civium communione excludi jubebat, et temporali poena coërceri;[2] omnes ejusdem excommunicationis vinculis innodatos esse proclamabat, qui vitae consuetudinem cum illis habere praesumerent.[3]

Sed ne justitiam quidem illis praeberi permisit, qui ipsi ecclesiasticae justitiae obtemperare tam acriter renuerent: nulla superesset accusandi facultas, non admitterentur ad testimonia, nihil denique excommunicatis restaret commercii forensis, nisi respondendi in judicio, cum vocati essent necessitudo.[4]

Haecce ecclesiastica de excommunicatis praecepta, quomodo

[1] cf. supra lib. I, cap. 1, §. 4.

[2] cf. Richter KR. §. 213; Dove l. c. 112. sq.; C. Avenionense aô. 1337. c. 56. apud Baluzius l. c. 408; C. Vauriense aô. 1368. c. 131. ibid. 288; Stat. synod. Basil. aô. 1297. ap. Trouillat l. c. 2, 664.

[3] cf. glossa ad c. 3. in VIto. de sent. excom. (5, 11):

„Si pro delictis anathema quis efficiatur,
os orare, vale communio, mensa negatur,"

quod tamen a Gregorio VII. mutatum est; cf. glossa ad c. 15. X. de sent. excom. (5, 39):

„Utile, lex, humile, res ignorata necesse,
haec quinque solvunt anathema, ne possit obesse."

cf. Kober der Kirchenbann (Tübing. 1857.) 385. 391. sq.

[4] c. 8. in VIto. de sent. excommunic. (5, 11.); cf. c. 7. X. de judiciis (2, 1); ep. Innoc. IV. aô. 1274. ap. Raynald ad h. a. no. 3; ne homicidas quidam esse Urbanus II. rescripsit c. 47. C. XXIII. qu. 5. „quos adversus excommunicatos zelo catholicae matris ardentes, aliquos eorum trucidasse contigerit."

observata sint, cum inquirere propositum nobis sit, tamen antea non omnino liberam fuisse ecclesiae excommunicandi potestatem commemorandum esse videtur. — Non solum enim paparum legati in Galliam[1] et Angliam[2] sine licentia regis, aut antequam juraverant, se regni jura non violaturos esse, proficisci vetabantur, sed etiam excommunicationum paparum bullae, ut aliae omnes nisi cum regis voluntate publicari non licebat.[3] In Germania quidem non

[1] cf. dipl. Ludov. XI. aô. 1476. 1480. in probat. lib. eccl. Gall. c. 23, no. 4. 5; dipl. aô. 1480. ibid. no. 6: „Quibus auditis, ipse Dominus reverendissimus Cardinalis Legatus protulit palam haec verba, vel in effectu similia: Nos non venimus ad derogandum privilegiis et libertatibus ipsius Regis aut Regni vel Domini sui . . . dabimusque litteras nostras patentes pro conservandis juribus, privilegiis et praeeminentiis ipsius Christianissimi principis." etc.; aliorum legatorum talia promissa inveniuntur ibid. aô. 1456. (no. 3.); aô. 1573. (no. 12.); aô. 1514. (no. 15.) etc.; pollicebantur quoque, se legati officium depondituros esse „quandocunque regi placuisset."

[2] Guilielmum I. cum Urbano II. pactum iniisse Hugo Flavinacensis tradit pag. 241. apud Marca l. c. lib. 4, c. 56: „ne legatus Romanus ad Angliam mitteretur, nisi quem Rex praeciperet"; simile pactum Henricus II. aô. 1119. Gisortio cum Calixto II. fecisse Eadmer hist. novor. (Lond. 1624.) 126. refert; quid quod inter ipsius cleri Anglicani gravamina in Concilio Lugdunensi aô. 1245. querela exstitit, papam „sine domini regis licentia" legatum in Angliam misisse; cf. Marca l. c. lib. 5, c. 56, n. 12; cf. diplom. Clementis I. apud Spelman l. c. 341; Clementis V. aô. 1307. apud Rymer l. c. II, 1, 16; salvum conductum igitur reges legatis concebebant; cf. dipl. Eduard. II. ap. Rymer l. c. II, 1, 117; Eduard. III. aô. 1337. ibid. II, 2, 993; Henrici IV. aô. 1407. ibid. IV, 1, 114; aô. 1409. ibid. IV, 1, 148; aô. 1412. ibid. IV, 2, 4; aô. 1419. ibid. IV, 3, 124; aô. 1433. ibid. IV, 4, 194; promissa legator.: cf. Spelman l. c. 332; — Scotiae regi aô. 1213. Honorius III. papa concessit, ut Scoti tantum legati in Scotiam venirent; apud Rymer l. c. I, 1, 152.

[3] Gallia — cf. Odonis Burgundiae ducis ad Philippum IV. litteras: „Consulimus etiam vobis, quod nullo modo patiamini, quod aliquis in regno vestro aliquid novum instituat, quod temporibus praedecessorum vestrorum institutum non fuerit, vel ordinatum, vel usitatum"; ap. Marca l. c. lib. 2, c. 17, no. 5; „de novis Bonifacii VIII. (Marcae haec verba) et ceterorum pontificum constitutionibus loquitur. Quibus in Gallia locus non fuit etc." cf. Ord. Carol. VI. aô. 1426. in prob. lib. eccl. Gall. c. 35, no. 28; Ord. Lud. XI. aô. 1475. apud v. Espen de placeto regio 71; lib. eccl. Gall. c. 10. etc.; — cf. arrestum Parlamenti Paris. aô. 1456, quo episcopo Tolosano imperatur, ut officiali bullas traderet, ad videndum si essent contrariae sanctioni Pragmaticae et auctoritati Curiae apud Fevret. l. c. 12; bullas publicari vetabatur exempli causa Ordin. Carol. VI. aô. 1406. in Ord. du Louvre 9, 109; ejusd. aô. 1407. ibidem 9, 191; parlamenti Dijonens. aô. 1475. ap. Fevret l. c. 12; Parlamentum Parisiense Bullam „Ausculta fili" comburi jussit; cf. Montlosier de l'origine de la nature

ita placeti regii instituta ante reformationis tempus exculta fuisse constat, ut in Gallia aut Anglia, tamen istius vestigia exstant multa, eaque insignia.

Non juris quidem fuisse censemus, cum Magdeburgenses[1] Archiepiscopum interficerent, cum Argentoratenses[2] in Rhenum projicerent papalium bullarum publicatorem, cum Turicenses[3] per decem annos ex urbe clericos expellerent, qui papae excommunicationis sententiam contra imperatorem latam proclamabant, ne ex mandatis quidem principum[4] qui singulas excommunicationes publicari vetabant, de certa aliqua consuetudine, quae in Germania observata sit, persuaderi possumus; tamen in Bavaria Georgius dux aô. 1491. legem tulit:[5]

„*Es sol auch darzu niemants gestettet werden einich preves bullen oder anders in unserm land an die Kirchthür oder anderende heymlich noch offenlich on unsern willen und wizzen anzeschlagen oder zu verkünden wer aber dasselbig darüber täte, der sol darumb von stunde an von unsern amptleüten angenommen und uns fürderlich zu pracht werden, mit denselben zu handeln als frävelichen verachter unsers gepots. Wöllicher oder wöliche Amptleut aber darinn sümig oder lässig seind, und jemants darin verschonen werden die wollen wir selbs auch darumb nit ungestraft lassen.*"

et des progrès de la puissance ecclésiast. en France (Paris 1829.) 83; — Duces Britanniae quoque placeto utebantur; cf. Daru hist. de Bretagne (Paris 1826.) 2, 309; cf. Fevret l. c. 13; Anglia: de Guilelmo I. cf. Eadmer l. c. 6; Phillips Engl. Reichs- u. Rechtsgesch. 1, 105; de Henrico II. Spelman l. c. 325; Phillips l. c. 1, 170; Pauly l. c. 3, 59; cf. dipl. Eduard. II. aô. 1307. apud Rymer l. c. II, 1, 13; Eduard. III. aô. 1343. ibid. II, 2, 1237: „ne quis infra regna Angliae deferat litteras, bullas, seu instrumenta aliqua, Regi et populo praejudicialia"; ejusdem aô. 1344. ibid. III, 1, 11.

[1] cf. Kranz Vandalia lib. 8, c. 12. 13.

[2] cf. Oberbair. Arch. f. vaterl. Gesch. (Münch. 1839.) 1, 50; Lüttich cf. ibid. Basel cf. Joh. Vitoduran. ed. cit. 32; Regensburg cf. Gemeiner. l. c. 1, 339; Freiburg cf. Schreiber l. c. 1, 277; Frankfurt cf. Kirchner Gesch. v. Frankf. 1, 170; cf. Kopp Reichsgesch. V, 1, 139; Heilbronn aô. 1510. cf. Jäger Heilbronn 1, 297.

[3] cf. Tschudi l. c. 1, 351.

[4] cf. dipl. Ludovici Bavari aô. 1333. in Reg. boic. 7, 46; aô. 1343. ap. Böhmer Cod. 1, 582. 583: „mandamus, quatenus nullas literas papales a sede apostolica vel ipsius legatis contra clericos nobis adhaerentes . . . recipere velitis"; aô. 1327. Ludovicus Brandenb. marchio capitulum Brandenburgense bullas contra patrem suum publicare vetuit; ap. Riedel Cod. I, 8, 234: „acceptarent nullatenus ... sub publicatione et confiscatione omnium bonorum Brandenb. eccl."

[5] Westenrieder gloss. XLIII.

atque in Clivia,[1] in Brandenburgia,[2] in ipsis nobilium hominum[3] terris traditum est, et paparum et episcoporum atque ceterorum clericorum decreta si non placeto subjecta, at certe variis modis fuisse impedita.

At etiam, utrum justae essent excommunicationum sententiae, nec ne, non solum in Gallia[4] appellatione tamquam ab abusu

1 cf. Land. Ord. Joann. Cliv. duc. aô. 1486. ap. Scotti l. c. 1, 13: „ut nulla mandata seu precepta quorumcunque judicum Apostolicorum vel Ordinariorum ad se reciperent, acceptarent, sigillarent, publicarent aut exsequerenturquovis modo, in causis secularibus vel prophanis, exceptis dumtaxat in quatuor causis spiritualibus et ecclesiasticis, videlicet de testamentis et legatis, de matrimoniis, synodalibus et reditibus spiritualibus et ecclesiasticis; cf. aô. 1508. ibid. 1, 39.

2 Siegismundus marchio episcopum Brandenburg. aô. 1382. oppida sua excommunicare vetat: „also daz Ir vor uns sie nie vorklagt habt." ap. Riedel Cod. I, 8, 340.

3 cf. litt. Joann. Oppershoven plebani in Busbach ad Decanum Mogunt. apud Guden Cod. 3, 941. aô. 1406: „Ich lassen Uch wissen so als ich by uch was zu leste . . . und Ir zu mir sprachet wurde mir icht verboden, daz sulde ich Uch lassen wissen. So sagen ich, daz mir der Edel, min Here von Falckenstein verboten hat . . . daz ich keine Process solle nemen uff yn oder . . . die Sinen, anders, dan uff der Canzeln und daz auch mit sinen Amptluden so bestellt hat. Und wers, daz ich darwider tede, er wurde sie mir so abe nemen, daz mir nicht gudes davon gescheen sulde; und wulde ich allezyt gerne gehorsam syn . . . Und soliche gebode als ich verstanden han, sint auch ander undersessen Priestern gescheen"; Basileenses cives placeti jus renuebant; cf. dipl. aô. 1406. ap. Schreiber l. c. 2, 209: „und hat also die briefe geton lesen und anschlahen, daz wir im nüt getörften wern, noch uns setzen wider den Bapst von Rome."

4 Cum plurimi gallici scriptores (cf. Philipp l. c. 209; Laurent la papauté et l'empire 373; Montlosier l. c. 68; Laferrière l. c. 1, 251; Guizot hist. de la civil. en France 6, 66); Ludovici pii hac in re mentionem faciant, etsi nostros quoque non fugit (cf. Dove l. c. 136), tamen referri liceat, quae Joinville in historia St. Ludovici narrat (ed. Ducange p. 13; in Collect. des mém. relatifs à l'hist. de France depuis Phil. Aug. par Petitot. (Paris 1819.) 2, 185): episcopus Antisiodorensis ita regem totius cleri nomine est allocutus: „Sire, sachez que tous ces prelatz, qui cy sont en vostre presance, me font dire, que vous lessez perdre toute la chrestienté et qu'elle se pert entre vos mains." Adonc le bon Roy se signe de la croiz et dit: „Evesque or me dittes, commant il se fait, et par quelle raison?" „Sire," dist levesque, „c'est pour ce, qu'on ne tient plus compte des escommuniés. Car aujourd'hui un homme aymeroit mieux mourir tout escommunié, que de ce faire absouldre, et ne veult nully faire satisfaction à l'Eglise. Pourtant, Sire, ilz vous requirent tous à une voiz pour Dieu et pour ce, que ainsi le devez faire, qu'il vous plaise commander à tous vos bailliz, prevostz, et autres administrateurs de justice: que où il sera trouvé aucun en vostre royaume, qui aura esté an et jour continuellement escommunié, qu'ilz le contrai-

inquirere licuit judici, atque in Anglia[1] secularis curiae sententiis discernebatur, (etsi contra jus regni esse rex ipse pronuntiabat,) sed in Germaniae quoque civitatibus,[2] cum ipsum speculum Saxonicum inter justas et injustas excommunicationes distinguere glossa interpretetur.[3] Non in omnes quoque personas excommunicationum sententias ferre ecclesiae erat permissum. In Germania quidem papalibus privilegiis principibus quibusdam concessum erat, ne ab ullo „*sine speciali sedis apostolicae mandato*" possent excommunicari,[4] ut interdicti tempore januis clausis missas

gnent, à se faire absouldre par la prinse de ses biens." Et le saint homme respondit: „que tresvolontiers le commanderoit faire de ceulx, qu'on trouveroit estre torçonniers à l'Eglise et à son presme." Et l'Evesque dit, „qu'il ne leur appartenoit à cognoistre de leur causes." Et à ce respondit le Roy: „qu'il ne le feroit autrement." Et disoit: „que ce seroit contre Dieu et raison, qu'il fist contraindre à soy faire absouldre ceulx, à qui les clercs feroient tort, et qu'ilz ne fussent oïz en leur bon droit." Et de ce leur donna exemple du conte de Bretaigne, qui par sept ans a plaidoié contre les prelatz de Bretaigne tout excommunié et finablement a si bien conduite et menée sa coze, que nostre saint Pere le Pape les a condampnez envers icelui conte de Bretaigne. „Parqoy," disoit, „que si dès la première année il eust voulu contraindre icelui conte de Bretaigne à soy faire absouldre, il lui eust convenu laisser à iceulx prelatz contre raison ce qu'ilz lui demandoient outre son vouloir: et que en ce faisant il eust grandement meffait envers Dieu et envers le dit conte de Bretaigne." Après lesquelles chozes ouyes pour tous iceuls prelatz il leur suffisit de la bonne responce du Roy; et onques puis ne ouy parler, qu'il fust fait demande de telle chozes ..." inde plurimos appellationes ab abusu derivare jam supra diximus.

1 cf. Stat. Artic. Cleri c. 7.

2 cf. dipl. Ludovici Hass. landgr. aô. 1444. apud Kopp l. c. 1, 197: „Geschee es aber das unser Schultheiss und der Rath zu Cassel erkenten, das einer mit unrechte zu Banne kommen were, dem adder den solten sie zu seinem Rechten beystendig sein gegen den Ihnen der In also mit unrecht zu Banne bracht hette"; cf. Frankfurt a. M. aô. 1352. ap. Senkenberg Sel. jur. 1, 72; cf. Sachsensp. lib. 3, art. 54, §. 3: „Lamen man nech meselseken man, noch den die in des paves ban mit rechte komen is. den ne mut man nicht to koninge kiesen." (Specul. Suev. c. 102. inquit: „unde der in dem banne ist" omisso „mit rechte.")

3 cf. glosse ad lib. 3, art. 63, §. 2; cf. nota 2.

4 cf. privileg. Innoc. III. aô. 1203. Thuringiae landgrav. concessum; Innoc. III. ep. lib. 6, ep. 42; renovatum aô. 1424. a Martino V. apud Guden Cod. 4, 153; Kopp l. c. 1, 157, cui hoc tantum exemplum notum est admodum rarum esse censet, tamen plurima exstitisse jam C. Herbipolensis aô. 1287. verbis probatur ap. Himmelstein l. c. 60: „nonnulli tam Clerici quam seculares, quibus erat et exstitit indultum ex indulgentia Summorum Pontificum, quod interdici, suspendi vel excommunicari et quod terrae ipsorum non possent subjici ecclesiastico interdicto." etc.; talia etiam privilegia invenimus praeter illud: aô. 1249. ab Innocentio IV. Lubecensi civi-

celebrari facerent,[1] tamen ipsos imperatores a papis tribus de causis excommunicari posse publici fuit juris.[2]

In Gallia[3] vero et Anglia[4] idem regibus, quod Germaniae principibus, indultum erat, tamen non ita favisse papae videntur illis, quam quas mutare non poterant consuetudines confirmasse; iisdem vero in terris justitiarii quoque magistratusque regis, officio

tati datum in Cod. dipl. Lubec. 1, 136; eidem ab Alexandro IV. aô. 1257. ibid. 1, 223; Duci Brunsvicensi aô. 1256. ab Alexandro IV. concessum. ap. Sudendorf Urkb. f. Gesch. d. Herzöge v. Braunschw. u. Lüneb. u. ihr. Land. 28; Ducem Bavariae quoque contendisse traditum est, se sine speciali pontificis mandato excommunicari non posse; cf. dipl. aô. 1231. in Reg. boic. 2, 202; tamen non constat nobis, num re vera hujuscemodi privilegium adeptus fuerit. — Henrico Leoni jam aô. 1191. Coelestinus III. idem concessit. in Orig. Guelf. 3, 563.

1 Innoc. IV. aô. 1248. Ottoni Brunsv. duci ap. Sudendorf l. c. 23; Ulma aô. 1467. hoc privilegium adepta est a legato papali cf. Jäger Ulm 504; Nicolaus V. Friderico III. regi aô. 1452. amplius privilegium dedit ap. Chmel Reg. no. 2802: „ut si forsan ad loca ecclesiastico interdicto supposita te contigerit declinare, liceat tibi in illis etiam apertis januis excommunicatis tamen et interdictis exclusis, pulsatis vel non pulsatis campanis, alta vel submissa voce, prout discretioni tue videbitur in tua et obsequentium tibi et aliorum, quos ad hoc admittendos decreveris presencia missam et alia divina officia facere celebrari, dummodo tu vel illi causam non dederitis interdicto, nec id tibi vel illis contigerit specialiter interdici"; cf. tamen c. 24. in VIto. de sent. excomm. (5, 11).

2 cf. supra lib. II. §. 1.

3 cf. Petrus Jacobi (vixit c. a. 1311.) apud Fevret l. c. 68: „Papa concessit Regi, quod nullam sententiam excommunicationis latam ab homine vel a canone timeat vel incurrat in persona sua"; cf. Pasquier l. c. 207; notum tamen est, neque commemorare nobis oportet, Galliae reges se ne a papa quidem excommunicari posse contendisse; atque ipsum Galliae populum hac in re principum auctoritatem adjuvisse; cf. Fevret l. c. 67. sq.; Pasquier l. c. 207; quin etiam cum Rex in pace cum Maximil. aô. 1482. facta huic privilegio renuntiasset: „Et pour ce traité confirmer, et inviolablement tenir, avons soubmis et soubmettons, nous, nostredit fils, nos successeurs et nostre Royaume à toutes coërcions, peines et censures ecclesiastiques, nonobstant le privilege qu'avons que nous, nosdits successeurs et nostre Royaume ne pouvons ou devons estre soubmis ny astraints par censures, (Prob. lib. eccl. Gall. c. 4.) procurator regis aô. 1508. in Camera regis (Chambre des Comptes) protestatus est, „que ladite soubmission sur lesdites censures ne oblige, ne puisse lier nostredit Seigneur, comme nulle et estant contraire et derogeante aux droicts, prerogatives, et préeminences du Roy, à cause de sa Couronne."

4 cf. dipl. Gregorii IX. pap. aô. 1228. ap. Rymer l. c. I, 1, 189; ejusd. aô. 1231. ibid. I, 1, 199; Urbani IV. aô. 1262. ibid. I, 1, 422; Clement. V. aô. 1306. ibid. I, 2, 979; aô. 1309. ibid. II, 1, 74; — Scotiae regibus idem ab Honorio III. aô. 1218. ibid. I, 1, 152. est concessum.

functi, excommunicari non poterant sine regis speciali licentia,[1] atque in Normannia, ut Guilielmi I. tempore etiam in Anglia, iisdem privilegiis barones usi sunt.[2]

Nunc demum quaerere ea de re licet, quomodo mandata ecclesiae, quorum antea mentionem fecimus, observata sint, atque pristinum ordinem sequamur.

Cum ex Eugenii III. papae querelis[3] intellegi liceat, excommunicatos seculari poena affectos non esse „*nisi prius in laicorum judicio damnationis sententia feriantur*," jam Philippus[4] tamen rex aô. 1203. papae, se generalem legem statuturum esse pollicitus est, „*ut quicunque excommunicatus fuerit a domino Apostolico, in banno statim sit Imperiali*"; postquam vero praematura morte impeditus ille fuit, quominus promissis staret, Fridericus II.[5] aô. 1220. „*quia gladius materialis constitutus est in subsidium gladii spiritualis*" constituit, ut „*excommunicationem, si excommunicatos in ea ultra sex septimanas perstitisse ... constiterit,*" *imperialis proscriptio subsequeretur, non revocanda, nisi prius excommunicatio revocetur*," quod idem a Conrado IV.[6] aô. 1240. a Rudolfo I.[7] aô. 1281. est ordina-

1 cf. Ord. Carol. V. aô. 1370. in Ord du Louvre 6, 295; cf. prob. libert. eccl. Gall. c. 5; c. 6. no. 12; c. 35. no. 13; etc. etc. — de Anglia: de Guilielmo I. cf. Spelman l. c. 290; — Stat. Clarendonens. art. VII: „Nullus qui de rege tenet in capite, nec aliquis dominicorum ministrorum excommunicetur, nec terrae alicujus eorum sub interdicto ponantur, nisi prius dominus rex, si in terra fuerit, convenietur, vel justicia ejus, si fuerit extra regnum, ut rectum de ipso faciat, et ita ut quod pertinebit ad curiam regiam ibidem terminetur et de eo quod spectabit ad ecclesiasticam curiam ad eandem mittatur, ut ibidem terminetur." ap. Spelman l. c. 321. cf. 13. Rich. II. st. 2. c. 3; 6. Rich. II. c. 5; dipl. Eduardi III. aô. 1341. ap. Rymer l. c. II, 2, 1147; — quin etiam clerici jus illud agnoscebant; cf. Synod. Provinc. aô. 1279. ap. Collier l. c. 1, 479: „Quod non excommunicentur Ministri regis, licet ipsi non pareant mandato Regis in non capiendo excommunicatos."

2 „Les principaux Barons de Normandie attestent, quels etoient les droits, qu'avoient eu dans cette province les rois d'Angleterre Henri II. et Richard etc. ap. Brussel. l. c. 2, XXIV: „Item diximus per sacramentum nostrum, quod Archiepiscopus vel Episcopus vel alia inferior ecclesiastica persona non debet ferre sententiam excommunicationis in Barones vel in Baillivos, vel in servientes Regis aut in clericos domus suae, Rege non requisito vel Seneschallo"; cf. Marca lib. 4, c. 21; cf. Capefigue hist. du Phil. Aug. 2, 352; — de Anglia cf. Eadmer l. c. 6.

3 aô. 1152. apud Martene, ampl. collect. 2, 553; — jam antea et Merovingi et Carolingi excommunicationem ecclesiae a civitate juvandam esse constituerant; cf. Dove l. c. 61. sqq.

4 Raynald. ad h. a. no. 28.

5 Pertz. 4, 236.

6 ibid. 4, 333.

7 In Rudolphi I. Friderici II. privilegiorum confirmatione (Pertz 4, 402.) de excommunicatione nihil dicitur; attamen aô. 1281. (ap. Pertz

tum, Speculo Suevico, Ruperti Frisingensis libro, jure Culmensi confirmatum;[1] quin etiam aô. 1435. articulis ab imperatore imperii statibus traditis constitutum est:[2]

„*Wer Jar und Tag in dem Pan belib, dass dan ein Romescher Keyser oder König den in die Reichs-Acht thue;*"

Eodem modo confiscatione bonorum et vinculis Stabilimenta St. Ludovici[3] ad justam emendationem compelli voluerunt excommunicatos, qui post anni et diei tempus absolutionem assecuti non essent; tamen Bellomanerii quoque verba afferre visum est, qui justitiam laicam non spiritualis jussui obedire censet, immo vero precibus concedere: „*Car de nule riens qui touque cas de justice temporel, le justice laie n'est tenue à obeir au commandement de le justice esperituel, selonc nostre costume, se n'est par grace. Mais le grace ne doit pas estre refusée de l'une justice à l'autre quant ele requiert benignement.*"[4]

Ex eodem Bellomanerio[5] docemur, etiam in causis mixti fori, spiritualis judicis sententias secularem judicem non exsequi oportuisse „*car le laie justice selonc nostre coustume n'est pas tenu à fere paier ce, qui est jugié en le cort de sainte Eglise en tel cas.*"

In Anglia quoque juris fuit, ut in excommunicatos secularis justitia animadverteret; cum enim ab episcopo de excommunicati contumacia cancellarius certior factus esset, officiali litteras dabat, quae ex Bractone[6] cognoscuntur: „*Significavit nobis venerabilis*

4, 428.) constituit: „Swelich graf, frey oder dinstmann iar und tach in offenem panne ist, den sol man in die eht tun. Ist er aber ein ander man, so sol man in uber sechs wochen in di eht tun."

1 c. 1. „Als ein man ist in dem banne sehs wochen unde einen tac, sô sol in der wercltlîche rihter ze aehte tuon; unde swer ouch in der aehte ist sehs wochen unde einen tac, den sol man ze banne tuon. Dize reht sazte Sanctus Sylvester der pâbest unde der Künic Constantinus." — Ruprecht v. Freysing. c. 2. (Maurer 11); Culmer R. lib. 5, c. 65, §. 5. (Leman 191); Sendweisth. z. Boppard aô. 1412. apud Grimm Weisth. 3, 775: „Ist is aber sache das die persone ubir jair in dem banne verlibet, so mag eyn shentdechen merer beswerer brieffe senden off die persone und den gesang zu verslagen, und als dann so sal das werntliche gereichte, scholtheisse und scheffen, die persone straiffen an libe und an gude, gode und eyme shentdechen und shentscheffen genoiche zu doin."

2 Neue Sammlung d. RA. 1, 150.

3 l. 1, c. 123: „la justice laie doit tenir toutes ses choses en sa main, sauf son vivre, jusques à tant, qu'il se soit fait essoudre . . . Mais s'il est excommunié pour dettes, la justice ne se saisira pas de sa personne, mais seulement de ses biens"; cf. Stat. Caroli II. Sic. et Hier. reg. apud Giraud l. c. II, 2, 31.

4 c. 11, §. 11.

5 c. 11, §. 32.

6 426. 426. b; cf. Reeves l. c. 1, 472; cf. Burns s. v. „excommunication."

pater N. per literas suas patentes, quod A. ob manifestam contumaciam suam excommunicatus est, nec se vult per censuram ecclesiasticam justiciari. Quia vero potestas regia sacrosanctae ecclesiae in querelis suis deesse non debet, tibi praecipimus, quod praedictum A. per corpus suum (secundum consuetudinem Angliae) justicies, donec sacrosanctae ecclesiae tam de contemptu quam de injuria ei illata fuerit satisfactum." Cum vero fieret, ut ex carcere excommunicati liberarentur, Eduardus I. aô. 1285. concessit cleri precibus, ne dimitterentur sine „*literis et conscientia praelatorum, nisi diutius detineantur per episcoporum malitiam et postquam obtulerint cautionem, et nisi sint episcopi partes versus ipsos captos.*"[1]

Ita apud Bractonem literae quoque exstant, quas post absolutionem excommunicati ad illum liberandum rex officiali dabat:

„*Quia venerabilis frater N. episcopus significavit nobis, quod A. quantum ad mandatum suum a te capi, et per corpus suum tamquam contemnentem claves ecclesiae justiciarii praeceperimus, beneficium absolutionis impendit, tibi praecipimus, quod a prisona nostra, qua detinetur, ipsum deliberari facias quietum.*"

Tamen constitutiones illae saepissime violatae sunt. Juris Saxonici enim verba satis nota sunt:[2]

> „*Ban scadet der sele unde ne nimt doch niemanne den lif, noch ne krenket niemanne an lantrechte noch an Unrechte dar ne volge des koninges achte na.*"

neque cum illis[3] consentire possumus, qui exeunte XIII. seculo Friderici constitutionem in Germania valuisse censent; quid quod aô. 1374. Gregorius papa Speculi Saxonici articulum illum reprobavit,[4] qui minime legem abolere studuisset, cui imperiales constitutiones aut consuetudines jamjam derogassent, quod in jure Glogaviensi[5] repetita sunt Speculi Saxonici dicta, quod aliae quoque Speculi Saxonici de excommunicatis constitutiones, minime Friderici II. legis rationem habentes, in civitatum jura, posteriori tempore confecta, sunt recepta?[6] Quin etiam glossa, neque falsas esse confirmat Speculi istas constitutiones, neque ullam juris vim in Germania habere, sed interpretatione (eaque quidem haud probabili) canonicis decretis accommodare eas studet.[7]

At etiam exemplis, quomodo imperiales leges neclectae fuerint, demonstrari potest. Excommunicationum enim sententiae, quas ne Clerici quidem observabant,[8] multo minorem apud laicos auctorita-

1 ap. Wilkins l. c. 2, 115.

2 lib. 3, art. 63, §. 2. cf. Sächs. Weichb. art. 5.

3 Dove l. c. 114.

4 cf. Joh. Klenkok apud Homeyer l. c. 419.

5 c. 213. ap. Wasserschleben l. c. 28.

6 cf. infra pag. 165.

7 cf. Glosse z. Sächs. Weichb. art. 5.

8 clericos cum excommunicatis

tem tenebant,[1] ut civitates quasdam Germaniae per longam annorum seriem excommunicatas remansisse videre possis,[2] cum secularis potestas ecclesiasticam sententiam exsequi minime ne conata quidem sit, immo vero ipsa vexationibus,[3] fame,[4] exsiliis,[5] ut latas excommunicationes revocarent clericos coëgerit, ipsa haud raro annullare illas praesumpserit.[6]

contractus fecisse traditur in Hist. Episc. Const. 1, 496; plurimi episcopi quoque excommunicatis imperatoribus adhaerebant, cf. exempla ap. Ochs l. c. 1, 263; Boczek Cod. Morav. 3, 78.

1 tempore interdicti laicos clericorum officia usurpasse queruntur C. Salisburg. aô. 1292. apud Hartzh. l. c. 4, 10; C. Salisb. aô. 1420. apud Mansi 28, 1001; quam non aestimaverint laici excommunicationem videas ap. Abel König Philipp der Hohenst. 139; Günther Cod. 2, 296; — Scholten l. c. 1, 235; Marca l. c. lib. IV, c. 14; Fevret l. c. 68; — C. Cantuar. aô. 1257. ap. Wilk. l. c. 1, 727; Reeves l. c. 2, 79.

2 Erfurt 1240—43. cf. Falckenstein l. c. 88; Frankfurt a. O. inde ab aô. 1326. per XXVIII. annos, ut cum absoluta esset civitas, pueris missae celebratio, quam nunquam viderant, ludibrio esset ap. Beckmann Gesch. v. Frankf. a. O. 10. 11; cf. tamen c. 24, in VIto. de sent. excom. (5, 11); Speier aô. 1281. apud Lehmann l. c. lib. 5, c. 125; Ulm per XIV annos apud Felix Faber hist. Suev. in Goldast script. rer. Suev. 238; Zürich aô. 1338. per X annos ap. Tschudi l. c. 1, 351: „und was man zu Z. 10 Jar ungesungen und on allen Gottzdienst."

3 Cum aô. 1370. Heilbronn excommunicata esset, omnes clericos magistratus in carcerem conjecit. cf. Jäger Heilbronn 1, 145; aô. 1357. magistratus Ratisponensis excommunicatus, omnes civium filios clericorum scholas frequentare vetuit. cf. Oefele scr. rer. Boic. 2, 508; cf. arbitrium inter cives Colonienses et archiepiscopum aô. 1264: „Vort van der priestere sange dat sich unse herre van Kolne beclagit, da die burgere si dar zu twungin." etc. apud Lacomblet l. c. 2, 309.

4 cf. Tentzel hist. Goth. 93. aô. 1328: clerici „wollten auch deshalben in drey Jaren weder leuten noch singen. Da verböth Landgraff Friderich, dass man ihnen nichts zuführen und tragen muste, und wolte sie im Prediger Kloster verpphälen, da sungen sie wieder"; cf. C. Colon. aô. 1423. apud Hartzh. 5, 218; C. Herbipol. aô. 1446. ibid. 5, 342.

5 Strassburg cf. Königshoven Els. Strassb. chron. ed. Schilter (Strassb. 1698.) 280: „Do sprochent die von Strosburg, sit das sü hettent vor gesungen, so soltent sü ouch fürbas singen oder aber us der stat gon." aô. 1247. Zürich cf. Tschudi l. c. 1, 144. Bluntschli l. c. 1, 86; Ulm aô. 1348. apud Jäger Ulm 224; Wencesl. contra clerum Vratislaviensem hac de causa egit. aô. 1384. cf. Klose doc. Gesch. von Breslau 2, 271; Palacky l. c. III, 1, 34; — cf. Capefigue Phil. Aug. 1, 149. (aô. 1191.); Scholten l. c. 1, 99. (aô. 1233.)

6 dipl. Ludovici Bav. aô. 1318. in Reg. boic. 5, 308; Heinric. III. Hass. landgr. aô. 1464. ap. Kopp l. c. 1, 198; cf. dipl. duc. Sax. aô. 1496. ap. Reinhard l. c. 367: „und ist hierauff Unser gütlich Begehren ihr wollet denselben aus dem Banne thun." — cf. C. Prov. Scotianum aô. 1225. apud Wilkins l. c. 1, 614.

Omnes qui cum excommunicatis versabantur, eo ipso in excommunicationis sententiam incidisse, jam ex germanicae nationis gravaminibus licet intellegi, atque statutis civitatum probatur,[1] quae excommunicatos urbem relinquere jubebant, multis afficiebant,[2] qui illos reciperent puniebant,[3] ne civitas ipsa excommunicatione innodaretur. Tamen papae ipsi quod Gregorius VII. jam (frusta quidem ut ex Germaniae gravaminibus apparet),[4] fecerat, severi juris viam deserentes, indulgebant civitatibus,[5] ne, cum, ipsis insciis, excommunicati inibi versarentur, excommunicationis poena afficerentur, atque ex Constantiensis Concilii tempore et Martini V. illa constitutione (Ad evitanda)[6] inter vitandos et toleratos excommunicatos distinguebatur.

Eodem modo Concordato Francisci I. cum Leone X. papa aô. 1516. facto[7] in Gallia non vitandos esse statuebatur excommunicatos *nisi sententia, prohibitio, suspensio vel censura hujusmodi fuerit, vel contra personam, collegium, universitatem, ecclesiam, aut locum certum aut certam, a judice publicata et denunciata specialiter et expresse aut notorie in excommunicationis sententiam constiterit incidisse, quod nulla possit tergiversatione celari, aut aliquo juris suffragio excusari, eum a communione illius abstinere volumus juxta canonicas sanctiones.*"

De Anglia quoque traditum est, reges nonnumquam homines coëgisse, ut cum excommunicatis vitae consuetudinem haberent.[8] —

1 Königssee aô. 1365. apud Walch l. c. 7, 48: „Ouch sal man von nyemandis wegen singen nederlegen, noch gotisdinst, wer daz lenger hindird denne verczen naeht, der sal geben eynen verdung der stad und ruemen biz daz er daz singin wedir brengit"; Cassel aô. 1444. ap. Kopp l. c. 1, Beyl. 32; Frankfurt a. M. aô. 1352. ap. Senkenberg Selecta jur. 1, 72.

2 Münchner Stadtr. art. 367. ap. Auer 141: „Swer dem von dem man ungesungen ist ze Münichen ze ezzen oder ze trincken gett, oder in hauset oder hofet als oft er daz tuet, der geit dem richter ½ lib. dn. der stat. i. lib. dn; er wizze dann darumb nicht"; cf. Ges. der Fivelgoer §. 15. ap. Richthofen l. c. 286.

3 Basel aô. 1457. ap. Schnell d. älteste Gerichtsord. v. Basel (Basel) 10: qui ultra XIV dies excommunicatus est, det civitati „10 sch. zu besserunge, und so manig wochen er daruber Im Bann belipt, so dick sollent 10 sch. von Im zubesserunge genommen werden."

4 grav. nat. Germ. c. 35. apud Schilter l. c. 885.

5 innumerabilium talium privilegiorum exemplum vide dipl. Martini V. aô. 1488. apud Raumer Cod. dipl. I, 9, 97.

6 ap. v. d. Hardt l. c. 1, 1055; cf. Kober l. c. 248. sq.; Richter KR. §. 213.

7 ap. Rebuffe l. c. 705.

8 cf. Wilkins l. c. 2, 116; cum Rex Eduardus I. aô. 1285. Clericis querentibus, quod „aliqui compellantur communicare cum excommunicatis," se non compellere aliquem respondisset, replicabant illi: „visum est, pluries cogi homines per curiam regis, non vitare communionem excommunicatorum."

Sed ut tandem de tertio ecclesiae praecepto agamus,[1] non solum imperiales atque quarundam Germaniae[2] civitatum leges, excommunicatos in judiciis jubebant repelli, neque ad publica officia neque ad notariorum publicorum munus admitti, sed etiam Galliae[3] atque Angliae[4] statuta;[5] — quin etiam „*cum ad actus legitimos non sit admittendus*," ne infeudari quidem potuit excommunicatus secundum imperatorum sententias.[6] — Tamen et hisce constitutionibus Speculum Saxonicum adversabatur, aliaeque civitatum leges, etiam posteriori tempore promulgatae, quae in foro tantum spirituali excommunicatos agere vetabant.[7]

[1] cf. Tancredi ord. jud. P. 2, tit. 5, §. 1: „Si autem reus non habet exceptionem, quam contra judicem vel jurisdictionem proponat (scil.: „quia est servus, vel infamis, vel excommunicatus, quoniam talis judex esse non potest" ibid.) opponat exceptionem si qua ei competit ex persona actoris vel ejus procuratoris; puta, quia eorum aliquis est excommunicatus, ut X. 2 de off. jud. deleg. 1, 12; c. prudentiam 3. §. sexta; X. 3 de procurat 1, 22. c. 1. (cf. not. 11. 12. 13. ad h. in ed. Bergmann. Götting. 1842.)

[2] cf. Fridr. II. dipl. aô. 1220. ap. Pertz 4, 236; cf. Henrici VII. dipl. aô. 1234. apud Möser Osnabr. Gesch. (Berlin ed. nov.) 4, 350; Karoli IV. aô. 1377. apud Eccard Lex Salica 203; cf. quoque dipl. Conradi IV. aô. 1237. apud Pertz 4, 324; — Basel aô. 1457. ap. Schnell l. c. 9; Rieden aô. 1310. apud Seibertz 2, 90: „... Eff eyn deme anderen nicht antworden enwolde in gerichte dar eme geboden were. und spreke de clegere were to banne. den ban sal de antwordere bewisen, dat de clegere to banne were uppe den dach als he clagede, myt dem pastore dar he under wonet, de to banne seyn sal. de de banbreve over ene bisegelt hevet; Eder myt des geystliken richters breven de ene bennet."

[3] Arrest. Parlam. aô. 1268. in Olim 1, 738. no. 32: „Nota quod aliquando alicui agenti in hac curia denegatur responsio, eo quod excommunicatus dicatur, vel testis aliquis repellatur a testificando, racione excommunicationis sibi imposite, non auditur proponens excommunicationem nisi statim probet eum, prout debet probari (cf. Bouteillier Somne rural ap. Pansey l. c. 509: „par lettre de son excommuniement") quia ita voluit rex"; cf. Arrest. aô. 1270. ibid. 1, 817. no. 8.

[4] cf. gravia Fletae verba lib. 6, c. 15: „item suspendatur actio per exceptionem excommunicationis, ut si tenens docuerit per literas ordinarii ipsum petentem excommunicatum esse, donec de absolutione docuerit, quia si repellendus est a gentium communione corpore leprosus, sic et anima leprosus cujus omnia facta illegitima forte censentur." cf. Littleton sect. 201.

[5] Notariatsord. aô. 1512. §. 2. cf. Mirror des justices c. 1. sect. 5: „countors (i. e. serjeants seachant la ley del royalme qui servent al common des peoples, a pronouncier et deffendre les actions en judgement pour ceux qui mistier en on pur loier) ... que il ne soit hérétique ne escommengé." cf. Stat. Carol. II. reg. cit. ap. Giraud. l. c. II, 2, 31.

[6] cf. dipl. Henrici VII. aô. 1225. ap. Pertz 4, 254; Conradi IV. aô. 1237. ibid. 4, 324; ejusd. aô. 1240. ibid. 4, 333.

[7] Sachsensp. lib. 2, art. 63, §. 2:

B.

De libertate ecclesiae.

§. 5.

De paparum potestate, electione ac depositione; de conciliorum convocatione.

Cum jam de libertate civitatis, de jurisdictione ecclesiastica, de excommunicationis effectu disseruerimus, quomodo ecclesiae libertas sit observata videamus.

Et initio quidem de paparum electione et depositione, deinde de conciliorum convocatione, de beneficiorum collatione, de immunitate clericorum, tandem de reliquo principum circa sacra jure agemus.

At in papis elegendis aut deponendis constat ecclesiae praecepta re vera observata esse; cum enim Otto Magnus[1] pro voluntate et instituisset et destituisset summos pontifices, cum tres papas Heinricus III.[2] sede apostolica depulisset, posteriori tempore, neque in elegendis, neque in deponendis papis ullam vim et auctoritatem principes exercuerunt. Sane fiebat quidem, — Friderici I., Ludovici Bavari tantum res gestas in mentem tibi venire opus est, atque tempus Avenionensis servitutis — ut principes antecessorum in Romanum episcopum auctoritatem recuperare studerent, sed quomodo perdiderint operam, quomodo contra jus agere habiti sint, res est plane comperta.

Id solum pessima quorundam paparum vita atque pernicioso schismate effectum est, ut Conciliorum ope in papas quoque ali-

Jewelk man mut wol vorspreke sin unde tügen unde klagen unde antworden ane binnen deme gerichte, dar he inne vervest is, oder of he in des rikes achte is. Vor geistlikeme gerichte ne mut hes aver nicht dun, of he to banne is"; Rb. nach Dist. lib. 3, c. 8, dist. 3: Ist eyner in deme banne, deme sal man doch antworten vor wertlicheme gerichte. unde her wedder, es were denne daz eyn here adder eyn rad in von des bannes wegen vortrebe"; cf. Goslarer Recht ap. Göschen lib. 3; Brünner Schöffenb. ap. Rössler l. c. 2, 26; querelae Archiep. Colon. aô. 1264. ap. Lacomblet l. c. 2, 309; Carolus IV. aô. 1377. Ordinavit (Eccard l. c. 203), ne in Magdeburgensi Mogunt. Colonien. Dioecibus statuta valerent, „quod excommunicati laici et publice denunciati in foro civili non repellantur." Etsi Klenkok hunc quoque Speculi Saxonici articulum accusavit: „Dit stüke is weder gheistlich recht, dat büdet, dat nein wertlich richtere, wan et eme kundiget were, en sal einen bennigen man effte menschen laten vorderen helpen, efte tughen in sinem gerichte. ok na christen geloven sint bennige lude berovet aller lüde gesellschap" (ap. Homeyer l. c. 419.) tamen papa illum non reprobavit.

1 cf. Günderode sämmtl. Werke (Leipzig 1787.) 1, 340.

2 cf. Annal. Wirtburg. ad a. 1046. ap. Pertz 2, 241.

quam potestatem exercere possent principes, ut nemini paparum nonnumquam obedientiam praestarent,[1] cum quis esset justus, non posset dignosci.[2]

Sed eodem schismate cum factum esset, ut plurimi Conciliorum auctoritati papas subjectos esse praedicarent,[3] movebantur principes, ut ad Concilia a papae sententiis appellari posse censerent,[4] cui si addideris, placeto regio (de quo alio loco disseruimus)[5] paparum voluntatem saepissime impeditam fuisse, apostolicae sedis potestatem, quam vindicabat sibi absolutam, valde circumscriptam atque debilitatam esse concedes, quamvis indubitati juris fuerit, ut pontifices ipsi a seculari auctoritate essent liberi; pari modo[6] impedie-

1 cf. dipl. Caroli V. „qui volebat unum pedem tenere in aqua et alium in terra" Labbé Conc. 11, 2184; cf. dipl. aô. 1398. in Ord. du Louvre 8, 258. 269; aô. 1407. ibid. 9, 294; aô. 1408. ibid. 9, 342; — cf. Palacky l. c. III, 1, 213.

2 cf. epist. universit. Paris. aô. 1394. ad Clementem VII. ap. Bulaeus l. c. 4, 700: „Jam eo ventum est, et in tantam perniciem erroremque res processit, ut plerumque passim et publice non vereantur dicere, nihil omnino curandum, quot papae sint, et non solummodo duo aut tres, sed decem aut duodecim, imo et singulis regnis singulos praefici posse, nulla sibi invicem potestatis aut jurisdictionis auctoritate praelatos."

3 cf. supra lib. 1, cap. 2, §. 5.

4 Fridericus II. aô. 1239. ap. Math. Paris. ad h. a.; Conradus IV. aô. 1251. ap. Baluzius miscell. 1, 482; Ludovic. Bavarus aô. 1323. ap. Herwart defensio in Freher Scr. 1, appdx. 19; Siegismund. Dux Austriae aô. 1460. ibid. 2, 121. 125; Dietherus archiep. Mogunt. aô. 1461. ap. Guden Cod. 4, 344; Philippus Austriae dux aô. 1497. in Ordinantien, Statuten, edicten en placcaerten (Antwerp. 1672); Carolus V. aô. 1526. ap. Lünig Spicil. eccl. 1, 435; — Philippus pulcher aô. 1303. ap. Marca l. c. lib. 4, c. 16, no. 7; Galterus ep. Pictavensis aô. 1306. in Gallia Christ. 2, 1188; Universitas Paris aô. 1460. in Probat. lib. eccl. Gall. c. 13; eadem aô. 1467. ap. Febronius l. c. c. 6, §. 10, no. 5. (ed. Bullioni 1763.) 1, 365.) etc. — Ecclesia Anglicana aô. 1246. ap. Math. Paris ad h. a.; Henric. Archiep. Cantuar. aô. 1427. ap. Wilkins l. c. 3, 48. etc. etc. cf. Probat. lib. eccl. Gallic. l. c.; Febronius l. c. Fevret l. c. 10.

5 cf. supra §. 3.

6 cf. Sanctio pragm. Germ. tit. 2, §. 1. ap. Koch l. c. 113; Concord. Vindobon. aô. 1448; — cf. gravam. nat. Germ. c. 14. ap. Schilter l. c. 868; c. 17. ibid. 870; — cf. Mémoires du Clergé 12, 1228; Marca l. c. lib. 6, c. 9, §. 4; Sanct. pragm. Carol. VII. §. 10; — cf. querela archiep. etc. Cantuariens. aô. 1426. ap. Wilkins l. c. 1, 694; lit. regis Henrici III. aô. 1246. ap. Rymer I, 1, 265; Eduardi I. aô. 1290. ibid. I, 2, 740; Eduardi III. aô. 1343. ibid. II, 2, 1233; cf. rotul. parl. 17. Edw. III. no. 59. cf. Coke inst. 2, 583; Collier l. c. 1, 434; — provisiones papales vetabantur in 25. Edw. III. st. 4; 38. Edw. III. st. 2, c. 1; 3. Rich. II. c. 3. 7. Rich. II. c. 12; 13. Rich. II. st. 2, c. 2. 3; 2. Henry IV. c. 3; 9. Henry IV. c. 8; 3. Henry V. c. 4.

bantur papae et in beneficiis conferendis, et in tributis exigendis,[1] Conciliis convocandis.[2] —

Sed ut ad Concilia transeamus, et necessitate temporum et schismate, quod jam in ipsos papas quantulamcunque potestatem principibus comparaverat, ut imperatores Concilia congregarent, postulabatur, cum cujus papae mandatis obedientes episcopi convenire deberent, dijudicari haud posset, atque juris Romani quoque doctrinis praeciperetur, ut jus, quod veteres imperatores exercuissent, etiam successoribus competeret. Ita Fridericus I.[3] in convocando Concilio Papiensi cum ecclesiae periculorum facit mentionem, tum Constantini, Theodosii, Justiniani exemplorum, atque plurimi Germanorum reges[4] his de causis contra papalium canonum decreta

[1] cf. gravamina episc. Lubec. Ratzeburg. Swerinens. aô. 1319. in Cod. dipl. Lubec. 2, 589; constit. suffragan. Arch. Magdeb. aô. 1373. ap. Riedel I, 8, 302; gravamina Cleri germ. aô. 1479. ap. Lünig Spicil. eccl. 1, 354; Grav. nat. germ. c. 27. ap. Schilter l. c. 879; quomodo in Gallia impediti fuerint ex plurimis exemplis videre potes, quae Durand de Maillane congessit l. c. 1, 195. sq.; cf. quoque sanctio pragm. Lud. IX. §. 5; — de Anglia cf. Stat. Henr. II. ap. Spelman l. c. 325: „Ut Denarii b. Petri non reddantur amplius Apostolico, sed diligenter serventur in thesauro regis expendaturque ad ejus praeceptum"; cf. Math. Paris. ad a. 1229; epistol. Univ. Angl. aô. 1245. ap. Rymer l. c. I, 1, 262: „ut autem vobis veritas plenius innotescat, Italici percipientes in Anglia LX millia marcarum et eo amplius annuatim (aliis perceptionibus diversis exceptis) plus emolumenti meri redditus de regno reportant quam ipse Rex"; C. Londin. aô. 1246. ap. Wilk. l. c. 1, 686; dipl. Henr. III. aô. 1246. ap. Collier l. c. 1, 722; prohibitio regia contra impositiones papales (Rich. II.) aô. 1389. ap. Wilkins l. c. 3, 207; dipl. Henr. IV. aô. 1405. ap. Rymer l. c. IV, 1, 93; ejusd. aô. 1408. ibid. IV, 1, 136; Henr. VI. ap. Collier l. c. 1, 672; cf. Statuta de Asportatis religiosorum: 4. Edw. III. c. 6; 5. Edw. III. c. 3; 25. Edw. III. st. 5. c. 3; st. 6. c. 2; 27. Edw. III. st. 1. c. 1; 38. Edw. III. st. 1. c. 4; 6. Henry IV. c. 1.

[2] cf. edict. Philippi IV. aô. 1303. in Prob. lib. eccl. Gall. c. 19; edict. Carol. VII. aô. 1437. ibid. quibus omnes praelati sine licentia regis terram deserere vetantur; idem Guilielmus I. Angliae rex constituit de quo Gregorius VII. ep. lib. 7, ep. 1. questus est: „Nemo omnium regum etiam paganorum contra sedem apostolicam hoc praesumpsit attentare"; cf. Henricus II. ap. Spelman l. c. 319. 326; Eduardus III. aô. 1367. ap. Rymer l. c. III, 2, 818.

[3] ap. Pertz 4, 121.

[4] Henricus II. aô. 1007: Francofurt. ap. Dietm. Merseburg. Chron. lib. 6, ad h. a.; Conradus II. aô. 1035. Triburiense ap. Baron. ad h. a. no. 1; Henricus III. aô. 1046. ibid. ad h. a. no. 2. 5; aô. 1047. ibid. ad h. a. no. 6; Henricus IV. aô. 1076. Wormatiense ap. Lambertus ad h. a.; aô. 1080. Brixiense ap. Otto Frisingens. lib. 1, c. 1; aô. 1085. Moguntinum ap. Dodechinus in Append. ad Marianum Scotum ad h. a.; aô. 1089. Roma-

Concilia congregabant. Sed Galliae[1] quoque et Angliae[2] reges, cum eandem sibi potestatem vindicarent, quam imperatores, Concilia convocabant, decreta Conciliorum, orationibus comparabant ad principem habitis, quae nisi ab illo confirmatae nullam vim haberent;[3] memoria vero dignum est referri, quod de oecumenicis acriter interdicebant papae imperatoribus, de provincialibus principibus eos permisisse.[4]

§. 6.
De beneficiorum collatione.

Cum notum omnibus sit, ante Gregorii VII. tempora principes episcopos constituisse,[5] cum de simonia regum nullus fere liber de Gregorio VII., de Henrico IV. confectus non disserat, neque opus est, exempla afferre, neque Gregorii laudes celebrare, aut explicare, quomodo simonia ista principum facultatem tantum dederit diu optatam, ecclesiam „*a civitatis jugo*" liberandi. Exponendum

num cf. dipl. Henr. ap. Goldast Constit. imp. 3, 315; Fridericus I. aô. 1159. Papiense. cf. pag. 168; aô. 1161. Laudense ap. Baron. ad h. a. no. 21; aô. 1162. Bisuntinum ap. Pertz 4, 132; Siegismundus aô. 1415. Constant. ap. v. d. Hardt l. c. VI, 1, 5; Maximil. I. cf. Pfeffinger l. c. 3, 28.

[1] Philipp. Aug. aô. 1188; Ludov. VIII. aô. 1224. Parisiense; Philipp. IV. aô. 1301; Philipp. VI. 1332. Carol. VI. no. 1394—98. tria concilia; cf. Bulaeus l. c. 4, 933; Ludovicus XII. aô. 1512. Tolosanum. cf. Fevret l. c. 67; cf. Ordin. Carol. VI. aô. 1407. in Ord. du Louvre 9, 252; cf. Dareste de la Chavanne l. c. 1, 125.

[2] cf. Guilielm. II. C. Rockingham. ap. Spelman l. c. 297; Richard. I. C. Cantuar. ap. Wilkins l. c. 1, 495; Eduard. III. aô. 1339. C. Cantuar. ap. Rymer l. c. II, 2, 1099; Eduard. III. aô. 1369. C. Cant. ibid. III, 2, 880; 25. Henry V. c. 19; Coke instit. 4, 322: „the Clergy was never assembled or call'd together at a Convocation but by the king's Writ," hac in re tamen errat Coke cf. Collier l. c. 1, 466; Blackstone Comment. 1, 323.

[3] cf. Marca l. c. lib. 6, c. 36, §. 3; — cf. Spelman l. c. 290: „Primatem regni sui Archiepiscopum Cantuariensem seu Doroberiensem si coacto generali Concilio praesideret Rex (i. e. Guilelm. I.) non sinebat quicquam statuere aut prohibere, nisi quae suae voluntati accommodata et a se primo essent ordinata"; cf. Eadmer l. c. 6; Weber Gesch. d. akath. Kirch. u. Secten v. Grossbr. I, 1, 18; in conciliorum decretis Henrici I. tempore semper regiae confirmationes adjectae sunt. cf. Phillips Englische Reichs- u. Rechtsgeschichte 1, 131.

[4] Prob. lib. eccl. gall. c. 11.

[5] cf. Richter KR. §. 190; Günderode l. c. 1, 327; Planck Gesch. d. christl. kirchl. Gesellsch.-Verf. 3, 407. sq.; Montag Gesch. d. deutsch. staatsbürg. Freiheit I, 2, 186. sq.; 2, 119—131. 349. sq.; Laurent l'empire et la papauté 65. sq.; Dönniges Das deutsche Staatsr. u. d. deutsche Reichsverf. 508. sq.; Eichhorn D. Rgesch. 2, 37. 91. sq.; Walter D. Rgesch. §. 188; Zöpfl. D.

solummodo est, qua ratione ex Gregorii temporibus beneficia sint collata.

Concordato aô. 1122. inter Paschalem et Henricum facto[1] constitutum est, ut libere episcopi praelatique elegerentur, praesente rege, sive nuntio ejus, ut ante consecrationem investirentur, non baculo et annulo ut pristinis temporibus, sed sceptro. „*Ex aliis vero partibus imperii*" infra sex menses regalia reciperent post consecrationem. —

Paullum tantum ecclesiam hoc pacto profecisse patet, cum regi in electione praesenti optima facultas esset, in eum beneficium conferre, quem ipse beneficium accipere cupiebat, cum ante consecrationem investienti repellere liceret omnes, qui displicebant, cum de juramento denique regi praestando nihil statueretur.

Sed jam Lotharius privilegiis renuntiavit,[2] quae papae necessitate temporum concedere coacti fuerant, neque sua praesentia creari voluit praelatos, neque investiri antequam essent consecrati, neque homagiis sibi vinciri; quae Lotharii constitutiones et ab Ottone IV. et Friderico II. et Rudolpho I. sunt confirmatae.[3]

Haec tamen concordata et pacta saepissime ab omnibus feré imperatoribus violata sunt; ita ipse Henricum V. promissis suis non stetisse gestis Trevirorum docemur,[4] cum ecclesiae Trevirensis decanum, liberae electionis jure plane neclecto, pro magna argenti summa sedi archiepiscopali praeficeret, ita Lotharius sua praesentia Norbertum Magdeburgensem archiepiscopum elegi curavit,[5] atque aô. 1126. Nicolaum episcopum Cameracensem.[6]

Cum vero ipsi qui inierunt concordata neclegerent, quid mirum,

Rgesch. 453. 508. sq.; Pfeffinger Vitr. ill. 1, 1342. sq. (ed. 1739). Gesch. d. deutsch. Reichs u. Lothar. d. Sachs. 35.

1 cf. Pertz 4, 75. sq.

2 cf. Anonymi „narratio de electione Lotharii Saxonis in imperatorem Romanum" in Orig. Guelf. 2, 484: „Habeat ecclesia liberam in spiritualibus electionem, nec regio metu extortam, nec praesentia Principis uti ante coartatum, vel ulla petitione restrictam. Habeat imperatoria dignitas electum libere, consecratum canonice, regalibus per sceptrum, sine pretio tamen investire solemniter, et in fidei suae ad justi favoris obsequium (salvo quidem Ordinis sui proposito) sacramentis obligare stabiliter." cf. Jaffé

3 dipl. Otton. IV. aô. 1209. ap. Pertz 4, 216; Friderici II. aô. 1213. ibid. 4, 224; Rudolfi I. aô. 1275. ibid. 4, 404; cf. Sachsensp. lib. 3, art. 59, §. 1. Schwabensp. c. 111. (Wackernagel); Rb. nach Dist. lib. 6, c. 13, dist. 2. (Ortloff 323).

4 c. 74. (ed. Wyttenbach et Müller 1, 201).

5 cf. Chron. Magdeb. ap. Meibom. l. c. 2, 326; cf. Conring. de republica exercit. 7, pag. 430. 431.

6 Balderici Chronic. Contin. ap. Bouquet Scr. 13, 538; cf. Brower Ann. Trev. 2, 30.

quod Conradus III.,[1] Fridericus I.,[2] Henricus VI.,[3] Fridericus II.,[4] Ludovicus Bavarus,[5] Carolus IV.[6] pro sua voluntate episcopos instituebant, investiebant non consecratos,[7] annulo et baculo in investitura utebantur?[8]

Minime quoque praelati feudalibus vinculis in Germania liberati sunt, cum non fidelitatis solum juramentum praestare eos oporteret, sed etiam homagium ligium, quod multis exemplis potest probari.[9]

Investituram ut omnes alii vassi infra certum tempus ab imperatore electi petere debebant, ne secundum Speculi Saxonici[10]

1 cf. dipl. aô. 1145. ap. Heda Hist. episc. Utraject. 164: „jus eligendi et instituendi episcopum in ipsa ecclesia (sc. Utrajectensi) ad reges romanos et imperatores pertinere dinoscitur, ab Antecessoribus nostris Regibus et Imperatoribus usque ad nostra tempora est devolutum et adductum"; cf. quoque Sugenheim Staatsleben 1, 155.

2 cf. Rathmann Gesch. v. Magdeburg 1, 313. sq.; Becker Gesch. v. Lübeck 1, 153; Schilter de lib. eccl. 665. 667; Otto Frising. lib. 7, c. 16; Sugenheim l. c. 1, 155. sq.; Pfeffinger l. c. 1, 1393. sq.

3 cf. Gislebert Chron. ad a. 1191. ap. Bouquet l. c. 18, 409; Aegid. Monach. Hist. Leodiens. episcop. ibid. 18, 643; Schannat l. c. 1, 362; Sugenheim l. c. 1, 158; Autor Chron. Magni Bel. ap. Pistorius Scr. 209; — de Philippo Suevico cf. Chron. St. Petri Erfort. ap. Mencken Scr. 3, 234; Paul Langius Chron. Cist. ap. Pistorius l. c. ad a. 1206.

4 cf. Albert v. Beham ap. Höfler 62: „... praesules inferiores, prelatos et clericos cepit instituere ac destituere in ecclesiis juxta velle"; Raynald ad aô. 1221. no. 32.

5 cf. Staudenmaier Gesch. d. Bischofswahlen 316; Mannert Kaiser Ludwig IV. 463.

6 Rathmann l. c. 2, 382. 392; Braun Gesch. d. Bisch. v. Augsb. 2, 524. sq.; de Friderico III. cf. Staudenmaier l. c. 316; Ussermann episc. Würzburg. ad a. 1442.

7 cf. epist. episcop. Germ. aô. 1186. ap. Ludewig reliqu. 2, 447. inauditum esse, in Germania episcopos consecrari ante investituram; cf. not. 10.

8 cf. supra; Ludovicus Bavarus abbatibus regalia concessit cum sceptro, osculo, annulo. cf. dipl. aô. 1335. ap. Neugart Cod. dipl. 2, 423; dipl. aô. 1342. ap. Böhmer Reg. no. 2247.

9 in Appendice libri feudorum c. 150. tit. 101. §. 4. constituitur: „De negotio super quo nos consulere voluisti, tibi secundum jus curiae et usum feudi breviter respondemus, quatenus pro feudo, quod ab aliquo per ecclesiam detinetur, nulla sit facienda fidelitas." cf. tamen exempla a Sugenheim l. c. 1, 165. allata; Buderus de juram. princip. eccl. in opuscula 152.

10 lib. 3, art. 59: „Svenne man küset bischope oder ebbede oder ebbedischen die den herschilt hebben dat len solen sie vore untvan, unde die bisorge (i. e. cura animarum, quam consecratione accipiunt) na. Svenne sie dat len untvangen hebben, so mogen si lenrecht dun unde nicht er. Swar man bischope oder abbede oder ebbedischen nicht ne küset binnen ses weken dar die lenunge an den keiser gat, he liet it sweme he wel, die sik redelike gehandelet hevet"; cf. Eisenacher Rb. lib. 2, art. 4. (Ort-

constitutiones feuda eorum (i. e. qui intra tempus illud electi non essent) imperatori libera fierent, aut bona electorum nec tamen jam investitorum a civibus arriperentur, quod quidem de Bisuntino[1] episcopo traditum est. Privilegiis tantum episcopi favebantur, quibus haud investitis feuda vassis suis dare, atque temporalia administrare licebat,[2] quique absentes investiebantur, quod tamen ultimum inde a quarto decimo seculo saepissime factum esse magno diplomatum numero demonstratur.[3]

Neque Galliae vero, neque Brittaniae reges eadem audacia ac constantia papae aggressi sunt, qua imperatores, cum necessitate temporum impedirentur, quominus omnem armorum vim, qua contra hos utebantur, verterent in illos, cum et per longam annorum seriem solo Gallorum regum auxilio tuti, praesidio adjuti, custodia capti, gratias solummodo referrent debitas, atque servitutis opera praestarent.

Ita ne baculo et annulo episcopi investirentur in Gallia quidem, ubi jam antea hujus investiturae modus in desuetudinem abie-

loff 684); Rb. n. Dist. lib. 6, c. 13. dist. 1. (Ortloff 323).

1 cf. dipl. Friderici III. aô. 1441. ap. Chmel Reg. no. 357: revocat privilegium a Rom. Rege Wenceslao civitati Bisuntinae concessum, quod si Archiepiscopus Bisuntinus, intra annum a die adeptae possessionis, sui Archiepiscopatus non infeudaretur, „cives praenominatae civitatis ad regalia Archiepiscopi manus apponere valeant, potestatem desuper habendo."

2 cf. dipl. Henrici VII. aô. 1223. ap. Pertz 4, 252; — cf. dipl. Henrici VII. aô. 1310. ap. Niesert Beitr. z. e. Münst. Urkb.: „tibi indulgemus ... quod administrationem temporalium et feodorum tuorum a dato praesentium per annum valeas exercere, non obstante, quod nondum feoda tua de nostris sceptigeris manibus recepisti." cf. dipl. Ludovici Bavari aô. 1336. in Reg. boic. 7, 146.

3 cf. dipl. Friderici I. aô. 1145. ap. Warnkönig Fland. Staats- u. Rechtsg. 1, dipl. XLII. „... licet moris sit Imperii, ut hujusmodi supplicantes personaliter ad pedes nostros se conferant pro debito et consueto nobis sacramento praestando"; dipl. Richardi aô. 1261. ap. Lacomblet l. c. 2, 286; Alberti I. aô. 1299. ap. Calmet hist. de Lorraine 2, Preuv. 551. — dipl. Rudolfi I. aô. 1279. in Cod. dipl. Lub. 2, 266; ejusd. aô. 1285. in Urkb. d. Schlesw. Holst. etc. Ges. 1, 122; Adolfi aô. 1297. ap. Böhmer Reg. no. 350; ejusd. eod. aô. in Mon. Boic. 28. b, 421; Henrici VII. aô. 1309. ap. Böhmer Reg. no. 30; ejusd. aô. 1310. in Mon. Boic. 30. b, 46; ejusd. aô. 1311. ap. Böhmer Reg. no. 373; Ludovici IV. aô. 1315. ap. Meichelbeck l. c. 2. a, 126; Caroli IV. aô. 1370. ap. Scheidt bibl. hist. Gotting. 179; Wenceslai aô. 1386. ap. Lünig Spicil. eccl. 3, 25; ejusd. aô. 1398. ap. Pelzel l. c. 2, Urk. 143; Ruperti aô. 1405. ap. Chmel Reg. no. 2106.; aô. 1405. ibid. no. 2052; aô. 1406. ibid. no. 2170; Friderici III. aô. 1442. ap. Chmel Reg. no. 866; aô. 1442. ibid. no. 686; aô. 1459. ap. Guden Cod. 4, 342; aô. 1464. ap. Chmel Reg. no. 4114; aô. 1465. ibid. no. 4240; aô. 1466. ibid. no.

rat,[1] faciliter Gregorius VII. adipisci potuit, cum in Anglia tamen Henricus I. tandem aô. 1105. post multas atque diuturnas pugnas juri illi renuntiaret.[2] Ita feudali servitio clericos liberare in Gallia atque Anglia ne conabantur quidem papae. Nam et Manassis Rhemensis,[3] et Anselmi Cantuariensis[4] episcoporum pertinacia fracta, in duobus regnis jus fuit indubitatum, ut ante consecrationem fidelitatem aut homagium regi electi praestarent intra tempus legibus statutum.[5]

4512; aô. 1473. ibid. no. 6757; aô. 1474. ibid. no. 6893; aô. 1488. ibid. no. 8225.

1 cf. Jvo ep. 60; cf. Marca l. c. lib. 8, c. 21: investiebant enim „data rescripto licentia occupandi feuda ad Ecclesiam pertinentia."

2 cf. Phillips l. c. 1, 129; cf. C. Londinense aô. 1107. ap. Wilkins l. c. 1, 387.

3 cf. Marlot histor. Metrop. Remens. 2, 244.

4 cf. Franck Anselm v. Canterbury (Tübingen 1842); Hasse Anselm v. C. (Leipzig 1843); Remusat St. Anselme (Paris 1853).

5 Cum Du Cange s. v.: „fidelitas" contendat, nullos Galliae episcopos homagia praestitisse, omnes, Sugenheim l. c. 209, utramque opinionem non rectam esse censemus; jam Brussel enim l. c. 1, 29. optimis exemplis probavit, „que le serment de fidelité que le nouvel Evesque fait au Roi n'a aucun raport au fiefs attachez à son évesché, et que l' Evesque doit faire outre ce l'hommage au Roi pour raison de ces fiefs"; cf. Marca l. c. lib. 8, c. 21; contra Sugenheimii sententiam liceat quoque afferre dipl. Episc. Coenomanensis aô. 1223. in Prob. lib. eccl. Gall. c. 16: „... Noverit universitas vestra quod nos carissimo domino nostro Ludovico ... Francorum regi, fecimus sacramentum fidelitatis, sicut alii Episcopi Regni Franciae ipsi faciunt"; cf. dipl. Caroli VII. aô. 1453. 9. April., quo traditur, Gui Bernard. episcopum fidelitatem praestitisse — „le serement de feaulté que tenust nous estoit de faire acause de la temporalité dudit éveschié"; et dipl. eod. aô. eod. die, quo homagium ligium eum praestitisse rex testatur, — „les foy — et hommaigelige que tenu nous estoit de faire a cause de sa conté de Chaalons et parrie de France tenus nuement de nous à cause de nostre couronne" ap. Brussel l. c. 1, 30; intra XL dies sacramenta illa praestari opus erat. cf. prob. lib. eccl. Gall. c. 16. dipl. aô. 1223; Du Cange s. v.: „fidelitas"; dipl. aô. 1223. ap. Martene et Durand Coll. ampl. 1, 1172; non tamen per procuratores, sed ipsi homagia aut fidelitates praestare debebant; cf. Prob. lib. eccl. gall. c. 16. no. 49. — quo onere interdum liberabantur; cf. Martene et Durand Thes. anecd. 1, 1208; de Anglia: cf. Paschal. II. ep. ad Anselm. ap. Mansi 20, 1003; cf. Floto Kais. Heinr. IV. 2, 421; cf. Honorii III. Bulla aô. 1223. ap. Rymer l. c. I, 1, 169. (ad episcop. Pictav.): „ipsum Regem cujus homo ligius esse debes"; dipl. Eduardi III. aô. 1328. ibid. II, 2, 750.: „episcopi, abbates, priores, qui nobis tenentur homagia, fidelitates etc. facere"; — cf. tamen Glanvilla lib. 9, c. 1: „Episcopi vero consecrati homagium facere non solent, Domino regi etiam de baroniis suis, sed fidelitatem cum juramentis interpositis, ipsi praestare solent; Electi vero in Episcopos ante

Neque plus in libera praelatorum electione profecit ecclesia. Quamvis enim Philippus I. jam se „*beato Petro devote ac decenter obedire velle*"[1] pronuntiaret, quamvis Ludovicus VI. se canonica praecepta observaturum esse promitteret,[2] tamen eodem modo Galliae reges praelatos instituebant, quo Guilielmus I.[3] Angliae rex, qui omnes sui regni baculos pastorales „*in manu sua tenere*" voluit, quo Guillielmus II.,[4] qui mercatoris more vendidit episcopatus, quo reliqui Angliae reges.

Quin etiam postquam Ludovicus pius pragmatica sanctione[5] iterum ut libere praelati elegerentur concessit, atque Joannes magna charta,[6] Stephani[7] constitutiones renovavit, tamen nulli capitulo, nisi venia regis impetrata („*congé d'élire*") elegere licebat,[8]

consecrationem suam homagia sua facere solent"; cf. Fleta lib. 3, c. 16. ubi additur: „Abbates etiam, priores, conventus, vel ecclesiasticae personae, qui nihil tenent nisi nomine ecclesiarum suarum, homagium facere non tenentur, ideo quod nomine tenent alieno, et ideo nullus alii jure succedit hereditario"; — cf. Lex Reg. Maj. lib. 1, c. 64. cf. quoque juramenta episcoporum aô. 1296. ap. Rymer I, 2, 844. quae fidelitatis esse videbis; cf. Collier l. c. 1, 589. qui et laicorum et episcoporum juramenta tradit: (Eduardi III. tempore).

of the temporal lords:
„I. N. N. become your Liege-man of Life and Limb, and of earthly Worship and Faith and Troth. I shall bear unto you to Live and Dye against all manner of, so God me help." (homagium);

of the bishops:
„J. A. B. shall be faithfull and Troth bear unto your our Sovereign Lord and to your Heirs, kings of England: And I shall do, and truly Acknowledge the Service of the Lands which I claim to hold of you as in the Right of the Church, as God help me." (fidelitas);
cf. quoque Statute of the Realm 1, 249.

1 cf. Gregorii VII. ep. ad Phil. reg. Franc. aô. 1074. ep. lib. 1, ep. 75.

2 cf. Sugenheim l. c. 200. sq.

3 Gervasius Cantuar. Monach. de discordiis inter Monach. Cant. et Balduinum Archiep. ap. Gieseler KG. II, 2, §. 47. not. rr; cf. Weber l. c. 1, 18; Phillips l. c. 1, 105.

4 cf. Eadmer l. c. 14.

5 c. 4: „Item promotiones, collationes, provisiones et dispositiones Praelaturarum, dignitatum et aliorum quorumcunque beneficiorum et officiorum ecclesiasticorum Regni nostri, secundum dispositionem, ordinationem et determinationem juris communis, sacrorum Conciliorum Ecclesiae Dei, atque institutorum antiquorum sanctorum Patrum fieri volumus et ordinamus."

6 ap. Rymer I, 1, 131. sq.; cf. 25. Edw. I.; Articuli Cleri c. 14. (aô. 1315).

7 in Statutes of the Realm 1, 3. aô. 1136.

8 cf. Bouquet. Scr. 17, 30; Schäffner Gesch. d. Rechtsverf. Frankr. 2, 622; Scholten l. c. 1, 89; cf. dipl. Philippi Aug. aô. 1290. (testamentum dictum) in Prob. lib. eccl. Gall. c. 16: „Si forte contigerit, sedem episcopalem, vel aliquam abbatiam regalem vacare, volumus, ut canonici ecclesiae, vel monachi mona-

tamen electi a rege confirmari debebant,[1] ne mentionem faciamus precum, a mandatis minime discrepantium, quibus sedem Avenionensem Galliae reges,[2] Angliae,[3] capitula cogebant, amicos personasque gratas ad vacantia beneficia elegere.

sterii vacantis veniant ad reginam et Archiepiscopum, sicut ante nos venirent, et liberam electionem ab eis petant; et nos volumus, quod sine contradictione eis concedant; cf. lit. Ludovici IX. quibus matri reginae concessit „eligendi licentiam dare capitulis et conventibus vice nostra"; dipl. aô. 1248. ibid. cf. Arrestum aô. 1307. ibid. c. 15: „Cum nuper vacante Monasterio S. Maglorii Paris. Conventus ejusdem monasterii, non petita sicut consuetum est, a domino Rege licentia eligendi, ad electionem Abbatis processissent, et in suum abbatem elegissent fratrem G...: idem electus, obtenta confirmatione dictae electionis suae, sibi fecit benedictionis munus impendi, et errorem primum continuans non petita licentia a domino Rege, administrationi temporalium dicti Monasterii se ingessit. Super quibus factis duobus, in quibus jus Domini Regis laesum fuerat, Abbas et Conventus praedicti misericordiam requirentes, constanter asseruerunt, se non per malitiam, sed per simplicitatem et ignorantiam attemptasse et fecisse praedicta: et cum dominus Rex jure suo posset hujusmodi facta prosequi, ad infringendam electionem praedictam, et caetera quae in sui juris praejudicium super his attemptata fuerunt, et bona temporalia dicti Monasterii ad manum suam propter haec faceret teneri; ipse tamen ... de speciali gratia voluit pertransire" etc.; cf. ibid. innumerabilia exempla; cf. etiam Sugenheim l. c. 204; de Anglia cf. Blackstone l. c. 1, 471; Crabb Gesch. d. engl. Rechts bearb. v. Schäffner (Darmstadt 1839.) 53; Wilkins l. c. 1, 567; — cf. dipl. Joann. I. aô. 1214. in Stat. of the Realm 1, 5; dipl. aô. 1292. ap. Wilkins l. c. 2, 185; Henrici IV. aô. 1405. ap. Rymer l. c. IV, 1, 85; Henrici V. aô. 1415. ibid. IV, 2, 50; aô. 1418. ibid. IV, 3, 30; aô. 1418. ibid. IV, 3, 80; aô. 1419. ibid. IV, 3, 101; aô. 1419. ibid. IV, 3, 129; aô. 1420. ibid. IV, 3, 156. 166. 188; cf. 25. Henry VIII. c. 20. —; propter locorum distantiam in Gallia tamen nonnumquam hac obligatione ecclesiae liberatae sunt; cf. dipl. Phil. II. aô. 1209. ap. Martene et Durand. Coll. ampl. 1, 1087; ejusd. aô. 1213. in Gallia christ. III. Inst. 100.

1 ante consecrationem enim investiebantur praelati; cf. dipl. aô. 1228. in Prob. lib. eccl. Gall. c. 15. no. 25. (ad regem): „Unde vobis affectuosius supplicamus, quatenus ipsi electo a nobis unanimiter atque concorditer Gratiam vestram et regalia concedatis"; cf. ibid. no. 28. 31. 33. 43. etc.; cf. supra pag. 171; C. provinc. ap. St. Quint. aô. 1235. ap. Marlot l. c. 2, 520. (Ludovicus IX.) inhibuit episcopo Suessionensi, „ne eam benediceret, nisi prius receptis ab ipsis regalibus"; cf. Sugenheim l. c. 209; de Anglia cf. dipl. Joann. I. aô. 1214. in Stat. of the Realm 1, 5; dipl. Henric. V. aô. 1416. ap. Rymer l. c. IV, 2, 156; Henrici VI. aô. 1423. ibid. IV, 4, 93. 105; ejusd. aô. 1427. ibid. IV, 4, 125; aô. 1429. ibid. IV, 4, 150; aô. 1430. ibid. IV, 3, 157.

2 cf. Sugenheim l. c. 212.

3 cf. C. prov. Cant. aô. 1257. ap. Wilkins l. c. 1, 726: „Item cum electiones in ecclesiis cathedralibus

Denique Concordato aô. 1516.[1] facto omnibus Galliae regibus ut nominandi jure fruerentur concessum est, quod idem Henricus VIII. quoque Angliae rex sibi vindicavit.[2]

In Germania vero, ut in Gallia,[3] principes quoque nonnulli investiturae jure usi sunt.

seu conventualibus debeant esse liberae, tot et tales preces regales interveniunt"; cf. grav. Cleri aô. 1309. ibid. 2, 291; Stat. Artic. Cleri c. 14: „Item si vacet aliqua dignitas, ubi eleccio est facienda, petitur, quod electores libere possint eligere, absque incussione timoris a quacunque potestate seculari, et quod cessent preces et oppressiones in hac parte. Responsio: fiant libere juxta formam statutorum et ordinationum."

1 cf. Rebuffe l. c. 549. sq. 574. sq.; cf. Mém. du Clergé 11, 17.

2 cf. 25. Henry VIII. c. 20: „All Elections of Arch- and Bishops shall be made by the Deans and Chapters etc. under the king's Licence and Letters missive, naming the Person to be chosen and in default of such Election the king shall present by his Letters Patent"; — cf. 31. Henry VIII. c. 9; — 26. Henry VIII. c. 14.

3 cf. Bodin Recherches sur Anjou 1, 246; D'Achery Spicileg. 3, 512; Brussel l. c. 2, 826; Scholten l. c. 1, 89; Sugenheim l. c. 206; — cum de populi in episcopis elegendis auctoritate nihil possimus afferre, quae non jam apud Sugenheim l. c. 187. sq. 210; Raynouard hist. du droit municipal en France 1, 78. sq. exstent, illos videas; sed plebani quoque a populo elegebantur; cf. dipl. Frid. I. aô. 1188. in Cod. dipl. Lubec. 1, 10: „mortuo sacerdote, cives (sc. Lubecenses) quem voluerint, vice patroni sibi sacerdotem eligant et episcopo repraesentent"; Frid. II. aô. 1219. ap. Böhmer Cod. 1, 29: „Ipsis civibus nostris (sc. Francofurtensibus) indulgentes et omnimodam tradentis facultatem, ut tam ipsi, quam eorum posteri in eadem capella pro voluntate sua, quotiens vacaverit, instituant ydoneum sacerdotem divina ibi celebrantem"; Przemislai Ottocari II. dipl. aô. 1273. ap. Rössler l. c. 1, 188: „Plebanum quem ipsi (sc. Theutonici in suburbio Pragensi) elegerint ad ecclesiam eorum concedo ... et episcopus petitioni eorum nullo modo contradicat"; stat. episc. Lubec. c. a. 1275. in Cod. dipl. Lub. 2, 235; pactum episcopi cum civitate Lubecensi ibid. 2, 332: „Item parrochiani dicte Eccl. S. Marie quociescunque rectore caruerint, Canonicum lubecensem denominabunt"; Braunschweig XIII. sec. ap. Gengler l. c. §. 55: „Swelken prester unse borger keset. dhene sollen se vor unsern herren bringen, unn he sal ime de kerken liegen"; Farsumer Sendbr. aô. 1325. §. 4. ap. Richthofen l. c. 293. „dat een prester woirde ghekoren tot ene kerckheere van den ganschen kerspelluden, ofte van den meesten deel dere meenten ende kerspelluyden"; Rüstringer Sendr. ibid. 127: „Thet bad sante Willebad, ther erost biscop was to Brema and wi under kersten wrdon, fon godis haluon and thes paus Leo, thet wi godes hus buvde and riuchtene kerstendom hilde. And alle Frisa mote thruch there nede willa buwa oua hiara fria gode godis hus, sunder onspreke des biscopes antes progostes; and tha liode ther thet godis hus bieruath and tha buwnge dwath thruch godis era, and thruch hiara sendana willa, tha hagon thene prestere to kiasande binna

Et initio quidem Henricus I. rex Arnulfo, Bavariae duci, ejusque successoribus omnium ducatus sui et episcopatuum et abbatiarum investituram tradidit, quod tamen privilegium non diu valuisse videtur.[1]

Post illum vero Fridericus I. Henrico Leoni aô. 1154. Lubecensis, Ratzeburgensis, Sverinensis episcopatuum investituram concessit,[2] qui domini sui, imperatoris exempla secutus, minime concordati legumque praecepta observabat,[3] cum non post consecrationem investisse, immo vero dedisse, instituisse tradatur episcopos pro voluntate. Sed etsi Henrico duci non ad vitae tempus, sed etiam successoribus ejus privilegium illud competebat,[4] tamen ab aô. 1180. imperatores episcopos istos iterum investisse constat; aô. 1252. quidem episcopi queruntur de ducis usurpationibus, neque se „*minori domino*" subjici velle proclamant,[5] aô. 1274. vero, exempli causa, a Rudolpho I. Lubecensis episcopus investitus est.[6] —

Idem Fridericus Bertholdo IV., Zaringiae duci,[7] Philippus rex Ottocaro, Bohemiae regi[8] atque Henrico, Brabantiae[9]

londe and nawet buta londe, and the progost hach him thet alter to lenande." cf. Möser Osnabr. Gesch. 2, Urk. 57; 3, 239. 243; cf. etiam C. Leod. aô. 1287. ap. Hartzh. 3, 702; Ottonis. comit. Eberstein. aô. 1245. ap. Gengler l. c. 206: „... quod nullum ... sacerdotem eis (sc. burgensibus Holzmindensib.) instituamus nisi de voluntate ipsorum et consensu statuimus."

1 cf. Hertius de jactitata Ord. Cist. lib. sect. 1, §. 3; Waitz Jahrb. d. deutsch. Reichs unter K. Heinr. I. 49.

2 cf. Lappenberg Urkb. 1, 188; Böttiger Heinrich d. Löwe 463.

3 cf. Helmold. Chron. lib. 2, c. 1: „Compositis ergo rebus in Bavaria Henricus Leo ... reversus est in Saxoniam et accersito Clero Lubecensi dedit eis pontificem dominum Conradum"; idem lib. 2, c. 69.

4 dipl. exstat aô. 1154. in Cod. dipl. Lub. 2, 2., idque falsum, quo Henricus testatur, sibi ad vitae tantum tempus privilegium illud datum esse.

5 in Orig. Guelf. 4, 248: „... Videant oculi vestri principes serenissimi, qualiter sustinere possemus, quod nos, quorum antecessores immediate sub imperialis culminis majestate militare solebant ... minori domino subderemur: quod esset procul dubio ecclesias ancillare";

6 cf. Cod. dipl. Lub. 2, 233.

7 (Lausanne, Genf, Sitten). cf. Schöpflin hist. Zaring. Badens. 1, 132; — mox vero privilegiis illis privati sunt; (Genf aô. 1162; Lausanne aô. 1774; Sitten aô. 1189); cf. Sugenheim l. c. 179.

8 cf. dipl. aô. 1212. (Frid. II.) ap. Ludewig rel. 11, 284; jam aô. 1202. accusatus erat archiepiscopus Pragensis, „quod contra ejusdem ecclesiae privilegium, imperiali ei libertate concessum dominium Duci Bohemie praestitisset et regalia recepisset ab eo." cf. Innoc. III. ep. lib. 5, ep. 29; absolvebatur tamen.

9 aô. 1205. (abbatia Nivelle) ap. Bondam Charterboek der Hertogen van Gelderland I, 2, 295; — revocatum ab Ottone IV. aô. 1209. ap. Miraeus Opp. 1, 734.

duci, Guilielmus rex comiti Sabaudico talia privilegia concesserunt. [1]

Sed papae quoque, ut in Gallia parlamenti Parisiensis,[2] ita et Germaniae principum gratiam, praesertim schismatis tempore sibi conciliare studebant, atque insignia illis privilegia concedebant.

Etenim, Eugenius IV. Friderico III. regi, ut centum quaelibet beneficia in terris suis hereditariis libere conferre posset,[3] permisit, et ut episcopatibus quibusdam,[4] quem vellet, praeficere posset; Nicolaus V. aô. 1447.[5] Friderico II. Brandenburgensi electori jus nominandi concessit episcopos Havelbergenses, Brandenburgenses, Lebusenses (cum tamen jam antea illorum principum auctoritate episcopi praedicti electi essent)[6] atque eodem modo Leo X. papa aô. 1514. jus patronatus et nominationis de Brandenburgensi atque Havelbergensi praeposituris. [7]

1 (Turin) aô. 1252. ap. Guichenon hist. de Sav. Pr. 94; ab Innocentio IV. ibid. 95. confirmatum; cf. quoque Caroli IV. dipl. aô. 1357. ad Guilielm. Juliae ducem (ap. Lacomblet l. c. 3, 482.

2 cf. Fleury instit. au droit eccl. (Paris 1730.) 1, 384; Mémoires du Clergé 11, 1458. sq., ubi jam Philippi IV. tempore parlamento talia indulta concessa fuisse contenditur; cf. quoque bulla Eugenii IV. aô. 1434. ap. Durand de Maillane l. c. 2, 575. Paulli III. aô. 1538. ibid. 584.

3 aô. 1446. ap. Chmel Reg. no. 2018.

4 (Trient, Brixen, Gurk, Triest, Chur, Piben) aô. 1446. ibid. no. 2019. (ad vitae tempus); confirmatum aô. 1469. a Paullo III. ibid. no. 5592. (Trient, Brixen, Gurk nominatio ad eccl. cathed. Wien. Neustadt); aô. 1455. Calixtus III. Friderico jus nominandi concessit de abbatiis — Admont, St. Lambrecht, St. Paul, Ossiach. — et de praeposituris — Gurk, Seckau, Voran, Steinz, Oberndorf — ap. Chmel Material. 2, 88; Pius II. aô. 1463. de episcopatu Laybach ap. Chmel. Reg. no. 4008.

5 cf. Bulla Nicolai V. aô. 1447. ap. Riedel Cod. I, 2, 501: „... curabimus et volumus de personis ydoneis tibi gratis et fidelibus, quas nobis nominaveris et pro eisdem supplicaveris ipsis ecclesiis providere ad tempora vitae tuae"; — talis nominationis exemplum videas ap. Raumer Cod. 1, 224. (aô. 1459); sed successores quoque Friderici II. eodem jure utebantur; cf. Riedel l. c. I, 2, 419; Raumer Märk. Forsch. 1, 47; aô. 1522. capitulum Havelbergense renuntiavit juri episcopi eligendi. ap. Riedel l. c. I, 3, 125: „attendentes, quod, quia bona, census et reditus ecclesiae H. sub territorio, dominio, jurisdictione et defensione principis electoris marchionis Br.... existunt, quodque nec nos nec subditi nostri cum eorum bonis sine dicti principis protectione subsistere possint, etc."

6 cf. Riedel l. c. I, 3, 125.

7 aô. 1514. ap. Riedel l. c. I, 8, 475; praeposituram Havelbergensem jam aô. 1507. Joachimus elector contulerat; cf. ibid. I, 3, 113.

Similia etiam privilegia Cliviae,[1] Austriae,[2] Pommeraniae,[3] Saxoniae[4] duces nacti sunt.

At plurimae ecclesiae ipsae principum favorem ambientes praebendas illis conferendas tradiderunt,[5] quos cum addas ratione advocatiae quoque saepissime auctoritatem in praelatis eligendis interposuisse,[6] quaenam libera fuerit illa clericorum electio, toties a nostris laudibus celebrata, liceat tibi intellegere.

1 Bulla Eugenii IV. aô. 1444. ap. Teschenmacher Annal. Cliviae Cod. prob. p. 82. no. 79: „... concedentes ut omnia et singula, dignitates, personatus, administrationes et officia, monasteria, prioratus caeteraque beneficia ecclesiastica quaecunque in dictis Dominiis ... vacantia et in posterum ... dummodo non sint apostolicae sedi reservata, personis idoneis, per ipsos Duces et primogenitum tibi (sc. episc. Utraject.) nominandis auctoritate praefata conferre ... valeas."

2 Nicol. V. aô. 1450. conferre permisit Alberto Austriae duci XX beneficia; cf. Gerbert hist. silv. nigrae 3, 361.

3 Bulla Alexandri VI. aô. 1498. confirmata a Leone X. aô. 1514. ap. Wachsen hist. dipl. Gesch. d. Altst. Colberg (Halle 1767.) 103. sq.: concessum fuit Pommeraniae duci, ut omnium ecclesiarum collegiatarum praeposituras pro voluntate posset conferre; jam aô. 1436. Capitulum Camminense promiserat, se episcopos non esse electurum, nisi personas duci gratas; ap. Schöttgen u. Kreysig Dipl. et SS. 3, 99.

4 cf. dipl. Ernesti elect. Sax. aô. 1476. ap. Schöttgen u. Kreysig Nachlese 8, 690: „Nachdem Unser heil. Vatter der Babst Uns und ... unseren lieben Brudern ... und unser beiderseits Erben und Nachkommen die sunderliche Gnade gethan, dass wir alle dignitaten und Praelaturen der Kirche zu Meissen, es sey Dhum-Probstei, Techaney, Scholasterei, und ander Archidiakonat doselbst, so sich die hinfür vorledigen, zum ewigen Gezeiten von der Hand verleihen mogen." (Sixtus IV.).

5 cf. dipl. Abbatis Bardevicensis aô. 1266. ap. Sudendorf Urkb. 40. qui omnium (exceptis duabus) praebendarum collationem Brunsvicensi Duci commisit.

6 cf. dipl. Guilielmi III. duc. Saxoniae aô. 1446. ap. Reinhard l. c. 183: „Und bestetigen auch den egenanten Ern Kirstan Rebeyn zcu eyme Probste"; dipl. Georgii ducis aô. 1533. ap. Pertuch Chronic. Portense 186: „Darum unser gnediges Begehren, Ihr wollet ... mittler Zeit keines weges mit der Election voelfuhren"; paullo post cencessit (cf. ibid. p. 187): „Und ist nochmals unser Beger, wollet euch zur Wahl nunmahls geschickt machen, und solches dem Ehrwürdigen Unsern lieben ... Herrn Paulo Abt zu Zellen .... vermelden, den wir auch gerne dabey sehen und haben wollen"; — Sattler l. c. 5, Beil. 102. comites Wirtembergenses tradit, omnia beneficia libere contulisse, quod tamen ex jure patronatus fortasse explicandum esse videtur; Brandenburgenses electores ad plurimas praelaturas praesentabant; cf. Mühler Gesch. d. ev. Kirchenverf. in d. Mark Brandenb. (Weimar 1846.) 21: omnes praebendas harum eccl. coll.: Soldin cf. dipl. aô. 1335. ap. Gercken Cod. dipl. 1, 239; Boyster cf. Landbuch Carls IV.; Tangermünde cf. dipl. aô. 1377. ap. Gercken dipl. vet.

Attamen jure quoque usi sunt principes, multo magis ecclesiae libertati nocente, primarum precum. Ex antiquis enim temporibus — primum diploma quod exstat Conradi IV. aô. 1242. confectum est[1] — imperatores Germaniae[2] ab omnibus regni capitulis, ut praebendas conferrent, petebant, personis nominatis, tam clericis, quam laicis,[3] atque initio quidem tempore coronationis Aquensis,

March. 2, 271; Arneburg cf. dipl. aô. 1459. ibid. 2, 345; St. Erasm. in Köln a/S. cf. aô. 1469. ap. Fidicin l. c. 2, 265; — cf. quoque de Stendal dipl. aô. 1192. ap. Beckmann Beschreib. d. Mark 2, 16; dipl. aô. 1446. ap. Gercken Cod. dipl. 5, 120.

1 ap. Senkenberg de jure primar. prec. (Francof. 1784.) Cod. prob. 9.

2 liceat hoc loco diplomata prim. prec. enumerare, quae invenimus. Conradus IV. aô. 1242. ap. Senkenberg l. c. Cod. prob. 9; Richardus in M. Boic. 11, 231; Rudolph. I. cf. 6. dipl. ap. Senkenb. l. c. C. pr. 10. sq; aô. 1274. in M. Boic. 11, 249; Alberti I. cf. dipl. aô. 1303. ap. Guden Cod. 2, 983; aô. 1304. ibid. 2, 984; cf. 6. dipl. ap. Senkenberg l. c. C. Pr. 14. sq.; Henricus VII. aô. 1309. ap. Lacomblet l. c. 3, 57; aô. 1310. ap. Senkenberg l. c. C. Pr. 17; Ludov. IV. aô. 1315. ap. Böhmer Cod. 1, 411; aô. 1322. ap. Oefele Scr. 1, 736; eod. aô. ibid. 1, 742; aô. 1328. ap. Würdtwein Subsid. 12, 110; Caroli IV. aô. 1357. ap. Hansselmann dipl. Bew. dass dem Hause Hohenlohe etc.; Mencken Scr. 3, 2009; Neumann Ein Formelbuch K. Karl IV. (Görlitz 1846.) no. 49—55; Senkenberg l. c. C. Pr. 21. sq.; Ex numero precum, quas Rupertus fecisse traditum est, quanti momenti jus illud fuerit intellegi potest; aô. 1401: 346. ap. Chmel Reg. cf. Guden Cod. 4, 1; aô. 1402: — 24. ap. Chmel Reg.; aô. 1403: — 48. ibid.; aô. 1404: — 84. ibid.; aô. 1405: — 17. ibid.; aô. 1406: — 4. ibid.; aô. 1407: — 10. ibid.; aô. 1408: — 14. ibid.; aô. 1409: — 10. ibid.; aô. 1410: — 2. per X annos 559. preces fecit; Siegismund. aô. 1418. ap. Senkenberg l. c. C. Pr. 36; Fridric. III. ibid C. Pr. 52. sq.; aô. 1440: — 19. ap. Chmel Reg.; aô. 1441: — 34. ibid.; Hanthaler Rec. dipl. 1, 171; aô. 1442. ap. Chmel l. c. no. 431—34; Würdtwein Subsid. dipl. 3, 411; aô. 1452. ap. Chmel l. c. no. 2897; aô. 1456. ibid. no. 3499; aô. 1491. ibid. no. 8715; Maximilian. I. aô. 1493. ap. Senkenberg Selecta juris 4, 533; Senkenberg de prim. prec. C. Pr. 57. sq.; Caroli V. ap. Ayrer Comment. jur. eccl. publ. jus prim. prec. etc. (Göttingen) C. Pr. 7; Senkenberg l. c. C. Pr. 64. sq.

3 cf. dipl. Friderici III. aô. 1440. ap. Chmel Reg. no. 401; aô. 1463. ibid. no. 3970: „Also haben wir angesehen und betracht solch frumkeyt redlicheit und gut vernunft, so wir an J. S. unnserm diener canntzlschreiber und des reichs lieben getrewn in seinen diensten die er uns yecz langezeit in unserer keyserlichen canczley und in ander weg getrewlich und unverdrössenlich getan hat, erkant und gemerckt haben, dadurch wir im zu gnedeger fürderung und fürsehung seiner person geneyt sein, darumb in craft der gerechtikeit unnserer keyserlichen ersten bitte, so begeren und bitten wir euch mit fleiss und wellen auch mit diesem brief von Romischer keyserlicher macht ernstlich gebiettende, das ir zu erenn unserer keyser-

ex Caroli IV. vero aetate etiam Romanae.[1] Quin etiam ipsi papae, quod exstinguere non poterant jus, nonnumquam confirmabant,[2] etsi constituisse minime illud videntur.

Ne vero „*precum*" voce moveamur, ut in arbitrio capitulorum positum fuisse censeamus, utrum imperiali voluntati obsequi vellent nec ne, exempla quidem exstant, reges plurimas preces easque vanas fecisse,[3] tamen jam primo Conradi IV. mandasse magis nobis traduntur quam petivisse, atque ex magno literarum „*executorialium*" numero Alberti tantum mentionem facere opus nobis est,[4] ut pro rebellibus habitos esse intellegas resistentes, atque temporalibus bonis privatos.[5]

Neque solis vero imperatoribus atque imperatricibus[6] hoc

lichen maiestät umb dieser unser keyserlichen ersten bete und gerechtikeit willen den vorgenantn J. S. mit einer erbern herrn layenphründe in dem gemelten ewern closter von kuchen und von keller und mit allen andern leiblichen narungen und notdurften sein lebtag fürsehet und im die teglich an allen abgang zu geben notdurftiklich schaffet, ordnet und bestellet"; Caroli V. aô. 1550. ap. Besold doc. rediv. 1, 373; Reinhard l. c. 247. sq.

1 cf. Sugenheim l. c. 171.

2 Decret. C. Basileens. aô. 1437. ap. Senkenb. l. c. C. Pr. 36; Nicolaus V. aô. 1451. ap. Würdtwein Subsid. 2, 37; aô. 1452. ap. Chmel Reg. Friderici IV. no. 2777; Calixtus III. aô. 1456. ap. Lünig RA. 15, 343; Innoc. VIII. aô. 1489. ap. Würdtwein Nov. Subsid. 4, 101. — idem priorum paparum privilegia aô. 1486. frustra revocare conatus erat; cf. Würdtwein l. c. 4, 98; — idem aô. 1492. ap. Würdtwein Subsidia 2, 88; Clemens VII. aô. 1530. ap. Ayrer l. c. C. Pr. 20.

3 Albertus I. exempli causa pro eodem homine ad capitulum Aquense easdem frustra fecit preces: aô. 1302. ap. Guden Cod. 2, 984; eod. aô. ibid. 2, 985; aô. 1303. ibid. 2, 983; aô. 1304. ibid. 2, 987; aô. 1305. ibid. 2, 993; aô. 1306. ibid. 2, 989.

4 cf. dipl. Alberti I. aô. 1306. (ad cap. Aquense cf. not. 3.) l. c.: „... Alioquin scire poteritis, quod contemptum librabimus contemptu, et nichilominus vias et modos excogitabimus per quos quod petimus ordinare vos contingat"; cf. dipl. ejusd. aô. 1298. ap. Würdtwein Subsid. 2, 5; Ludovici IV. aô. 1338. ibid. 12, 111; Caroli IV. ap. Mencken Scr. 3, 2009; Maximiliani I. aô. 1486. ap. Würdtwein Subsid. 2, 74.

5 cf. dipl. Ludov. IV. aô. 1338. ap. Böhmer Cod. 1, 554: „daz ir si an iren gulten und guten angriffend, und fur die versmehe, die si uns getan habent, Leonhardum von iren gulten ierlichen gebent zwainzig phunt haller, als lange biz si ime ein ledig phrund gern geben"; cf. dipl. Ruperti aô. 1402. ap. Chmel Reg. no. 1359.

6 cf. dipl. Annae Augustae ad Magistr. ord. Joann. Hierosolymit. ap. Mencken Scr. 3, 2011: „... Quia pridem recolende memorie dive Rom. Imperatrices et Reginae circa assumpte regie dignitatis primordia, tam ex jure, quam approbata consuetudine et laudabiliter diutius observata, ad quevis Religiosa et dedicata loca preces suas primarias pro una persona, ut ad habitum Religionis admitteretur, dirigere consueverunt"; — Elisabethae aô. 1369. ap. Sen-

jus competebat, neque solis Galliae[1] aut Brittaniae[2] regibus, sed episcopi quoque Germaniae,[3] sive ab imperatoribus adepti, sive alio modo, primas preces exercebant, atque Germanorum principes, ut Brandenburgenses,[4] Brunsvicen-

kenberg l. c. C. Pr. 32; Eleonorae aô. 1459. ibid. 55; aô. 1463. ibid. 55; aô. 1464. ibid. 56; Blancae aô. 1495. ap. Dolp. l. c. Anh., no. 27; aô. 1496. ap. Senkenberg l. c. C. Pr. 62.

1 (joyeux avénement). cf. arrest. aô. 1274. ap. d'Aguesseau oeuvres 5, 351; Mém. d. Clergé 11, 1180: „Cum Dominus Rex utendo jure suo regio in principio sui regiminis post suam coronationem in abbatia regni sui de guardia sua existente possit ponere videlicet in monasteriis monachorum unum monachum, et in monasteriis monialium quamdam Monialem etc."; cf. dipl. ap. d'Aguesseau 5, 356: „quod bona temporalia dicti monasterii B. ad manum nostram tam diu tenebuntur, quam gratia regia exsecutioni debite fuerit demandata"; cf. sanct. pragm. Caroli VII. tit. 4. de collat. §. item nec credit in Mém. d. Clergé 11, 1179; exempla videas ibid. 11, 1182. 1356; ap. d'Aguesseau l. c. 5, 350. sq.; — cf. Bulla Clement. VII. ad Carol. VI. ap. d'Aguesseau l. c. 5, 350; — Cum in oppida intrassent, beneficia interdum Galliae reges conferebant: — joyeuse entrée —; Ita Carolus VIII. Catalaunum (Châlons-sur-Saone) ingressus vestiebatur, „d'un surplis et d'une aumusse de chanoine," quae dedit nobili Pierre de Rochet, unacum canonicatu. Mém. d. Clergé 11, 1232; cf. de Ludovico XI. ibid. 11, 1233.

2 cf. breve 11. Edw. I. ap. Blackstone 1, 474: „Rex etc. salutem. Scribatis Episcopo Karl. quod Roberto de Icard pensionem suam, quam ad preces regis praedicto Roberto concessit, de caetero solvat, et de proxima ecclesia vacatura de collatione praedicti episcopi, quam ipse Robertus acceptaverit respiciat."

3 archiep. Mogunt.: aô. 1286. ap. Würdtwein Subs. 2, 4; aô. 1323. ibid. 3, 1; aô. 1337. ibid. 3, 4; aô. 1338. ibid. 3, 5; aô. 1346. ap. Ayrer l. c. C. Pr. 220; aô. 1381. ap. Würdtwein l. c. 3, 6; aô. 1419. ap. Guden Cod. 3, 787; aô. 1440. ap. Würdtwein l. c. 3, 9; aô. 1471. ibid. 3, 10; aô. 1476. ibid. 3, 12; aô. 1484. ibid. 3, 13; aô. 1504. ibid. 3, 20: „et quidem non modo subjectos, sed etiam extra dioecesin existentes beneficiorum collatores benevolentiae officii monitos facerent"; archiep. Trevir.: aô. 1439. ap. Würdtwein l. c. 3, 73; archiep. Magdeburg.: apud (Klotzch u. Grundig) Sammlg. verm. Nachr. z. Sächs. Gesch. 2, 356; ep. Misnensis: ibid. 2, 354. 4, 368; ep. Ratispon.: ap. Ried l. c. 2, 849; ep. Verdens.: aô. 1427. ap. Riedel l. c. I, 16, 471. — ab imperatoribus adepti sunt: Archiep. Colon. aô. 1298. ap. Gelen Farr. 2, 69; aô. 1309. ap. Böhmer Reg. Henrici VII. no. 32; aô. 1401. ap. Chmel Reg. Ruperti no. 113; Archiep. Trev. aô. 1314. ap. Hontheim hist. Trev. 2, 90; aô. 1452. ap. Chmel Reg. Frid. IIII. no. 2960; — cf. dipl. Caroli IV. ap. Mencken Scr. 3, 210; — de episcopo Bambergensi cf. Böhmer Reg. Ludwigs d. Baiern no. 2056.

4 cf. dipl. Friderici aô. 1412. ap. Raumer Cod. dipl. 1, 133; Joann. aô. 1428. ap. Riedel l. c. I, 16, 342: „So alse wir und unszer herrschaft ein erste bete mit euch und andern

ses,[1] Saxones,[2] alii plurimi hoc jure utebantur,[3] non solum initio regni, quia etiam occasione matrimonii ut Brunsvicenses,[4] atque, ut Austriae ducum conjuges, in primi liberi puerperio.[5]

§. 7.

De immunitate bonorum ecclesiasticorum.

Quo majores sibi congerebat ecclesia divitias, quo majora propter hominum pietatem bona adipiscebatur, eo constantius postulabat,[6] ut a seculari servitio esset libera, immunis a tributis atque

clöstern in unsern landen haben, und der nicht czuversagen als euch das denn wol wissentlich ist."

1 cf. Leibnitz Scr. rer. Brunsv. 2, 397. aô. 1392; cf. infra not. 4.

2 cf. dipl. Innoc. VIII. aô. 1484. ap. Arndt Neues Arch. d. Sächs. Gesch. 1, 333; cf. dipl. Guilielmi ducis aô. 1450. ap. Reinhard l. c. 249. (ad Praeposit. et Abbatiss. monast. Ober-Weymar): „dass Sie Hanns Wackern und seiner elichin Wirthin eyne Pfrunde zcu jrer beider libe und lebetage zcu versorgen verschreiben mögen."

3 Duces Austriae: cf. Bulla Bonifacii IX. aô. 1399. ap. Kurz Oesterreich unter Albrecht IV. 1, 185; cf. dipl. aô. 1314. ap. Herrgott Mon. Habsburg. 1, 224; — Rupertus comes Palatinus: cf. dipl. Wenceslai regis aô. 1376. ap. Tolnerus hist. Palat. Cod. dipl. no. 148; reges Boemiae: cf. dipl. Joannis (1309. —46.) ap. Senkenberg l. c. C. Pr. 33; Comites Flandriae: cf. Dierix Mém. sur la ville de Gand 1, 650.

4 cf. dipl. aô. 1392. ap. Leibnitz l. c. (not. 1): „Wanne ok en Vorste unse vorschreven Herschop Luneborch erst entfanget, to vorstande, so gift deme Vorsten en jewelk Closter ene Ghestlike Provende. Desgelik ghift me ok dem Vorsten ene Provende wanne se echte Vrowen nemet, und nicht mer, und umme anders nener Zake willen; vor wene ze na der Clostere Chezette, Wonheit und Rechte, denne biddet. Und weme we der Provende welk gevet, de wille we benomen in Unseme Breve. Vorkofte de de Provende Gemende, den koper Schullet de Clostere nenewys entfangen, und de Vorkoper schal der Provende vorlustich wesen; und de Bede umme de Provende, vor enen anderen, schal weder to Uns komen"; Sugenheim l. c. 183. qui contra omnem rationem „verkoffte We de Provende" legit, duces simoniae accusat, cum tamen omni diplomatis natura, atque maxime verbis sequentibus, quae eum fugisse videntur, nihil tale confirmetur. —

5 cf. dipl. Beatricis Alberti III. ducis conjugis ap. Senkenberg Sel. jur. 4, 278; Kurz l. c. 1, 43: „Wann von alter loblicher und guter gewohnhait aller unser vorvordern herzoginn von Oesterreich seliger gedechtnuzz an uns kommen ist, daz ir yeckliche von ir ersten Gepurde von irn undertanen gewert und erhört soll werden umb eine erste pett, darumb si pittent, pesunderlich um ein gotsgabe etc."

6 cf. C. Magdeburg. aô. 1266. ap. Hartzh. 3, 801; C. Viennense aô. 1267. ibid. 3, 633; C. Vratislav. aô. 1279. ibid. 3, 809; Stat. synod. Leod. aô. 1287. ibid. 3, 709; C. Aschaffenb. aô. 1292. ibid. 4, 15; Stat. synod. Basil. aô. 1297. ap.

vectigalibus, eo aegrius ferebant civitates, quod longe maior bonorum pars ecclesiae tantum utilitati serviebat, ecclesia, civitatis praesidio egens, adjuvare illam nolebat.[1]

Tamen cum juris publici lex esset,[2] eaque in omnibus fere terris valens, ne vectigalia solvere clerici cogerentur, cum pietate fortasse principes atque civitates impedirentur, quominus de bonis Deo dicatis tributa sibi exigerent, eo potius studere illos oportebat, ut privilegia illa immunitatis, si non omnino removerent, at certe redderent inutilia; — Licuit quidem clericis multis in civitatibus, bona sibi comparare, eaque possidere a vectigalibus immunia,[3] tamen aliis in terris plurimis modis maxime erant impediti, quominus bona immobilia adipiscerentur, cum aut laicis gravibus sub poenis interdiceretur, ne bona clericis et venderent et donarent legarentque,[4]

Trouillat l. c. 2, 658; C. Mogunt. aô. 1310. ap. Hartzheim l. c. 4, 207; C. Salisburg. aô. 1386. ibid. 4, 532; C. Salisburg. aô. 1420. ibid. 5, 183; C. Frising. aô. 1440. ibid. 5, 273; — C. Avenionense aô. 1337. ap. Baluzius l. c. 391; C. Vauriense aô. 1368. ibid. 241; — Bulla Clementis VIII. aô. 1309. ap. Rymer l. c. II, 1, 97.

[1] Gme le Breton chant X. Ottonem IV. pronuntiasse tradit (ap. Capefigue Phil. Aug. 3, 201):

„Villas et decimas majores miles habeto
Et quibus curae respublica, qui populos, qui
Pugnando faciunt in jure quiescere clerum,
Qui frustra vivunt, quorum labor omnis in hoc est,
Ut Bacho, Venerique vacent, etc."

[2] Carolus IV. monasterium quoddam a vectigalibus liberans ait: „prout civili et canonico hujusmodi exemptio eis competit jure scripto" ap. Senkenberg Sel. jur. 1, 122; cf. dipl. Frid. II. aô. 1220. ap. Pertz 4, 243.

[3] cf. Frankfurt a. M. dipl. aô. 1216—1306. ap. Böhmer Cod. 1, 46. 65. 69. 132. 196. 198. 206. 214. 231. 241. 339. 372; Ronneburg aô. 1380. ap. Gengler l. c. 379.

[4] Alen aô. 1389. ap. Niesert Münst. Urkb. 3, 210. (poena: 5 marc.); Augsburg aô. 1315. ap. Stetten l. c. 1, 94; aô. 1420. ibid. 1, 149; aô. 1430. ibid. 1, 156; Baden aô. 1453. ap. Schöpflin hist. Zaringo-Badens. 6, 326; Berlin aô. 1397. ap. Fidicin l. c. 1, 47; Bocholt aô. 1473. ap. Wigand Arch. 3, 40; Boppard aô. 1274. ap. Günther l. c. 2, 390; Bremen aô. 1303. ap. Oelrichs l. c. 46: „Nen burghere, ofte nen borghersche scal gheven, ofte vorkopen, ofte to pande setten, wichbelethe gheystliken luden. ether papen. So we se dat breke wurde he thes vortucht ... the scal gheven ther stad vif mark unde oc scal the cop unde the ghave unde the settinge unstede bliven; cf. aô. 1428. ibid. 359; aô. 1433. ibid. 462; cf. Cassel vom S. Catharinenkloster p. 9. 15; cf. Donandt Vers. e. Gesch. d. Brem. Stadtrechts (Bremen 1838.) 2, 343; Brünn aô. 1331. ap. Rössler l. c. 2, 387; Cassel aô. 1337. ap. Kleinschmidt l. c. 1, 4; Culmer Handfeste aô. 1251. ap. Leman l. c. 6; Dünkelsbühl ap. Haupt Ztschr. f. deutsch. Alterth. 7, 98: „Ouch ist gesetzet, swelch burger oder burgerin ir guot gebent, verkaufent oder verschaffent Klostern oder gotshiusern, münchen pfaffen

aut clerici sine senatus auctoritate ac consensu bona sibi comparare

oder nunnen, daz in der stiure und in dem zehenden ist gelegen, der sol unde muoz von ie dem pfunde heller, als daz guot wert ist, geben fünf ss. heller unde sol dannoch daz geben, verkaufen Unde verschaffen keine kraft hân, unde swer daz guot niuzet, der sol ez gên den burgern verdienen und verstiuren. daz ist umb erbe und eigen"; Erfurter Zuchtbrief aô. 1351. ap. Förstemann Neue Mittheil. VII, 2, 115: „Es ensal auck niemant in der stadt zu E. oder in der stad gerychte eynichen goth keym gotteshausse oder keinen geistlichen leuthen zu getrewer handt entpfan noch vorhalden. Thete es daruber Imant, der sal ein Jhar rheumen die stad und das wipilde. Und sal herin nicht komen er enhab es dann widderthan; das sal man auch halden an frawen und Mannen"; — cf. aô. 1281. ap. Falckenstein l. c. 114; aô. 1510. ibid. 540; Esslingen aô. 1330. ap. Jäger Jur. Magaz. 5, 95; Pfaff Gesch. v. Essl. 88; Friedberg aô. 1363. ap. Lünig RA. 14, 737; Friedrichshafen aô. 1295. ap. Gengler l. c. 142; Frankfurt a. M. aô. 1318. ibid. 118; Gera aô. 1487. ap. Walch l. c. 2, 133; Goslar aô. 1219. ap. Göschen l. c. 115: „Nulli licitum est, dare domum suam ecclesiae nisi vendatur et ecclesiae argentum tribuatur, ut etiam regi jus suum non detrahatur"; Göttingen ap. Pufendorf observat. III, 3, 181: „Ok en schal nement jeniger papen eder geistliker lude breve eder Instrumente gheven over erve. We dat dede de scolde ok de vif mark gheven und eyn iaar ute wesen alse vore benomet ist, unde doch de breve bydon"; Halle ap. Förstemann Neue Mittheil. I, 2, 82; Hannover aô. 1357. in Vaterl. Arch. d. hist. Vereins f. Niedersachsen Jahrg. 1844. 299; Heilbronn fine XV. sec. ap. Jäger Heilbr. 1, 254; Issni aô. 1219. ap. Jäger jur. Magaz. 3, 217; Königsfeld aô. 1365. ap. Walch l. c. 7, 47; (cf. Ilm ibid. 6, 18); Leipzig ap. Gretschel kirchl. Zust. Leipz. vor u. währ. d. Reform. 31; Linz aô. 1485. ap. Chmel Reg. Frider. IIII. no. 7734; Lübeck aô. 1220—26. in Cod. dipl. Lubec. 1, 41: „Nemini siquidem licet immobilia sua conferre ecclesiis, quin vendat pro argento et illud conferat illis"; (cf. dipl. Gregorii IX. aô. 1227. in Cod. dipl. Lub. 2, 61); aô. 1240. ap. Westphalen l. c. 3, 667: „... so we dat recht brecket, de schal dhat erve to voren vorloren hebben unde dar to schal he der stat gheven 50 mark sulvers"; Mühlhausen aô. 1281. ap. Wolf Eichsfeldisches Urkb. 25; aô. 1348. ap. Lünig RA. 14, 1427; Münster aô. 1485. ap. Niesert Urkb. 3, 129; Nordhausen aô. 1300. §. 99. ap. Förstemann Neue Mittheil. III, 1, 57: „Welich burger etc. von hof oder hus oder ir lant daz zu dem vlure gehort. oder ir erbe gut verkofen in eine geistliche hant. oder geben durch irre sele willen. Di verliesen lip un gut... Dar uber suln ir kinder ir burger Reht han verlorn. Si en bringen daz gut wider an der stat nutz, als ez von alder ist gewesit"; cf. §. 101. ibid. III, 1, 57; §. 199. ibid. III, 1, 71; aô. 1308. ibid. III, 2, 15; Nürnberg XIV. sec. ap. Siebenkees l. c. 1, 167; cf. dipl. aô. 1509. ibid. 1, 166: „auch umb ursach willen, das weder uns noch andern geistlichen personen Ewig zynss In dysser Stat N. zu haben von unsserm herrn Einem Erbern Rot nit noch geben werden etc."; Prag ap. Rössler l. c. 1, 87; Rotenburg XIII. et XIV. sec. ap. Gengler l. c. 385; Salza aô. 1472. ap. Reinhard l. c. 231; Schweidnitz

vetarentur.[1] Tamen non ita emtionibus aut permutationibus clerici bona acquirebant, quam legatis ad pias causas testamentisque.

aô. 1328. ap. Tzschoppe u. Stenzel l. c. 525; Stade aô. 1297. ap. Hagemann pract. Erört. 8, 119; cf. aô. 1329. ap. Senkenberg Sel. jur. 6, 298: „Neman he si Closter mann ofte Pape ... mag hir in desser stat herve kope oder herve gelt, oder wort gelt, he en si use Borger ofte Bur."; Verden ap. Pufendorff observ. I, 3, 82: „Nemand schall sin Huess offte Erve geistliken offte Weltliken Heren dat keine Borger sin verkopen by Verlust Lives und Gudes"; aô. 1330. ap. Gengler l. c. 509; Wetzlar aô. 1319. ap. Guden sylloge 490; Wittstock aô. 1523. ap. Riedel Cod. I, 1, 431; Zürich aô. 1304. in Arch. f. Schweiz. Gesch.: „Daz der Rat dü hüser die hofstelle ald die garten in sin gewalt nemen sol, dü in geistlicher lüte gewalt komen sint, dü si in iare und tage nit verkoufent." — Rb. n. Dist. lib. 2, c. 6, dist. 1. (Ortloff 124); — de Boemia cf. Palacky l. c. III, 1, 59; de Austria cf. dipl. Friderici duc. Austr. aô. 1311. ap. Kurz Oester. unter Herz. Rudolph IV. 132: „Ad universorum noticiam volumus pervenire. Quod nos honorabilibus et in Christo religiosis viris Abbati et Conventui Monasterii de Alto Vado circa metas Bohemiae situati ... indulsimus, et de speciali gracia tenore praesencium indulgemus ut pro subsidio ejusdem coenobii in terris Austr. prout sibi opportunum fuerit pro LX marcis argenti Wiennensis ponderis Vineas aut Vineta ad jus et proprietatem dicti monasterii perpetuo redditura libere valeant comparare. Statuto nostro, quo cavetur, ne saeculares Clerici Religiosive persone possessiones et praedia hujusmodi sine licencia nostra comparare praesumant non obstante"; cf. dipl. ejusd. aô. 1308. in Reg. Boic. 5, 133.

[1] Burg cf. dipl. aô 1263. ap. Riedel l. c. I, 10, 451; Eisenacher Rb. lib. 3, c. 49. (Ortloff 716): „Man sal in witpilde keyn hucz noch eygin pfaffen noch in gotishusern gewern brengen, daz man zcu der stadt vorrechten mucze, ez gescheche danne mit volbort eyner gemeynde Witpildisrechte und sassen recht"; cf. tamen lib. 1, c. 85. (ibid. 676:) „Man sal in witpilde wedir pfaffin, noch geistlichin luten, noch gesten erbegud, noch zcinsgut ane erbeguthen, voreygen, daz in der stete witpilde und gerichte lied. Daz en sal wedir rad noch gerichte loube zcu gebin etc."; Esslingen cf. dipl. aô. 1317. ap. Hundt Metrop. Salisb. 2, 231: senatus testatur „Dass wir erlaubt haben und Urlaub haben geben ... den Abbt und Convent ... das sy kauffen sollen ihn den zehenden ze E. etc."; Goslar ap. Göschen l. c. 23. 30; Grottkau aô. 1324. ap. Tzschoppe u. Stenzel l. c. 506; Halberstadt cf. dipl. aô. 1289. ap. Förstemann Neue Mittheil. IV, 2, 29; Luckow cf. dipl. aô. 1298. ap. Ludewig reliqu. manuscr. 1, 194; Münster aô. 1485. ap. Niesert Urkb. 3, 129; Nördlingen c. a. 1318. ap. Senkenberg visiones 361: „Dar nah ist reht, daz kain orden sol kauffen kainerlai gut daz zu der stat hörent ez si danne der Burger wille und gunst"; cf. dipl. aô. 1506. ap. Dolp l. c. Anh. no. 1; aô. 1310. in Reg. Boic. 5, 170; Spandau cf. dipl. aô. 1308. ap. Riedel l. c. I, 11, 19; Wien aô. 1361. ap. Kurz Oestr. u. Rud. IV. 366; Worms cf. dipl. aô. 1252. ap. Frey u. Remling Urkb. d. kl. Otterburg 78.

Quid quod in Gallia[1] atque Anglia[2] eo processit clericorum potestas et arrogantia, ut bona intestatorum occuparent, quibus, tamquam scelestis et ingratis ecclesiae filiis, sepulturam denegabant, donec, posteriori tempore, heredibus pro mortuis testamenta facere permiserunt,[3] atque ordinationibus denique regum, et parlamenti arrestis hisce praesumtionibus prohibiti sunt.[4]

In Germania vero, ubi talis non fuit testamentorum auctoritas, quae singulis in civitatibus ne nota quidem erant,[5] non solum intestatorum bona in ecclesiae dominium aut administrationem non perveniebant, sed illorum quoque bona, qui sine heredibus decesse-

[1] cf. dipl. aô. 1370. ap. Du Cange s. v. „intestatus". Sur ce que lei dis Evesques s'estoit complains desdits doien et chapitles ... de ce qu'ils avoient fait enterrer Intestats sans le congié ou licence dudit Evesque, et sans qu'il eut eu les biens desdits défunts pour iceux distribuer pour les ames diceux morts"; cf. Beaumanoir c. 15, §. 10. (Beugnot 1, 249); Qua ratione autem ejusmodi bona distributa sint, videri licet ex dipl. aô. 1403. ap. Du Cange l. c. „Comme Blanche Routière de la paroisse de Donnemesnil feust trespassié Intestate: pourquoi les meubles à elle appartenans feussent escheuz au curé et aux trésoriers d'icelle paroisse pour les distribuer, cest assavoir le tiers audit curé, l'autre tiers auxdiz trésoriers, et le résidu aux pauvres."

[2] cf. Selden Works 3, 1672. sq.; Crabb. l. c. 105; cf. epist. Thom. Arch. Cant. aô. 1071. ap. Du Cange s. v. „intestatus"; Synod. Exon. aô. 1287. c. 50: „Si qui vero laicorum decesserint Intestati, de bonis eorum per locorum ordinarios taliter praecipimus ordinari, ut pro anima defuncti in pios usus totaliter erogentur"; cf. Stat. synod. Sodor. aô. 1229. ap. Wilkins l. c. 1, 164; dipl. Alex. IV. pap. aô. 1256. ap. Rymer l. c. I, 1, 345; Const. Ottoboni legati aô. 1286. c. 23. ap. Wilkins l. c. 2, 11; — cf. tamen Magna Charta art. 27: „... salvis unicuique debitis que defunctus ei debebat"; cf. c. 19. Stat. 2. Westomon. — 31. Edw. III. c. 11. statuebatur ut „De plus procheins et plus loialx amis" defuncti bona administrarent.

[3] cf. Du Cange s. v. cit. aô. 1261: „Universis praesentes literas inspecturis Alanus de Novilla miles et Galtherus Canonicus Remensis salutem. Noverint universi, quod nos fecimus testamentum pro Petro quondam fratre nostro sub hac forma etc." cf. quoque idem testamentum ap. La Thaumassière Cout. de Berri partie 5, ch. 12. (Dove l. c. 154).

[4] Arrest. aô. 1409. (Ord. du Louvre 2, 118): „il fut dit par Arrest de la Cour ... que les habitans qui mourroient, pourroient estre enterrez sans le congé de l'Evesque et de ses Officiers, si'l n'y avoit empeschement Canonique. Et outre que les heretiers et exécuteurs du testament d'aucun trepassé ne pourroient estre contrains, d'obeir à accomplir les Ordonnances faites par les Officiers dudit Evesque, ne par luy, au regard des testamens fait par (pour) lesdits intestaux etc."; cf. Jean Desmares, decis. 328. ap. Pansey de l'autorité judiciaire etc. in Hermens l. c. 3, 504.

[5] Bremen aô. 1433: (de testamentis faciendis) Viehland: „Weten nich dat idt geschehe" ap. Oelrichs l. c. 559.

rant aut a principibus,[1] aut civitatum magistratibus[2] occupabantur, aut quibusdam in oppidis pauperibus atque ecclesiae concedebantur.[3]

Quamvis vero singulis in civitatibus libera testamentifactio statuta esset,[4] tamen ecclesiae gravamina exstant, quod pii quominus debitis beneficiis ecclesiam afficerent impedirentur.[5] Clamant Concilia, laicos aut vetari, immobilia ecclesiae legare,[6] aut, ni privari illis velint, ecclesias cogi, ut intra anni tempus bona sibi legata civibus iterum venderent;[7] atque re vera multae leges[8] tale[9] ordi-

1 Cleve aô. 1348. ap. Lacomblet l. c. 3, 362; Lübeck aô. 1220—26. in Cod. dipl. Lubec. 1, 40; Lippstadt aô. 1194. cf. Schard. Regesta no. 2332.

2 cf. Sachsensp. lib. 1, art. 28; Schwabensp. c. 29; Eisenacher Rb. lib. 2, art. 23. (Ortloff 690.) Goslar ap. Göschen 9; Herford XIV. sec. ap. Wigand Arch. 2, 32; Witzenmühlenr. §. 1. 2. ap. Kraut Grundriss §. 185. no. 5. (p. 348).

3 Braunschweig ap. Leibnitz Scr. 3, 439: „Swelk minsche sterft ane erven, dat gut, dat he lett ... schall me don an ghemeine hant jar und dach, kumpt keyn man de dar recht to hebbe, de dridde del des gudes schall to der kerken in dem Kerkspele dar he sterft, de dridde del armen luden, de dridde del dem Voghede"; Diessenhofen aô. 1260. ap. Gengler l. c. 80; Prag ap. Rössler l. c. 1, 132; (cf. Brünn ibid. 2, 125.) Ratibor aô. 1483. ap. Böhme l. c. 2, 85; Grech aô. 1242. ap. Gengler l. c. 171; cf. Padberg aô. 1290. ibid. 341.

4 cf. exempli causa Bremen aô. 1433. ap. Oelrichs l. c. 453; Landshut aô. 1279. ap. Gengler l. c. 325; München art. 224. ap. Auer 88; Prag XIV. sec. ap. Rössler l. c. 1, 53; Speier aô. 1111. ap. Remling l. c. 1, 81; Troppau aô. 1464. ap. Gengler l. c. 491; Wiener-Neustadt aô. 1221—30. in Oestr. Ztschrift f. Rechts u. Staatswissensch. Jahrg. 1846. 1, 390. etc.

5 cf. exempli causa Stat. prov. Rigense aô. 1428. ap. Jacobson l. c. 1, Urk. 32.

6 cf. C. Colon. aô. 1300. ap. Hartzh. l. c. 4, 39; C. Vauriense aô. 1368. ap. Baluzius l. c. 247.

7 cf. Stat. synod. Leod. aô. 1287. ap. Hartzh. 3, 720; C. Coloniense aô. 1300. ibid. 4, 39.

8 cf. Berlin aô. 1397. ap. Fidicin l. c. 1, 46. nulli „in syn leste ende" testamentum facere erat permissum nisi de pecunia; Cossfeld aô. 1424. ap. Niesert Urkb. 3, 179: „Noch hebben wy gesatet mit Goetbedun̄cken unser Frunde ... dat nien Borger offt Borgersche eien erfactig Guedt giffen noch geven soll in̄ jenigerlei geistliche Handt wan man (sic!) in sinen veer Palen ligt, Dat eth sei mit Willen und Vulbort siner rechten Ervend"; Heiligenstadt aô. 1335. c. 81. ap. Wolf Heiligenstadt; München art. 401. ap. Auer 451; cf. Goslar aô. 1390. ap. Göschen l. c. 122.

9 Altenburg aô. 1256. ap. Gengler l. c. 7; Augsburg aô. 1306. ap. Lünig RA. 13, 90; Buchhorn aô. 1299. ibid. 13, 308; Cassel aô. 1337. ap. Kleinschmidt l. c. 1, 4; Cöln cf. dipl. aô. 1345. 1346. ap. Lacomblet l. c. 3, 336; Dünkelsbühl ap. Haupt l. c. 7, 98: „Swelch burger, frouwe oder man ir guot durch ir sêle willen wellent geben, daz sullent sie oder ir erben in jaris frist an der stete rechenen oder an den rât bringen, und dem daz künden ... daz ez der

nabant; impietatis laicos accusant,[1] qui in lecto aegritudinis ver-

stiure niht entvremdet werde, wanne si ez hin geben haben ... unde daz guot sol man innen jâres frist verkoufen ... oder daz guot ist der stat vervallen"; Esslingen aô. 1330. ap. Jäger jur. Magaz. 5, 95; Pfaff l. c. 88; Friedrichshafen aô. 1225. ap. Gengler l. c. 142; Frankfurt a. M. aô. 1318. ap. Gengler l. c. 118. ... alias „so nimt iz die stad in iere hand und inwirt ien nûmmir pfenning daŕ wider gegolden." Gelnhausen aô. 1333. (dipl. Lud. IV.) ap. Lünig RA. 14, 790: alias: „Uns und dem Riche verfallen"; Grottkau aô. 1234. ap. Tzschoppe et Stenzel l. c. 507: „Wir wollen, welch Man odir Wyp an Selegerete Cyns odir Erbe gebe odir bescheyde, das denselben Cyns odir Erbe ire nestin Vrunt wider zu inbrengen unde losen; were abir das si syn nicht gelosen mochten so sullen die Ratluyte mit der Stat Pfenningen in zu der Stat losen etc."; Hannover aô. 1433. in Vaterl. Arch. cit. 274; Heilbronn cf. dipl. aô. 1306. ap. Jäger Heilbronn 1, 97; Issni aô. 1219. ap. Jäger jur. Magaz. 3, 217; Leipzig ap. Gretschel l. c. 31; Lindau aô. 1270. ap. Jäger jur. Magaz. 3, 223; Lübeck cf. dipl. aô. 1282. in Cod. dipl. Lub. 2, 284; München ap. Auer 182: „... daz selb gelt sol man inner jars vrist verchauffen, ob des nicht geschieht, so muoz man daz selb guot swie ez genant ist fürbaz versteuren, als der stat recht zu Münichen ist;" Nördlingen aô. 1318. ap. Senkenberg vision. 361; cf. dipl. aô. 1401. ap. Dolp l. c. Zusätze; Nürnberg XIV. sec. ap. Siebenkees l. c. 1, 167: alias: „so schal daz selbe Gut der Stat furbaz ewiglichen sein"; Ravenspurg aô. 1512. ap. Lünig RA. 15, 233: „so sollen Burgermaister und Rate obbemelt oder Erbar unpartheyisch Personen von baiden thailen darzu verordnet, dieselben gutter nach ziemlichen werth ... auf ain Summa anschlagen und schätzen und alsdann der Verkauffer schuldig sein, solche gutter, wie die geschätzt sein zuverkauffen, oder aber Ime dieselben anbaw nider gelegt werden"; Regensburg aô. 1308. ap. Gemeiner l. c. 2, 122; cf. dipl. episc. Ratisp. aô. 1321. ap. Ried l. c. 741; Rotenburg ap. Gengler l. c. 385; Salza aô. 1472. ap. Reinhard l. c. 231; Ulm aô. 1300. ap. Böhmer Reg. Alberti I. no. 292; Wetzlar aô. 1319. ap. Guden sylloge 490; Wien aô. 1340. ap. Rauch l. c. 3, 50; aô. 1361. ap. Kurz Oestr. u. Herz. Rudolph. 366; cf. L. Ord. Graf Joh. v. Nassau aô. 1498. §. 55. in Corp. Const. Nass. 1, 54; — intra duos annos: cf. Bonn aô. 1475. ap. Gengler l. c. 31: alias: „sollen dieselben Erb und Gutter on alle Furwortt verfallen sein zwen Theil einem Erzbischoffen zu Collen, so zu zeiten ist, und dem Stifft daselbst, und das Dritteil der Statt Bonne" (dipl. Friderici III. imperatoris).

[1] cf. C. Aschaffenburg. aô. 1292: „Ad haec, quod quaedam in quibusdam locis et partibus consuetudo, imo potius corruptela detestabilis observatur, videlicet, quod tam Clericus, quam laicus in lecto aegritudinis constitutus, ultra V solidorum usualis monetae, vel aliam summam juxta loci illius consuetudinem limitatam nec piis locis, nec personis Ecclesiasticis pro animae suae remedio et salute possint ordinare legata etc."; ap. Hartzh. 4, 9; C. Salisburg. aô. 1420. ibid. 5, 181; Statuta Rigens. aô. 1428. ap. Jacobson l. c. 1, urk. 65; C. Argentinense aô. 1435. ap. Hartzh. 5, 253; C. Herbipolense

santibus certam tantum pecuniae summam legare permittant et familiae auctoritatem requirant; atque re vera testamentifactio hisce finibus fuit circumscripta.[1]

Sed etiam testamentorum forma, quam ecclesia observari voluit,[2] quaeque ipsius utilitati optime serviebat, multis in civitatibus plane neclegebatur,[3] atque hoc quoque modo laici impediebantur, quomi-

aô. 1446. ibid. 5,330; C. Constant. aô. 1463. ibid. 5,461; C. Constant. aô. 1483. ibid. 5,556; Stat. synod. Misnens. aô. 1504. ibid. 6, 43.

1 III schill.: cf. Brieg aô. 1327. ap. Böhme l. c. 1, 22; Magdeburg aô. 1261. ap. Tzschoppe u. Stenzel l. c. 351. aô. 1304. ibid. 455; Landr. z. Neuenkirchen aô. 1433. ap. Oelrichs l. c. 563; V schill.: Eisenach. Rb. lib. 1, art. 35. (Ortloff 361); Gräfenthal aô. 1412. ap. Gengler l. c. 167; — Schweidnitz aô. 1341. ibid. 424: „... das zehende teyl seynes gutis"; — cf. Beseler Erbverträge 1, 250; — testamenta infirmorum omnino in jure germanico fuerunt impedita; cf. Sachsensp. lib. 1, art. 52, §. 2. Leobschütz ap. Böhme l. c. 2, 20; Lüneburg aô. 1247. ap. Kraut d. alte Stadtrecht v. Lüneburg 5; Münster aô. 1326. ap. Niesert Urkb. 3, 100; Salzwedel XV. sec. ap. Förstemann Neue Mittheil. IV, 1, 90; Uelzen aô. 1270. ap. Gengler l. c. 497. cf. Ges. d. Brokmer ap. Richthofen l. c. 136; München aô. 1294. ap. Westenrieder gloss. XIX; Schwerin aô. 1150—200. ap. Gengler l. c. 433; Wismar aô. 1361. ap. Burmeister Alterth. d. Wism. Stadtr. 11; Goslar ap. Göschen 9.

2 cf. Schulte in Giess. Zeitschr. N. F. 8, 157. sq.; c. 10. 11. X. de testam. (3, 26.) (Alex. III.) cf. C. Bremense aô. 1266. ap. Lappenberg Urkb. 1, 586; Stat. synod. Herbip. aô. 1298. ap. Himmelstein l. c. 146; Stat. Rigens. ap. Jacobson l. c. 1, Urk. 62: „Statuta quarumdam civitatum, quibus cavetur, quod testamentum non valeat, nisi duo de consulatu aut de communitate intersint, eciam si legata fuerint ad pios usus vel loca reprobantes etc."; Stat. synod. Misnens. aô. 1504. ap. Hartzh. 6, 43.

3 de testamentis ad pias causas cf. Elbing: sentent. sive arbitr. inter pleban. civit. Elbing. et Consules ibid. de regim. eccl. paroch. aô. 1364. ap. Jacobson l. c. 1, Urk. 112: „Item testamenta legittime in extrema facta voluntate a parochianis dicte ecclesiae coram suo presbytero et tribus vel duabus personis ad hoc ydoneis et legittimis firma permaneant, maxime in relictis ecclesiae sive ad pias causas ... jure tamen eorum municipali in omnibus salvo, ubi sacris non obviat canonibus nec resistit"; Uppstalbomer Ges. aô. 1323. ap. Richthofen l. c. 107: „Nulli clerico soli in testamento et ultimis voluntatibus absque duobus vel tribus testibus fides adhibeatur"; Emsiger Pfennigschuldb. §. 47. ibid. 206: „... Voer den preester unde voer goeden luden"; Westerwolder Landr. aô. 1470. ibid. 268; Hollerland ap. Oelrichs l. c. 559; Lübeck aô. 1282. in Cod. dipl. Lubec. 2, 284: „quod testamenta codicilli et ultime voluntates, quantum ad ea que ad pias causas vel actus legantnr, seu etiam relinquuntur fieri possint coram quibuscunque personis ad id vocatis, que alias non repellantur a jure, sive clericis, sive consulibus, vel laicis fide dignis"; in aliis autem ordinationibus testamentorum,

nus contra magistratuum voluntatem atque auctoritatem bona ecclesiae conferrent.[1] —

Eodem modo, quo a civitatibus, etiam a principibus clerici prohibebantur, ne bona immobilia sibi compararent; non solum enim feudalia bona sine dominorum licentia a vassis acquirere ecclesiae vetitae erant,[2] quod singula igitur monasteria, ut sibi privilegiis concederetur, studere opus fuit,[3] sed etiam jure, quod amortisationis

codicillorum et ultimarum voluntatum predicti consules et cives sua consuetudine secundum Deum et justiciam uti possint." — cf. Beaumanoir c. 12, §. 40: „... Et che en arriere ne vausist pas li testamens qui ne fust escris, s'il ne fust tesmongniés par cinq personnes, si comme noz avons entendu des signeurs de lois; mes nostre coustume a corrumpue ceste loi et suefre que testamens se prueve par deus loiàx tesmoins, et aussi font toutes autres quereles, selons nostre coustume"; — Glanvilla lib. 6, c. 6: „Debet autem testamentum fieri coram duobus vel pluribus viris legitimis Clericis vel laicis qui testes inde fieri possunt idonei." cf. Fleta lib. 2, c. 57. Lex Reg. Maj. lib. 1, c. 51.

1 Augsburg aô. 1397. ap. Stetten 1, 136; Basel aô. 1350—1400. ap. Ochs l. c. 2, 377; Berlin cf. dipl. aô. 1425. 1426. ap. Fidicin l. c. 1, 250; Bremen cf. dipl. aô. 1303. ap. Oelrichs l. c. 237: „testamentum clerici est approbatum a consulatu"; Frankfurt a. M. cf. dipl. aô. 1223. ap. Böhmer Cod. 1, 40; Hamburg aô. 1270. ap. Lappenberg RA. 26; „... vor twen ratmannen"; aô. 1292. ibid. 125; aô. 1447. ibid. 268; Hall (in Suevia) aô. 1527. ap. Lünig RA. 14, 911; Landshut aô. 1423. ap. Gengler l. c. 239; Landsberg aô. 1380. ap. Lori Lechrain 2, 80; Lüneburg ap. Kraut l. c. 29; cf. dipl. Joann. ep. Verdens. aô. 1333. ap. Sudendorf Urkb. 91; Lübeck cf. dipl. aô. 1283—1300. in Cod. dipl. Lubec. 1, 398; cf. ibid. 1, 480. 498; Nordhausen aô. 1308. ap. Förstemann Neue Mittheil. III, 2, 23; Stade aô. 1329. ap. Senkenberg Sel. 6, 320; Ulm ap. Jäger Ulm 335; Wien cf. dipl. aô. 1289. ap. Hormayr Wiens Gesch. 2, Urk. LXI; Wetzlar aô. 1260. ap. Guden Cod. 2, 140. aô. 1271. ibid. 2, 178; Wismar aô. 1323. ap. Burmeister l. c. 13; Worms aô. 1249. ap. Arnold Verfassungsgesch. d. deutsch. Freistädte 1, 291.

2 cf. dipl. Rudolphi I. aô. 1290. ap. Pertz 4, 456; cf. dipl. Joannis Brandenb. March. aô. 1482. ap. Riedel l. c. I, 9, 430: „... Bekennen ... dat vor uns gekamen ... H. von Lindow ... und hefft unns bericht, wii hie In meynunge und willen were eine halve thunne heringes Jerlicker pacht up die gemeinde bure to Nichel In dat hospitall to s. G. ... und uns als den lehnhern gebeden solicks to confirmiren und to einem eygendom to bestettigen; — cf. dipl. comitis de Ziegenhain aô. 1254. ap. Kuchenbecker Anal. Hass. 8, 159.

3 cf. dipl. Lotharii aô. 1136. ap. Lappenberg Urkb. 1, 137: „hoc concessimus, ut illius terrae (sc. Slaviae) habitatores liberam habeant potestatem offerendi sive vendendi bona sua praefatae ecclesiae vel alteri, quam ... frater V. ... in eadem terra fundare studuerit"; dipl. Conradi III. aô. 1139. ibid. 144; Ottonis IV. aô. 1209. (Salem) ap. Lünig RA. 18, 510; ejusd. aô. 1209. ap. Böhmer Reg. no. 57: „von seinen Dienst-

vocatur, laicis nulla bona sine principum auctoritate in ecclesiae dominium transferre licuit.

At jus illud non in Gallia[1] tantum atque Anglia vale-

leuten u. Kaufleuten"; Friderici II. aô. 1214. (Ordini Theutonico) ap. Duellius hist. Ord. Teuton. 13; ejusd. aô. 1214. (ord. Teut. in civitate Altenburg.) ap. Böhmer Reg. no. 83; ejusd. aô. 1215. (Pforta) ap. Schumacher Beitr. 6, 55; ejusd. aô. 1215. ap. Lünig RA. 18, 454; (Roth); ejusd. aô. 1220. (eccl. St. Petri Wessobrunn.) in M. Boic. 7, 392; ejusd. aô. 1221. (ord. Teuton.) ap. Ludewig reliqu. 6, 44; Heinrici VII. aô. 1223. (Salem) ap. Böhmer Reg. no. 27; ejusd. aô. 1223. (Roth) ibid. no. 28; ejusd. aô. 1224. (Marienzell) ap. Knauth Hist. v. Altenzell 8, 56; ejusd. aô. 1224. (Pölde) ap. Leuckfeld Ant. Poeld. 44; Friderici II. aô. 1225. (eccl. Oran.) in Gallia christ. 1, 776. in text.; Henrici VII. aô. 1228. (Adelberg) ap. Besold doc.-rediv. 1, 15; ejusd. aô. 1231. (ordini St. Mariae Magdalenae) ap. Böhmer Cod. 1, 55; ejusd. aô. 1234. ap. Guden Cod. 2, 64; ejusd. aô. 1234. (Pforta) ap. Böhmer Reg. no. 315; Friderici II. aô. 1237. (Marienburg ante civit. Nordhausen) apud Förstemann Gesch. v. Nordhausen 8; Conradi IV. aô. 1239. (monialib. regul. St. Damiani) ap. Böhmer Reg. no. 13; ejusd. aô. 1240. (Schussenried) ap. Lünig RA. 18, 550; Guilielmi aô. 1251. in Arch. f. Schw. Gesch. 1, 92. (Oltenbach); Richardi aô. 1262. (Haina) ap. Kuchenbecker l. c. 8, 286; Conradini aô. 1286. (Sirmenave) ap. Böhmer Reg. no. 42; Rudolfi I. aô. 1289. ibid. (eccl. Feuchtwangen) no. 982; Adolfi aô. 1296. (Altenzell) ibid. no. 305; Alberti I. aô. 1298. (Löwenthal) ibid. no. 99; ejusd. aô. 1304. (Roth) ap. Lünig RA. 18, 455; Henrici VII. aô. 1309. ap. Bömer Reg. no. 173; (archiep. Colon.) — ad certum tantum modum ecclesiis quibusdam talia bona emere permittebatur: cf. dipl. Guilielmi I. aô. 1252. (10 hobas) ap. Tentzel Suppl. hist. Goth. 2, 602. (hospit. in Sangershausen); Rudolfi I. aô. 1276. (20 marc. annui proventus) ap. Memminger Würtemb. Jahrb. 1825. p. 423. (monialib. ord. St. Dominic. in Habsthal); ejusd. aô. 1283. (100 marc. valoris) ap. Lünig RA. 18, 101. (Gutenzell); ejusd. aô. 1285. (30 marc. prov. ann.) in Mon. Boic. 16, 290. (Nieder-Schönfeld); ejusd. aô. 1290. (30 marc. prov. ann.) ap. Böhmer Reg. no. 1029. (Ilefeld); Adolfi aô. 1293. (50 marc. prov. ann.) ap. Böhmer Reg. no. 151. (capit. Misnense); ejusd. aô. 1294. (50 m. ann. prov.) in Neresheimer Ded. 644. (Neresheim); ejusd. aô. 1296. (100 m. ann. prov.) ap. Böhmer Reg. no. 302. (Suselitz); ejusd. aô. 1296. (50 m. ann. prov.) ap. Böhmer Reg. no. 300. (mon. Chemnitz); Alberti I. aô. 1303. (20 m. ann. prov.) ap. Glafey Anecd. 355. (Zwifalten); ejusd. aô. 1306. (50 m. ann. prov.) ap. Lichnowsky Reg. 1, 322. (mon. St. Clarae in Eger); — dipl. Friderici Sueviae ducis aô. 1189. ap. Besold doc. red. 1, 13; comit. de Ziegenhain aô. 1233. ap. Wenck l. c. 3, Urk. 108; Friderici duc. Austr. aô. 1243. ap. Ludewig rel. 4, 228; Ulrici comit. de Ultimis aô. 1241. in Reg. boic. 2, 312; Conradi comit. Friburg. aô. 1259. ap. Schöpflin hist. Zaringo-Bad. 5, 234.

[1] In Gallia libere clericis immobilia acquirere licuit (ord. Philippi III. aô. 1275. in ord. du Louvre 1, 304.), de quibus tamen certam sum-

bat,[1] sed multis diplomatibus, iisque memoria dignis, in singulis Germaniae principatibus observatum fuisse traditum est.

1. Brandenburgia.
   dipl. Josti March. aô. 1392. (Riedel. l. c. I, 9, 38: „*Nos ... animo deliberato ac de certa nostra scientia .... admisimus et consensimus, ut predicti cives in Brizen predictam capellam valeant erigere .... liberum dantes praedictis civibus in B, ut ad dictam capellam, sic erectam et dotatam pro hac vice eo amplius in perpetuum, quoties eandem capellam vacare contingerit, possint et debeant aliquem sacerdotem pro ipsorum voluntate praesentare;*" cf. dipl. ejusd. aô. 1390. ibid. I, 7, 341; dipl. Ottonis aô. 1373. ibid. I, 5, 121. qui B. W. loca quaedam vendit ... „*in aller matze das B. W. ... moghen dit gut und eyghen vorgeven, vorkophen zu kerghen, zu klosteren, zu altarien, etc.;*"
2. Pommerania.
   dipl. Bogislai II. aô. 1218. ap. Dreger Cod. 1, 87: „*Abbas in Uznon cum fratribus nobis intensius supplicaverunt, ut de nostra fieret voluntate, si quos agros in campis pertinentibus in U. ipsius claustri sui usibus compararent ...*"; cf. Cramer Pomm. Kirch. Chron. (Stettin 1603.) Buch 2, 47;
3. Saxonia.
   dipl. Theodorici jun. Thur. landgr. aô. 1301. (Schöttgen u. Kreysig Nachlese 1, 65) ... „*Nos vero considerantes et cognoscentes, hanc donationem pure et simpliciter propter Deum*

mam regi solvere debebant; at jam ille rex noluit „... eamdem ordinationem ad alienationes extendi, de quibus sine dilatione sciri poterit manifeste, ipsas nobis adeo esse damnosas et graves, quod merite non debeant aliquatenus tolerari."— cf. ord. Caroli IV. aô. 1324. ibid. 1, 786: „Chacun baillif fera crier publiquement et solemnellement en ce que les eglises ou personnes non nobles acquerront dores-en-avant en nos fiefs ou arriere-fiefs, si comme dessus est dit sans nostre assentement. Se ils les tiennent par an et par jour sans finer en à nous, ou à nos genz, ... l'an et le jour passé, il sera du tout acquis et confisqué à nous";—cf. Ord. Philippi IV. aô. 1291. ibid. 1, 323; Philippi longi aô. 1320. ibid. 1, 745; Caroli IV. aô. 1326. ibid. 1, 797; Philippi VI. aô. 1328. ibid. 2, 23; cf. vero hac de difficili materia Bacquet du droit d'Amortissement; Ferrier Dict. d. Droit. s. v. „Amortissement;" Brewer l. c. 2, XXVII. sq.

[1] cf. Articuli quibus videtur eccl. libertati praejudicari per statuta domini Regis ultimo edita in suo parliamento aô. 1285. ap. Wilkins l. c. 2, 119: „Si detur ecclesiae terra vel reditus pro cantaria facienda etc. ... statuit dominus rex quod per cessationem biennii revertatur terra vel reditus ad collatorem;" cf. Magna Charta; 9. Henry III. c. 36; 7. Edw. I.; 8. Edw. I. st. 2, c. 1; 13. Edw. I. st. 1, c. 32. 33; 18. Edw. I. st. 3; 34. Edw. I. st. 3; 15. Rich. II. c. 5; Fleta lib. 3, c. 5; cf. Burns l. c. s. v. „Charitable Works."

esse factam, volumus et concedimus etc."; dipl. aô. 1344. ibid. 3, 468; Friderici Landgr. Thur. aô. 1348. ap. Tentzel hist. Goth. 124: „*Und durch sonderliche Gunst ... erloubt und Unssirn guden Willen und Gunst darzu gegebin habin und gebin ... daz sie* (sc. eccl. colleg. Ordruffiens.) *achte hofe mogin koufin in derselbin Unssir Stadt zu Gothe*"; dipl. aô. 1350. Alberti Thur. Langr. ap. Sagittarius hist. Goth. 101; dipl. Meinhardi Burggr. Misn. aô. 1362. ap. Schöttgen u. Kreysig l. c. 3, 469: „*das wir geeignet habin unde eigin czwene schillinge ... an der Badestubin czu der Lessnitz ... und dyselbin czweene schillinge hat gegebin H. R. der alde Börger czu der Lessnitz durch Got und dorch selikheit willin siner sele ...*"; dipl. aô. 1351. ap. Reinhard l. c. 274; aô. 1367. ibid. 275; aô. 1380. ibid. 230; cf. dipl. Frid. Landgr. Thur. aô. 1418. ibid. 233. cf. dipl. ibid. 224. sq.; dipl. aô. 1423. ibid. 75: „*Wir Friderich ... als Unsern lieben ... Burgermeister Rat und Burger gemeiniklichn Unser Stad Eckerssberge .... Eine Capellen von nuwes uffzcurichten und darynne eyne Frumesse noch redelicher Ordnunge stifften wollen ... und Uns mit Demuet gebetin habin, Unser Gunst und Willen zcu geben ... und thun mit Krafft disis Brives vor Uns alle Unser Erbn ... dass der Eldeste unter den Ratismeistern die Jezund zcu E. Ratismeister sind, das obgescrebin Lehn des ersten Lehn sal.*" cf. plurima alia diplomata ap. Reinhard l. c. 75. 76. 77. 92. 93. 95. 96. 97. 99. 101. 102. 147. 233; — Guilielmus Dux aô. 1447. (ap. Reinhard l. c. 64.) se nominat „*Oberster Hanthaber aller guten Werke.*"

4. Wurtembergia.

cf. dipl. Eberhardi comit. aô. 1351. ap. Sattler l. c. 5, Beyl. 107; aô. 1368. ibid. 108: „*... dass wir von besondern Gnaden und Willen und guten Gunst geben haben ... daz der Veste Ritter R. v. R. zu Strassburg gesessen stifften möge zu S. In dem Gotzhuse ein gaistlich Mess.*" — cf. dipl. alia ibid. 93. 94. 106. 108. 109. 115. 118. 162; 4, Beyl. 135; Moser Specimen 181. 231.

5. Holsatia.

cf. dipl. Alberti comit. aô. 1223. ap. Lappenberg Urkb. 411: „*... Hinc est quod pio preposito Lamberti Novimonasterii suique conventus proposito consentimus, plenariam eis concedentes licentiam, ut in villa Vlentbecke ecclesiam constituant*" etc.; cf. dipl. aô. 1259. ibid. 530; cf. dipl. aô. 1257. in Cod. dipl. Lubec. 2, 198; aô. 1329. ibid. 686; aô. 1282. in Urkb. der Schlesw.-Holst. etc. Gesellsch. 1, 200; aô. 1371. ibid. 2, 502.

6. Hassia.

cf. dipl. ap. Senkenberg. Sel. jur. 5, 578; aô. 1262. apud

Wenck hess. Land.gesch. 2, Urk. 187; aô. 1203. ibid. 190; aô. 1279. ap. Guden Cod. 2, 186.

7. Austria.
cf. supra pag. 186; cf. Kurz Oestr. u. Albr. IV. 2, 277. dipl. aô. 1311.

8. Boemia.
cf. dipl. Wenceslai ap. Pelzel Gesch. Wenzels 1, 150. 152. 163. 166. 199. 204. 208. 227. 247. etc.

9. Bavaria.
cf. Reg. boic. 4, 546.

10. Brandenb. Culmb.
cf. dipl. aô. 1314. ap. Dolp l. c. Anh. 22.

11. Brunsvic.
cf. dipl. Alberti ducis aô. 1305. ap. Sudendorf Urkb. 117: „*de pleno et libero consensu heredum nostrorum et omnium aliorum, quorum consensus jure facto vel consuetudine fuerat requirendus, religiosis viris ... Monast. in Walkenriet concedimus liberam facultatem comparandi duas curias in oppido nostro Gothinge.*"

12. Montes. (Berg).
cf. dipl. Guilielmi com. aô. 1347. ap. Lacomblet l. c. 3, 652.

13. Megalopolis.
cf. dipl. Joann. duc. aô. 1252. in Cod. dipl. Lubec. 2, 104.

14. Hohenlohe.
cf. dipl. Crafft. com. aô. 1350. ap. Hansselmann Dipl. Bew. dass d. Hause Hohenlohe die Landeshoheit zugekommen etc. (Nürnberg 1751.) 454.

15. Lindow.
cf. dipl. com. Alberti aô. 1428. ap. Riedel Cod. I, 4, 322.

16. Joannes eques de Rheinsberg. dipl. aô. 1303. ap. Kindlinger Hörigkeit. 340.

Tamen permultis in civitatibus, cum clericis quantumvis bonorum acquirere liceret; ad vectigalia solvenda cum ceteris civibus adigebantur, atque ad servitia praestanda, quod et ex singularum civitatum constitutionibus apparet [1] et privilegiis, quibus ecclesiae se

[1] Aggersheim aô. 1408. ap. Chmel Reg. Ruperti no. 2569; Alen aô. 1352. ap. Niesert Urkb. 3, 39; Amberg aô. 1318. ap. Löwenthal Gesch. v. Amb. 7; Bopfingen aô. 1331. ap. Lünig RA. 13, 209; Augsburg aô. 1306. ap. Lünig RA. 13, 90; Boppard aô. 1274. ap. Günther Cod. 2, 390; Bochold aô. 1446. ap. Wigand Arch. 3, 16; Brünn aô. 1331. ap. Rössler l. c. 2, 387: „Wier wellen auch, daz alles daz guet, daz geistlich leut in unser stat czu B. chauffn oder wie sie iz gewinnen, daz daz alle losunge und alle beswerung mit der stat tragen schol und leiden und chain hantvest noch chain gnad schol geistlich leut derselbung leidung uberheben"; Crembs aô. 1468. ap. Rauch scr. 3, 385;

defendere studebant, et gravaminibus denique clericorum aliis-

Duisburg aô. 1291. ap. Kleine Dipl. Duisb. 37; Eisenach Rb. 3, 50. (Ortloff 716): „Waz man gotishusere wel eygene mit volburt der gemeynde, daz sal man thun, daz man ez also bestelle, daz man der stad ir recht davone phlege"; aô. 1422. ap. Reinhard l. c. 207. Frid. Landgr. Thur.: „... Und wir ... gebieten dem Techande, Cappitel allen phernern, Vicarien, Probisten, Eptyschenn, Gardian und Priorn allen Obirsten und nydirsten Geistlichin Luthen und allen Borgern ... datz sie solch Ungelt als vorgeschrebin steht (civitati) ... sullin gebin"; Esslingen aô. 1303. ap. Lünig RA. 13, 498; aô. 1345. ap. Pfaff l. c. 89; Jäger jur. Magaz. 5, 96; Frankfurt a. M. aô. 1257. ap. Böhmer Cod. 1, 117; cf. aô. 1346. ap. Lünig RA. 13, 732; aô. 1299. ap. Böhmer Cod. 1, 322; Friedberg aô. 1293. ap. Lünig 13, 730; aô. 1299. ibid. 13, 731; aô. 1346. ibid. 732; Gelnhausen aô. 1289. ap. Lünig RA. 13, 786: „volumus omnia bona a quacunque persona ecclesiastica vel saeculari cujuscunque ordinis vel conditionis exsistat empta ... in eodem jure permaneant, et eisdem oneribus subsistant, videlicet steuris et exactionibus generalibus, quibus ante emptionem prius legitime subsistebant; aô. 1299. ibid. 13, 787; Geppingen aô. 1360. ap. Sattler l. c. 5, Beyl. 137; Göttingen aô. 1354. ap. Pufendorff observ. III, 3, 195: „Welk pape hir wonet eder lyt an use rechten parerne de de hir hebbet gut, eder gulde, dat se von ervetale is anghevallen, dat in der statt rechte lyt dat scholen se vorschoten"; Goslar aô. 1290. ap. Göschen l. c. 516; Heilbronn cf. Jäger Heilbronn 101; Klagenfurt aô. 1338. ap. Gengler l. c. 221; Laibach aô. 1461. ap. Chmel Reg. Friderici III. no. 3851; Leutkirch aô. 1380. ap. Jäger jur. Mag. 5, 297; Lindau aô. 1338. ap. Lünig RA. 13, 1300; Mühlhausen aô. 1302. ap. Grasshof Muhlhusa 213; München aô. 1294. ap. Gengler l. c. 294; Stadtr. art. 459. (Auer 175); Nabburg aô. 1320. in Reg. Boic. 6, 21; Neumarkt aô. 1325. ap. Löwenthal Gesch. v. Neumarkt 220; Nürnberg aô. 1257. ap. (Wölkern) Hist. dipl. Nuremb. 2, 136; Odernheim aô. 1291. ap. Böhmer Reg. Rud. I.: „nam res cum suo onere transit"; Ravenspurg aô. 1339. ap. Lünig RA. 14, 214; Regensburg aô. 1207. ap. Gemeiner l. c. 1, 296; aô. 1308. ibid. 1, 468; Rockenhausen aô. 1407. in Acta Acad. Theod. Palat. 1, 54; Stein aô. 1468. ap. Rauch scr. 3, 385; Strassburg aô. 1442. ap. Schöpflin Als. 2, 369. Felicis V. papae indultum, ut clerus civitatis Argent. cum reliquis incolis vectigal obolarium persolvat; Ueberlingen aô. 1275. ap. Gengler l. c. 496; Ulm aô. 1300. ap. Lünig RA. 14, 561; Weinheim aô. 1404. ap. Chmel Reg. Ruperti no. 1793; Weissenburg aô. 1316. ap. Lünig RA. 14, 614; Werl aô. 1324. ap. Seibertz l. c. 2, 200; Wesel aô. 1291. ap. Lacomblet l. c. 2, 545; Wetzlar aô. 1293. ap. Guden sylloge 484; (Rudolfi I. privilegii mentio fit); cf. aô. 1346. ap. Lünig RA. 13, 732; aô. 1404. ap. Chmel Reg. Rup. pag. 211; Wien aô. 1367. ap. Kurtz Oestr. u. Rud. IV. 367: „Wir nemen ouch ab all freybrief die von unsern Vorvordern oder von uns yemant geben sint; umb freyung der Schaczstewr, daz die absein und furbas chain chraft mer haben, ez sein Pfaffen, Munich oder Chlöster etc. ... Daz die fürbas ewighlich mit der Stat leiden, und dienen sullen. ... Auch

que diplomatibus probatur.[1] — Quin etiam in Gallia omnes cle-

wellen wir daz alle Klöster, Gotshewser, Munch, Nunnen, Phaffen, Layen, etc. von ihren Höfen Hewsern und gesezzen die si habent in der Stat oder in den Vorsteten ze W. auch leiden und dienen an der Purger Schaczstewr mit der gemain unserr Purger etc."; Wimpfen aô. 1346. ap. Lünig RA. 14, 645.

[1] Angermünde cf. dipl. aô. 1292. ap. Gercken Cod. 1, 433: „nos vero consules dicte civitatis dicto abbati (sc. Chorinensi) etc. donavimus hanc gratiam, ut cum necessitas nostre civitati incubuerit, et nos Collectam quod vulgariter Scot dicitur dare contingerit, ipsi fratres de III hereditatibus (sc. quas in civitate emerunt) ... tantum de LXIV talentis minus Scot debebunt"; Bärwalde cf. dipl. aô. 1358. ap. Riedel Cod. I, 13, 181; Basel aô. 1401. cf. Ochs l. c. 3, 12; Bern aô. 1466. cf. Stettler l. c. 86; dipl. aô. 1295. in Solothurn. Wochenbl. 1818. p. 5; Beraun aô. 1385. ap. Pelzel K. Wenzel 1, 162; Biberach aô. 1309. ap. Böhmer Reg. Heinr. VII. no. 95; Bocholt aô. 1400. ap. Wigand Arch. 3, 36; Brandenburg cf. Gercken Stiftshist. 461; Breisach aô. 1304. ap. Hugo Monum. 2, 289; Brietzen aô. 1413. ap. Riedel l. c. I, 9, 410. de mon. Zinna: „... Si hebben ok land vor dy stad davor sy der stad jerliken to schote stan etc."; Bruck aô. 1270. ap. Petz Cod. dipl. 2, 117; Cöln aô. 1369. ap. Hüllmann Städtewesen 4, 131; Coesfeld aô. 1248. ap. Niesert Urkb. 4, 196: „eccles. V. singulis annis dabit civibus oppidi nostri III solidos monasteriensis monete in pascha"; Culmer Handfeste aô. 1251. ap. Leman l. c. 6: „Wir (i. e. ordo Teut.) haben ouch gelobet, das wir in den selben steten keine husere koufen sullen. Ob aber eyn man sin hus ader sine hovestat unserem huze durch got gibt. das en sulle wir czu keinem anderen nucze machen wand als etlich burgere sin hus gemach. und di selben recht und gewonheit do von halden, die dy burgere von iren huseren halden; Colmar aô. 1242. ap. Hugo mon. 2, 294; Diessenhofen aô. 1286. ap. Herrgott geneal. 3, 528; Erfurt aô. 1293. ap. Falckenstein l. c. 166; cf. Guden hist. Erfort. 71; Esslingen cf. dipl. aô. 1232. ap. Besold doc. red. 1, 232; aô. 1310. ap. Böhmer Reg. Heinr. VII. no. 216; aô. 1322. in Reg. Boic. 6, 58; aô. 1333. ap. Böhmer Reg. Ludw. d. B. no. 1574; aô. 1408. ap. Chmel Reg. Rup. no. 2649; aô. 1415. ap. Besold doc. red. 1, 254; Freiberg aô. 1296. ap. Böhmer Reg. Adolfi no. 307; ap. Klotzsch Gesch. d. Freyb. Stadtr. ap. Schott Samml. z. d. deutsch. Stadtr. (Leipz. 1775): „Ist ouch ein man gesezzen uffeme lande oder in anderen landen und hat he erbe oder cins in dem wicbilde, he si pfaff oder leie he sal iz verschozzen mit den burgeren"; Frankfurt a. M. aô. 1287. ap. Böhmer Cod. 1, 228; aô. 1291. ibid. 1, 261; aô. 1294. in Oestr. Notizbl. 1852. p. 5; aô. 1324. ap. Oefele Scr. 2, 144; aô. 1337. ap. Böhmer Cod. 1, 543; Friedberg aô. 1324. ap. Oefele Scr. 2, 144; Gelnhausen aô. 1324. ibid.; Goslar aô. 1225. ap. Böhmer Reg. Heinr. VII. no. 97; Heilbronn aô. 1309. ap. Jäger Heilbr. 1, 101; Kempten aô. 1471. ap. Chmel Reg. Frid. III. no. 6250; Leoben aô. 1316. ap. Schmutz Topogr. Lexic. 3, 319; Lindau aô. 1281. in Reg. Boic. 4, 161; Lübeck aô. 1164. in Cod. dipl. Lubec. 2, 11; (privileg. Henrici ducis) in hujus privilegii dorso legitur: „aô. dom. 1404.

rici, qui jure civium fruebantur, civium onera sustinuisse viden-

hoc privilegium lectum fuit in capitulo nostro coram consulibus et communitate exigentibus subsidium a clero;" Marbach aô. 1463. ap. Sattler l. c. 4, Beyl. 31; Mengen aô. 1292. ap. Mone Ztschr. f. d. Oberrhein 6, 143; Nauen aô. 1379. ap. Riedel Cod. I, 7, 339; Nördlingen aô. 1310. ap. Böhmer Reg. Heinr. VII. no. 210; aô. 1325. ap. Oefele Scr. 1, 752; aô. 1357. ap. Dolp l. c. Anh. no. 111; aô. 1401. ibid. Zus.; Pfullendorf ap. Marian Austria sacra 1, 379; Ravenspurg aô. 1223. ap. Böhmer Reg. Heinr. VII. no. 54; Regensburg cf. Gemeiner l. c. 1, 229; aô. 1293. ap. Ried l. c. 651: „universus clerus civit. Ratisp. ad conservandum statum libertatis antiquae et immunitatis ecclesiasticae se quoad petitionem, per quam a civibus Ratisp. ad exactiones extraordinarias urgeri seu compelli timet, ad mutuum auxilium obligat etc."; aô. 1517. Mandatum papale ad Magistratum ne amplius gravet Clerum injusta exactione „Steurarum" ibid. 1216; Rothenburg aô. 1304. ap. Böhmer Reg. Alberti I. no. 466; Salem aô. 1309. ap. Böhmer Reg. Heinr. VII. no. 119; Salzwedel aô. 1366. ap. Riedel Cod. I, 14, 145; Sinzig aô. 1293. ap. Günther l. c. 4, VIII; Solothurn aô. 1300. in Soloth. Wochenbl. 1828. p. 445; Schlettstadt aô. 1304. ap. Hugo Mon. 2, 289; Solothurn aô. 1295. in Soloth. Wochenbl. 1818. p. 5; Stendal aô. 1316. ap. Riedel l. c. I, 15, 65: „debet (sc. curia a scholastico emta) ad jura civitatensia, sive ad collectam quae Scota dicitur et, ad vigilias tempore suo debitas etc. perpetuo esse obligata"; aô. 1362. ibid. I, 14, 157; Ueberlingen aô. 1299. ap. Marian Austr. sacr. 1, 379; aô. 1223. ap. Böhmer Reg. Heinr. VII. no. 54; Ulm aô. 1292. ap. Jäger Ulm 356; aô. 1300. ibid. 215; aô. 1378. 1391. ibid. 363; Uri aô. 1234. ap. Tschudi Chron. 1, 130; Verdun aô. 1220. ap. Böhmer Reg. Fridr. II. no. 329; Weil aô. 1275. ap. Besold doc. red. 1, 78; Weissenburg aô. 1309. ap. (Wölckern) Hist. Nor. 222; Windsheim aô. 1313. in Reg. Boic. 5, 256; Wetzlar aô. 1228. ap. Böhmer Reg. Heinr. VII. no. 178; aô. 1403. ap. Chmel Reg. Ruperti no. 1542; Worms aô. 1509. ap. Schannat hist. 2, 300; Würzburg aô. 1205. in Mon. Boic. 29.a, 519. Zürich cf. dipl. aô. 1225. in Schweiz. Arch. 1, 90; aô. 1230. ap. Tschudi Chron. 1, 113: „desselben Jars machtend die von Z. etc. Satzung ... dass Si schwurend ... namlich dass die Priester ouch söltind Stür geben, dessgleichen die Wachten tun, ouch Muren unnd Graben helffen uffhalten etc."; aô. 1230. ap. Wyss l. c. Appd. 70; aô. 1234. ap. Bluntschli l. c. 1, 83; Schweiz. Arch. 1, 91; aô. 1304. ibid. 5, 215; — a tributis solvendis in omnibus civitatibus imperialibus liberantur: aô. 1229. (Petershausen) ap. Lünig RA. 18, 413; aô. 1234. (Arnsburg) ap. Böhmer Cod. 1, 58; aô. 1235. (Schönthal) ap. Böhmer Reg. Heinr. VII. no. 367; aô. 1249. (Thron) ap. Kremer Or. Nassov. 2, 283; aô. 1252. (Arnsburg) ap. Böhmer Reg. Wilhelm. no. 163; aô. 1269. (Arnsburg) ap. Gebauer Gesch. Rich. 405; aô. 1309. (Smerlenbach) ap. Guden Cod. 3, 58; aô. 1310. (Petershausen) ap. Böhmer Reg. Heinrici VII. no. 572. etc.; — ab omnibus vectigalibus plebani liberantur: Breslau aô. 1315. ap. Tzschoppe u. Stenzel l. c. 497: „Item curie in nostra civitate site clericorum etc. dant exactionem, exceptis plebanorum curiis), omnes clerici: Diessen-

tur.[1] Ut vero de talium vectigalium natura nonnulla afferamus, pecunias solvebant[2] clerici, et vectigalium, quae civitatis imperio dabant, partem,[3] ad muros aut pontes exaedificandos vel reficiendos adigebantur,[4] vigilias faciebant, servitia denique militaria praestabant.[5]

hofen aô. 1260. §. 20. ap. Gengler l. c. 81; Esslingen ap. Pfaff 131; Friedberg aô. 1404. ap. Lori Lechrain 2, 96; Nordhausen aô. 1290. ap. Gengler l. c. 319; Pfullendorf aô. 1220. ibid. 356; Wesel aô. 1291. ap. Lacomblet l. c. 2, 545.

1 cf. Olim 2, 722, no. 13: „Eschevin d'Ypre ont jugié selonc la loy de la ville d'Ypre, qu'il contribueront (sc. clerici) de tous ceulz de la ville, et se il le contredient, on les jetera hors de leur bourgoisie tantost, et il pairont à la necessitey de la ville le dixiesme dernièr de tous leurs biens, fiefs, yretages et chateiz, et per ce il demouront paisiule seant; car ains on les jete hors de leur bourgoisie, on leur demandera auquel il se vouront adonc tenir ou à leur clergie, ou à leur bourgoisie; et convenra, qu'il dient ou l'un ou l'autre, ains c'on voise avant en loy; . . . et s'il se tienrent à la clergie on les contraindera à faire et à payer yssue; et seront des bourgois si que dit est"; cf. Sismondi hist. des Franc. 8, 92.

2 geschoss oder hertschillinge: cf. dipl. aô. 1404. ap. Chmel Reg. Rup. pag. 211; Scot: cf. Gercken Cod. 1, 433; vectigal obolarium: cf. supra s. v. „Strassburg."

3 cf. Mühlhausen aô. 1318; Friedberg aô. 1363; Brünn aô. 1331; Jäger Augsburg 70; id. Heilbronn 1, 107.

4 cf. Statut. synod. Elbing. aô. 1427. ap. Jacobson l. c. 1, Urk. 19: „Inveteratam altercationem inter plebanos et rusticos commorantes, videlicet de reformacione poncium, foncium, domus pastorum, et fabricarum aquarumque profluviis conservandis, volgariter dictis Vorflucht, et conservacione pratorum, et satorum, ubi expedit falangas volgariter Rike nuncupatas, vicinis suis pro rata cooperare teneantur, decidere cupientes statuimus, ut supra, quod rectores praefati ad profluvia volgariter vorflucht et falangas rike nuncupatas ut praemittitur, pro rata agnorum suorum coadjuvare sint astricti, ab aliis vero oneribus tamquam muneribus sordidis sint soluti"; cf. Altenburg aô. 1256. apud Gengler l. c. 7: „Nullus sive clericalis sit conditionis sive militaris eximitur, quin ad munitiones vestras juvare teneatur „si residentiam in civitate habuerit"; Bochold ap. Wigand Arch. 3, 19: „Nan older gewonten held man dat: waer des yn der stad to doene weer een straete to vernyen unde to beteren, so sollen de borgermeystere unde schepene van der stades weghen dat sand laeten vueren, dat men daer to behoeret. So moet eyn yuwelicke borgher of yngeseten gheestlik of wertlik myt synen naburen tegem em oever de straete riede laeten maken unde voert waren, dat se nycht weder to broeken en weerde so vake als der to doene were"; Dudeldorf aô. 1345. (ad muros) ap. Gengler l. c. 90; Lüneburg cf. dipl. aô. 1277. (ad muros) in Cod. dipl. Lub. 2, 249; Nordhausen cf. dipl. aô. 1219. ap. Böhmer Reg. Frid. II. no. 282. (ad muros); Prerau cf. dipl. aô. 1275. apud Boczek Cod. Mor. 4, 139; Regensburg aô. 1284. apud Gemeiner l. c. 1, 419; cf. dipl. aô. 1295. ap. Ried l. c. 669; Worms aô. 1509. ap. Schannat l. c. 2, 298.

5 Augsburg aô. 1381. ap. Stet-

Attamen principes Germaniae quoque, ut Galliae[1] atque Angliae,[2] servitia atque vectigalia a clericis exigebant; cum vero ex antiquo jam tempore advocatorum praesidio ecclesiae usae sint, quibus et pecunias solvere et servitia quaedam facere solebant, — quo factum est, ut in commercium advocatiae deducerentur, atque emerentur et oppignorarentur —,[3] cum posteriori aetate permultae advocatiae in imperatorum et principum manus pervenerint, dijudicari nonnunquam nequit, utrum ex advocatiae jure originem duxerint talia vectigalia, an ex superioritati territoriali. —

Singula vero onera enarrantibus, quae ecclesiae erant ferenda, non opus est exemplis probare, advocatis illas pecunias solvisse, cum res sit indubitata,[4] sed imperatoribus quoque talia tributa prae-

ten l. c. 1, 126; Basel c. a. 1262. ap. Trouillat l. c. 2, 115; cf. Coutume de Bigorre aô. 1097. ap. Giraud l. c. II, 1, 21: „Usus autem est, ut si monasteria quamlibet terram de libertatibus aut adquisverint aut emerint, in legalibus exercitibus faciant servitium unius legalis militis et terra valeat monasteriis."

1 cf. C. Bituricense aô. 1276. apud Bulaeus l. c. 3, 426; aô. 1188. le dixième Saladine. cf. Fleury instit. (ed. Paris 1730.) 2, 242; Philippi Aug. testam. aô. 1190. apud Brussel l. c. 2, IX: „Si autem aliquis filio nostro vellet movere guerram et redditus sui quos habet non sufficerent tunc omnes homines nostri (i. e. vassi) adjuvent eum de corporibus suis etc.; et ecclesiae tale faciant ei auxilium quale solitae sunt facere nobis"; aô. 1296. Philippus pulcher malam toltam a Clero exegit. cf. Chron. Guil. de Nangis apud d'Achery Spicileg. 3, 51; aô. 1440. Carolus VII. cf. Sismondi l. c. 8, 57; cf. omnino Fevret l. c. 362. sq.

2 Guilielmus I. aô. 1070. „... calicibus et feretis non pepercit" ap. Spelman l. c. 271; cf. Weber l. c. I, 1, 18; Guilielmus II. cf. Eadmer l. c. 14; Spelman l. c. 296; Henricus I. cf. Phillips l. c. 1, 130; — in convocationibus clericorum tributa regi concedebantur, cf. lit. Joann. reg. (contra regem Franciae) apud Wilk. l. c. 1, 512; C. Londinense aô. 1252. ibid. 1, 702; aô. 1279. ibid. 2, 42; aô. 1286. ibid. 2, 127: „convocatio cleri pro subsidio facta"; cf. dipl. Eduardi II. aô. 1311. (pro expeditione contra Scotos) ap. Rymer l. c. II, 1, 132; aô. 1313. ap. Wilk. l. c. 2, 426; aô. 1315. apud Rymer l. c. II, 1, 285: „de convocatione cleri facienda pro subsidio regis"; aô. 1316. ibid. II, 1, 297; aô. 1318. ibid. II, 1, 379; aô. 1322. ibid. II, 1, 500; aô. 1323. ibid. II, 1, 503. (pro guerra Scotiae); Eduardi III. aô. 1330. ibid. II, 2, 783. (contra guerram Franciae); aô. 1336. ibid. II, 2, 935; aô. 1337. ibid. II, 2, 990. (super guerra praelibata); aô. 1339. ibid. II, 2, 1092; dipl. aô. 1370. apud Wilk. l. c. 3, 89; Heinrici IV. aô. 1404. ap. Rymer l. c. IV, 1, 64. 65.

3 cf. dipl. apud Trouillat l. c. 2, 92; aô. 1262. ap. Schöpflin hist. 5, 241; aô. 1328. ap. Niesert Urkb. 4, 262; aô. 1335. ibid. 267; aô. 1337. ibid. 272; aô. 1400. ibid. 518; aô. 1300. apud Böhmer Reg. Ludw. d. Baiern no. 100; aô. 1315. in Oesterr. neue Beitr. 5, 38; cf. c. 23. X. de jure patronat. (3, 38).

4 cf. exempli causa dipl. aô. 1244. ap. Hansselmann l. c. 405: „Comes Gottfriedus de Hohenlohe testatur, ... quod de bonis ecclesiae Comberg ...

stabant[1] sive pro bonis constituta, quae antea in imperii advocatia

quorum sum advocatus, debeo annuatim pro jure meo recipere tantum unam libram Halensium"; cf. Lehmann Speier. Chron. lib. 5, c. 67; dipl. aô. 1243. ap. Hund l. c. 2, 22; aô. 1280. ap. Fischer Gesch. v. Klost. Neub. 2, 277.

1 Philippus de Suevia ap. Lerbeccius Chron. ap. Leibnitz Scr. 2, 161: „dar vorgaff Ph. dem Bischopp Sudeleff (Magdeb.) den tins fry, den dat Capittel dem Rike lange hadde gegeven"; cf. dipl. Henr. VI. aô. 1196. (Neuburg) ap. Schöpflin Als. dipl. 1, 305; Philipp. aô. 1200. (Adelberg) in Würtemberg Urkb. 2, 336; Frideric. II. (Bebenhausen) apud Besold doc. red. 1, 231; Otto IV. aô. 1210. (St. Apollinaris in Classe) apud Mitarelli Annal. Camald. 4, 299; Frideric. II. aô. 1216. (ep. Magdeb.) ap. Tolner hist. Palat. 66; aô. 1222. (Volkenrode) ap. Rudolphi Gotha dipl. 2, 269; Henrici VII. aô. 1223. (Volkolderode) ap. Schöttgen u. Kreysig Dipl. 1, 757; aô. 1230. (Brumbach) apud Guden sylloge 592; aô. 1231. (Salem) ap. Lünig RA. 18, 511; Guilielm. aô. 1251. (Koningsveld) ap. Mieris Charterboek 1, 262; aô. 1252. (Eberbach) ap. Böhmer Reg. no. 167; Henricus Scultet. Francof. (Haina) aô. 1277. ap. Böhmer Cod. 1, 182. constituit „justitiam quam regi dare debent." Rudolf. I. aô. 1281. (Bullinkein) ap. Dürr diss. de comitiis Rudolfi 37; Adolf. aô. 1296. (Volkerode) apud Grasshof Muhlhusa 186; aô. 1296. (Schönau) ap. Günther Cod. 2, 513; Alberti aô. 1300. (Widon) apud Hergott l. c. 2, 582; aô. 1300. (St. Lambrecht in Haselach) apud Böhmer Reg. no. 623; aô. 1312. (Heil. Kreuz in Sirnau) ibidem no. 392; aô 1304. (Sirnau) ibid. no. 486; aô. 1304. (heil. Creuz in Piensowe) ibid. no. 468; aô. 1305. (Weiler) ap. Besold doc. red. 2, 80; aô. 1305. (Bebenhausen) ibidem 1, 242; aô. 1305. (Heil. Creuz in Sirnau) apud Böhmer Reg. no. 507; Henric. VII. aô. 1309. (in Feldbach) apud Zapf Monum. 1, 196; aô. 1309. (Sirnau) ap. Böhmer Reg. no. 134; aô. 1309. (Medingen) in Reg. Boic. 5, 157; aô. 1309. (Heil. Creuz ap. Esslingen) ap. Böhmer Reg. no. 65; aô. 1309. (St. Lambrecht) ibidem no. 49; aô. 1310. (Heilsbronn) ap. Schütz Corp. 4, 176; Ludovic. IV. aô. 1317. (St. Clara in München) in M. Boic. 5, 356; aô. 1318. (Fürstenfeld) ibid. 9, 139; aô. 1319. (Aetel) ibid. 1, 294; aô. 1326. (Diessen) in Reg. Boic. 6, 193; aô. 1330. (Medingen) ibid. 6, 344; aô. 1334. (Chiemsee) Mon. Boic. 2, 480; aô. 1334. (Fürstenfeld) ibid. 9, 171; aô. 1336. (Heilsbronn) apud Falckenstein Antiqu. Nordgav. 4, 122; aô. 1340. (Liebfrauenstift in Frankf.) apud Böhmer Cod. 1, 568; aô. 1341. (Nieder-Schönefeld) apud Lori Lechrain 2, 55; aô. 1341. (Thierhaupten) ibid. 2, 56; aô. 1341. (Seeligenpforte) apud Böhmer Reg. no. 2162; aô. 1346. (Weingarten) ibid. no. 2516; Carol. IV. aô. 1360. (Rockenberg) ap. Glafey Anecd. 59; aô. 1361. (St. Michaelsberg) cf. Chmel Reg. Rup. no. 1499; aô. 1368. (Kaiserslautern) ibid. no. 1568; Wencesl. aô. 1396. (Waldsassen) apud Lünig Spicil. eccl. 3, 268; aô. 1397. (Maria Magdalena in Frankf.) apud Senkenberg Sel. 6, 641; aô. 1400. (Königsal) apud Pelzel l. c. 2, 408; aô. 1401. (Milowitz) ibid. 2, 436; aô. 1401. (Sedlitz) ibid. 2, 452; Rupert. aô. 1403. (Ordo Teut.) apud Lünig RA. 7, 18; aô. 1403. (Bielnheim) ap. Chmel Reg. no. 1485; aô. 1403. (Neustadt) ibid. no. 1481; aô. 1408. (Himmelskrone) ibid. no. 2549; aô.

fuerant atque hac tantum conditione illa liberata,[1] aut de quibus antea vectigalia danda fuerant,[2] sive ad bella gerenda,[3] cum clerici ipsi a servitio militari liberi essent;[4] sive denique pro investituris,[5]

1408. (Ebrach) ibid. no. 2627; Siegismund aô. 1417. (Ettenheimmünster) apud Chmel Reg. Frid. IIII. no. 1044; Frider. IIII. aô. 1442. (St. Alban. extr. Mainz) ibid. no. 778; aô. 1444. (Neuburg) ibid. no. 1644; aô. 1464. (Rottenmann) ap. Caesar Ann. d. Styr. 3, 740.

1 cf. dipl. Conradini aô. 1258. (Kempten) in Mon. Boic. 31. a, 590; — cf. haec principum privilegia: Alberti Austr. duc. aô. 1298. in Dipl. et Act. Austr. 8, 348 (Göttweig); Ludovici march. Brand. aô. 1337. ap. Riedel Cod. I, 10, 241; aô. 1343. ibid. 245; aô. 1341. ibid. I, 13, 253. (Chorin).

2 cf. supra Guilielmi dipl. aô. 1252. (Eberbach); Rudolfi aô. 1281. (Bullinkein); Henrici VII. aô. 1309. (St. Lambrecht); etc. etc.

3 cf. privil. Henrici VII. aô. 1255. (Schönthal) ap. Böhmer Reg. no. 39; Alberti aô. 1298. (Königsbrück) ap. Schöpflin Alsat. dipl. 2, 70; aô. 1427. contra Hussitas: cf. Sudendorf registr. 3, 102; cf. Jäger Augsburg 70; dipl. Frid. III. aô. 1458. (Göss. 800 fl. ung.) ap. Chmel Reg. no. 3669; aô. 1469. ibidem no. 5794. 5797. 5799. (600. 500. 300 flor.); aô. 1469. ibid. no. 5783. (Admont. 2000 fl.); aô. 1471. contra Turcas: Anschlag uff die Geistlichkeit in N. Saml. d. Reichs-Absch. 1, 231; aô. 1487. ibid. 1, 279: quisque elector spiritual. 3000 flor., episcopi 8400 fl., abbates 9200. et 3200 fl.; R. Asch. z. Coblentz aô. 1492. ibid. 1, 295: „Item die Praelaten und Praelatin nach Gestalt ihres Vermögens sollen auch für ir Person ir Fewrstatt halben angeslagen werden ... Desgleichen Pharrherrn und Priester von iren Herstetten, wie die Burger in den Stetten ein Ort eines Reinischen Gulden geben sollen"; aô. 1495. „Ordnung von dem gemeinen Pfenning" ibid. 2, 15, quam dent „... alle und igliche Menschen, Sie sein geistlich oder weltlich etc."; cf. dipl. Maximil. I. aô. 1516. ap. Besold doc. red. 1, 538 (Maulbronn); — Rudolfus I. aô. 1277. ab episcopis Salisb. Bamberg. Ratispon. Patav. Gurc. Chiems. Seccov. auxilia ad bellum Austriacum adeptus testatur (Pertz 4, 416): „... quia predictorum principum devota benignitas in hac parte, nobis exhibita, posset ipsis et ipsorum ecclesiis contra nostrum propositum votumque animi, occasionem inducere servitutis, per nostros successores et futuros dictarum terrarum dominos imponende ... edicto perpetuo statuimus, ut nullus successorum nostrorum in Romano imperio, sive regno etc. praedictam graciam ex sola liberalitate principum nobis factam ad consequenciam trahere, vel ejus praetextu aliquid, tamquam sibi debitam extorquere etc. audeat"; Fridericus IIII. contra Benedicto abbati (Mondsee) aô. 1487. minatur, se eum omnibus privilegiis privaturum esse, atque 100 marcarum poena affecturum, nisi certam summam (contra Turcas) statuto tempore praestiterit; ap. Chmel Reg. Frider. IIII. no. 8107; — cf. pag. 200.

4 cf. Hüllmann Gesch. d. Urspr. d. Stände in Deutschland (2. Ausg.) 271. sq., cf. Stälin Würtemb. Gesch. 1, 519.

5 cf. dipl. Rudolfi I. aô. 1274. ap. Wyss l. c. Appdx. 215: „ipsaque Abbatissa ... officialibus curie nostre, predicta amministratione de manu nostra, sceptroque regali recepta, de regalibus juribus prenotatis officialibus debitis plenarie satisfecit"; con-

ad negotia imperii gerenda,[1] ad judicium camerale sustinendum;[2] neque semper papae talibus imperatorum conaminibus contradixerunt, immo vero, sicut aliis Europae regibus, ita illis quoque nonnunquam vectigalia exigere permiserunt.[3] Optime vero omnia haec ex privilegiis licet cognoscas, quibus immunitatem clerici adipisci studebant a tributis praestandis.[4]

Eodem quoque modo a principibus tributorum exactione clerici vexabantur, et ratione bonorum immobilium,[5] et rei militaris[6] va-

ventus Murbach in cujusque abbatis electione LX marc. solvebat; cf. Chmel Reg. Ruperti no. 1560. (aô. 1403.); — de Boemia cf. Pelzel Kön. Wenzel 1, 199; cf. Sugenheim l. c. 164; — de Gallia cf. ibid. 208.

1 cf. Rudolphi I. dipl. aô. 1290. ap. Böhmer Reg. no. 1018; Lünig RA. 18, 852; cf. Chron. Claustro Neob. ap. Petz Scr. 1, 466. (ad a. 1277.)

2 cf. de episcopo Brandenburgensi qui, landsassus, haec vectigalia solvere renuit, Riedel Cod. I, 8, 489; Raumer MK. Forsch. 1, 45; — Abbas. St. Gall. 120 flor. cf. Wigand Arch. 6, 294; Maulbronn aô. 1529: 125 fl. ap. Besold doc. red. 1, 541. etc.

3 cf. dipl. Honorii III. aô. 1216. ap. Lappenberg Urkb. 1, 352; aô. 1219. ibid. 1, 367; C. Herbipol. aô. 1287. ap. Hartzh. 3, 724; dipl. Clement. V. aô. 1312. ap. Sudendorf Reg. 1, 126; Martini V. aô. 1418. ap. Riedel Cod. I, 8, 6; Nicolai V. aô. 1452. ap. Chmel Reg. Frider. IIII. no. 2805; Nicolai V. aô. 1452. apud Chmel Mater. 2, 10; Pauli II. aô. 1469. ap. Chmel Reg. no. 5608; Innocent. VIII. ibid. no. 8001; — aô. 1188. le dixième Saladine. cf. Fleury instit. 2, 242; — C. Gaintingtonense apud Wilkins Conc. 1, 491; Bulla Gregorii X. aô. 1271. ibid. 2, 4; Bulla Bonif. VIII. aô. 1302. ibid. 1, 274.

4 cf. Stälin l. c. 2, 689; cf. supra pag. 201.

5 Austria: cf. Lichnowsky Gesch. 1, 247; dipl. aô. 1298. apud Hergott l. c. 2, 564; aô. 1462. apud Hanthaler Fasti Campilil. II, 2, 288; Boemia: dipl. aô. 1256. apud Boczek. Cod. Morav. 3, 206; aô. 1314. Mon. Boic. 6, 579; Brandenburgia: dipl. aô. 1375: Carol. IV. liberat Chorin, ut „sechs ganze Jahr aller und iglicher Bete die sie von wegen irer Güter uns und unsern Sonen Marggr. z. B. pflichtig seyn zu geben genzlichen und allir sachen ledig und ubirhoben seyn sullen"; ap. Gercken Cod. 1, 500; aô. 1377. ibid. 501; cf. dipl. aô. 1282. ap. Riedel I, 3, 30; Bavaria: dipl. aô. 1235. apud Meichelbeck l. c. 2, 14; aô. 1305. in Reg. Boic. 5, 77; aô. 1312. in Mon. Boic. 9, 126; Saxonia: cf. dipl. aô. 1225. ap. Sudendorf Urkb. 5; aô. 1248. ap. Wenck l. c. 3, Urk. 119. etc.; Hassia: dipl. aô. 1330. ap. Wenck l. c. 2, Urk. 317; Holsatia: dipl. aô. 1353. in Urkb. 3. Schlesw. etc. Ges. 2, 463; Megalopol.: dipl. aô. 1244. in Cod. dipl. Lubec. 2, 85; Comites de Henneberg: dipl. aô. 1284. ap. Schultes Dipl. Gesch. d. Gräfl. Hauses Henneb. 289; aô. 1312. ap. Schultes Coburg. Landesgesch. d. Mittelalt. 140; Comites Montium: cf. dipl. aô. 1303. ap. Lacomblet l. c. 3, 22; aô. 1368. ibid. 3, 578; Comes de Sponheim dipl. aô. 1262. ap. Günther Cod. 2, 303; Gerlacus de Covern: dipl. aô. 1221. ibid. III, 1, VIII; Comes de Ziegenhain: dipl. aô. 1242. apud Wenck l. c. 3, Urk. 116.

6 cf. exempli causa dipl. Joann.

riisque sub nominibus atque praetextibus.[1] Literae quidem exstant imperatorum, regum, principum, quibus testantur, se ab ecclesiis, nulla necessitate cogente, ex sola libera voluntate tributis esse adjutos;[2] tamen, quod benevolentiae fuerat clericorum concessum atque in libero illorum arbitrio positum, mox in officii formam redigebatur, gravibusque poenis extorquebatur.[3] At liceat nobis, hoc loco diplomata, quae congessimus, afferre.

Holsat Com.: aô. 1248. („grevenscat") in Urkb. d. Schlesw. Holst. etc. Gesellsch. 1, 56.

[1] Schutzgeld: cf. dipl. Frid. Sax. elect. aô. 1435. ap. Ludewig reliq. 1, 475: „Und dorumb sollen uns der obgenante Apt . . . ierlichen reichen und geben sechtzehen Schock nuwer groschen czu Schutzgelde"; — cf. Sprenger Gesch. v. Banz 361; Viehsteuer: cf. dipl. Otton. et Steph. Bav. duc. aô. 1304. in Reg. Boic. 5, 70; aô. 1323. ap. Ried l. c. 801; cf. Gemeiner l. c. 1, 526; — Frideric. Burggr. Norimberg. cf. dipl. mon. Ebrach. aô. 1371. in Monum. Zoller. 4, 176; Opfergeld: cf. dipl. aô. 1483. ap. Sattler l. c. 5, Beyl. 131: „darzu und zu dem Opfer Geld, das uns von den Praelaten bissher gegeben ist, ... (sc. Eberard. Com.) sollen uns aus der Canzley alljährlich gegeben werden zweytausend gulden für unser Person etc."; cf. dipl. aô. 1518. in der Landesfürst Erbkastenvogt etc. des Gotteshauses Schwarzach a. Rh. (Carlsruhe 1775.) Urk. 95; Heirathssteuer: cf. dipl. Nicolai V. papae ad Frideric. III. imp. ap. Chmel Reg. Frid. IIII. no. 2805: „. . . Exhibita siquidem nobis pro parte tua petitio continebat, quod in terris tui hereditarii dominii de diocesanorum locorum consensu personis ecclesiasticis nonnumquam collecte sive contributiones et subsidia tibi et progenitoribus tuis pro maritandis puellis et pro incumbentibus vobis negotiis perferendis prestanda necessitate suadente imponi ac solvi et prestari consueverunt . . . Nos . . . serenitati tue et eisdem heredibus ut hujusmodi necessitatis tempore collectas et subsidia moderata juxta taxam vel consuetudinem antiquam a Clero et praelatis prefati tui dominii recipere et exigere etiam diocesanorum predictorum ad id non accedente consensu libere et licite possitis, tibi et eisdem heredibus auctoritate apostolica, auctoritate presentium indulgemus"; — cf. tamen dipl. aô. 1475. ap. Ried l. c. 1053.

[2] cf. dipl. Ottonis, Brandenb. march. aô. 1370. (eccl. Havelberg.) ap. Raumer Cod. 1, 26; (eccl. Brandenb.) apud Riedel Cod. I, 8, 290: „jure, libertatis ecclesiae B. et privilegiis ipsius pro futuris temporibus in omnibus et per omnia salvis"; cf. dipl. Philippi com. Palat. aô. 1496. ap. Besold l. c. 1, 527: „Dieweil dass von Bette wegen geschehen ist, dass solches jne und jren Nachkhommen hinfur kein Recht, Herkommen noch Inbruch pringen"; Joann. Hols. Com. aô. 1267. in Cod. dipl. Lub. 2, 192: „licet nos aliquociens subvenerint non de jure sed ex gratia speciali"; cf. supra pag. 202. Rudolfi dipl. — cf. dipl. ejusdem ap. Lünig RA. 18, 852. (aô. 1290.)

[3] cf. dipl. Eberard. com. Wurtemb. aô. 1463. ap. Besold l. c. 1, 264: „umb unser ernstlichen gebette"; aô. 1482. ibid. 2, 265: „und demnach bitten wir uch mit ernste"; cf. Charta Henrici III. Angliae regis pro archiepiscopis etc. aô. 1236: „ne sub-

Austria: cf. Kurz Oestr. u. Herz. Albrecht IV. 2, 275; dipl. aô. 1379. (Mon. Mellicense) ap. Senkenberg Sel. jur. 4, 164; Friderici III. aô. 1441. (Monast. in Grätz.): „... *rufften uns die mutliken an, daz wir Sy gnediklichen geruchten zu freyen von solker Hilff und Stewr. So dann wellnt unser vordern löblicher gedechtnuss und wir von notdurfft wegen uns unser land und leute antreffend, gemeinklich auf alle Closter, Prelaten und geistlich hie in unserm Lande Steyr gewont sein zu legen.*" ap. Chmel Reg. no. 376; — cf. dipl. aô. 1298. (Wettingen) ap. Herrgott l. c. 2, 564; aô. 1462. (St. Nicolai in Wien.) ap. Hanthaler Fasti Campilil. II, 2, 288.

Boemia: cf. dipl. aô. 1252. (Rein) ap. Pusch et Froelich Dipl. d. Styriae 2, 22; aô. 1267. (Zwetl) in Dipl. et Acta Austr. 3, 160; aô. 1256. (ordo Joann. liberatur a „*narez noczlegh powoz*") ap. Boczek Cod. Mor. 3, 206; aô. 1314. (Steingaden) in Mon. Boic. 6, 579; aô. 1328. (Braunau) ap. Böhmer Reg. Kg. Johanns no. 106; aô. 1331. (Königshofen) ap. Pelzel Kg. Wenzel 1, 162; aô. 1331. (Saar) ap. Steinbach dipl. Samml. 2, 62; aô. 1341. (Waldsassen) in Reg. Boic. 7, 305; cf. de Wenceslao Pelzel l. c. 1, 276; 2, 312; — tributa generalia, quae de monasteriis atque ecclesiis quoque exigebantur „*Berna*" appellabantur.

Brandenburgia: cf. Riedel Cod. I, 3, 31; Gercken Stiftshist. v. Brandenb. 510; dipl. aô. 1197. (eccl. Brandenb.) ap. Riedel l. c. I, 8, 123; aô. 1343. (Lehnin) ap. Gercken Cod. 1, 556; aô. 1345. (Mon. in Mergenwald) ibid. 2, 241; aô. 1361. (Cap. Brandenb.) ap. Riedel l. c. I, 8, 282.

Bavaria: cf. de Ottone duce aô. 1248. Meichelbeck hist. Fris. 2, 36: „*Hic* (sc. Otto) ... *gravioribus exactionibus, ecclesiasticos devexare, jura episcopi et cleri tum ecclesiastica, tum civilia sibi usurpare non cessavit, et damnum ad XX milia librarum argenti aestimatum intulit;* cf. ibid. p. 37: Abbas Rotensis damnum usque ad summam 1000 librarum et ultra; Atel: 500; Alndistorf: 460; Dietramiszelle: 200; Ebersberg: 4000 marc.; St. Stephan. 1000 libr.; — cf. Gemeiner l. c. ad a. 1323. 1, 526; cf. i. a. dipl.: aô. 1200. (Altaich) ap. Hund l. c. 2, 23; aô. 1215. cf. Gemeiner l. c. 1, 304; aô. 1235. (Cap. Frisingense) ap. Meichelbeck l. c. 2, 14; aô. 1295. cf. Hund l. c. 1, 230; Gemeiner l. c. 1, 439; aô. 1295. (Dioeces. Ratispon.) ap. Ried l. c. 678; aô. 1304. (Tormbach) in Reg. Boic. 5, 70; aô. 1304. (Metten) in Mon. Boic. 11, 382; aô.

sidium iis in prejudicium cedat." ap. Wilkins Concil. 1, 634., aô. 1294. vero Eduardus I. dixit (ap. Collier l. c. 1, 493): „that if any of them was inclin'd, to oppose the King's motion, that he should come forth and discover his person and take his Tryal as a Disturber of the public Peace"; aô. 1296. cum clerus subsidia renueret, fuit „thrown out of the King's Protection". cf. Collier l. c. 1, 493.

1305. in Reg. Boic. 1, 198; cf. supra pag. 201. sub Ludovico Bavaro, etc. etc.

Saxonia: cf. dipl. Frid. et Guilielm. March. Misnens. aô. 1363. ap. Haltaus s. v.: „*Bete*" : „... *Bekennen daz wir mit wolbedachten Mute und guten Vorrate alle unssere Bete und Geld daz wir iczunt von allen unssern Clostern vordern und gebeten haben etc.;*" Fridericus Thur. Landgr. liberavit aô. 1335. omnia sua monasteria tributis, „*illis duntaxat exceptis, quas viva voce vel per literas imposuerit.*" ap. Reinhard l. c. 211; — cf. dipl. aô. 1225. (Buxtehude) ap. Sudendorf Urkb. 5; aô. 1248. (Conv. in Grünberg) ap. Wenck. l. c. 3, Urk. 119; aô. 1249. (Kappel) ibid. 3, Urk. 121; aô. 1400. ap. Reinhard l. c. 209; aô. 1435. (Doberluz) ap. Ludewig reliq. 1, 475.

Würtembergia: dipl. aô. 1251. 1262. 1266. ap. Stälin l. c. 2, 689: („*so erhellt gerade aus solchen Befreiungen, dass die Klöster ursprünglich dergleichen Auflagen hatten*);" cf. dipl. aô. 1294. ap. Sattler l. c. 5, Beyl. 93: Eberardus Comes a monasterio quodam mutuum (100 *tl.* Heller) accepit, atque hac de causa promisit, se usque ad dictae pecuniae solutionem tributa ab illo non esse exacturum; cf. aô. 1294. (Adelberg) ibid. 2, Beyl. 19; aô. 1304. ibid. 5, Beyl. 138; aô. 1463. (Bebenhausen) ap. Besold. l. c. 1, 264; aô. 1471. (Pfullingen) ibid. 2, 25.

Palatinatus: cf. dipl. aô. 1329. (Raitenbuch) ap. Tolner Cod. 85; aô. 1385. ap. Remling l. c. 1, 615; aô. 1496. (Maulbronn) ap. Hertius de jactitata ord. Cist. libert. 105.

Hassia: aô. 1326. (Kaldern); cf. Hertius l. c. 74.

Holsatia: aô. 1371. (Reinfeld) Urkb. d. Schlesw. etc. Gesellsch. 2, 498.

Hohenlohe: aô. 1288. (Schefflersheim) ap. Hansselmann l. c. 425.

Comit. de Eberstein: aô. 1276. ap. Hertius l. c. 136. —

Frumenta quoque, ut advocatis,[1] etiam principibus statuto tempore clerici praestabant, (et pacis tempore,[2] et belli, quod fodrum[3]

[1] „Vogtmuethaber, Vogtlemper" in dipl. aô. 1325. in Reg. Boic. 6, 170; cf. ibid. 4, 65; dipl. aô. 1275. ibidem 8, 543; aô. 1325. cf. Buder. amoenitates jur. publici 74.

[2] cf. dipl. Heinrici VII. aô. 1227. apud Neugart Cod. Allem. 2, 154; Friderici II. aô. 1231. ibid. 2, 164; cf. Lang Hist. Entwickl. d. Teutsch. Steuerverf. 139.

[3] cf. Lang l. c. 62. sq.; c. 3. X. de jure patron. (3, 38); Riccius zuverl. Entwurf von Jagdgesetzen 213; — marchfutter, Nachtselden etc. etc. — cf. privilegia, quibus hoc onere monasteria liberantur: Ottonis IV. aô. 1209. (Fons-Avellana) ap. Mitarelli Ann. Camald. 4, 280; aô. 1210. (Morimund) ap. Ughelli Ital. sacra 4, 175. Friderici II. aô. 1237. (mon. Scotorum Vindob.) apud Petz Cod. dipl. 2, 89; Rudolfi I. aô. 1277. (ep. Frising.) ap. Meichelbeck l. c. 2b., 87; — principum: cf. Kurz

appellabatur), equos,[1] currus, et ad expeditiones militares,[2] et ad itinera facienda,[3] milites ad bella gerenda[4] eorumque victum.[5]

Oestr. u. Herz. Albr. IV. 2, 379; Alberti Austr. duc. dipl. aô. 1287. ap. Hormayr Wien I, 1, 97, no. 38; Ottocari Boem. regis dipl. aô. 1252. (Walthausen) apud Kurz Beiträge 4, 460; aô. 1264. (Göttweig); ap. Himberg Dipl. et Acta Austr. 8, 316; aô. 1270. (ep. Frising.) apud Meichelbeck l. c. 2, 72; Guilielmi Cliviae comit. aô. 1203. (Altenberg) ap. Lacomblet l. c. 3, 22.

1 cf. dipl. Rudolfi I. aô. 1274. (Unterlinden) apud Kopp Reichsgesch. 1, 887; Alberti I. aô. 1300. ibidem 1, 888; Henrici VII. aô. 1309. in Arch. f. öster. Gesch. 6, 179; — cf. dipl. ap. Buder. amoenit. 89.

2 Henric. VII. aô. 1309. liberavit monast. Schmerlebach „. . . nec non prestatione curruum, qui tempore congregationis exercitium per Dive memorie Imperatores et Reges Romanos ... requiri solebant." ap. Guden Cod. 3, 58; = cf. dipl. Rudolfi I. aô. 1274. ap. Kopp Reichsgesch. 1, 887. (Unterlinden); Alberti I. aô. 1300. (Unterlinden) ibidem 1, 888; Henrici VII. aô. 1309. (Frauen-Zimmern) ap. Besold doc. red. 2, 118; (Selnau) in Arch. f. Schweiz. Gesch. 1, 103; (Oetenbach) ibid. 1, 103; (Unterlinden) in Arch. f. östr. Gesch. 6, 179; (Selgenthal) ap. Guden Cod. 3, 735; (Gmünd) ap. Böhmer Reg. no. 134; (Kirschgarten) ibid. no. 157; — cf. dipl. aô. 1392. ap. Leibnitz Scr. 2, 397: „Wenne we (i. e. duces Brunsv.) averst hervardet, to velde lieget, edder unse Slote buwet, und wanne unse Legher over thüt, dar pleget uns desülven Clostere Denstes to mit eren Wagen und to andert nenen Stucken." — cf. quoque Buder. amoenit. 89.

3 advocatis: cf. dipl. aô. 1469. ap. Niesert Urkb. 4, 311; imperatoribus: cf. dipl. Rudolphi I. aô. 1283. ap. Schannat l. c. 2, 146; Caroli IV. („Wagenfuren") aô. 1361. apud Chmel Reg. Ruperti no. 1499; Ruperti aô. 1403. (reisewagen) ap. Chmel Reg. no. 1481; principibus: cf. dipl. comit. de Solms ap. Buder. amoen. 101; ducum Brunsv. ibid.: vehicula mittenda esse „no Luneborg to Solte, no Jene to Wine, et no Eimbecke to Bire." dipl. Ottonis II. Brandenb. March. apud Gercken Stiftshist. 399. („angaria et parangaria") Gottfried. comit. de Hohenlohe aô. 1288. apud Hansselmann l. c. 425; „raisarum" mentio fit aô. 1251. ap. Meichelbeck l. c. 2, 37, quas plurima monasteria Ottoni Bavariae duci praestiterunt; cum vero hac voce maximam partem expeditiones militares significentur, (cf. Du Cange h. v.) dijudicari nequit, utrum belli aut pacis tempore talia servitia fecerint.

5 cf. dipl. Frid. III. ap. Kurz Oestr. u. Friedr. IV. 2, 295. sq.

4 cf. dipl. Frid. II. aô. 1232. ap. Papon hist. de Provence 2, 69; Matricula in comit. Ratispon. aô. 1422. in N. S. d. RAbsch. 1, 117; matric. aô. 1431. ibidem 1, 137; aô. 1467. ibid. 1, 219; aô. 1480. ibid. 265. sq.; aô. 1487. ibid. 285. sq.; cf. dipl. Guilielmi reg. aô. 1251. (Koningsveld) ap. Mieris Charterboek 1, 262; cf. dipl. aô. 1427. quo mon. Bebenhausen duos milites mittere jubetur propter „der truwe zu uns und dem heiligen Riche" ap. Besold doc. red. 1, 259; cf. dipl. aô. 1422. ibid. 1, 257; aô. 1427. ap. Guden Cod. 4, 158; aô. 1446. ap. Chmel Reg. Frid. IIII. no. 2181; aô. 1481. ap. Linck Ann. 2, 264; Hanthaler Fasti II, 2, 368. etc.; — cf. dipl. Abel. Dan. Slav. reg. (coenob. St. Joannis prope Sleswi-

Valde etiam ecclesiae hospitationibus gravabantur, advocatorum,[1] imperatorum, Germaniae, Galliae,[2] Angliae[3] principum nobi-

gam) aô. 1250. ap. Westphalen monum. 3, 359: „... omnes villicos suos et colonos ab expeditionis gravamine impeditione exactoria ceterisque oneribus et solutionibus juri regio attinentibus dimisimus liberos et exemptos"; cf. dipl. Heinric. Megalopolit. princip. aô. 12 .. in Cod. dipl. Lubec. 2, 29; dipl. Joann. Comit. Holsat. aô. 1248. (Reinfeld) in Urkb. d. Schlesw. etc. Gesellsch. 1, 56; — marchionibus Brandenburgensibus episcopi Brandenb. Havelb. Lebus. milites et currus praestabant, quod aô. 1372. (cf. Riedel Cod. I, 2, 466.) ex libera voluntate faciebant, mox vero coacti: (episcop. Brandenburg. XII. aut XV—XX equos armatos etc. currus; Havelbergens. XII equos; Lebusan. XII equos) cf. Riedel Cod. I, 8. 9; cf. Raumer Märk. Forschung. 1, 47. sq.; de civitatibus cf. supra pag. 199; de Gallia: cf. exempli causa La Roque Traité du Ban et Arriere-ban, de son origine etc. (Paris 1676.) Cap. 6. ad a. 1470: „Pour les Religieuses, Abbesse et Convent de Mointivillier Guillaume Richer avec harnois complet et un page portant sa lance; avec lui Alexandre le Jeune, armé de brigandine, sallade et vouge à trois chevaux, et pour cela un homme d'armes et un Vougier etc."; de Anglia: cf. Spelman l. c. 291. (de Guilielmo I.) cf. Crabb l. c. 42; dipl. aô. 1276. ap. Collier l. c. 1, 724; petitio praelatorum aô. 1294. ap. Wilkins l. c. 2, 200: „Quod servitium a praelatis et religiosis personis debitum domino regi hoc anno pro feodis militaribus differatur"; cf. Collier l. c. 1, 480: „In the Reign of Henry IV., when the Commons in Parliament complain'd that the Clergy enjoy'd their Estates without undergoing the Common Burthens, or giving their Assistance to the necessity of the commonwealth. To this amongst other Things Archbishop Arundel reply'd, that the Church sent their Tenants to serve the king in the field no less than those who held of the Laity."

[1] cf. dipl. aô. 1223. ap. Niesert Urkb. 2, 347: „ut quilibet mansionarius prefate ecclesiae unum modium avene majoris mensure pro redemptione hospitii annuatim nobis in festo b. Martini persolvat"; aô. 1275. in Reg. Boic. 3, 476; aô. 1282. in Mon. Boic. 11, 536; aô. 1283. ibid. 5, 387: aô. 1465. ap. Chmel Reg. Frid. IIII. no. 1465: (Ursperg): „daz sy auch niemon wer der sey und nemlich des vorgenanten closters vogt mit knechten pferdtn oder hunden fürbasz mer uberczichen, uberladen oder beswern solle oder mugn in dhein weise"; cf. dipl. Rudolphi Com. Palat. Tub. qui liberat monast. quoddam „von dem Aätz, füeter und andern Nutzbarkeiten, so die Castenvôgt von den Gottshaüsern empfiengen."

[2] cf. Baluz. C. Narb. not. p. 32; Faber traité des Fiefs. 149: „Cette coustume estoit passée en droict. — le Droict de past ou de repas est demeuré en beaucoup d'endroits en qualité de droict Seignerial, auquel les ecclésiastiques estoient obligéz comme les autres"; cf. Brussel l. c. 1, 536; cf. multa diplomata ap. Sugenheim l. c. 349. sq.; cf. Statuta Raymundi comit. Tolos. ap. Du Cange s. v. Albergare: „Statuimus ne Barones, Milites et alii homines nostri, Abbatias grangias et alias domos religiosas importunitate albergandi opprimere praesumant" etc. cf Du Cange s. v. „gista".

[3] cf. dipl. Joannis reg. aô. 1207.

liumque. Contra canonum enim Conciliorumque decreta,[1] principes hospitia et victum necessarium sibi atque comitatui suo ecclesias praestare cogebant, neque per exiguum tantum tempus, sed per omnem fere anni spatium hoc jure utentes, altero monasterio exhausto „*ut incommodis suis aliqualiter respirare possit*" ad alterum proficiscebantur, quod eodem modo vexabant.[2] Quid igitur mirum, quod magnam dabant operam clerici, ut oneribus illis indignis et permolestis liberarentur,[3] sive beneficia principibus conceden-

ap. Hardy Rotuli Lit. Clausar. in turri Londin. asservat. 1, 88; cf. Sugenheim l. c. 369. 379; cf. Fleta lib. 1, c. 20; — Statuta Roberti I. Scotor. reg. c. 1: „Et praecipit quod nullus hospitetur in domibus vel grangiis religiosorum seu ecclesiasticorum virorum in destructionem eorum seu bonorum eorumdem."

[1] cf. c. 3. X. de jure patronat. (3, 38); cf. Stat. Arch. Colon. aô. 1266. ap. Hartzh. l. c. 3, 621.

[2] cf. dipl. episc. Patav. ap. Kurz Oestr. unt. Albr. IV. 2, 372: „advertentes, quod ecclesia de S. Florian propter importabilia hospitalitatis onera, que in ea cotidie non quiescunt specialiter eget nostre relevationis presidio adjuvari." cf. dipl. Wencesl. aô. 1397. ap. Pelzel l. c. Urkb. 2, 36.

[3] cf. dipl. imperator: Otton. IV. aô. 1209. (ep. Magdeb.) in Orig. Guelf. 3, 639; Henrici VII. aô. 1225. (Schönthal) ap. Böhmer Reg. no. 39; aô. 1228. (Arnsburg) Böhmer Cod. 1, 52; aô. 1230. (Brumbach) ap. Guden sylloge 592; aô. 1310. (Heilsbronn) ap. Schütz Corp. 4, 176; Ludovici IV. aô. 1321. (Waldsassen) Reg. boic. 6, 40; aô. 1340. (Aspach) ibid. 7, 277; aô. 1344. (Schöftlarn) ibid. 8, 2; Caroli IV. (Paris-Sonnenfeld) ap. Glafey Anecdot. 1, 360. 553; Caroli IV. aô. 1361. (St. Michelsberg in Mainz) ap. Chmel Reg. Ruperti no. 1499; Rupert. aô. 1403. (Neustadt) ibid. no. 1481; aô. 1408. (Ebrach) ibid. no. 2627; aô. 1408. (Bildhausen) ibid. no. 2667; Friderici III. aô. 1442. (Sarburg) ap. Chmel Reg. no. 1049; (St. Alban.) ibid. 788; (Ursperg) aô. 1465. ibid. no. 4201; singulorum principum: Austria: dipl. aô. 1364. (St. Florian) ap. Kurz Oestr. u. Rud. IV. 401; aô. 1379. (Mon. Mellincense) ap. Senkenberg Selecta 4, 164; aô. 1379. (Altemburg) ibid. 4, 253; cf. Lichnowsky l. c. 1, 247; Boemia: aô. 1257. ap. Boczek Cod. Mor. 3, 225; aô. 1397. (Kladrau) ap. Pelzel l. c. Urkb. 2, 36; Brandenburgia: aô. 1197. (eccl. Brandenb.) ap. Gercken Stiftshist. 399; dipl. Joach. aô. 1506. ap. Riedel Cod. I, 8, 464; — in ecclesia Havelbergensi electores hoc jure usque ad a. 1764. usi sunt. cf. Riedel I, 3, 32; Bavaria: aô. 1235. (Capit. Frisingense) ap. Meichelbeck l. c. 2, 27; aô. 1282. (Chuebach) in Mon. Boic. 11, 536; aô. 1283. (Alderspach) ibid. 5, 387; aô. 1295. (idem) ibid. 8, 538; aô. 1311. (in Beyharting) in Reg. Boic. 5, 190; aô. 1312. (Fürstenfeld) in Mon. Boic. 9, 126; Saxonia: cf. dipl. aô. 1400. ap. Gruner Beschreib. d. Fürstenth. Coburg 1, 415; aô. 1400. (Plebanis in Franconia) ap. Reinhard l. c. 209; aô. 1459. ibid. 301; Würtembergia: cf. Hertius de jactitata libertate 126; cf. dipl. (Bebenhausen, Blaubeuren, Hirschau, Herrenalb) ap. Sattler l. c. 3, 33; aô. 1477. (Sindelfingen) ibid. 4, Beyl. 109; Palatinatus: cf. dipl. aô. 1231. ap. Tolner Cod. dipl. 148; Holsatia: aô. 1371. (Reinfeld) in Urkb. d. Schles-

tes, sive pecunias, sive denique victualia; — Non sibi vero solis haecce privilegia petebant principes, neque soli iis utebantur, sed venatores suos volebant in monasteriis recipi, et canes nutriri, ut aedificia esse viderentur non Dei servitio dicata, immo vero stabula canina. —[1]

wig Holst. etc. Gesellsch. 2,498; Hohenlohe: dipl. aô.1288. (Scheffterstheim) ap. Hansselmann l. c. 425; Megalopol.: ap. Chemnitz Chron. mag. Megalopolit. pars 3. in vita Heinrici II. aô. 1509: „Am 12. Mart. haben die Herren brüdere Hinrich und Albrecht Hertzogen zu M. zu Dobberan mit dem dortigen Abt Nicolao und dem gantzen Convent sich folgender Puncte wegen verglichen: 1) Dass der Abt auf des Closters Hofe den Fürstlichen Jägern an stat des Ablagers 5 Tage und Naechte zu speisen und nicht mehr als 2 Tonnen Bier und gewöhnliche Speise zu geben schuldig seyn sollen. 2) Dass der Abt und Convent vor alle Ablager (die die Hertzoge jaehrlich in der Fasten 6 Wochen nach einander und in dem Herbst 14 Tage im Closter zu halten pflegen) in dreyen Terminen 500 gute Marck und diese drey Jahr nach einander geben solten, und an statt des geldes Korn auf das Hochfürstl. Haus zu Sch. zu lieffern frey stehen solte. Doch solte der Scheffel Habern nicht höher als für 2 Schillinge angeschlagen werden"; cf. aô. 1495. ibid.; Pommerania: apud Schwartz Versuch e. Pomm. u. Rüg. Lehnsgesch. 631. ad a. 1480: „Der Hertzog (Bogislaus X.) war ein guter Haushalter, und wuste auch in den Clöstern nachzusuchen, damit sie von ihren reichen Gütern als ehemaligen Domanial- oder Lehnstücken, doch auch etwas thaten. Er bediente sich weil seine Hofhaltung noch nicht regliert war, und er ohne dem, zu Abhelfung der eingerissenen Maengel bald hie bald da im Lande sein muste, des sogenanten Ablagers oder zu Gastreisens und bleibens in den Clöstern so häuffig dass er fast das gantze Jahr herdurch nirgends anders als in dieser oder jener geistlichen Herberge solcher Arth anzutreffen war. Da er nun wol erachten konnte, dass ihnen solches etwas beschwerlich fallen müste, so kam er nach Handlegung seines von Schulenburg mit dem Antrag hervor, dass sie staat desselben zu der Fürstlichen Küche, ein jedes nach der Menge und dem Vermoegen seiner güter, jaehrlich etwas gewisses an allerhand Lebens-Mittel liefern solten, in der Maasse gleichwohl, dass es den Hertzogen frey seyn solte, auf ihren Reisen bey ihnen einzukehren und auch einige Tage auf ihre Tractamenten, auszuhalten. Dies nahmen die Clöster gerne an und war ihnen auch würcklich eine Erleichterung"; — comites de Wertheim: (Brumbach) ap. Buder. amoenit. 93.

1 Austria: cf. dipl. aô. 1380. 1388. ap. Ludewig rel. 4, 90; cf. Kurz Oestr. u. Albrecht IV. 2, 381; Brandenburgia: cf. dipl. aô. 1509. (Lehnin) ap. Riedel l. c. I, 10, 355. promittunt principes: „Unser hunde in das gnant Closter nicht zuschickenn noch damit zu belegenn"; cf aô. 1515. ap. Gercken Cod. 8, 433; Bavaria: Duces huic juri interdum renuntiabant. cf. Sugenheim l. c. 375; cf. dipl. aô. 1245. ap. Meichelbeck l. c. 2, 27; Chron. Salsburg. ad a. 1373. ap. Petz Scr. Austr. 422: „Duces Bav. Hundsturar imposuerunt"; aô. 1448. (Tegernsee) in Mon. Boic. 6,303; cf. Buder. amoe-

At nullam fere utilitatem ex magnis suis terris capere potuissent clerici, si innumerabilibus locis, cujusvis principis voluntate theolonea solvere debuissent; itaque his quoque oneribus se liberare studebant, atque re vera imperialibus decretis statutum est, ne theolonea exigerentur „*de bonis et rebus Clericorum, quas non causa*

nit. 97; aô. 1516. Erklär. d. Landesfreyh. d. Fürstenthüm. Ober u. Nieder Baiern P. III. art. 6.: „Es soll auch kein Jäger und Falckner füran auf ainich Closter, dess Jars nit mehr dann einmahl ziehen, mit einer ziemlichen Anzahl die Lieferung auf die Personen Ross und Hund ungevarlich drey oder vier tage zu suchen und zu nennen. Doch wo die Jäger oder Falckner auf etlich Clöster in zehen Jarn nit gezogen weren, daselbshin sollen sie hinfüran auch nit ziehen, noch geschickt, auf dass die Gottes-Häuser nit übermässig beschweret werden. Desgleichen sollen nun hinfür an die Clöster durch die Förster und Ueberreuter mit Nachzill und andern unbeschwert gelassen werden". ap. Riccius Entwurf v. Jagdgesetzgeb. 213; Saxonia: cf. dipl. aô. 1442. (Brandsee) ap. Schöttgen u. Kreysig Dipl. Nach. 3, 456; aô. 1443. (M. Bodensee) ap. Reinhard l. c. 210; aô. 1434. ap. Schultes S. Cob. Salfeld. Landesgesch. 1, Urkb. 4; Brunsvic.: aô. 1369. (Königslutter) ap. Leyser meditat. ad pandect. 10, 626; Silesia: aô. 1259. (St. Vincenz in Breslau) ap. Tzschoppe u. Stenzel l. c. 340; Würtembergia: dipl. aô. 1477. (Sindelfingen) ap. Sattler l. c. 4, Beyl. 70; cf. dipl. aô. 1466. (Adelberg) ap. Besold l. c. 1, 27; (gravamina conventus contra Ulricum comitem): „... in nostrum et nostri Monasterii maximum gravamen et periculum canes suos Venaticos cum famulis et servis ad venationem requisitis ad nostrum Monasterium impellendo et ibidem fovendo per longa tempora, nos ad innumerabiles expensas per hoc et grave dispendium nostri Monasterii etc."; Comes de Wolfstein jure utebatur: „ain Kessel gegen der seeligen Pforten monasterio zuschicken, dass man seinen hunden darin sol abkochen" ap. Koeler Hist. Geneal. Dom. et Comit. de Wolfstein p. 270; Com. de Bentheim ap. Buder. amoenit. 97; comites de Hardeck (Zwetl) aô. 1388. ap. Ludewig reliq. 4, 14: „dass sie weder Jaeger noch hund fueren ziechen noch speyssen schullen"; — Capitulum Brandenburgense aô. 1506. electori Joach. pro hospitatione IV praebendarum collationem concessit. ap. Riedel Cod. I, 8, 464; — Gallia: cf. dipl. Roberti Gall. reg. aô. 1003. ap. Bouquet Scr. 10, 581; dipl. Hugon. III. Burgund. ducis aô. 1171. ap. Plancher Hist. de Bourg. 1, Dipl. 85; Anglia: cf. dipl. Joann. reg. ad episc. Lincoln. aô. 1207. ap. Hardy Rotuli 1, 94: „Mittimus tibi Ricard. de B. venatorem nostrum cum XXIV canibus, et tibi mandamus, quod ei et illis necessaria invenias quousque pro illis miserimus"; — cf. dipl. Eduardi III. aô. 1340. in Statut. of the Realm 1, 293: „... sauvant à nous totes foitz les services, que nous sont dues de droit de ceux (des ditz Prelats) que nous deivent le service de sustenir et retenir chiens, chivalx et oysealx"; Statuta secunda Roberti I. (Scotiae regis): „Statutum est, quod non mittantur aliqui cum equis ad hyemandum cum Religiosis, Rectoribus, Vicariis aut Husbandis." —

negotiationis, sed pro usibus propriis" et per terram et per flumina ducerent.[1] —

Attamen quam non observata fuerint praecepta illa, ex magno privilegiorum numero facile dispicitur, quibus imperatores principesve libertatem concedebant a theoloneis, idque non semper absolute aut indistincte, sed aut certo tempore constituto, aut certo modo, aut denique pro certis solummodo rebus permissa.[2] —

At cum nullo loco talia privilegia congesta inveniantur, tamen vero et ad res scribendas et ad intellegendum, quaenam medii aevi tempore cura fuerit publicorum redituum sane conducere videantur, ea, quae nobis obvenerunt, tradamus.

Aachen dipl. Frid. II. aô. 1220. ap. Lacomblet l. c. 2, 531.
Adelberg dipl. Eber. Würt. com. aô. 1392. ap. Besold l. c. 1, 24.
Affligem dipl. Guil. reg. aô. 1250. ap. Kluit hist. Holl. 2, 571.
Alderspach dipl. Frid. II. aô. 1237. in M. Boic. 31.a, 516.
„ dipl. Ottocar. d. Austr. aô. 1253. ibid. 5, 376.
„ „ Henric. d. Bavar. aô. 1256. ap. Hund l. c. 2, 46.
„ „ Henric. d. Bavar. aô. 1281. in M. Boic. 5, 384.
„ „ com. de Schaumburg aô. 1284. ap. Hund l. c. 2, 48.
„ „ Otto. d. Bav. aô. 1295. in Reg. boic. 4, 582.
„ „ Frid. III. imp. aô. 1406. ap. Besold l. c. 1, 162.
Altenberg dipl. Philippi reg. aô. 1202. ap. Lacomblet l. c. 2, 5.
„ dipl. Ottonis IV. aô. 1213. ibid. 2, 5. nota.
„ „ Frid. II. aô. 1215. ibid. 2, 27.
„ „ Henrici VII. aô. 1225. ibid. 2, 66.
„ „ Richardi reg. aô. 1258. ibid. 2, 271.
„ „ Rudolfi I. aô. 1273. ap. Böhmer Reg. no. 15.
„ „ Alberti I. aô. 1298. ibid. no. 9.
Altenhohenau dipl. Stephani Bav. d. aô. 1307. in Reg. Boic. 17, 36.
„ dipl. Ludovici imperat. aô. 1342. ibid. 17, 443.
Alteripe dipl. Bertholdi IV. d. Zaring. aô. 1157. ap. Schöpflin hist. 5, 106.
Antonii fratres dipl. Rudolphi I. aô. 1281. ap. Böhmer Reg. no. 620.
Baumburg dipl. Otton. Bav. duc. aô. 1256. in Mon. Boic. 2, 199.
„ dipl. Rudolfi III. Austr. d. aô. 1303. ibid. 3, 214.

[1] dipl. Caroli IV. aô. 1377. ap. Eccard l. Salic. 203.

[2] Vinum: Affligem: 20 Fuder per sing. annos; Altenhohenau (1312.): 6 carrad; Baumburg (1303.): 10 carrad etc. etc.; sal: Altenhohenau 1307: „in qualibet septimana currum oneratum"; Engelzell: 2 talenta majoris, 8 talenta minoris ligaminis etc.; victualia: cf. Baumgartenberg 1276; Camp 1251. etc.; ad certum tempus: cf. Himmenrode 1275; citata videas p. 209. sqq.

Baumgartenberg dipl. Ottoc. Boe. reg. aô. 1276. ap. Kurz Beitr. 3, 431.
„ dipl. Rudolfi I. aô. 1277. ap. Lichnowsky Reg. 1, 54.
„ „ Lupoldi Austr. duc. aô. 1277. ibid.
Bebenhausen dipl. Ulrici com. de Helffenstein aô. 1298. ap. Besold l. c. 1, 237.
Berchtesgaden dipl. Frid. III. imp. aô. 1448. ap. Chmel Reg. no. 2433.
Brandenburg dipl. Otton. March. Brandenb. aô. 1197. ap. Gercken Stiftsh. 399.
Brumbach dipl. Henr. VII. aô. 1233. ap. Aschbach Gesch. d. Graf. v. Wertheim 2, 27.
Camp dipl. Guilielmi I. aô. 1251. ap. Lacomblet l. c. 2, 198.
„ „ Frid. II. aô. 1215. ibid. 2, 15.
Cappenberg dipl. Frid. II. aô. 1215. ap. Binterim u. Mooren Erzdiöc. Köln 3, 167.
Chiemsee dipl. Meinhard. Carinth. d. aô. 1258. in M. Boic. 2, 403.
„ dipl. Frid. III. imp. aô. 1443. ap. Chmel Reg. no. 1535.
Chorin dipl. Otton. March. Brandenb. aô. 1228. ap. Gercken Cod. 1, 430.
„ dipl. Otton. D. Slavor. aô. 1296. ibid. 1, 437.
„ „ Ludov. March. Br. aô. 1324. ap. Riedel. Cod. I, 13, 24.
„ „ Barnim. Pommer. d. aô. 1335. ibid. I. 13, 248.
„ „ Gasimiri Pommer. d. aô. 1431. ap. Gercken Cod. 1, 507.
Cöln dipl. Alberti I. reg. aô. 1299. ap. Würdtwein, nov. Subsid. 4, 77.
Diessen dipl. Ludovici. Bav. aô. 1338. in Mon. Boic. 8, 241.
Eberbach dipl. com. Dieth. de Katzenellenbogen aô. 1219. ap. Wenck Hess. Landesg. 1, Urk. 14.
„ dipl. Guilielmi reg. aô. 1249. ap. Böhmer Reg. no. 49.
„ „ Conradi IV. aô. 1251. ibid. no. 104.
„ „ Richardi reg. aô. 1257. ibid. no. 10.
„ „ Richardi reg. aô. 1263. ibid. no 91.
„ „ Rudolfi I. aô. 1273. ibid. no. 16.
„ „ Rudolfi I. aô. 1273. ibid. no. 17.
„ „ Adolfi reg. aô. 1292. ibid. no. 29. 30.
„ „ Adolfi reg. aô. 1294. ibid. no. 176.
„ „ Adolfi reg. aô. 1295. ibid. no. 263. 264.
„ „ Com. de Katzenellenb. aô. 1304. ap. Wenck l. c. p. 75.
„ „ Henrici VII. aô. 1309. ap. Böhmer reg. no. 34.
„ „ Com. de Katzenellenb. aô. 1319. ap. Wenck l. c. p. 98.
„ „ Ludovici IV. aô. 1317. ap. Böhmer Reg. no. 247.
„ „ Ludovici IV. aô. 1328 ibid. no. 1007.

Ebersberg dipl. Ottoc. Austr. d. aô. 1252. in Reg. Boic. 3, 14.
„ dipl. Henr. Boem. reg. aô. 1311. ibid. 5, 188.
Ebrach dipl. Frider. Burggr. Norimb. aô. 1377. in Mon. Zoller 4, no. 377.
St. Emmeram dipl. Ludovici IV. aô. 1339. in Reg. Boic. 7, 258.
Engelzell dipl. Alb. I. Austr. d. aô. 1297. ap. Lichnowsky Reg. 1, 565.
„ dipl. Frid. pulch. reg. aô. 1311. ap. Lichnowsky 1, 524.
Erla dipl. Ottac. Boe. reg. aô. 1259. ap. Petz cod. 2, 107.
St. Florian dipl. Alberti I. aô. 1288. ap. Stielz Gesch. v. St. Florian 327.
Formbach dipl. Lupold. Austr. d. aô. 1204. in M. Boic. 4, 148.
„ dipl. Frider. Austr. d. aô. 1241. ibid. 4, 154.
„ „ Rudolfi I. aô. 1281. ibid. 4, 157.
„ „ Otton. et Steph. Bav. duc. aô. 1281. in Reg. Boic. 5, 134.
„ „ Fridr. Austr. d. aô. 1311. ibid. 5, 195.
Frankfurt dipl. Ludov. IV. aô. 1318. ap. Böhmer cod. 1, 447.
Freisingen dipl. Lud. Bav. d. aô. 1272. in Reg. Boic. 3, 390.
„ dipl. Rudolfi I. aô. 1280. ibid. 4, 128.
Fürstenfeld dipl. Otton. Bav. d. aô. 1331. ap. Hund l. c. 2, 232.
„ dipl. Otton. Bav. d. aô. 1357. 1375. 1382. ibid. 2, 233.
„ „ Lud. IV. aô. 1319. in Reg. Boic. 6, 398.
„ „ Lud. IV. aô. 1342. ibid. 7, 333.
Fürstenzelle dipl. Rudolfi I. aô. 1280. in M. Boic. 5, 20.
„ dipl. Wern. et Henr. de Schaumburg. aô. 1281. ibid. 5, 24.
„ „ Alb. Austr. d. aô. 1287. ibid. 5, 29.
„ „ Lud. IV. aô. 1342. in Reg. Boic. 7, 351.
Gnadenthal dipl. Crafft. com. de Hohenlohe aô. 1266. ap. Hansselmann l. c. 420.
„ dipl. Crafft. com. de Hohenlohe aô. 1328 ap. Sattler l. c. 2, Beyl. 97.
Göss dipl. Frid III. imp. aô. 1457. ap. Chmel Reg. no. 3565.
Havelberg dipl. Alberti I. Brand. March. aô. 1151. ap. Riedel Cod. I. 3, 27.
Himmelpfort dipl. Woldem. Brandenb. March. aô. 1317. ibid. I. 13, 21.
Himmenrode dipl. Guilielmi reg. aô. 1249. ap. Böhmer Reg. no. 49.
„ dipl. ejusd. aô. 1249. ibid. no. 289.
„ „ Rudolfi I. aô. 1275. ibid. no. 168.
„ „ Alberti I. aô. 1299. ibid. no. 165.
Heil Kreuz dipl. Frid. II. aô. 1237. ap. Petz Cod. 2, 92.
„ dipl. Henr. VII. aô. 1309. ap. Böhmer Reg. no. 65.

Keisersheim dipl. Ruperti reg. aô. 1404. ap. Chmel Reg. no. 1915.
Königsbruck dipl. Frider. II. aô. 1221. ap. Schöpflin Als. dipl. 1, 347.
Kremsmünster dipl. Otac. Boe. reg. aô. 1255. ap. Lambacher Oestr. Interregn. 36.
„ dipl. Rudolfi I. aô. 1279. ap. Pachmayer Series 138.
Mallersdorf dipl. Ludov. IV. aô. 1341. in M. Boic. 15, 283.
St. Marien (ap. Argentorat.) dipl. Ruperti reg. aô. 1406. ap. Chmel Reg. no. 2152.
Marienberg dipl. Frid. III. imp. aô. 1442. ibid. no. 1050.
Maulbornn dipl. Alberti I. aô. 1299. ap. Besold l. c. 1, 502.
Melk dipl. Frid. III. imp. aô. 1440. ap. Chmel Reg. no. 28.
Merneberg dipl. ejusd. aô. 1450. ibid. no. 2605.
Metten dipl. Frid. II. aô. 1237. in M. Boic. 11, 443.
„ dipl. Lud. IV. aô. 1347. ibid. 11, 400.
Michaelbeuern dipl. Lud. IV. aô. 1342. ap. Filz Gesch. v. Michaelbeuern 2, 805.
Minnebach dipl. Rudolfi I. aô. 1277. ap. Lichnowsky Reg. 1, 311.
Monsee dipl. Ottac. Boe. reg. aô. 1253. ap. Petz Cod. dipl. 2, 101.
Neuburg dipl. ejusd. aô. 1269. ibid. 2, 116.
„ dipl. Joann. Boe. reg. aô. 1319. ibid. 3, 6.
„ „ ejusd. aô. 1319. ap. Fischer Gesch. v. kl. Neub. 2, 347.
St. Nicolaus (Patav.) dipl. Com. de Pogen aô. 1237. in Reg. Boic. 2, 268.
„ dipl. Fridr. Austr. d. aô. 1240. in M. Boic. 4, 341.
„ „ Otac. Boe. reg. aô. 1255. ibid. 4, 347.
„ „ Frid. III. imp. aô. 1440. ap. Chmel Reg. no. 152.
Niederburg dipl. ejusd. aô. 1440. ibid. no. 155.
Nieder-Altaich dipl. Lup. Austr. d. aô. 1210. in M. Boic. 15, 8.
„ dipl. Frid. II. aô. 1237. in M. Boic. 15, 8.
„ „ Frid. Austr. d. aô. 1241. in Reg Boic. 2, 314.
„ „ Rapot. Com. Palat. Bav. aô. 1247. in Mon. Boic. 11, 223.
„ „ Otakar. Austr. d. aô. 1251. ibid. 11, 227.
„ „ Rudolfi I. aô. 1277. ibid. 15, 12.
„ „ Henr. Bav. d. aô. 1285. ibid. 11, 257.
„ „ ejusd. aô. 1334. ibid. 15, 49.
„ „ Ludovici IV. aô. 1342. in Reg. Boic. 7, 346.
Ordo Teutonic. dipl. Frid. II. aô. 1221. ap. Hennes Cod. ord. Teut. 57.
„ dipl. Guilielmi reg. aô. 1253. ap. Böhmer Reg. no. 192.
„ „ Rudolfi I. aô. 1282. ibid. 650.

Otterburg (ap. Kaiserslautern) dipl. Richardi reg. aô. 1260. in M. Boic. 31a, 589.
Passau dipl. Bav. d. aô. 1377. ap. Hund l. c. 1, 271.
„ dipl. Alb. Austr. d. aô. 1459. ibid. 1, 282.
Paris dipl. Frid. II. ap. Hugo Mon. 2, 292.
monast. ad Pyrhn. dipl. Alberti I. aô. 1298 apud Lichnowsky. Reg. 1, 212.
Raitenhaslach dipl. Otton. Bav. d. aô. 1235. in M. Boic. 3, 133.
„ dipl. Frid. II. aô. 1237. ibid. 3, 134.
„ „ Herm. Austr. d. aô. 1249. ibid. 3, 145.
„ „ Ottoc. Boe. reg. aô. 1255. ibid. 3, 151.
„ „ Henr. Bav. d. aô. 1269. in Reg. Boic. 3, 320.
„ „ Ottoc. Boe. reg. aô. 1273. in Mon. Boic. 3, 170.
„ „ ejusd. aô. 1275. ibid. 3, 171.
„ „ Rudolfi III. Austr. d. aô. 1303. in Reg. Boic. 5, 55.
„ „ Friderici Austr. d. aô. 1307. ibid. 5, 111.
Ranshofen dipl. Alberti Austr. d. aô. 1287. in Mon. Boic. 3, 347.
Regensburg dipl. ejusd. aô. 1286. ap. Ried l. c. 64.
Reichenbach dipl. Ludov. IV. aô. 1345. in M. Boic. 27, 132.
Reichersberg dipl. Frid. II. (Lup. Austr. d.) aô. 1237. ibid. 4, 444.
„ dipl. Alberti I. Austr. d. aô. 1287. ibid. 4, 458.
„ „ Ludovici IV. aô. 1341. ibid. 4, 468.
Rinichna dipl. Ottac. Boe. reg. aô. 1274. ibid. 11, 248.
„ dipl. Rudolfi I. aô. 1277. ibid. 15, 14.
Rommersdorf dipl. Otton IV. aô. 1209. ap. Günther Cod. 2, 94.
„ dipl. ejusd. aô. 1210. ap. Hontheim Hist. Trev. 1, 648.
Salzburg dipl. Alberti Austr. d. aô. 1297. ap. Lichnowsky Reg. 1, 204.
„ dipl. Frid. II. (Liup. Austr. d.) aô. 1237. ap. Böhmer Reg. no. 885.
„ „ Rudolfi I. aô. 1287. ap. Lichnowsky Reg. 1, 179.
Salmannsweil dipl. Ludovici IV. aô. 1322. ap. Oefele Scr. 2, 137.
Schöftlarn dipl. Otto. Karinth. d. aô. 1310. in Reg. Boic. 5, 171.
Schussenried dipl. Konradi IV. reg. aô. 1240. ap. Lünig. R.A. 18, 550.
Seckau dipl. Frid. II. aô. 1236. ap. Pusch et Froelich Dipl. 1, 207.
Seligenthal dipl. Ludov. IV. aô. 1316. in M. Boic. 15, 456.
Seon dipl. Henr. Bav. duc. aô. 1274. ibid. 2, 138.

Sunburch dipl. Alberti Goritiae et Tyrol. com. aô. 1323. in Reg. Boic. 6, 106.
Tegernsee dipl. Fridr. Austr. d. aô. 1241. in M. Boic. 6, 214.
Tenneberg dipl. Com. de Usenberg aô. 1244. ap. Schöpflin hist. 5, 206.
Tuln dipl. Rudolfi I. aô. 1280. ap. Lichnowsky Reg. 1, 76.
„ dipl. Frider. III. imp. aô. 1443. ap. Chmel Reg. no. 1522.
Viehpach dipl. Henr. Bav. d. aô. 1321. in Reg. Boic. 6, 41.
„ dipl. Otton. Bav. d. aô. 1333. ibid. 7, 37.
„ „ Ludov. IV. aô. 1341. ibid. 7, 315.
Villers-Betnach dipl. Frid. II. aô. 1216. ap. Tabouillot hist. de Metz 4, 180.
Voitsperg dipl. Frid. III. imp. aô. 1443. ap. Chmel Reg. no. 1439.
Walthausen dipl. Otac. Boe. reg. aô. 1269. ap. Kurz Beiträge 4, 465.
Wien (m. Scotor.) dipl. ejusd. aô. 1260. ap. Hormayr Wien I, 1, 71. no. 72.
Wiener Neustadt (St. Ulrich) dipl. Frid. III. imp. aô. 1444. ap. Chmel Reg. no. 1620.
Zwetl dipl. Otac. Boe. reg. aô. 1274. ap. Boczek Cod. Mor. 5, 256.
„ dipl. Rudolfi I. aô. 1281. ap. Gerbert Cod. epist. 188.

Eodem modo vero, quo principes etiam civitates thelonea a clericis exigebant, praecipue cum superflua vina aut frumenta vendere solerent, neque tamen ea praestare vellent tributa, quae alios mercaturam facientes solvere opus erat. Huic igitur clericorum commercio strenue cives restiterunt.[1] —

[1] Aachen: cf. dipl. Rudolfi I. aô. 1287. ap. Lacomblet 2, 489: „quod ipsi vina sua, que de decimis et aliis suis bonis quibuscunque annuatim proveniunt in cellario capituli Aquensis ad instar aliarum ecclesiarum nostrarum et imperii vicinarum secundum antiquam consuetudinem sine requisitione et ex actione assissie seu ungelti possint vendere"; — dipl. (eccl. St. Mariae) Rudolfi I. aô. 1287. ap. Böhmer Reg. no. 919; Adolfi aô. 1294. ibid. no. 203. (mon. St. Augustini); Frid. III. aô. 1442. ap. Chmel Reg. no. 637; — cf. tamen dipl. Frid. III. aô. 1467. (civib. Aquensib.): „Daz inen auch die obgenannten Korhern und alle ander briesterschaft zu Ache von allen weinen so sy kauffe den ungelt als ander inwoner daselbs on widerede davon geben und bezalen, ob sy aber dardurch beswert und ire zehent wein für sich ze trinken vermeinten zu yglichen zeitn nicht tuglich ze sein, so vergönnen und erlauben wir inen, das sy nach irem gefallen anderswo XXV fueder weins und nicht mer zu ir selbs munde kauffen, davon dheinen ungelt geben und doch dargegen alsovil irn zehentwein widerumb an gantzen stukchn ungezepft verkauffen sollen von allermeniclich ungehindert"; Constanz: cf. dipl. Frid. III. aô. 1487. ap. Chmel l. c. no. 8046: mon. Salmanssweiler de vino ungeltum solvat;

Quibus rebus cognitis, cum addideris, quomodo injustis quoque

Cöln cf. Ruperti privil. aô. 1407. ap. Chmel l. c. no. 2427. (m. St. Barbarae); Donauwörth cf. priv. Ruperti aô. 1404. in M. Boic. 16, 44. (m. Heil. Creutz); Frankfurt cf. privil. civit. (m. Arnsburg) aô. 1228. ap. Böhmer Cod. 1, 52; cf. supra p. 114. „Frankfurt"; Hall cf. litt. (pro m. Schönthal) Henrici VII. aô. 1231. ad magistratum ap. Georgii Uffenh. Nebenst. 1, 1206; Heilbronn: ungelt de vino: cf. priv. Caroli IV. aô. 1359. ap. Jäger Heilbr. 1, 144; Heiligenstadt aô. 1491. ap. Wolf Heiligenst. Urk. 48: „umb das Geträncke mögen die vorgenannten ... für sich selbst ... Einbecker Bier, doch unschädlich dem Stadtbuche wohl führen lassen, doch wie viel und wann, sollen sie an einem Rathsmeister, der zu gelangen lassen"; — aô. 1335. ibid. 7: „wer hier von eynem phaffen koufit Bier addir dünne Bier addir was von Bruwerke queme der sal der Stat eyn phunt phenge geben"; Horen cf. privil. Ottoc. Boe. reg. aô. 1253. (in Zwetl) ap. Linck Ann. Claravall. 1, 344; Marburg litt. Rudolphi III. Austr. duc. aô. 1302. ap. Lichnowsky 1, 239. ne cives archiep. Salisburg. theloneis de vino gravarent"; Mühlhausen aô. 1281. ap. Wolf Eichsfeld. Urkb. 25. senatus permittit m. Reifenstein: „quod fruges de allodio suo B. ad nostram civitatem libere possunt ducere et ibidem, ne incendio pateant reservare"; Neustadt cf. dipl. Frid. III. aô. 1445. (mon. in Neustadt) ap. (v. Stelzhammer) Oestr. Topogr. 14, 165; Nördlingen aô. 1401. ap. Dolp l. c. Zusätze: „Auch ist mer berett worden. wer ob wir dheinerley liegend win in demselben unserm Convent und Closter in ewig zit hettn oder gewünnen die sulln wir verungelten als ander ir burger"; Obern Ehenheim aô. 1405. ap. Chmel Reg. Rup. no. 2066: „Und mit namen sollent dieselben von O. — E. und alle die, die by yn sesshafft oder wonende sint, von allen Keuffen, wo sie die dunt, und darczu auch alle die, wer die sint, die by yn keuffent oder verkeuffent er sy edel oder burger, geistlich oder werntlich, nyeman ussgenommen, solich ungelt und zolle geben die obgenannten 6 Jare in aller masse als sie das bissher geben haben ane geverde"; Regensburg cf. dipl. aô. 1321. ap. Ried l. c. 791: „Vos nuper duo nova edidistis statuta, ne de cetero nobis (sc. clericis) vel aliis liceat Vinum, medonem, cerevisiam, vel alium potum nostrum de domibus, cellariis et habitationibus nostris vendere, vel alicui a nobis emere, nisi tam de domibus, quam de potu exactiones et steuras qualiter cum aliis subportemus; alioquin vendentes et ementes penas contrahant statutorum"; Speier aô. 1264. unio decani et capit. eccl. Spir. contra cives ungeltum exigentes; aô. 1281. cf. Lehmann Sp. Chron. lib. 5, cap. 115; Ulm dipl. aô. 1290. ap. Jäger Ulm 359: „Abbati et Conventui ... nomine et loco universitatis in U. pro LX libris Hallensibus, quas nos recepisse profitemur, juste venditionis titulo donavimus, vendidimus et concessimus, quod iidem viri religiosi de rebus suis per contractus fori cujusvis, emendo, vendendo, commutando etc., nobis plane nullum habent theloneum elargiri." Wien cf. supra p. 217. cf. privil. Alberti I. aô. 1298. (mon. Zwetl) ap. Linck Ann. Claravall. 1, 516; Frid. III. aô. 1458. (m. an dem Hof) ap. Chmel Reg. no. 3655; Wetzlar cf. priv. Ruperti (ecl. U. Lieb. Frau) aô. 1403. ap. Chmel Reg. no. 1542; Worms

principum[1] et advocatorum[2] conaminibus oppressae fuerint ecclesiae, quae ne jure quidem, quod appellatur „Einlagerrecht, aut Niederlagsrecht"[3] erant exemptae, aut illo, quod „Gesammtbürgschaft" vocatur[4] intellegi licet, quomodo veritate nitatur illud saepissime a nostris pronuntiari solitum: clericos medii aevi tempore a vectigalibus fuisse immunes.[5]

transactio aô. 1366. inter episcop. et civit. ap. Schannat l. c. 2, 183: „Vorbas me ist auch geredt: daz dkein zoll schatzunge oder ungelt uff der stiffte und der pfaffen gut, die in dem Burg-frieden benediciert sint, niet gesezzet sol werden in die stat zu Wormze oder daruz zu furende; also bescheidenlich, waz von irren Gods-gaben, und von irren eygen-Guden komet: keuffte aber einer, oder verkeuffte ein pfaffe frucht oder win, do due er von als die ander burger"; cf. aô. 1366. Chron. Wormat. ap. Ludewig reliq. 2, 146; aô. 1404. ap. Schannat l. c. 2, 218: „daz alle burger und Wirthe und Inwoniger hiezu Worms, yren gesten fur diesche, uber diesche, und nach diesche, keinen andern Wyn geben sollent, dann do der stat ir Ungelt von gefälle"; Würzburg cf. dipl. aô. 1299. in Reg. Boic. 4, 681: „Licentia vinum et bladum in civitatem Herbipolensem introducendi, vendendi ibidem atque mercandi sine ulla contributione vel collecta Abbatibus in Eberach, Halsprunnen, Lanckheim, Schoenenthal, Abbatissae Coeliportae, ab universitate civ. Herbipolensium concessa"; cf. Hüllmann Städtewesen 2, 128; — de Gallia: cf. Ord. Phil. II. aô. 1183. in Ord. du Louvre 11, 231; Phil. IV. aô. 1288. ap. Menard hist. de Nismes Preuves 1, 114; arrest. Parl. aô. 1291. in Olim 2, 325. no. 6.

1 cf. C. Vratislav. aô. 1279. ap. Hartzh. 3, 809: „adeo iniquitas inolevit, quod in rebus Ecclesiae furtum reputatur sagacitas, rapina, probitas et violentia fortitudo." — cf. Innoc. III. ep. lib. 5, ep. 134; Gregorii IX. aô. 1231. in Reg. Boic. 2, 200; — Richard. Sangerman ad a. 1241. ap. Muratori Scr. 7; — Palacky l. c. III, 2, 149.

2 cf. Besold l. c. 1, 29: „Die Schirmherrn seynd oft Stürmherrn" atque plurima in Hartzheimii collectione Concilia.

3 cf. Pelzel Kg. Wenzel 1, 238; cf. dipl. Ludov. IV. aô. 1345. (mon. Osterhoven) in Mon. Boic. 12, 450.

4 cf. dipl. Ludovici IV. aô. 1326. in Mon. Boic. 14, 275; 15, 474.

5 quomodo in decimis recipiendis clerici impediti fuerint videre potes ap. Riedel die Mark Brandenb. im Jahre 1250. 2, 603. sq.; cf. Riedel Cod. I, 2, 430; — Sattler l. c. 5, Beyl. 127. sq.; — cf. C. Aquilej. aô. 1282. Mansi 24, 436; Synod. Demolinensis aô. 1276. ibid. 24, 155; C. Salmariens. aô. 1294. ibidem 24, 1124; C. Coloniense aô. 1310. ibid. 25, 231; C. Avenionense aô. 1326. ibid. 25, 763; C. Londinense aô. 1327. ibid. 25, 832; Ferrariense aô. 1332. ibid. 25, 916; C. Salmanticense aô. 1335. ibidem 25, 1050; Rotomagense eodem aô. ibid. 25, 1042; Dublinense aô. 1347. ibid. 26, 109; Eboracense ibid. 26, 465; — cf. Laurent l'église et l'état 63. sq.; — Etiam sponsorum et puerperarum munera ecclesiae praebenda, ad certum modum restricta fuisse videntur ante arbitrium aô. 1282. latum, cf. dipl. aô. cit. in Cod. dipl. Lubec. 2, 284: „quod tempore sponsalium seu quo sponsi vel alter eorum ecclesias ingrediuntur . . . diebus etiam quibus puerpere post partum acture gratias

§. 8.

De regaliae atque spolii jure.

Cum jam ipsi episcopi bona ecclesiarum tueri non possent, atque, ut jam supra demonstravimus, principum seculariumque avidas manus a rebus Deo dicatis, aut re vera saepissime praelatorum voluptatibus inservientibus, arcere, quid mirum, quod defunctorum pastorum vigilantia haud impediti laici multo magis ecclesiae bona dilacerabant? Itaque ipsius ecclesiae saluti principes prospicere videbantur, qui defunctorum praelatorum bona occuparent, successoribusque traderent, ut jam Carolus Calvus, ecclesiae res direpturis gravissimas poenas minabatur, sibique eas administrandas vindicabat. Tamen laici non hanc solam rationem, sed suam quoque ipsorum utilitatem spectabant. Cum enim episcopi ceterique praelati feodalibus vinculis principibus obligati essent, qui defunctorum feudalibus servitiis per totum tempus, quo sedes vacabat, privabantur, nihil jam reliquum fuit illis, quam ut, detrimenta accepta sarcientes, temporalia defunctorum praelatorum bona in suum commodum verterent, sibique administrarent.

Attamen in Germania[1] jus illud, cujus certe in monumentis pauca tantum vestigia invenimus, non ita valuisse videtur, in Gallia[2] vero a papis ipsis regibus non renuebatur,[3] in Anglia ex Guilielmi I. tempore a regibus, contra sua ipsorum promissa[4]

deo intrant ecclesias, ... offerendi suas oblationes predictis locis, ecclesiis et personis liberam habeant facultatem, nec hujusmodi offerentes ad certum numerum restringantur."

1 cf. Caroli II. Capit. aô. 877. c. 4. ap. Pertz 3, 542; — eod. aô. c. 8. ibid. 3, 538.

2 cf. Mém. du Clergé t. 11; — Phil. Examen 53; Pasquier l. c. 269.

3 vetabatur omnino in C. Lugdun. aô. 1274. cf. Probat. lib. eccl. Gall. c. 16. — cf. tamen dipl. Innocentii III. aô. 1210; Clementis IV. aô. 1267; Gregorii X. aô. 1271. in Mém. d. Clergé 11, 231. sq.; cf. dipl. Greg. XI. aô. 1375. in Prob. lib. etc. l. c.: „Nos haec grata habentes multipliciter et accepta volumus et auctoritate Apostolica tenore praesentium concedimus, quod per hujusmodi remissionem regaliae, si eam dictus Rex hac vice praedicto Petro electo, ut praemittitur, fecerit, vel etiam per receptionem praemissorum homagii et fidelitatis juramenti, si eum ad hoc per Procuratorem admiserit, vel dilationem, ut praemittitur, dederit eidem Regaliae, et ejus juribus in quibuscunque consistant Regi et ejus successoribus, seu etiam coronae Regiae, nullum imposterum praejudicium generetur, nec ad consequentiam trahi valeant in futurum etc."; exempla videas permulta in Probat. lib. eccl. cit. c. 16. c. 7, no. 22. etc.; Mém. du Clergé 11, 394. sq.; Sugenheim l. c. 267. sq.

4 cf. dipl. Stephani aô. 1136. ap. Spelman l. c. 811: „Dum vero sedes propriis fuerint pastoribus vacuae et ipsae et omnes eorum possessiones in manu et custodia clericorum vel proborum hominum ejusdem ecclesiae committantur, donec Pastor canonice substituatur"; cf. Henr. I. apud

exercebatur.[1] — Non solum vero fructus reges percipiebant omnes,[2] aut ministris suis beneficiorum proventus locabant,[3] non solum decimas praelatisque debitas sibi exigebant,[4] sed beneficiis quoque, a sede vacante conferendis, et in Gallia[5] et in Anglia[6] ipsi providebant.

Crabb l. c. 241; Henric. II. apud Collier l. c. 1, 716. num. XXII.

1 cf. de Guilielmo I. Weber l. c. I, 1, 19; de Guilielmo II. Eadmer l. c. 14; Constit. Clarendon. no. 12. apud Spelman l. c. 322; Magna Charta c. 46: „Omnes barones qui fundaverunt abbatias, unde habent cartas Regum Anglie vel antiquam tenuram, habeant earum custodiam cum vacaverint, sicut habere debent"; cf. Bulla Gregorii X. aô. 1274. ad Eduard. I. ap. Rymer l. c. I, 2, 515; — cf. dipl. Eduardi III. aô. 1346. ibid. III, 1, 69; aô. 1347. ibid. 124; aô. 1360. ibid. 547; aô. 1362. ibid. III, 2, 642; cf. 14. Edw. III. st. 4. c. 2; Henric. IV. aô. 1401. ap. Rymer l. c. IV, 1, 1. 7. 15; aô. 1404. ibidem 72; aô. 1405. ibid. 79. 85. etc. etc.

2 cf. Proceedings and Ordinances of the Privy Council of England (London 1834.) 3, 166; cf. Sugenheim l. c. 279.

3 cf. Arrest. Parl. Paris. aô. 1309. in Mém. du Clergé 11, 318; aô. 1341. ibid. 11, 321; cf. Ord. Phil. IV. aô. 1302. in Ord. des Rois de France 1, 359: „Plures ad nos querimoniae devenerunt, eo quod gardiatores, seu regaliatores amputabant et secabant nemora dictarum ecclesiarum ... et evacuabant stagna et vivaria ad dictas Ecclesias pertinentia etc."; cf. Bulla Innoc. III. aô. 1207. apud Bouquet l. c. 19, 488. — Magnas pecuniae summas vero reges regaliis recipiebant, ut exempli causa Philippus Augustus aô. 1202. ex Episcopatu Catalaunensi 2047. libras („monnaie de Provins"), ex episcopatu Rhemensi 2668. libras Parisienses et 216 libr. 11 sous („monn. de Prov.") cf. Philipp Examen 56.

4 cf. arresta aô. 1262. 1268. in Mém. du Clergé 11, 885; aô. 1309. ibid. 886.

5 cf. dipl. Clement. IV. aô. 1267. in Gallia Christ. 10. Instr. 66. (ad Ludov. XI.): „Cum filius noster G. tituli S. Marci presbyter Cardinalis, auctoritate nostra ... prebendam in Remensi ecclesia I. de N. contulisset, nos collationem hujusmodi ratam habentes, eam auctoritate apostolica duximus confirmandam: verum quia tu ea ratione, videlicet quod vacantes confers in ea ecclesia prebendas, tempore quo eamdem ecclesiam pastoris regimine contingit destitui, donec substitutus archiepiscopus regalia receperit a te, hujusmodi collationem in tuum prejudicium asseris esse factam, nos te ... super hoc scandalizare nolentes, Dionysio Canonico ejusdem ecclesiae damus in mandatis, ut a dicto Joanne resignationem illius prebendae auctoritate nostra recipere non omittat." — cf. Testam. Phil. Aug. aô. 1190. apud Brussel l. c. 2, IX: „Praeterea praecipimus, quodsi praebenda vel beneficium aliquod ecclesiasticum vacaverit, quando regalia in manu nostra venient ... Regina et Archiepiscopus viris honestis et literatis conferant etc."; cf. dipl. Ludov. IX. aô. 1269. in Ord. du Louvre 11, 347; cf. dipl. aô. 1422. in Probat. eccl. Gall. c. 16. etc. cf. Vetus Consuetudo Franciae apud Du Cange s. v. „regalia": „... et si le Pape et le Roy donnoient en un mesme temps un benefice, le don du Roy procederoit, et s'il en estoit debat, la cause sera ventilée en la cour de Parlement et non ailleurs."

6 cf. dipl. Henrici III. apud Du Cange s. h. v.: „... Cum tempore

Cum igitur maximi momenti jus istud fuisse videas, non miraberis, quod omni modo onere hoc gravissimo liberare se studebant ecclesiae [1] et quod principes, quamvis nonnumquam, se ultra certum tempus regalia occupaturos non esse promitterent, [2] per multos annos vacantes reliquerunt episcopales sedes, unde quo diutius fructus percipere possent. [3] Non solum vero defunctis praelatis jus illud exercebant, quin etiam episcopis ad cardinalatum promotis, beneficiis, ne multa, quoquo modo vacantibus. [4] —

Perscrutatis vero nobis, quid de immobilibus bonis clericorum factum fuerit, quo mobilia pervenerint, quaestio exsistit.

At ecclesiae praecepta, quae ex antiquis temporibus liberam testamenti faciendi potestatim clericis renuebat [5] sibique bona vin-

progenitorum nostrorum Regum Angliae, et nostro hactenus sit obtentum, quod vacantibus Abbatiis, Prioratibus et aliis quibuscunque domibus religiosis regni nostri, et in manu nostra exsistentibus, conferre possimus ecclesiastica beneficia ad hujusmodi domos pertinentia etc."; cf. dipl. Eduardi I. aô. 1300. ap. Rymer l. c. II, 2, 754: „Sciatis quod dedimus ... Ph. de S. praebendam illam, quam J. Ch. habuit . . . vacantem, et ad donationem nostram spectantem ratione archiepiscopatus Eboracensis nuper vacantis et in manu nostra existentis"; cf. aô. 1411. ibidem IV, 1, 188; aô. 1418. ibidem IV, 3, 65; aô. 1420. ibid. IV, 3, 188; aô. 1421. ibid. IV, 4, 22. etc.; cf. quoque Marca l. c. lib. 8, c. 22.

1 Redimebant id magnis pecuniae summis a regibus; cf. dipl. Eduardi III. aô. 1336. ap. Rymer l. c. III, 2, 707: „si per unum annum duraret mille libras, et si duraret ultra unum annum, tunc ... pro rata temporis etc." — ita episcopus Arrariensis Philippo II. 1000 libras solvit. cf. dipl. aô. 1204. ap. Brussel l. c. 1, 543.

2 cf. exempli causa Henrici II. promissiones aô. 1176. factas, se ultra anni tempus regalia non esse occupaturum." cf. Collier l. c. 1, 386; Pauly l. c. 3, 144.

3 cf. Innoc. III. ep. ad Joann. Reg. Angl. aô. 1203. ap. Bouquet 19, 424: „... sicut de Lincolnensi Ecclesia fecisse dignosceris, in qua electionem fieri non permittis, ut reditus ejus, qui magni sunt, in tuis valeas manibus diutius detinere"; exempla congesta videas ap. Sugenheim l. c. 303.

4 cf. Fleury instit. (ed. cit.) 1, 388: „il suffit que le benefice vacque de fait ou de droit: c'est-à-dire, que le titulaire ne soit pas en possession; ou que le possesseur n'ait pas de juste titre." — Etiam principes Galliae jure regaliae fruebantur: comites de Angoulême: cf. Gallia Christ. 2, 993; Duces Brittaniae: cf. dipl. aô. 1148. ap. Morice Preuv. à l'hist. de Bretagne 1, 693; Marca l. c. lib. 8, c. 25; dipl. aô. 1237. 1267. ap. Morice l. c. 1, 903. 1010—1016; Comites Tolos.: cf. dipl. aô. 1138. in Gall. Christ. 13, instr. 17; aô. 1209. ap. Marca l. c. lib. 8, c. 26; Comites Narbonenses: dipl. aô. 1084. in Hist. génér. de Languedoc 2, Dipl. 292; Comites Campaniae: dipl. aô. 1277. ap. Du Plessis Hist. de l'Egl. de Meaux 2, 179; Comites de Nevers: dipl. aô. 1096. in Gallia Christ. 12, instr. 103; Com. Blesens. dipl. aô. 1105. in Gallia Chr. 8, instr. 308; aô. 1129. ap. Du Plessis l. c. 2, 24; etc. cf. Sugenheim l. c. 299. 300.

5 cf. Thomassinus l. c. pars 3,

dicabat, ita ut filiorum suorum hereditatem mater ecclesia quodammodo ipsa adiret, cum ne a clericis quidem, quanta erant pecuniae aviditate, observarentur, multo magis a laicis violabantur.

Non solum enim Galliae aut Angliae reges,[1] sed imperatores,[2] Germaniae principes,[3] quisque denique viribus pollens contra Conciliorum decreta creberrima[4] defunctorum clericorum bona occupare solebant; ne pudorem quidem curantes ispsorum moribundorum „*domum et domus ejusdem plumbum, ferrum, vitrum, lignum, lapides, caeteramque suppellectilem, scilicet tabulas, scamna, scabella, vasa usuaria, lectos, nec non coquinas et horrea, granaria, cellaria, torcularia, furnos, furnorumque domos, sive in urbe, sive*

lib. 2, c. 41; cf. dipl. Adalberti Hamb. archiep. aô. 1060—1070, qui Bremensis ecclesiae clericis testamenta facere permittit. — praelatorum bona autem in tres partes dividi moris fuit, „quarum una fratribus, una pauperibus distribuatur, et una futuro reservetur"; cf. dipl. Henrici IV. aô. 1101. ap. Remling l. c. 1, 77; cf. dipl. Henrici Leonis aô. 1158. ap. Westphalen l. c. 2, 2033.

1 cf. Innocentii III. Bulla aô. 1207. apud Bouquet l. c. 19, 488: „idem Rex (sc. Galliae) audito, quod ... Hugo Antissiodorensis Episcopus naturae debitum exsolvisset, statim fecit per servientes suos episcopales res occupari, qui more praedonum debachantes in eis crudeliter ... abducentes animalia universa, frumentum, vinum, ligna etiam et lapides expolitos, quos idem episcopus ad construendam capellam et alia aedificia praepararat nequiter asportarunt, episcopalibus domibus suppellectili qualibet spoliatis, ita ut in eis praeter tectum et parietes non fuerit aliquid derelictum"; cf. Bulla Gregorii IX. aô. 1237. ap. Morice Preuves à l'hist. de Bretagne 1, 903.

2 Imperatores etiam vacantium abbatiarum et episcopatuum unius anni proventus sibi occupabant; cf. dipl. Frid. II. aô. 1216. ap. Ried l. c. 312: „veterem illam consuetudinem ... quam antecessores nostri Romanorum Imperatores et Reges in Cathedrales exercuerant ecclesias et abbatias ... quod videlicet decedentibus episcopis et praelatis eorum, non tam reliquias rerum mobilium eorundem consueverant occupare, ac convertere in usus proprios, occupatas, quam etiam reditus et proventus per totius primi anni circulum prorsus auferre"; nulla nisi haec regaliae juris in Germania vestigia invenimus; — Otto IV. in dipl. aô. 1198. apud Lacomblet l. c. 1, 392. Fridericum I. primum spolii jure usum esse censet, tamen exempli causa jam a Henrico II. exercitum est; cf. dipl. Henr. II. aô. 1002. ap. Heda Hist. Episc. Traject. 99.

3 cf. infra pag. 224.

4 C. Magdeburg. aô. 1266. apud Hartzh. l. c. 3, 800; C. Salisburg. aô. 1281. ibid. 3, 656; Stat. legat. Joannis aô. 1287. ap. Lappenberg Urkb. 693; C. Herbipolense aô. 1287. apud Himmelstein l. c. 56; Stat. synod. Basil. aô. 1297. apud Trouillat l. c. 2, 657; C. Coloniense aô. 1300. apud Hartzh. 4, 40; C. Mogunt. aô. 1310. ibid. 4, 192; Stat. synod. Herbipol. aô. 1314. ap. Himmelstein l. c. 193; C. Pragense aô. 1355. ap. Hartzh. 4, 385; C. Herbipol. aô. 1407. ibid. 5, 7; C. Mogunt. aô. 1423. ibid. 5, 212; C. Argentinense aô. 1435. ibid. 5, 246; C. Eistettense aô. 1447.

extra urbem, annonam quoque, vinum, fenum, oves et boves, et caetera animalia, omniaque relicta mobilia"[1] rapiebant, „*tamquam servorum propriorum*"[2] res auferebant. — Atque cum priore tempore ab ipsa ecclesia impedita fuerit clericorum testamenti faciendi potestas, mutatis temporibus, eo aetas abierat, ut nisi cum laicorum dominorum consensu testamenta condi non possent.[3] Fridericus I.[4] quidem jam aô. 1165. graves illis poenas minatus est, qui clericorum testamenta impedire conarentur, sed ut inde a Philippo principes spolii juri renuntiabant,[5] atque tamen Ludovicus Bavarus ex „*gratia speciali*" iterum iterumque illud renuebat, ut spolii ipsum jus vale-

ibid. 5, 372; Synod. Salisburg. aô. 1490. ibidem 5, 577; Synod. Bamberg. aô. 1491. ibid. 6, 21; etc.

1 dipl. Henric. comit. Blesens. c. a. 1105. in Gallia Christ. 8, instr. 309; cf. dipl. Ottocari Boem. reg. aô. 1261. in Mon. Boic. XXVIII, 2, 381: „dolentes dicimus, rectoribus Ecclesiarum decedentibus, et quamquam adhuc in agone mortis existentibus, bona ipsorum rapiunt impudenter."

2 dipl. Ottonis duc. Brunsv. aô. 1328. ap. Schmidt Histor. dipl. Nachr. v. Adel. 581.

3 cf. dipl. Friderici III. aô. 1460. ap. Chmel Reg. no. 3807: „... Bekennen, daz wir dem erbern unserm lieben andechtigen Mertten pharrer zu sannd Jörgen im Schalichtal unserm kapplan von seiner frumbkait und erberkait wegen die sunder gnad getan und im erlaubt und vergunnet haben ... das er sein varunde hab und gut was er der hat oder künfticlich gewinnet durch gots und seiner seel haill willen verschaffen und vergeben mag, wem oder wohin in des nach seinem willen verlusstet an menicllichs irrung und hindernuss ungeverlich"; cf. dipl. comit. Würtemberg. aô. 1321. ap. Sattler l. c. 2, Beyl. 90; aô. 1335. ibid. 5, Beyl. 99; dipl. march. Misn. aô. 1355. ap. Schultes Cob.-Saalf. Landesgesch. Beyl. 85; cf. dipl. aô. 1400. ap. Gruner Beschreib. d. Fürstenth. Coburg 1, 415; Comit. de Hohenlohe dipl. aô. 1343. apud Hansselmann l. c. 447; aô. 1360. ibid. 458; cf. privileg. Henrici III. Cantuariensi Ecclesiae datum aô. 1234. ap. Wilkins l. c. 1, 630: „quod nullus ballivus potest impedire testamentum domini archiepiscopi."

4 apud Pertz 4, 138; cf. aô. 1173. ibid. 4, 142.

5 cf. dipl. Philippi aô. 1205. pro Episcopo Ratisponensi ap. Ried l. c. 288: „Quamvis jure imperii omnia ad nos pertinere debeant, si eum (sc. episcopum dictum) decedere contigerit, ob ejus tamen dilectionem nihil nobis ex omnibus, que reliquerit volumus vendicare, quicquid de ipsis ordinaverit, ratum, ac firmum habituri"; Ottonis IV. aô. 1198. ap. Lacomblet l. c. 1, 392; aô. 1209. (pro archiep. Magdeb.) in Orig. Guelf. 3, 639; eodem aô. ap. Pertz 4, 216; Friderici II. aô. 1213. ap. Pertz 4, 224; aô. 1216. (pro Abbatissa Quedlinburg.) apud Erath Cod. Quedlinb. 134; aô. 1219. (ad legatum Bremensem) apud Lappenberg Urkb. 371; aô. 1220. ap. Pertz 4, 235; aô. 1224. (pro episcop. Hildesheimense) apud Harrenberg Hist. Gand. 425; (aô. 1216. cf. supra pag. 223. n. 2.); Henr. VII. (pro monast. Gandersh.) aô. 1224. ap. Lünig RA. 11, 824; Rudolfi I. aô. 1275. apud Pertz 4, 405; cf. ejusd. Constit. pacis generalis ibid. 4, 430; aô. 1281. c. 51: „Dehein rih-

bat, ita neque legare quidquam etiam posteriori tempore clericis permittebatur, neque ipsa sua debita reddere,[1] nam ut Innocentii III. verbis utamur: „*Rex penitus confiscavit!*"[2]

Reliquum nobis jam est, ut principes enumeremus, qui praeter imperatores spolii jure in Germania usi sint, qui plurimi fuerunt, cum de Ducibus Austriae,[3] Bavariae,[4] Saxoniae,[5] Brunsvicensibus,[6] de Regibus Bohemiae,[7] de Marchionibus Brandenburgensibus,[8] de Comitibus Würtember-

ter, noch dehein scherige, noch deheine ander man sol sich der pfaffen gut nach ir tode niht underwinden mit gewalt an seinem bischolfe und an seinem techent. Swer es anders nimpt, der ist fridbrech." Ludovici IV. aô. 1317. (pro mon. Altenmünster) in Mon. Boic. 10, 335; aô. 1318. (pro pleban. Ingolstad.) ibid. 15, 40; aô. 1322. (pro clericis citra Danubium existentibus) ibidem 2, 144; aô. 1325. (pro Decanatu Vilshof.) „besunder genad." ap. Ried l. c. 806; aô. 1331. (pro Bavaria superiore) in Mon. Boic. 19, 510; aô. 1334. (pro decanatib. Menchingen et Kaufringen) ap. Lori Lechrain 2, 52; (pro decanat. Landsberg) ibid. 67.

1 cf. dipl. Frid. II. aô. 1216. apud Ried l. c. 312: „... nec solvi possent debita decedentis praelata."

2 aô. 1207. ap. Bouquet l. c. 19, 489.

3 cf. dipl. Frid. III. aô. 1459. ap. Link Ann. Claravall. 2, 208; Avisament. Tyboldi Episcopi Laventin. et totius Cleri sui aô. 1456. ap. Dalhalm Concil. Salisburg. 234.

4 cf. Ordinatio Duc. Bav. aô. 1295. ap. Ried l. c. 690; cf. gravamina statuum Straubingens. aô. 1458. ap. Krenner Baierische Landtagshandlungen 2, 175: „Item in demselben Brief (i. e. ord. Ottonis aô. 1311.) ist begriffen, dass man sich keines Pfaffengut nach seinem Abgang unterwinden soll ... Wird auch nicht gehalten."

5 cf. dipl. Friderici aô. 1455. ap. Reinhard l. c. 257: huic juri renuntiavit ea tamen conditione, ut clerici anniversaria quaedam celebrarent „und welche Prister und Pfarrer uff die benemete Zcyt zcu dem Begengniss nicht quemen, die ader der solden ganz davon ussgeslossen sien"; aô. 1456. („in der Pflege zcu Orlamünde") ibid. 258; aô. 1460. ibid.; aô. 1494. ibid. 262; aô. 1500. apud Kreysig Beiträge z. Sächs. Historie, 4, 454.

6 Albertus dux renuntiavit, cf. Leibnitz Scr. 2, 470 (ad a. 1293.); dipl. Ottonis ducis aô. 1309. apud Sudendorf Urkb. 128; cf. dipl. Ernesti ducis aô. 1356. ap. (Gruber) Zeit u. Geschichtbeschreibung d. Stadt Göttingen 2, 287: „Sane intelleximus, quod in territorio seu dominio nostro nonnulli officiati, justitiarii ac servatores nostri ... ipsorum clericorum decedentium sive testatorum sive intestatorum bonis sibi nomine nostro tamquam debita vendicare et usurpare nituntur, et non habent jus seu facultatem faciendi testamenta."

7 cf. aô. 1266. Ottocarus huic juri renuntiavit. cf. Hansiz German. sacra 1, 408.

8 cf. dipl. aô. 1241. march. Joannis et Ottonis ap. Riedel Cod. I, 8, 156: „in perpetuum renunciamus illi juri, de tollendis reliquiis Clericorum in ipsorum decessu, quo per injuriam hactenus sumus usi"; cf. tamen Bulla Innoc. IV. aô. 1245. qui denuo prohibet marchionibus, quominus spolii jus exerceant, ap. Gercken Stiftshist. von Brandenb. 461; denuo

15

giae,[1] Misniae,[2] Thuringiae,[2] Nassoviae,[3] de Hohenlohe,[4] de Henneberg[5] sit traditum.

§. 9.
De reliquis principum circa sacra juribus.

Inter criminationes, quae nostris temporibus ab hominibus catholicae ecclesiae addictis reformatoribus nonnunquam factitari solent, gravissima est, quod eorum ope principibus potestas in res ecclesiasticas sit concessa, quod ecclesia, medio aevo libera a seculari jugo inde a quinto decimo seculo serva facta sit civitatis. Quin etiam catholicae ecclesiae adversarii in hanc sententiam decesserunt, ut Justus Henningius Böhmer,[6] qui ante reformationis tempora principes jus circa sacra exercuisse negat.

Tamen rerum gestarum monumentis in opinionem adducimur plane ab illa abhorrentem, atque probare illam quodammodo jam supra studuimus.

Etiam jam ex antiquo tempore una cum imperii dignitatem ecclesiae advocatiam reges Germanorum adipiscebantur, atque, cum imperatoris nomine ornari minime studerent, tamen muneri illa gravissimo renuntiare nolebant. — Sane quidem nulla fere imperatoribus cura incubuit, nisi, ut mandata paparum secuti ecclesiam tuerentur, sed cum schismate mundus catholicus dilaceraretur, neque, quis justus esset populorum pastor posset dijudicari, rebus ipsis factum est, ut reges Germanorum se arbitros esse putarent paparum, quorum alter maledicebat alteri, ut ecclesiae contra ipsam paparum voluntatem consulendum esse censerent, ut denique potestate uterentur in res ecclesiasticas, qua, ut alia omni, papae antea fuerant praediti.

renuntiavit Woldemarus aô. 1310. apud Gercken Dipl. Vet. March. 1, 594. 598.

1 cf. dipl. aô. 1335. ap. Sattler l. c. 5, Beyl. 95; aô. 1353. ibid. 99; aô. 1418. renuntiavit comes Eberard. „bis uff . . . widerruffen"; ibid. 96; Ulricus com. aô. 1471. ibid. 97.

2 cf. dipl. aô. 1394. Friderici Guilielmi et Georgii Landgr. apud Horn Lebensgesch. Friedr. d. Streitb. 696: „ ... und welch Pharrer, adir Capelan ... zcu dem begengnisse nicht queme, der sal der gnade nicht gnissen." (cf. pag 225.); cf. dipl. Frid. aô. 1355. qui sine ulla conditione clerum spolii jure liberavit ap. Schultes Cob. Landesgesch. Urk. 83.

3 dipl. Joann. et Henrici comit. Nassov. (Nassau-Beilstein) aô. 1468. apud Arnoldi Miscellan. a. d. Diplomatik und Gesch. 111: „Welich Priester zcu sôlichem Jairegeczyde nit queme ... der solde soliche Fryheit und pryvilegie nit haben."

4 dipl. aô. 1343. 1360. ap. Sattler l. c. 5, Beyl. 99, quibus comes Krafft renuntiat.

5 cf. Bertholdi comit. dipl. aô. 1319. apud Kuchenbecker Annal. Hass. 1, 140; eodem modo Burggravii Norimbergenses spolii jure usi sunt; cf. Sugenheim l. c. 290, not. 45; 293, not. 59.

6 cf. jus eccl. lib. 1, tit. 31, §. 38. — 1, 739.

Neque soli imperatores, sed etiam Galliae[1] et Angliae[2] reges talem sibi auctoritatem comparabant, qui contra justos ipsos papas libertates et regnorum et ecclesiarum suarum, adjuti quidem a suis episcopis praelatisque, defendere audebant.

At in Germania principes[3] quoque atque civitates,[4] cum et ipsi se ecclesiae prospicere debere censerent, curam illius suscepisse, jam eo licet intellegi, quod plurimi se papas esse profitebantur in suis terris atque imperatores,[5] quod non secularibus solum „*bannis*", sed etiam spiritualibus ab imperatoribus investie-

[1] qualem potestatem Franciscus I. concordato adeptus sit Vidaillan hisce verbis docet (hist. des conseils du roi (Paris 1856.) 1, 412): „L'ordre religieux lui était désormais soumis, comme l'ordre politique; la royauté devenait de suzeraine, omnipotente."

[2] cf. Burnet history of the Reformat. of the Church of England 1, 106: „It is to be considered, that the Kings of England having claimed in all Ages a Power in Ecclesiastical matters equal to what the Roman Emperors had in that Empire"; de Guilielmo I. cf. Laurent la papauté et l'empire 180;—Remusat St. Anselme 188; — de Henrico VIII. cf. 24. Henry VIII. c. 12; 26. Henry VIII. c. 1: „Albeit the Kynges Majestie justely and rightfully is oweth to be the supreme heed of the Church of England, and so is recognysed by the Clergy of his Realme in theyr convocacions, yet neverlesse for corroboracion and confirmacion thereof, and for increase of vertue in Cristis Religion within this Realm of England ... Be it exacted by auctoritie of this present Parliament, that the Kyng, ... his heires ... shalbe takyn acceptyd and reputed the onely supreme heed in erthe of the Churche of England etc." St. 35. H. VIII. c. 3. cf. Burn Eccl. law. s. v. „Popery"; Abbot history of the Roman and English Hierarchies (Lond. 1831.) 252—266; Ranke Engl. Gesch. 1, 182.

[3] cf. Recess. imperii aô. 1512. §. 4: „Und nachdem wir von Augen sehen und mercken, dass Unser heiligster Vater der Pabst und die heil. Röm. Kirche in etwas Betrübung und Beschwerung stehn ... So achten wir als rechte Schirmer und Voigt der Christl. Kirchen, auch Churfürsten, Fürsten und andre Stände des Reichs sich in die Sache zu schlagen, und Wege fürzunehmen, wie solche Beschwerung und schisma zum forderlichsten und besten abgewendet, verhütet und zur Besserung gestellt werden möge"; cf. Rec. imperii aô. 1524. §. 29. cf. Hertius de jactitata etc. 19.

[4] cf. Reformat. Siegismundi aô. 1436. ap. Goldast Reichssatzg. 2. cap. 10: „Die Reichsstädte stehen geschrieben heilig, denn ihnen ward empfohlen alles Recht und göttliche Gottseligkeit, und ward die Christenheit durch sie gestärcket und wurden ihnen geist- und weltliche Rechte empfohlen als dem Keyser das Reich ... Ihr habt eure freyheit von der Cristenheit, Ihr seyd des heiligen Glaubens Beschirmer, Rechte Voigte etc." cf. Convent. Lipsiens. civitat. imp. aô. 1631. ap. Reinhard l. c. 59.

[5] cf. „Dux Cliviae est papa in suis terris" ap. Jacobson Gesch. d. Quellen des Ev. K. R. in Rheinland und Westphalen 1, 10. sq.; cf. Georgius dux Saxoniae ap. Stryck de jure papali princip. evangel. c. 1, §. 10: „Er wäre in seinem Lande selbsten Pabst Kayser und Teutscher

bantur,[1] atque se spirituali potestate instructos esse praedicabant. Neque hac de re mirari nos oportet. Cum enim advocatorum officia maximam partem in principes essent translata, qui aut advocatorum nomine utebantur, aut mundiburdorum aliisque innumerabilibus titulis,[2] hancce illi uniebant potestatem, quam ex superioritate territoriali deducere solebant;[3] ita ipsi quoque episcopi, qui jamdudum advocatis se liberarant, in landsassorum conditionem sunt redacti,

Meister"; Comes Ulricus de Schaumburg ap. Kurz Oestr. und Herz. Rudolph IV. 317; Rudolph. IV. Austr. dux ibid. 113.

[1] cf. litt. investiturae a Friderico III. Hassiae landgravio datae aô. 1471: „mit den geistlichen Zwängen u. Bannen". ap. Kuchenbecker Abhandl. v. d. Hess. Erbhofämtern Beyl. 60; a Maximiliano I. ap. Hertius de superioritate territoriali in opp. I, 1, 207. (Francof. 1716.); a Friderico III. marchionibus Badensibus aô. 1475. datae in der Landesfürst Erbkastenvogt etc. Beil. I, 112; cf. unio march. Misn. cum Carolo IV. aô. 1358. ap. Reinhard l. c. 58; „dass er denselben Lantgraven in Duringen und Marggraven zcu Meyssen, irer Erben und Nachkommen geraten und geholffen sin sulle und wulle ewiglich zcu behalden ir Furstentum. Lant, Herschafft, Erbe, Gut, ere, Recht geistlich und wertlich und Gewonheyt etc."

[2] Jam Rudolphus I. aô. 1279. sententiam tulerat, ut advocatia, cum de gente fundatoris nemo esset superstes, principi territoriali transferretur. cf. Marian. Austria sacra 8, 253; exempla videas: Brandenburgia: cf. epist. Friderici III. imp. ad Albertum Elector. ap. Reinhard l. c. 198: „Dass dero Untersassen, Geistliche und Weltliche"; cf. dipl. aô. 1287. et 1293. (Marienfliess) ap. Riedel Cod. I, 1, 246. 247; aô. 1317. (episcopat. Lebusanus) apud Gercken Cod. 3, 546; aô. 1355. (Chorin) ibidem 1, 490; aô. 1468. (Gramzow) ap. Raumer Cod. 1, 240; etc.; Bavaria: dipl. aô. 1425. (Steingaden) ap. Lori Lechrain 2, 111; aô. 1459. ibid. 2, 174. 175; aô. 1462. (capitul. cathedr. Ratisp.) ap. Ried l. c. 1031; etc.; Clivia: dipl. aô. 1495. (Essen) ap. Lacomblet l. c. 4, 577; Hohenlohe: aô. 1459. (Gnadenthal) ap. Hansselmann 510; Hassia: aô. 1249. (ordo Teut. in Marburg) apud Wenck l. c. 3, Urk. 120; aô. 1265. (Haina) ibid. 2, Urk. 199; Misnia: cf. dipl. aô. 1250. ap. Guden sylloge 311; Saxonia: cf. dipl. aô. 1320. (Chorin) ap. Gercken Cod. 1, 461; aô. 1347. apud Tentzel Suppl. hist. Goth. 119. sq.: „dem Techen und den Thumherren zu Gotha, darumme daz sie dorch schuzes und gnaden wiln... under uns und under dy Herrschaft gefaren sind." — cf. de episcopatu Numburgensi: Lepsius Gesch. d. Bischöfe des Hochstiftes Naumburg (Naumb. 1846.) 1, 335; Würtembergia: cf. dipl. aô. 1139. in Würtemb. Urkb. 2, 4; aô. 1179. (Kreuzlingen) ibid. 2, 204; aô. 1291. (Madelberg) apud Sattler l. c. 2, Beyl. 18; aô. 1501. (Maulbronn) ap. Hertius de jactitata etc. 58; aô. 1504. (idem) apud Besold l. c. 1, 528; Burggr. Norimberg.: aô. 1333. (Heilsbronn) in Mon. Zoller. 3, no. 15; aô. 1338. (Ebrach) ibidem 3, no. 48; aô. 1347. (Heilsbronn) ibid. 3, no. 186; aô. 1365. (Ebrach) ibid. 4, no. 63.

[3] cf. supra lib. 2, §. 3, pag. 46.

ut Brandenburgenses, Havelbergenses, Lebusani, qui et electorum Brandenburgensium judicio subjecti fuerunt (quod de Bavariae quoque tradium est) et milites ad exercitus mittere debebant, et consiliariorum denique aut aliorum ministrorum officio fungi.[1]

Etiam in civitatum tutelam clerici se dedebant,[2] et saepissime cives facti,[3] legesque civitatum sese observaturos contra paparum mandata[4] jurare cogebantur,[5] ut principibus quoque fidem jurejurando praestare in beneficiis conferendis nonnumquam adigebantur.[6] —

1 jam aô. 1372. episcopus Brandenburgensis marchionis consiliarius fuit. cf. Lenz Dipl. Stiftsh. v. Brandenb. 76; aô. 1505. permisit Joachimus elector Joachimo ep. Brandenb., ut alius pro illo, consiliarii officio fungi posset. cf. Riedel Cod. I, 8, 461.

2 cf. Augsburg aô. 1417. 1451. ap. Stetten l. c. 1, 147. 174; Bern aô. 1223. 1300. apud Stettler Staats- u. Rechtsg. d. Cant. Bern 92; Donauwörth aô. 1465. ap. Lori Lechrain 2, 184; Frankfurt a. M. aô. 1456. ap. Kirchner Gesch. d. Stadt Frankfurt a. M. 1, 525; Freiburg aô. 1368. ap. Schreiber l. c. 1, 541: „Die vorgenanten burger von F. sullent und mugent ouch Klöster ... von ires purgrechtes wegen schirmen"; Mainz aô. 1335—52. ap. Würdtwein Diplom. Mogunt. 1, 500; cf. 2, 546. sq.; Nürnberg aô. 1488. in Hist. dipl. Norimb. 2, 738; Strassburg aô. 1220. apud Arnold l. c. 1, 330; Zürich, Luzern, Schwyz, Glarus aô. 1451. apud Bluntschli Gesch. der Republ. Zürich 1, 453.

3 inter plurima exempla videas quaedam: Augsburg aô. 1381. apud Stetten l. c. 1, 125; Bremen aô. 1303. ap. Oelrichs l. c. 1, 36; Frankfurt a. M. aô. 1236. ap. Böhmer Cod. 1, 62; Freiburg aô. 1291. ap. Schreiber l. c. 1, 119; Strassburg cf. Röhrich Gesch. d. Reform. im Elsass 1, 109; Warburg aô. 1351. ap. Wigand Arch. 3, 234; Zürich aô. 1304. in Arch. f. Schweiz. Gesch.: „Das die burger die pfaffe ze burgern genomen hein und in ir schirme." — cf. quoque Regensburg aô. 1295. ap. Riedl. c. 674.

4 cf. Bulla Nicolai III. aô. 1280. in Cod. dipl. Lubec. 2, 267.

5 cf. juramentum ep. Basileensis apud Ochs l. c. 1, 496: „Was die Briefe so gelesen sind, von uns wisen und sagen, das wöllen wir halten und vollführen, getreulich und ohne alle Gefährde, und darwider nit thun, das schwören wir, als uns Gott also helfe und alle heiligen"; Esslingen aô. 1351. cf. Pfaff l. c. 260; Mainz cf. aô. 1348. „Senat. Mog. conventio de non recipiendo Archiepiscopo, nisi prius omnia privilegia juramento firmet"; apud Senkenberg Sel. jur. 2, 132; Stadt und Thal zu Münster aô. 1339. ap. Schöpflin Alsat. dipl. 2, 167: „Wenn och ein abbas gesetzet wirt, der sol des ersten der stat und dem tal swern, das er si bi allen iren rehten lasse als es har ist komen"; Strassburg aô. 1389. ap. Strobel Gesch. des Elsasses 3, 48; Worms aô. 1519. ap. Schannat l. c. 2, 337; — cf. Regensburg dipl. aô. 1251. ap. Gemeiner l. c. 1, 361; — Francofurt. c. a. 1456. moniales quaedam se nominaverunt: „Des Raths Kinder und Dienerinnen in Christo, die nächst Gott Niemand dann den Rath um Hülfe anzurufen haben". ap. Kirchner l. c. 1, 525.

6 cf. dipl. plebani Cottbus. (Joan.

Ut vero ad singula transeamus, cum ecclesiarum atque monasteriorum rem familiarem principes[1] civitatesque administra-

Blankenfeld) aô. 1507. apud Riedel Cod. I, 3, 113: „... hab ich ... ghelobt ... mich meyn lebenlangk under iren fürstlichen gnaden and dero landt, mit wonunghe czu enthalden, Irenn fürstlichen gnaden rathes unnd dinstes weisse czugkethan czu ssein, unnd wider iren fürstlichen gnaden rathes edder werken nicht czu handelenn edder mich wider irenn fürstlichen gnaden ghebrauchen czu lassenn"; cf. dipl. aô. 1510. ap. Hansselmann l. c. 535: „promitto etc., ... me in posterum fidelem fore s. s. Petro et Paulo Apostolis, . . . nec non Clarissime Celsitudini Dominorum Comitum (sc. de Hohenlohe) Advocatorum, eorum heredibus etc."; cf. dipl. aô. 1487. 1488. 1489. ibid. 524. 527; — cf. dipl. aô. 1392. ap. Sattler l. c. 5, Beyl. 139: „Wir U. v. G. Bropst zu Sindelfingen und die Corherrn und daz Cappitel gemeinlich dez Stifftes ze S. ... tun kund offentlich ... daz wir gelopt haben und geloben mit diesem brieff mit guten truwen an Aydes Stat, daz wir und unser nachkomen mit unsern liben und guten und mit unserm Stiffte sullen und wellen gentzlichen beliben mit allen sachen by dem Edeln unsern gnedigen Herren Graf Eberharten v. Würtemberg, und sullen und wullen tun, waz si uns haissent und sullen uns wider dehainen sachen an alle geverde etc."; cf. dipl. aô. 1448. apud Besold l. c. 1, 585; aô 1496. ibid. 1, 117: „Herumb bekhennen wir unss (sc. Herrenalb) ... dass wir gemelten Hertzog Eberharden zu unser und unsers Gottshauss auch aller der Lüth und Guether Schutz- und Schirmherrn hinfüro haben wollen und sollen auch khain andern annemmen, sondern uns halten gemelts unsers gnedigen herrn und des Fürstenthumbs W. verzeyhen"; dipl. aô. 1424. ibid. 1, 303; dipl. aô. 1392. in histor. und rechtsbegr. Nachricht v. Urspr. Wachsth. u. Landstandsch. d. Teutschen Hauses und Landescommende Marburg Beyl. no. 17.

[1] Hospitalibus ante omnia procuratores („Pfleger") constituebantur; cf. Frankfurt a. M. aô. 1282. ap. Böhmer Cod. 1, 207; Freiburg aô. 1318. ap. Schreiber l. c. 1, 226; Speier aô. 1261. ap. Remling l. c. 1, 288; Ulm cf. Jäger Ulm 476; — cf. Brandenburgia: aô. 1447. Nicolaus papa Brandenb. electori permisit, ut laicos monasteriis monialium constitueret „... ad ... tuendum illa, ne a suis superioribus ultra solitum graventur" et ad rem familiarem administrandam. ap. Raumer Cod. 1, 224; Badenia: cf. dipl. mon. Schwartzbach aô. 1528. in der Landesfürst Erbkastenvogt Beil. I, 116: „... haben Ew. fürstl. Gnaden aus gnädiger Fürsichtigkeit und sonders gnädiger Neigung uns und unserm Gotteshauss ein Schaffner verordnet, der da solte des Closters Innkommen und Ausgeben vergwaltigen"; cf. dipl. aô. 1474. 1479. 1488. ibid. Urk. 8. 34. 39; cf. dipl. aô. 1399. ap. Schöpflin Hist. Zaring.-Bad. 5, 566: „Auch solle die Abtissin und der Convent der vorgeschrieben Frauen Closter (sc. Frauenalb). Uns den obgenanten Herren .... eine gantze Rechnung von ihres Closters Güthern thun, ewiglichen umb alle ihre Nutze und Gefälle allen Jahrs in der Fasten"; Saxonia: dipl. aô. 1418. ap. Reinhard l. c. 242: „Als wir die Unssern habin lassen Rechenunge vorhoren von den Vorstehern des Closters und Gotishuses zcu Ubirwymar ... von unredelichkeid wegen der Vorsteher des Clostirs ... darumb

rent,[1] neque ecclesiis sine illorum licentia aquirere bona neque vendere liceret,[2] advocatorum tantum officio fungi illi videbantur, qui et ipsi rei familiaris suarum ecclesiarum curam suscipere debebant. Nam et imperatores constituerunt, ne sine capituli aut imperiali auctoritate ecclesiae bona alienarent,[3] alienationes contra talia mandata factas revocarunt,[4] ipsi rei familiaris monasteriorum curatores constituerunt.[5] — Sed non solum permittebant principes ecclesiis, ut nova bona aquirerent (qua de re supra disseruimus, ubi de

Wir Vorsteher des genanten Closters geandert und gesatzt habin"; cf. dipl. aô. 1441. 1529. ibid. 239. 285.

[1] cf. Bern aô. 1527. ap. Stettler l. c. 86; Frankfurt a. M. aô. 1510. ap. Kirchner l. c. 1, 525; Frankfurt a. O. aô. 1516. in Teymler Stadtbuch ap. Zimmermann Märk. Städteverf. 2, 74: „Eyn Rat hat Macht tzu setzen und kiesen Vorstende und Kirchveter, als nemlich eynen aus dem Rate, eynen aus der Gemeyne zu iglicher Kirchen die sollen die Kirchen bej irem Eide mit Hulffe und Rate der Borgermeister regiren und vorstehen, die Gebewe bessern, der Kirchentzyns und Renten getrewlich manen etc."; Heilbronn aô. 1350. ap. Jäger Heilbronn 1, 124; Mainz aô. 1244. ap. Guden Cod. 1, 580—82; Nürnberg cf. Conrad Celtes ap. Wagenseil Tr. de Norimberga 90; Strassburg aô. 1386. ap. Strobel l. c. 2, 439; Treuenbrietzen aô. 1525. ap. Raumer Cod. 2, 288; Verden aô. 1330. ap. Gengler l. c. 511; Weissensee aô. 1449. ap. Reinhard l. c. 238; Wimpfen aô. 1525. ap. Remling l. c. 2, 509; Zürich aô. 1397. ap. Wyss l. c. Appdx. 407.

[2] cf. dipl. aô. 1454. 1455. 1456. Comit. Würtemb. ap. Sattler l. c. 5, Beyl. 115. 116; aô. 1246. Otton. Bav. ducis in Mon. Boic. 11, 222; — cf. dipl. aô. 1380. in Beurk. Nachr. v. Klosterh. Schiffenberg 2, Beil. 33; — cf. dipl. aô. 1470. Saxon. ducis, cum monasterium quoddam Gothae situm antecessorum ejus confirmationes non esset adeptum: „der sie doch kein ander Ankunfft noch namhafftige Bewilligunge oder Bestetigunge von Unssern Eldern und Vorfarn seligen am Fürstentum oder Uns fürzubrengen gehabt, denn allein yr Register ... Wiewol wir dann als Landes-Furste uns derselben zinse aller, der sie bewieselicher Ankunfft auch furstlicher Verwillunge und Bestetigunge mangeln angetzogen mochten haben," tamen illa concedit; sed addit: „falls sie so ubel teten die Haldunge der heiligen Observantzien abgehin ... so wolten Wir, Unsir Erbin ... daruff zu einer pene macht haben die Unsere ... Verschribung ... zu widerruffen." ap. Reinhard l. c. 235.

[3] cf. aô. 1222. dipl. Henric. VII. ap. Pertz 4, 248; aô. 1240. Conradi IV. ibid. 4, 333. etc.

[4] cf. dipl. Otton. IV. aô. 1209. (eccl. Veronensis) ap. Böhmer Reg. no. 73; Frid. II. aô. 1216. (Monte Cassino) ibid. no. 175; aô. 1219. (eccl. Bremensis) ap. Lappenberg Urkb. 1, 370; aô. 1231. (Tegernsee) in Mon. Boic. 6, 207; aô. 1236. (eccl. Tridentina) ap. Hormayr Beitr. z. Gesch. v. Tirol 2, 247; dipl. Guilielmi regis aô. 1250. (eccl. Pataviensis) ap. Pertz 4, 366; Ludovic. IV. (Hirsau) aô. 1334. ap. Besold l. c. 1, 347; aô. 1340. (eccl. Fuldensis) ap. Dronke Cod. dipl. Fuldensis 436.

[5] cf. exempli causa dipl. Ru-

jure amortisationis tractandum nobis erat) sed etiam, nulla episcoporum aut aliorum spiritualium superiorum ratione habita, contra omnium canonum decreta ab aliis in alia loca monasteria transferebant,[1] alias ecclesias aliis incorporabant,[2] quod eo tempore clericos ipsos fecisse et notum est, et questi sunt homines verae ecclesiae saluti studentes.[3]

Eodem vero modo, quo operam dabant principes, ne bona clericorum in dies augerentur, et ipsorum conventuum et monachorum numerum restringebant, quos nova monasteria sine sua licentia exstruere vetabant,[4] quibusque, ut Wurtembergenses comites,

dolfi I. aô. 1282. (Com. de Katzenelnbogen) ap. Schannat Hist. Fuldens. 210.

1 cf. dipl. Frid. I. imp. aô. 1171. in Würtemb. Urkb. 2, 162. in locum clericorum secularium, St. Augustini fratres in monast. Herbrechtingen collocat; cf. dipl. aô. 1273. ap. Gercken Cod. 1, 412: Joannes, Otto, Conrad Marchiones transferunt monasterium Stagni St. Mariae ab insula quam circuit stagnum Parstein in locum quem stagnum Koryn circuit: „... Abbas etc. ... a nobis humili et suspiriosa postulatione petiverunt, ut Abbatiam que ab illustr. principibus Dmno Joanne patre nostro, et Ottone patruo nostro ... sita fuerat in insula ... ad locum magis congruum conferremus .... igitur transferre decrevimus"; cf. alia exempla ap. Reinhard l. c. 87; Tentzel Suppl. hist. Goth. 116. 119; Sattler l. c. 2, Beyl. 85.

2 cf. dipl. Eberardi Würtemberg. comit. aô. 1450. ap. Sattler l. c. 5, Beyl. 111: „... so haben wir dem ... Hn. D. Apt und dem Convent gemeinlich des Closters zum Adelberg ... damit sie dann den dienst Gotz mit singen und lesen dest emsiglicher volbringen mögen recht und redlich ergeben haben ... unser Kirchen zu Hohenstangen mit sampt dem Cappel In dem Schloss zu H. mit Küchen, Kuchensatzen und mit allen Iren friheiten, Rechten, Nutzen und Zugehörungen und sunder mit den Rechten, die man zu Latin nempt jus patronatus". (cf. c. 8. 20. X. de jure patronat. (3, 38); cf. ibid. 3, Beyl. 164; cf. alia exempla ap. Reinhard l. c. 81—83.

3 cf. Richter Gesch. der ev. Kirchenverf. 8.

4 cf. Bremen aô. 1303. ap. Oelrichs l. c. 154: „De Radmanne unde de Wisesten de zund des tho rade wurden mit der menen stad, dat ze des nicht en willet dat Meneghe monike meer wonen yn unser stad den predekere unde Barvete brodere"; cf. aô. 1303. ibid. 231; Frankfurt a. M. aô. 1318. ap. Böhmer Cod. 1, 444; Heilbronn c. a. 1445. ap. Jäger Heilbronn 1, 213; Münster c. a. 1300. ap. Wiegand Arch. 2, 73; „Cum nos propter injuriam et violentiam, quam nobis inferunt fratres predicatores in eo, quod ipsi invitis nobis et contradicentibus in nostram civitatem venerunt et adhuc his injuriam non deserentes ibidem resident etc."; Nürnberg aô. 1520. in Hist. dipl. Norimb. 2, 839; Wesel aô. 1291. ap. Lacomblet l. c. 2, 545: „Item precipimus magistris dictorum conventuum, ut in sororibus suscipiendis numerum XL personarum non excedant, nisi super hoc nostro prius consensu requisito pariter et obtento." — Freiburg cf. dipl. aô. 1392. ap. Schreiber l. c. 2, 88; — de Gallia cf. Fevret traité de

vitae monasteriali se dedere haud permittebant, nisi principum consensum adeptis.[1]

Sed in personas quoque clericorum magna potestate laici utebantur, minime advocatis competente. Cum enim neque canonum praecepta clerici sequerentur, neque probae vitae rationem, cum pessimorum morum laicis exempla praeberent, neque paparum admonitionibus, neque poenis spiritualibus in aliam viam possent deduci, ipsi principes pro suorum subjectorum salute ecclesiam talibus iniquitatibus purgare studebant.[2] Ita non solum paparum auctoritate fulti, eorumque consilio ducti,[3] sed nullo suadente et permittente, monasteria reformabant, visitabant,[4] in pessimos cleri-

l'abus 109; Mém. du Clergé 4, 484.

1 Jam Carolus Magnus aô. 805. constituerat (Pertz 3, 134): „De liberis hominibus, qui ad servitium Dei se tradere volent, ut prius hoc non fatiant, quam a nobis licentiam postulent"; — Ordinat. Eberardi comit. Wurtemb. aô. 1495. ap. Sattler l. c. 5, Beyl. 65: „Unser ... underthanen .... so sie Ire Kinder oder verwanten In Closter thuon wolten, nachdem mit unserm gunst, wissen und willen das geschehen soll"; cf. gravamina Ulrico duce regnante facta. ibid. 5, Beyl. 101: „Das da von Alters, so jemand in den geistlichen Stand gegehrt, Amtmann und Gericht von der Herrschaft Macht gehabt haben, es zu vergoennen, man jetzo bey der Cantzley um 1 fl. und 1 Ort einen Gundsbrief haben müsse"; cf. dipl. ibid. 5, 100. 101; aô. 1193. ap. Besold l. c. 1, 363; Cless l. c. II, 1, 354.

2 cf. dipl. Georgii Sax. ducis aô. 1537. ap. Pertuch Chron. Portense 212: „Das ist es, dass mich zur Visitation geursacht hat, nicht um meines Nuzes willen, sondern vorzukommen und zu erhalten was zum Gestifften gehoret."

3 cf. dipl. Eugenii IV. papae aô. 1446. (Friderico III.) ap. Chmel Reg. Frid. IIII. no. 2020; Nicolai V. aô. 1451. (eidem) ibid. no. 2670; ejusd. aô. 1452. (eidem) ap. Chmel Materialien 2, 13; Pii II. aô. 1460. (eidem) ap. Chmel Reg. no. 3846; — (cf. dipl. Frid. III. aô. 1455. (mon. Ossiach) ibid. no. 3357; episcop. Mogunt. (Mechthild. comit. Wurtemb. viduae) aô. 1477. ap. Guden Cod. 4, 434; etiam comitibus Würtembergensibus a papis concessum erat.

4 Talium visitationum exempla exstant ap. Reinhard l. c. 129; Der Landesfürst Erbkastenvogt Beil. 1, 113; aô. 1483. episcopo Numburgensi coenobia monialium visitare permittunt duces Saxoniae ap. Reinhard l. c. 130: „Wir Ernst und Albrecht etc. (cum impediti simus, quominus ipsi visitaremus) uf das denn gleichwol damit kein schadlich Sumpniss gesehen, So bekennen Wir ... dass Wir biss uf Unser Widerrufen gewilligt und zugelassen haben, das der ... Bischof zu N. ... die Jungfrawen Closter under Uns in seym Bisthum gelegen durch sich oder die seinen darzu tüchtig visitiren mag, ... doch Also das dieselben Probste ader Vorsteher alle Jar demselben Unsern Hern und freunde und Uns ader bei derseit Unsern zugeschickten Reten oder Amptluten kundlich und redlich Rechnung thun sollen, und in allewege Uns an Unser Wertlichen Oberkeit, Dienst und Gerechtikeit .... unvergreiffenlich an

eorum mores animadvertebant, corrigere eos conabantur. Tales vero monasteriorum reformationes, initio quidem, omnium proborum hominum assensu,[1] ab imperatoribus[2] factae, mox a principibus singulisque civitatibus instituebantur.

Sed ut mala quaedam enumeremus, quibus eo tempore laborabat ecclesia, quis ignorat, quomodo coelibatus praecepta non observaverint clerici, quomodo matrimonia inire vetiti, illicitis stupris impuras libidines satiare conati sint. Itaque honestatem clericorum restituere studebant laici,[3] ut Carolus IV.[4] vetuit, moniales quasdam, coram seculari judice apparere, quippe quod virginibus sanctis atque Deo dicatis esset indignum, ut plurimae civitates interdixerunt monachis, ne cum feminis vitae consuetudinem haberent,[5] aut ut Friburgenses impediverunt illos, ne monialium coenobia visitarent.[6]

Schaden und an alle Geverde"; Georgius Dux aô. 1522. conventui Salzae sito mandabat: „Ir wollet keynen visitator ane unnsern Wyssen und bewilligen aufnemen" ap. Reinhard l. c.

[1] cf. Siegeberti Vita Deoderici c. 7. ap. Pertz 6, 467; cf. gesta abbat. Trudonens. ibid. 12, 381.

[2] cf. dipl. Friderici II. aô. 1222. ap. Lacomblet l. c. 2, 54; Caroli IV. aô. 1352. cf. Böhmer jus eccl. 1, 739; — Conv. Augustan. aô. 952. ap. Pertz 4, 27; Leges Papienses aô. 1022. ibid. 4, 563.

[3] in Würtembergia: cf. Sattler l. c. 4, Beyl. 57; 5, Beyl. 123. 124; Saxonia: cf. Recess. Guilielmi III. aô. 1446. ap. Schilter de libert. eccl. Germ. 808. sq.; — Reinhard l. c. 133. 144; Brunsv. Austria: ibid. 139. sq.: — Nürnberg aô. 1446. ap. Lochner Reformationsgesch. v. Nürnberg (1845.) 4; — quomodo honestatem observare principes coëgerint clericos, videas: dipl. Friderici Sax. duc. aô. 1479. ap. Schöttgen u. Kreysig Dipl. cur. Nachlese 4, 697. (civitati Gusingen): „so sich aber ein Priester bey ihnen nicht erbarlich alss ein fromb Priester hielte, den mögen sie urlauben und entsetzen von seinen Dienste"; Ulmae aô. 1511. ordinatum est, ut omnes clerici, qui laicis vestimentis aut longis gladiis in viis uterentur, coram sculteto ducerentur; aô. 1511., ut illi, qui noctis quietem clamoribus aut alio modo turbarent, in carcerem conjicerentur. cf. Jäger Ulm 505. sq.; — cf. Wagenseil Tractat. de Noriberga 90: „Sacerdotes etiam populares honestis legibus a Senatu coërcentur, ne licentiose vivant, ut in aliquibus urbibus fit."

[4] cf. dipl. aô. 1358. ap. Schöpflin Alsat. dipl. 2, 212.

[5] cf. Zürich, ubi jurare cogebantur c. a. 1230. clerici, se feminas esse dimissuros. cf. Wyss l. c. Appdx. 70; — cf. Praecept. Otton. I. Ducis Brunsvic. ne monachi et moniales in eodem loco degant. ap. Reinhard l. c. 135; cf. Ordinatio Guilielmi I. Hassiae Landgr. aô. 1500. §. 20. ap. Kleinschmidt l. c. 1, 34: ne clerici secum habeant „pfaffenmeyde" infra L annos natas; aô. 1520. plebanus beneficium accipiens Philipp Landgr. promittere debuit: „versprechen . . . . mich auch Pristerlich wesens und in meinem Hus kein verdachte Frauen Person halten will" ap. Kopp Hessische Ger. Verf. 1, Beil. 107.

[6] cf. dipl. aô. 1414. ap. Schreiber

Alia vero eaque gravissima incommoda orta sunt ecclesiae eo, quod clerici, ubi, primum beneficia adepti, curam animarum sibi commissam neclegebant, solo praebendarum proventu contenti, leges ecclesiasticas contemnebant, quae ad residentiam beneficiatos cogebant. Itaque principes polliceri sibi iubebant clericos, se semper in sede beneficii domicilium esse habituros:[1] sed quod multo magis est mirandum, „*licentiam*" quoque illis dederunt, ut isto tempore dicebatur, „*abessendi*," dummodo alio modo officiis provideretur.[2] — Ex peregrinationibus denique, illa ut nostra aetate, magna scandala orta sunt, quae hanc ob causam nonnumquam sunt prohibitae.[3]

Cum vero quomodo placeti regii jus principes exercuerint, quomodo tributa a clericis exegerint, quomodo praelatos et constituerint, et deposuerint, alio loco exposuerimus, nunc dissertationi huic

l. c. 2, 252: „Von rede und clage wegen, so für die rate ze F. komen ist, daz beide geistlich und weltliche, priester und pfaffen in die frowen clöster hie ze F. dick und vil us und in louffent, anders denne geistlichen lüten geziemet ze tuonde ... sint alte und nuwe räte einhelleclich uberkomen und hant geheissen gebieten und verkünden, daz dehein priester, er sie geistlich oder weltlich ... in dehein frowen closter bi uns ze F. in der statt, oder usswendig der statt, die zuo der statt gehörent, noch an redevenster, gan noch wandeln sol" etc. poena quoque contravenientibus constituta fuit.

1 aô. 1520. plebanus quidam Philippo Hassiae landgravio promisit: „und verspreche mit dissem Brive, das Ich solichen Altar selbst becziehen". ap. Kopp l. c. 1, Beil. 107; cf. dipl. ap. Hansselmann l. c. 502; — cf. dipl. Henrici V. Angl. reg. aô. 1419. „de procedendo contra non Residentes" ap. Rymer l. c. IV, 3, 110; aô. 1421. ibid. IV, 4, 15; IV, 4, 39; — cf. Blackstone l. c. 1, 488.

2 cf. dipl. Ludovici Brandenb. March. aô. 1341. ap. Gercken Cod. 2, 234: „Noverint etc. quod nos etc. intuentes et considerantes penuriam et egestatis onera, quibus ... Joh. de Cloden plebanum et capellanum nostrum in Konegsberg debitorum quorundam habitorum occasione quodam modo perplexum fore novimus ... licentiam abessendi de parochia civitatis praenotatae de mera mentis nostrae benivolentia damus dumodo de persona ydonea et honesta vices suas medio tempore gerente eidem ecclesiae provideat etc."; cf. dipl. Ulrici Würtemb. com. aô. 1465. ap. Sattler l. c. 5, Beil. 104: „bekennen ... als der ersam ... L. V. Licentiat mit unserm gunste und willen ainen wechsel getan hat mit Meister J. K. Kirchherren zu Liebnzelle, indem derselb meister L. sin Capplony zu W. dem genannten meister J. ufgeben hat umb dieselben sin Pfarrkirchen zu L., das wir da ... In solichen Iren Wechsel dem obgenannten meister J. K. gondt, und erloubt haben ... daz er die obgemelete Caplony zu W. In sinem Abwesen nutzen und niessen möge, und nit verbunden noch gezwungen syn solle weder durch uns unser erben, dii unsern oder yemand von unsernwegen uff derselben siner caplony zu W. personalem Residenciam zu tun"; cf. dipl. aô. 1481. ibid. 4, Beil. 135.

3 aô. 1272. cf. Mollerus Chron. Freiburg. 20; cf. Reinhard l. c. 120.

nostrae finem imposituri, paucis commemoremus, potestatem quoque principes exercuisse in rebus ad fidem pertinentibus ordinandis, quae secundum catholicae ecclesiae doctrinas nulli nisi episcopis competere possit.

Ita Brandenburgenses electores[1] et Turicenses magistratus[2] processiones ordinabant, Saxones electores de sepulturis constituerunt,[3] Silesiae duces[4] de eucharistiae sacramento celebrando, alii alia.[5]

Jam ad finem pervenimus. — Demonstrare studuimus, quid ecclesia medii aevi tempore de sua atque de civitatis conditione praeceperit, ut intellegeremus, usque ad hunc diem in eadem via eam permansisse; jam illis temporibus, quorum religio a catholicis viris summis effertur laudibus, omnia in res ecclesiasticas jura civitatem exercuisse probavimus, quibus nunc, tamquam pessimis reformationis fructibus ecclesia, privare eam studet. —

Itaque quamquam probe intellegimus, rebus gestis sine ira et studio expositis, tantum non eorum studia adjuvari, qui huic nostro aevo catholicae ecclesiae dominationem imponere conantur, ut potius hujus doctrinae fundamenta rerum gestarum fideli et incorrupto testimonio vel corruant, vel certe labefactentur, tamen nosmet ipsos, quantumcunque quidem in nobis positum fuerit, tantum attulisse ad solvendam difficillimam istam quaestionem, quae nunc quoque inter ecclesiam et civitatem vertitur, haud superbe nobis affirmasse videmur.

1 aô. 1476. ap. Fidicin l. c. 1, 261.

2 aô. 1304. in Arch. f. Schweiz. Gesch. 5, 233: „Der Rat und die burgere Z. sint ... über ein komen ... das man ierlich an der mittwochen in der fronvasten . . . die selben unser heiligen tragen sol uf den hof mit einer schöner und loblicher procession aller pfaffeheit Z. beide geistlicher und weltlicher."

3 cf. Frider. Lucas. Chronic. Silesiac. 273: „Denn die Schlesischen Fürsten und Stände genossen allbereit unter der Römischen Cath. Kirche der Episcopaljurisdiction. Daher bedienten sie sich derselben seit 1406. in der Hussitischen Unruhe also ietzt rechtschaffen und freyermassen, schafften in ihren Kirchen die Communionem sub una ab und introducirten aus eigener Autorität die sub utraque ohne einziges Widersprechen des Bischofs." cf. Reinhard l. c. 52.

4 cf. dipl. aô. 1476. ap. Schöttgen u. Kreysig Nachlese 1, 86.

5 cf. Jäger Heilbronn 2, 60. (aô. 1526.); Lucas Chronic. cit. 260. (aô. 1430.); Ordinat. Würtemb. aô. 1498. ap. Moser Specim. Würtemb. Diplom. (Tübingen 1736.) 161: „Wir wöllen ouch, dass in allen Clöstern und Gotzhüssern baiderlay Geschlechts, Männer und Frowen, dessglichen in den Stetten diss Fürstenthumbs uff yeden Montag in der Eer der hochgelopten und untailbaren Dryfaltigkeit ain Ampt gesungen etc."

Excursus ad lib. I. cap. 1.

Cum Augustini Triumphi libri „*Summa de potestate pape*" non ita multa exemplaria exstent (cf. Brunet Manuel sub h. n; Grässe Trésor des livr. rar. sub h. a.), neque quisquam scriptorum, quorum libros perscrutati sumus alia, nisi pauca illa a Gieselero in historia ecclesiastica congesta novisse videatur, tamen vero, ab auctore illo, quid medii aevi tempore de publico jure statutum fuerit optime possimus doceri, ea ejus verba, quibus de rebus germanicis et imperatoris papaeque conditione doceri possimus afferamus.

qu. 35.: de imperatoris electione; art. 1.: „*utrum papa per se ipsum possit imperatorem eligere.* .... Dicendum, quod imperator est minister pape eo ipso quod est minister dei. Dicit enim apostolus ad Rom. 13., quod non sine causa gladium portat, quia dei minister est judex in iram ei, qui malum agit; deputavit enim deus imperatorem tamquam ministrum summi sacerdotis, quia ejus est ecclesias contritas et concussas restaurare, novas edificare et dei sacerdotes honorare atque contra hereticos et rebelles tueri. Est autem principaliter agentis, eligere ministros et instrumenta ad suum finem; sicut ars militaris, cujus finis est victoria, habet eligere equestrem et frenefactivam; secundum quod videt expediri fini intento sic dicitur primo ethicorum. Unde puto, quod papa, qui universos fideles in praesenti ecclesia ad pacem habet ordinare, et ad supranaturalem finem consequendum dirigere et destinare, justa et rationabili causa exstante, per se ipsum possit imperatorem eligere .... Ad primum ergo est dicendum, quod jus eligendi imperatorem non est concessum aliquibus in favorem ipsorum, sed in favorem ecclesie et populi christiani, cujus caput est ipse papa; unde quum sibi videretur hoc esse in favorem ecclesie et pacem christiani populi potest tale jus eis subtrahere, sicut propter talem causam eis concessit ....."

art. 2.: „*utrum electores, per quos papa imperatorem eligit, debeant esse de Alemannia.* .... Dicendum quod Gregorius V. tempore Ottonis imperatoris convocatis et requisitis principibus alamanie VII electores instituit officiales ipsius curie imperialis (sequuntur nomina electorum). .... Causa autem, quare solum de alamannia predicti electores sunt assumpti, communiter triplex ratio assignatur. Una fuit,

quia de alamannia fuerunt illi principes, qui liberaverunt ecclesiam de servitute longobardorum et impiorum romanorum. Secunda fuit devotio illius populi ad sanctum petrum et paulum, quod apparet in eorum continua peregrinatione ad visitandum ecclesias dictorum apostolorum. Tercia fuit voluntas pape puta Gregorii V., qui de theutonia fuit natus et consanguineus Ottonis imperatoris ...." (debent esse de Alemannia);

art. 3.: „*utrum papa predictos electores possit mutare.* .... Dicendum, quod sicut dicit philosophus v. ethicorum Actus humani sic sunt variabiles propter particulares circumstantias occurrentes et propter eorum mutabilitatem, ut non possint mensurari et regulari sub regula inflexibili ut puta ferrea, sed oportet quod regulentur et mensurentur sub regula flexibili et plumbea. Quamvis ergo novitates sint timendae, ubi tamen evidens et manifesta apparet utilitas, potestati pape subesse dinoscitur mutare et innovare omne quod expedit reipublice utilitati et pacis populi christiani ...."

art. 4.: „*utrum papa possit predictos electores de alia natione ordinare, quam de Alamannia.* .... Dicendum, quod pape est in omnibus regnis mutare et translationes facere tam in electo quam in electoribus propter duo. Primo quia vicarius est illius qui regnum a gente in gentem transfert propter iniusticias et iniurias et contumelias et diversos dolos. .... Secundo, quia ipse solus habet considerare finem totius ecclesie et ad dictum finem omnes ordinare per debita remedia .... quando ergo summus pontifex hoc videret, talem finem magis valere personas alicuius regni vel regionis quam alterius, posset iuste hujusmodi transmutationes facere ...."

art. 5.: „*utrum in electione imperatoris possit alteri parti eligentium favere.* .... Dicendum .... si .... contingat electores imperatores duos elegere, ad papam pertinet alteri parti in hoc favere, ut unum illorum pro altero eligat, quem magis cognoscit esse ydoneum pro advocatione et defensione ecclesie ...."

art. 6.: „*utrum papa possit imperatorem facere per hereditariam successionem sicut per electionem.* .... Dicendum, quod ecclesia indiget imperatore tamquam advocato et defensore pro statu pontificio presentis vite .... Quando ergo papa videt populo christiano magis pacem dari per hereditariam successionem imperii, quam per electionem puto, quod sic posset ordinare istud sicut ordinavit illud ...."

. . . .

qu. 36.: de imperii derivatione; art. 1.: „*utrum papatus fuit ante imperium.* .... Dicendum, quod de dominio legali seu imperiali dupliciter possumus loqui. Primo ut est usurpatum et tyrannice, secundo ut est naturale et polliticum. primum est permissum in penam damnantium et in penam peccantium atque in correctionem malorum. secundum est concessum in remedium peccati propter

pacem iustorum. Primum ergo dominium usurpatum et tyrannicum fuit ante sacerdotium (sequuntur nonnulla de Cain etc., qua de re videas lib. I. c. 1.) .... sed dominium naturale et politicum et recto et iusto titulo acquisitum secutum est sacerdotium, quia tale dominium in ministerium sacerdotii et in tuitionem et defensionem ecclesie concessum est (sequuntur nonnulla de Melchisedech, qua de re etiam supra lib. I. c. 1. videas) ...."

art. 2. : „*utrum papatus derivatus sit ab imperio.* .... Dicendum, quod ista quaestio solvitur per illud, quod habetur X. de mai. et obed. (sequuntur ista de sole et luna, quae videas lib. I. c. 1.).... sic dominium imperiale vel regale derivatur a dominio papali vel sacerdotali quantum ad eius formationem vel quantum ad eius dignitatis vel auctoritatis receptionem. ...."

art. 3. : „*utrum papa saltem temporale dominium ab imperio recognoscat.* .... Dicendum, quod dominium temporale quantum ad praesens tripliciter possumus considerare. primo quantum ad ipsorum temporalium tyrannice et usurpate ablatorum restitutionem. Putant enim aliqui, tyrannice et usurpative dominium temporale habere vel quantum ad acquisitionem quia in iusto titulo et tyrannice huiusmodi dominium acceperunt vel quantum ad usum et executionem, qua non utuntur ad protectionem et defensionem ecclesie sicut ministerialiter uti debent; multi namque imperatores ante Christi adventum dominium temporalium forte iusto titulo acceperunt .... quia tamen tali dominio non ministerialiter utebantur in obsequium ecclesie et in defensionem ecclesiastice discipline, sed potius ad eius impugnationem tale dominium tyrannicum et usurpatum censendum erat. .... Secundo temporalium dominium possumus considerare quantum ad immediatam administrationem, quam imperatores et reges et alii principes seculi habent et habuerunt, aliter domini temporales non appellarentur nisi temporalium immediatam administrationem haberent. Tercio tale dominium possumus considerare quantum ad universalem et totalem iurisdictionem. Totalis enim et universalis dominus spiritualium et temporalium est ipse Christus et vicarius eius summus pontifex. .... Primis ergo duobus modis papa bene potest recognoscere dominium temporale ab imperatoribus et regibus, quia quantum ad eorum tyrannice et usurpate ablatorum restitucionem et quantum ad eorum immediatam administrationem ecclesia ab imperatoribus recepit et recipit temporalia. Sed quantum ad universalem iurisdictionem dominium temporale a nullo recognoscit, nisi a Deo; huius signum est, quia si papa iniuste temporalia recipiet vel quoque iniuste uteretur coram nullo principe posset convenire et a nullo posset iudicari, nisi a deo solo. Et per hunc modum potest responderi ad omnes rationes superius adductas, quia beatus Silvester non recepit illa temporalia a Constantino,

quantum ad dominii recognitionem, sed quantum ad immediatam aliquorum temporalium administrationem, quorum ecclesia ante non habebat et quantum ad ipsius ecclesie et fidei catholice defensionem, quia sicut dictus Constantinus ante receptionem baptismi utebatur dominio temporalium tyrannice et usurpative ad ecclesie impugnationem et Christianorum persecutionem, ita postmodum sicut Dei minister usus est tali dominio ad ecclesie exaltationem et Christiane fidei defensionem ...."

art. 4.: „*utrum imperator in dominio temporalium sit maior papa.* .... Sed imperator maior papa in temporalibus. Sed si sic esset pari ratione imperator posset dici maior Christo in temporalibus. Non enim est imperator maior papa in temporalibus nisi propter immediatum usum et immediatam executionem temporalium .... propter hoc dicendum est, quod filii hominum sunt maiores deo in terrenis et deus sit maior homine in coelestibus; quod enim simpliciter dicitur sine additamento dicitur; et ideo sicut deus dominus universorum est temporalium et spiritualium quantum ad universalem iurisdictionem, sic papa vicarius eius in spiritualibus est maior quocunque alio rege vel imperatore ...."

art. 5.: „*utrum imperator sit maior papa in dignitate.* ...." (contrarium statuitur);

art. 6.: „*utrum imperator sit maior papa in causalitate* ...." (contrarium statuitur);

art. 7.: „*utrum imperator sit maior papa in auctoritate* ...." (contrarium statuitur);

qu. 37.: „de imperii translatione; art. 1.: „*utrum auctoritate pape facta sit translatio omnium regnorum.* .... Dicendum, quod vel loquimur de translatione regni iudeorum vel de translatione regni gentilium et paganorum utroque autem modo auctoritate pape vel eius cui gerebat vicem pape secundum conditiones status illius temporis facta est translatio regnorum ...."

art. 2.: „*utrum auctoritate pape specialiter translatum sit ad Romanos* ...." (id quod contendit auctor nam: „est dicendum, quod illud, quod fit auctoritate summi pontificis, fit auctoritate Christi .... unde quod factum est de translatione regnorum Christi auctoritate permissive vel effective, auctoritate summi sacerdotis dicitur esse factum.")

art. 3.: „*utrum auctoritate pape imperium translatum sit a Romanis ad Grecos* .... (affirmat auctor quia: „Constantinus huiusmodi translationem fecit auctoritate summi pontificis, quia tanquam vicarius dei filius celestis imperatoris iurisdictionem habet universalem super omnia regna et imperia.")

art. 4.: „*utrum auctoritate pape imperium translatum sit a Grecis ad Germanos*" (statuitur);

art. 5.: „*utrum auctoritate pape imperium possit transferri a Germanis ad alios*" (sequuntur illa de electorum institutione a Gregorio V. facta, qua de re videas lib. I. c. 1.) .... qualitercunque tamen institutio imperii sit variata, nulli tamen dubium esse debet, quin summus pontifex .... imperatorem possit eligere quemcunque et undecunque sibi placet in auxilium et defensionem ecclesie ...."

qu. 38.: de imperatoris confirmatione; art. 1.: „*utrum imperator per papam electus debeat confirmari.* .... Dicendum, quod ad illum pertinet immediate imperatoris confirmatio, ad quem pertinet imperii immediata iurisdictio. Postquam enim Constantinus cessit imperio occidentali, nulla sibi reservatione facta in civitate romana, in partibus Italie et in omnibus occidentalibus regionibus plenum ius totius imperii est acquisitum summis pontificibus non solum superioris dominationis, verum etiam immediate administrationis, ut ex ipsis tota dependeat imperialis iurisdictio quantum ad electionem et quantum ad confirmationem, ita ut ex tunc nullus de iure poterit se intromittere de regimine occidentalis imperii absque expressa auctoritate et mandato sedis apostolice nisi usurpative et tyrannice ...."

art. 2.: „*utrum imperator per papam electus debeat iniungi et consecrari*" .... (debet);

art. 3.: „*utrum per papam imperator electus debeat coronari*" .... (debet);

art. 4.: „*utrum pape electus imperator debeat fidelitatem iurare.* .... Dicendum, quod imperator assumitur in defensorem et protectorem ecclesie potissime in partibus Italie et in occidentalibus regionibus, in quibus ecclesia non solum habet temporalium universalem iurisdictionem, sicut in toto orbe noscitur habere, verum etiam habet mediante ministro, quem elegit, immediatam administrationem; talis ergo minister in tribus tenetur ecclesie fidelitatem servare. Primo in ipsius ecclesie exaltatione, ut per rebelles et infideles ecclesia non deprimatur, sed potius illis expugnatis iuxta posse suum supra candelabrum ponatur. Secundo in ecclesie pastoris et rectoris defensione, ut nec vita nec honor sibi debitus per eum auferatur, sed magis volentibus auferre per ipsum viribus resistatur; Tertio in temporalium per Constantinum concessorum ecclesie observatione, ut in talibus non praetendat aliquam immediatam iurisdictionem, sed solum immediatam administrationem, et ista tria ponuntur in iuramento fidelitatis, quod ipse imperator summo pontifici praestare tenetur ...."

qu. 39.: de imperatoris administratione; art. 1.: „*utrum imperator statim electus absque eo, quod sit per papam confirmatus, possit administrare.* .... Dicendum, quod sicut in naturalibus actio praesupponit virtutem et virtus praesupponit substantiam eo quod

a nulla substantia creata potest egredi actio, nisi mediante virtute, ut probat commentator VII meth. Est enim principium solius dei, quod immediate agat per suam substantiam, quia virtus eius substantia est, sic in moralibus ista tria se ad invicem praesupponunt, electio, confirmatio et administratio, ita quod electio tenet locum substantie, confirmatio locum virtutis et administratio locum operationis. Per electionem enim imperator generatur et acquirit esse, per confirmationem vero acquirit virtutem, per quam agat; sed per administrationem exsequitur ipsum agere et ipsum operari mediante substantia et mediante virtute sibi per electionem et confirmationem acquisita; unde sicut nulla creatura potest agere immediate sine virtute superaddita, quia tunc sua substantia esset sua virtus, quod soli deo convenit; sic imperator per solam electionem non potest administrare, nisi beneficium confirmationis recipiat, quia tunc sequeretur, quod sua electio esset eius confirmatio, quod solum veritatem habet de summo pontificio, qui superiorem non habet ...."

art. 2.: „*utrum imperator per papam electus et confirmatus absque aliqua alia solemnitate possit administrare.* .... Dicendum, quod aliqua requiruntur ad rei quidditatem et substantiam, aliqua vero ad rei solemnitatem et evidentiam, illa ergo que pertinent ad imperatoris quidditatem et substantiam, est eius confirmatio et electio; sed illa, que pertinent ad eius solemnitatem et evidentiam, est eius iniunctio, consecratio et coronatio; unde convenienter ante eius officii executionem omnia ista circa eum expleri debent ...."

art. 3.: „*utrum imperator statim electus absque pape auctoritate possit amministrare saltem in regno Alamannie*" (potest);

qu. 40.: de imperatoris depositione: art. 1.: „*utrum papa posset imperatorem deponere*" (potest, retulimus iam auctoris verba in lib. I. c. 1.);

art. 2.: „*utrum papa propter contumaciam imperatorem deponat*" (deponit);

art. 3.: „*utrum papa possit imperatorem excommunicare.* .... Dicendum, quod imperator subest pape duplici subiectione, primo subiectione filiali in spiritualium derivatione. Derivantur enim dona spiritualia ab eo tanquam a fonte in imperatorem et in omnes filios ecclesie; .... secundo subest imperator pape subiectione ministeriali in temporalium administratione .... et secundum istam duplicem subiectionem duplici gladio papa potest ipsum imperatorem corrigere et percutere. Primo gladio spirituali ipsum excommunicando et a communione fidelium ipsum separando ac bonorum spiritualium que fiunt in ecclesia ipsum privando causa legitima subsistente. Secundo gladio corporali, quia si administrationem temporalium, quam ab ecclesia recepit, nollet demittere, sed tyrannice et usurpative tenere,

bellum corporale contra ipsum possit convocare et manu armata expellere ...."

art. 4.: „*utrum papa possit imperatoris subditos a iuramento fidelitatis absolvere.* .... Dicendum, quod sicut scribitur X. de reg. iur. frustra sibi fidem quis postulat ab alio servari, qui fidem praestitam a se servare recusat. Planum est autem, quod in iuramento fidelitatis quod imperator ecclesie prestat continetur, quod ipse iurare faciet omnes illos, quibus regnum Italicum seu alia ad ecclesiam pertinentia committet, ut ipsi ecclesie adiutores existant; si ergo fidelitatem quam iurat recusat observare, ipso facto eius subditi sunt a iuramento eius fidelitatis absoluti ...."

qu. 41.: de imperatoris examinatione; art. 2.: „*utrum ad papam spectat imperatoris electionem examinare.* .... Dicendum, quod ad eum pertinet, electionem aliquam examinare, ad quem pertinet ius eligendi conferre et ordinare ac manus imponere et electos confirmare ...." (hanc ob causam igitur ad papam);

art. 3.: „*utrum ad papam spectet examinare electum.* .... Dicendum, quod animalis et temporalis seu carnalis homo per spiritualem examinatur et probatur. .... Planum est autem, quod imperator suum imperium recipit principaliter supra regimen animalium et corporalium hominum, propter quorum correctionem eius maiestatem decet non solum legibus esse armatam, sed etiam armis esse decoratam; papa vero suum imperium principaliter recipit supra regimen hominum intellectualium et spiritualium .... solvitur ergo, quod persona ad imperium per papam immediate probanda et examinanda ...."

qu. 44.: de legum imperialium institutione; art. 1.: „*utrum imperator absque pape auctoritate possit leges condere.* .... Dicendum, quod secundum August. I. lib. de lib. arb. lex eterna est summa divina ratio, qua iustum est, ut omnia sint ordinatissima cui semper ordinandum est secundum quam omnis lex recte fertur recteque imitatur. Omnis ergo iusta lex dependet a lege divina dupliciter. Primo effective et derivative eo ipso, quod iusta est, cum non aliter discernatur, quid sit iustum et quid iniustum, nisi lege divina mediante .... secundo materialiter et subiective, quia ex divinis sermonibus prime leges imperiales materialiter composite sunt. Nam Pompilius qui Romulo successit in regno per decem viros leges ex libris Salomonis conscribi decrevit et in latinum sermonem translatos in XII tabulas exposuit, ut dicit Ysidorus in libro ethymo. et iurisconsultus ponit, quod cum aliquid addimus vel detrahimus iuri divino et naturali tunc ius civile efficimus. Illo ergo iure lex imperialis dependet ab auctoritate pape quo iure dependet a lege divina, cuius ipse papa est vicarius et minister potissime ...."

art. 4.: „*utrum papa leges imperiales sua auctoritate possit corrigere.* .... Dicendum, quod papa est principaliter executor legis divine sicut imperator est principaliter executor legis humane. Eo ergo modo papa potest corrigere imperatoris legem, quo lex divina habeat corrigere legem humanam ...."

art. 5.: „*utrum leges imperiales sua auctoritate possit mutare* .... Dicendum .... papa .... et imperator vel alii inferiores sua auctoritate possunt humanam legem ponere et deponere et temporum diversitate, maxime quando evidens apparet utilitas. Nam in rebus novis constituendis evidens debet esse utilitas. ...."

Excursus ad lib. I. cap. 2.

Brevis eorum scriptorum notitia, qui contra ecclesiam medii aevi tempore scripserunt.

NB. editionem qua usi sumus, quamque citavimus, stella (*) signavimus.
G = Goldast Monarchia t. 1 — 3 fol. Francof.
Sch = Schardius de jurisdict. fol. Basil. (alia quoque est Schardii editio Argentorati 1618. fol.)

1. De Unitate ecclesiae conservanda.
Schardius de jurisd. Venerico Vercellensi attribuit; sed fugit eum, illum jam anno 1077 mortuum esse, (teste Bernoldo Chronic. ad h. a. ap. Ussermann German. sacr. prodrom.) cum tamen hujus libelli auctor Gregorii VII. mortis mentionem faciat. Ita post annum 1085 confectum esse recte censet Helffenstein Gregors VII. Bestrebungen 163, sed diligentius libello perlustrato aô. 1092 scriptum constat.[1]
Waltharius episcopus Numburgensis auctor esse dicitur,[2] neque quidquam obstat, quominus in eandem sententiam discedamus. Liceat quoque Adelungii (Directorium p. 70) erroris mentionem facere, qui librum „de unitate ecclesiae" alium esse judicat, atque „Apologiam pro Heinrico IV., cum tamen idem sit.
Freher scr. rer. germ. 1, 244: Walrami ep. Numb. apol. lib. etc.
Goldast Apolog. pro imp. Heinr. IV. Hannov. 1611. 53. 59.
* Sch. 1.: de unit. eccl. conserv.

2. Epistola Leodiensium adversus Paschalem II. papam (1099 — 1118). Epistola illa Paschalis, quam refutare conatur auctor aô. 1103. ante diem XII. Cal. Februar. scripta est, ut recte censere videatur Schardius c. a. 1107. librum scriptum esse.[3]

[1] auctor enim pag. 63. „ex illo, inquit, tempore (sc. coronationis Henrici) nunc est octavus annus," cum Henricus autem aô. 1084. coronatus sit (cf. Henr. epist. ad Theoderic. episc. in Gest. Trev. apud Pertz 10, 185) sequitur, ut hic libellus aô. 1092. scriptus sit.

[2] de hoc octavo Numburgensi episcopo conferas: Lepsius Gesch. der Bisch. v. Naumb. 1, 145; Schamel Naumb. litter. 1, 1; Thomasius hist. content. c. 7, §. 75; Flacius cat. test. verit. 1311.

[3] cf. Fabricius Bibl. Eccl. 6, 114. (Hamb. 1722.)

Schardius vero nullum affert auctoris nomen, cum tamen a Siegberto Glembacensi (1030 — 1112) confectum esse omnes viri docti consentiant.[1]

Mansi Conc. 20, 987. sq.
* Sch. 127.
Hist. Eccl. Magdeb. Cent. 12, 1110. sq.
Goldast apolog. pro imp. Henr. 188. sq.
Labbeus Conc. 10, 630. sq.
Harduinus Conc. VI., 2, 1769. sq.
Fasc. rer. exp. et fug. 2 (Appdx.), 176. sq. (ed Brown);
Martene et Durand Coll. vet. mon. 1, 587. sq.;

3. Petrus Crassus.
* Sudendorf registr. 1, no. 14. (Jenae 1849);

4. Benzo Panegyricus rhythmicus in Henricum III. (i. e. IV.) imperatorem.
Mencken scr. rer. Germ. tom. 1.
Pertz. M. G. 9, 5;[2]

5. Aegidius de Columna Romanus (1247—1316): Quaestio in utramque partem disputata de potestate regia et pontificali.
* G. 2, 95. sq.[3]

6. Rudolphus Praelleus c. a. 1370: De potestate pontificali et imperiali seu regia.
Aegidii tractatum in gallicum sermonem transtulit
G. 1, 40.;

7. Joannes de Parisiis († 1304) (cognomento: „surdi," sive „qui dort"). De potestate regia et papali.

[1] cf. i. a. Grässe Litterärgesch. Bd. II, Abth. 1, 713; Wattenbach Deutschl. Gesch.-Quell. im Mittelalt. (Berl. 1858.) 294; Flacius l. c. 1318.

[2] Neque hujus viri mentionem faceremus, neque Crassi, nisi ille exemplum nobis praeberet vilissimi scriptorum generis, (Helffenstein l. c. 165. sq.) hic primus jure Romano in publicis rebus exponendis esset usus. (cf. Wattenb. l. c. 330.) Sed hoc loco liceat nomina quoque afferre: Dieterici Virdunensis episcopi (Helffenstein l. c. 167.); epistolae ad Gregorium VII. papam ap. Martine et Durand thes. 1, 214; Widonis: de controversia inter Henricum et Hildebrand. in Cod. Udalric. epist. Eccard corp. hist. 2, 184.

[3] cf. Bulaeus histor. univ. Paris. 3, 671; 4, 61; (Paris 1665.) Grässe l. c. Bd. II, Abth. 2, 283; Thomasius l. c. c. 2, §. 92; Errat Grässe l. c. qui nihil aliud egisse Aegidium arbitrari videtur, quam ut Philippum pulchrum beneficia clericis conferre vetaret, cum dux ille fuerit, quo omnes fere posterioris temporis scriptores, regalis potestatis defensores, usi sunt, neque solus Joannes de Parisiis, sed Dante quoque plurima sua argumenta ex illo hauserit.

Durandi de S. Porciano, Petri Paludani, Hervaei Britonis et alior. dom. Opp. Paris. 1506 (4to);
* Sch. 113. sq.;
G. 2, 108. sq.;[1]

8. Dante de monarchia.
ed. Schard. Basil. 1566, Argent. 1609, 1618; Basil. 1599. sed cf. Fabric. bibl. lat. 2, 38. (Hamb. 1734.);
* Sch. 237. sq.;[2]

9. Occam Guill. † 1343 (?); 1347 (?); 1350 (?);
a) Dialogus inter magistrum et discipulum.
* G. 2, 396. sq.
b) Compendium errorum Joannis XXII.
* G. 2, 957. sq.
c) Opus nonaginta dierum de utili dominio rerum ecclesiasticarum et abdicatione bonorum temporalium etc.
* G. 2, 993. sq.
d) Quaestionum octo decisiones super potestate et dignitate summi pontificis.
* G. 2, 313.;
e) Disputatio de potestate ecclesiastica et seculari inter clericum et militem.
G. 1, 13;
* Sch. 677.;
f) De jurisdictione imperatoris in causis matrimonialibus.
* G. 1, 21.;[3]

1 cf. Alexander Natal. hist. eccl. 7, 149. sq.; Bulaeus l. c. 4, 61. 70.

2 cf. Hegel: Dante über Staat und Kirche (Rostock 1842.); Kathol. Zeitschrift für Wissensch. und Kunst (Köln 1844.) Bd. 1; A. W. de Schlegel Essais littéraires et historiques (Bonn 1842.); (Ozanan) Dante et la philosophie catholique au treizième siècle (Paris 1839.); Artaud de Montor histoire de Dante (Paris 1842.); Rossetti dello spirito antipapale che produsse la riforma (London 1832.); Wegele Dante's Leben und Werke (Jena 1852.); Ersch u. Gruber allg. Encycl. Sect. 1, Th. 23 (Leipzig 1832.); Göschel in Herzog Theol. Encyclop. f. pr. Theol. Bd. 3; Wetzer u. Welte K. Lex. h. nom.; Flacius cat. test. 1762; Bellarmin de script. eccl. h. nom. Schreiber Die polit. u. relig. Doctrin. unter Ludw. d. Baiern (Landsh. 1858.); — Plurimorum scriptorum (exempli causa Schreiber l. c.) erroris mentio facienda est, qui Dantem primum doctrinis imperium papale oppugnasse putant, cum tamen plurima ejus argumenta ex Aegidii Romani libro hausta sint; in illis tamen, quae Wegele l. c. Dantem ex Aegidio hausisse putat, non hunc, sed cum eo Thomam Aquinatem est secutus.

3 cf. Fabr. bibl. 3, 465; Flacius l. c. 1759; Schwab Joh. Gerson

10. Jacobus Almain (Senonensis) Expositio de suprema potestate ecclesiastica et laica.

Commentarius solummodo est in Occami octo quaest.

* G. 1, 588.;

11. Somnium Viridarii (Songe du Vergier) c. a. 1382. Magna virorum doctorum de auctore hujus libri controversia est, cum Philotheus Achillinus (poeta quidam Italicus), cujus nomen in titulo positum fuit, verus auctor non sit. Goldastus, Philippum de Maizieres scripsisse illum asserit, alii, Alain de Chartier, Raoul de Praesles, Oresme de Fêvre, Guill. de Dormans, Charl. de Louviers, Jean de Vertu; sed videas dissertationem sur le songe du Vergier, quae exstat in les libertez de l'égl. Gall. prouv. 3, 504. sq. Haud minor est controversia, utrum libellus: Disputatio inter clericum etc., quem ex Flacii temporibus Occamus scripsisse putatur,[1] excerptus tantum sit ex Somnio Viridarii, an hoc Occami libri amplificatio, cum auctor dissertationis sur le songe etc. citat. illam, hanc Förster defendat opinionem.[2]

Typis excusum est Paris. 1491 per Maillet Gallico sermone. Deinde versio latina[3] jussu Parlamenti facta aô. 1516; 1603 Paris. per Joann. Petit iterum Gallico sermone editum.

* G. 1, 58 (latino sermone).[4]

12. Marsilius de Menandrino Patavinus (rector universitatis Vindobon. 1312—24) Defensor pacis de re imperatoria et pontificia adversus usurpatam Romani pontificis jurisdictionem.

Basil. 1522. fol.

* G. 2, 154 sq.

De translatione imperii.

G. 2, 147;

Basil. 1555. a M. Flacio et Wolfg. Weissenb.;

(Würzb. 1858.) 32. sq.; Thomasius l. c. c. 9, §. 108; Phillips KR. §. 133; Wetzer und Welte KLex. h. nom. Döllinger KGesch. II, 1, 289; Schreiber l. c. 59; Gold. Mon. 1.

1 Les lib. de l'égl. gall. prouv. 3, 523.

2 Förster Staatslehre d. Mittelalt. in d. Allgem. Monatsschrift f. Wissensch. u. Litt. 1853. p. 823. sq. 922. sq.; hanc sententiam nos quoque sequimur.

3 Ipsum auctorem latine scripsisse multi suspicati sunt; cf. Diss. sur le Songe etc. l. c. 3, 506.

4 Quanti et nostris temporibus Galli aestiment librum illum, jam ex verbis Laboulai licet intellegi, qui esse eum censet „le grand coutumier des libertés gallicanes." Études sur les Cout. d. moy. âge in Revue de législ. et de jurisprud. (Paris 1840.) 11, 6.

Fasc. rer. exp. etc. ed. Brown;
* Sch. 224.[1]

13. Informatio de nullitate processuum papae Joannis XXII. contra Ludovicum Bavarum.
Joannem de Gauduno hujus libri auctorem esse censet Goldastus, Henricum de Chalheim Grässe l. c. Bd. II. Abth. 3, 585;
Freher Scr. 1, 661;
* G. 1, 18;

14. Lupoldus de Bebenburg (episcopus Bambergensis 1352—63.)
a) De jure Regni et Imperii Romani.
Lips. 1508. ed. I. Wimpheling. (4to);
Heidelb. 1603. 1664. ed. Freher. (4to);
Argent. 1624. ed. Bernegger. (4to);
* Sch. 328;[2]
b) De zelo christianae religionis veterum principum.
* Sch. 411;

15. Henric. de Langenstein Concilium pacis. (c. a. 1381.);
v. d. Hardt l. c. II, 1, 309;[3]

16. Laurentius Valla de falso credita et ementita Constantini donatione (aô. 1439.);
Oper. Basil. 1540. p. 761. sq.;
fascic. rer. exp. etc. 2, 132. sq. (ed. Brown);
* Sch. 727;[4]

17. Aeneas Sylvius Piccolomini: de ortu et auctoritate imperii Romani.
C. Praef. Bas. Joh. Heroldi ap. Alciati form. rom. imper. Basil. 1559. (8vo) p. 259. sq.;
G. 2, 1558. sq.;
* Sch. 314. sq.;[5]

[1] cf. Baluz. miscell. 1, 311; Raynald. ad a. 1327. no. 27; Bulaeus l. c. 4, 216; Thomasius l. c. cap. 9, §. 96. sq.; Schilter-Königshoven Strassb. Chron. 130 (Strassb. 1698. 4to); Döllinger KGesch. II, 1, 288; Schwab l. c. 31; Phillips KR. §. 133; — Bullam, qua defensor pacis damnatus est (aô. 1327. Joan. XXII.), invenies apud Raynald. ad h. a. no. 27; Rymer foed. II, 2, 719. (London 1816.).

[2] cf. Bellarmin de script. eccl. 373 (Paris 1631. 8vo); Trithem. de script. c. 585. ap. Fabric. bibl. eccl. 6, 140 (Hamb. 1722. fol.); Jäck Gesch. v. Bamberg, 1, 42 (Bamb. 1809.); Schreiber l. c. 50. sq.

[3] cf. Voigt Aeneas Sylvius 1, 188. (Berl. 1856.)

[4] cf. C. G. Zumpt Leben und Verdienste des Laur. Valla in W. A. Schmidt Zeitschr. f. Gesch.-Wiss. Bd. 4. (Berlin 1845.); Voigt l. c. 1, 238; Voigt die Wiederbelebg. des klass. Alterthums 225 (Berl. 1859.); Strauss Ulrich v. Hutten 1, 282. sq.

[5] cf. Voigt l. c. 1, 240. sq.; Bellarmin l. c. 396; Flacius l. c. 1891; Fea Pius II. a calumniis vindicatus

18. Antonius Rosellus († 1466.) Monarchia sive tractatus de potestate imperatoris et papae.
Venet. 1483. fol.; 1487. fol.;
Papiae. 1498. fol.;
* G. 1, 252;

19. Nicolaus Cusanus de catholica concordantia libri III.
opp. Paris. 1515. fol. t. 3;
opp. Basil. 2, 683 sq.;
* Sch. 464 sq.;[1]

20. Gregorius Heymburg († 1472.);
a) Admonitio de injustis usurpationibus paparum.
Fascic. rer. exp.
* G. 1, 557 sq.;[2]
b) Appellatio duplex Siegismundi ducis et proprio nomine ab excommunicatione Pii II. ad Concil. generale.
Fasc. rer. exp. t. 2. (Appdx.);
* G. 2, 1576;
c) Appellatio ad Concil. Generale a Bulla Pii II. contra se emissa.
* G. 2, 1592;
d) Apologia contra Theodor. Laelii Feltrens. episc. detractationes et blasphemias.
* G. 2, 1604.
e) Invectiva in Nicolaum Cusanum.
* G. 2, 1626.;

21. Valdenses.
cf. de illis Hahn Gesch. der Waldenser (Stuttg. 1847.);
Herzog de origine et prist. statu Valdens. (Hal. 1848.);
idem die roman. Waldenser (Halle 1853.);
Leger hist. génér. des égl. évang. des Vallées de Piemont ou Vaudoises (Leyden 1669. fol.);
Muston. Das Israel der Alpen, n. d. Franz. v. Ewich (Duisb. 1857.);

(Rom 1823.); Helwig de Pii II. pontif. max. reb. gest. et morib. (Berol. 1825.); Hagenbach Erinnerungen an Aeneas Sylv. (Basel 1840.)

[1] cf. Flacius l. c. 1893; Bellarmin. l. c. 403; Gregor v. Heimb. inv. in N. Cus. G. 2, 1627; Reimann Kurz. Vers. e. Einl. in die hist. Lit. (Halle 1721) 2, 231; Scharpff Nicol. v. Cusa (Mainz 1843); Dux Nic. v. Cusa (Regensb. 1847); Wetzer u. Welte K.Lex. h. n.

[2] cf. Grässe l. c. Bd. II, Abth. 2, 188; Flacius l. c. 1878 sq.; Ullmann Reform. vor der Reform. 1, 217. sq.; Aen. Sylv. ep. 120. (ed. Basil.); cf. aliam ejusdem epistolam in Fasc. rer. exp. 2, 125; Conr. Celtes. epigr. lib. 4, no. 89

Dickhoff. Die Waldenser im Mittelalter (Götting. 1851);

22. Wycliffe.

cf. Vaughan life and opinions of J. de Wyel (Lond. 1831.) 1. 2.;

idem Tracts and treatises of J. de W. ed. for the Wycliff society (Lond. 1853.);

Todd an apology for Lollard doctrines (Lond. 1842. 8.);

Brevis Censura Theolog. Const. XLV. artic. Wicleffii aô. 1415. in Concilio prodita. ap. Mansi 28, 57. sq.;

Lewis Life and sufferings of Wycliffe.[1]

Böhringer die Vorreform. d. 14. u. 15. Jahrh. 1. Hälfte (Zürich 1856.);

Flathe Vorreformatoren Bd. 1. 2.;

23. Joannes Huss.

Historia et Monumenta Joann. Hussi (Norimb. 1715.) tom. 1. 2. fol.;

Böhringer l. c. Abth. 2. (Zürich 1858.);

Flathe l. c.;

Palacky Gesch. v. Böhmen (Prag 1854). III., 1. 2. 3.;

Ex poetis nominemus tantummodo:

24. Walther v. d. Vogelweide (ed. Lachmann, Berl. 1843. 8.);

cf. Uhland Walth. v. d. Vogelweide.

25. Chaucer.

cf. Warton the history of the English Poetry (Lond. 4.) 1, 341. sq.;

26. Trovatores exempli causa:

Folquet de Lunel.

Millot hist. littér. des Troubad. (Paris 1774. 8.) 2, 142.;

Guill. de Montagnagent.

ibid. 3, 100.;

Bertrand Carbonel.

ibid. 2, 439.

Bertrand d'Alamanca.

ibid. 1, 390.;

Pont de la Garde.

Raynouard. Choix des poés. orig. des Troubadours (Paris 1817.) tom. 2, 4 to XI.;[2]

etc. etc. etc.

[1] Hujus libri nullum exemplar in Bibliotheca regia Berolinensi reperiri, aegre fero.

[2] Gersonis mentionem non fecimus, cum argumentis a Schwab Joh. Gerson. 483. sq. allatis, persuasum nobis sit, Tractatum de modis uniendi et reformandi ecclesiam etc. (v. d. Hardt l. c. I, 5, 68—142; opp. 2, 161. sq.) falso Gersoni attributum esse.

THESES.

I. Matrimoniis valide contrahendis benedictionem sacerdotalem ius ecclesiasticum neque catholicorum neque evangelicorum necessario postulat.

II. Aureae bullae capite XXV. Carolum IV. solis principibus electoribus interdixisse contendo, ne principatus „dimembrarent".

III. Minores sine curatorum consensu se obligare possunt.

IV. Sola pulmonum docimasia (Lungenprobe) diiudicari non potest, utrum vixerit neonatus nec ne, cum respirare et vivere idem non sit.

V. Principes Germaniae ante reformationis tempora placeti quod dicitur iure usi sunt.

